

НАЦИОНАЛЕН ИНСТИТУТ
НА ПРАВОСЪДИЕТО

СЪДЕБНО ПРИЛАГАНЕ НА ОСНОВНИ ПРАВА

ПРАКТИЧЕСКО ПОМАГАЛО

Никаква част от настоящата публикация не може да бъде възпроизвеждана, съхранявана в система за възпроизвеждане или прехвърляна в каквато и да било форма или чрез каквито и да било способности – електронни, механични, фотокопирни, записващи или други – без предварителното разрешение на Националния институт на правосъдието.

Съдебно прилагане на основни права

Автори:

д-р Маргарита Златарева автор на първа част §1, §2, §3, §4, §5, т.1, втора част §6, т.1, 2, 3, §10, т.1, 2

д-р Павлина Панова автор на втора част §7, §9, раздел II, §11 и §6, стр. 63-71

Искра Александрова автор на първа част §5, т.2, втора част §6, т.4, §8, раздел III

Николай Ангелов автор на втора част §8, §9, раздел I

Съдържание

ПРАКТИЧЕСКО ПОМАГАЛО ЗА СЪДЕБНО ПРИЛАГАНЕ НА ОСНОВНИ ПРАВА

Съдържание:

ПЪРВА ЧАСТ	3
§1. ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ	3
1. ПОНЯТИЕ ЗА ОСНОВНИ ПРАВА.....	3
2. ВИДОВЕ ОСНОВНИ ПРАВА.....	3
3. ОБХВАТ НА ИЗЛОЖЕНИЕТО.....	5
§2. ОСНОВНИ ПРАВА СПОРЕД КОНСТИТУЦИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА, ПРАВОТО НА ЕС И ДРУГИ МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ	7
1. ИЗТОЧНИЦИ.....	7
2. ОТДЕЛНИ ОСНОВНИ ПРАВА	8
§3. СЪДЪРЖАНИЕ НА АНАЛИЗИРАНИТЕ ОСНОВНИ ПРАВА.....	11
1. ПОСТАВЯНЕ НА ПРОБЛЕМА.....	11
2. ОТДЕЛНИТЕ ВИДОВЕ	12
§4. ДОПУСТИМИ ОГРАНИЧЕНИЯ НА ОСНОВНИ ПРАВА	20
1. ПРИНЦИПИ	20
2. ВИДОВЕ ДОПУСТИМИ ОГРАНИЧЕНИЯ.....	21
3. КРИТЕРИИ ЗА ТЪЛКУВАНЕ	22
4. НАЧИНИ НА ПРИЛОЖЕНИЕ НА ДОПУСТИМИТЕ ОГРАНИЧЕНИЯ	24
§5. ЗАЩИТА НА АНАЛИЗИРАНИТЕ ОСНОВНИ ПРАВА.....	25
1. РЕШЕНИЯ НА КОНСТИТУЦИОННИЯ СЪД	25
2. СЪДЕБНА ПРАКТИКА НА ВАС.....	33
ВТОРА ЧАСТ	47
§6. ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ПРАВОТО НА ЕО И НЕГОВОТО ОТРАЖЕНИЕ В ОБЛАСТТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА	47
1. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ.....	47
2. ОТРАЖЕНИЕ НА ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ПРАВОТО НА ЕО СПРЯМО НАЦИОНАЛНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО В ОБЛАСТТА НА ОСНОВНИ ПРАВА	49
3. ОТРАЖЕНИЕ НА ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ПРАВОТО НА ЕО СПРЯМО ПРАВОРАЗДАВАТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ В ОБЛАСТТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА.....	51
4. ЗАЩИТА НА ОСНОВНИ ПРАВА СПОРЕД ЮРИСПРУДЕНЦИЯТА НА СЕО.....	54
§7. ПРЕЮДИЦИАЛНО ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	71
1. ЗНАЧЕНИЕ.....	71
2. ПРАВО НА ЗАПИТВАНЕ.....	72
3. ПРЕДМЕТ НА ЗАПИТВАНЕТО	74
4. ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ЗАПИТВАНЕТО.....	78
5. ПОСЛЕДИЦИ НА ПРЕЮДИЦИАЛНОТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЗА НАЦИОНАЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО	80
6. ПРЕЮДИЦИАЛНО ЗАКЛЮЧЕНИЕ В РАМКИТЕ НА III СТЬЛБ	83
7. ВАЖНИ РЕШЕНИЯ НА СЕО ПО ПРЕЮДИЦИАЛНО ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	84
§8. ЕВРОПЕЙСКА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА – ПРИОРИТЕТ СПРЯМО ВЪТРЕШНОТО ОБЕКТИВНО ПРАВО.....	85
§9. ЗАЩИТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА ЧРЕЗ ПРАКТИКАТА НА ЕСПЧ ПО ОСНОВОПОЛАГАЩИ ДЕЛА И ДЕЛА СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ КАКТО И ЧРЕЗ ПРАКТИКАТА НА БЪЛГАРСКИТЕ СЪДИЛИЩА	93
I. ГРАЖДАНСКО ПРАВЕН АСПЕКТ	93
1. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС В ГРАЖДАНСКОТО ПРОИЗВОДСТВО – ЧЛ.6 ЕКПЧ	93
2. ПРАВО НА ЗАЧИТАНЕ НА ЛИЧНИЯ И СЕМЕЙНИЯ ЖИВОТ, НЕПРИКОСНОВЕНОСТ НА ДОМА И КОРЕСПОНДЕНЦИЯТА – ЧЛ.8 ОТ ЕКПЧ.....	98

3. Право на свобода на мисълта, съвестта и религията - чл.9 и право на свобода на мирни събрания и свободно сдружаване - чл.11 ЕКПЧ.....	104
4. Право на свобода на словото, отстояването на мнение, право на търсене, получаване и разпространяване на информация – чл.10 ЕКПЧ.....	116
5. Забрана за дискриминация – чл.14 ЕКПЧ	121
6. Право на свободно придвижване	124
7. Право на защита на собствеността.....	126
II. НАКАЗАТЕЛНО ПРАВЕН АСПЕКТ	134
III. АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВЕН АСПЕКТ.....	185
§10. РЕШАВАНЕТО НА ЕВЕНТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ ЗА НЕСЪВМЕСТИМОСТ В ОБЛАСТТА НА ОСНОВНИ ПРАВА МЕЖДУ РЕШЕНИЯ НА КОНСТИТУЦИОНЕН СЪД, РЕШЕНИЯ НА ЕСПЧ И РЕШЕНИЯ НА СЕО. 196	
1. ВЛИЯНИЕ НА ТЪЛКУВАНЕТО НА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА ОТ СЪДЕБНАТА ПРАКТИКА НА ЕСПЧ И СЕО.	196
2. СЪОБРАЗЯВАНЕ С ПРАКТИКАТА НА ЕСПЧ И СЕО ПРИ УПРАЖНЯВАНЕ НА НОРМЕН КОНТРОЛ И НА ДРУГИ ПРАВОМОЩИЯ НА КС.....	197
§11. ПРИЛОЖЕНИЯ	201
I. СЪДЕБНА ПАРКТИКА НА ВКС	201
II. ХАРТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ.....	225
III. ИНФОРМАЦИОННА ЗАПИСКА КАСАЕЩА ОТНАСЯНЕТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ СЪДИЛИЩА ЗА ПРЕДВАРИТЕЛНО СТАНОВИЩЕ.....	238

Първа част

§1. Основни положения

1. Понятие за основни права

Правата на човека произтичат от природата на човека /така наречените естествени права/ и от обществото като организирана човешка съвкупност. Същевременно правата на човека се определят, както от потребностите на индивида като биологично и социално същество, така и от естеството на обществото. Съвременният свят и изменящото се място на човека в него поражда нови фундаментални потребности. Така към правото на живот, на свобода и човешко достойнство се прибавят политически, икономически, социални и културни права.

Държавата е задължена да създаде най-общ нормативен модел за правата на човека, за да се обективират фундаменталните потребности на личността, за да се очертаят параметрите на социално общуване. Така се формират основните субективни човешки права.

По думите на Алберт Айнщайн в едно добре устроено общество не човекът съществува за държавата, а държавата съществува за човека и би трябвало зачитането и закрилата на достойнството на човека да е причина и задължение за всички държавни дейности.

Отделният човек има индивидуални права спрямо държавната власт, от която той може да изисква определено поведение в тяхна закрила. Защото единствено граждани, които осъзнават, че са носители на собствени индивидуални права спрямо публичната власт, т.е. осъзнават своята правна индивидуалност и лично достойнство, дори само спрямо държавните органи, са способни отговорно и постоянно да налагат демокрацията.

Основните права най-напред се разпростират в двуполносните отношения между гражданите и държавата като средство за защита на индивида от посегателствата на публичната власт върху неговата лична правна сфера. Освен това някои от основните права не могат да се реализират без посредничеството на държавата, което обвързва и задължава държавата да осъществява застъпената в тях обективна ценностна система чрез законодателството. На трето място съществуват основни права, които индивидът вече може да противопоставя и на други физически и юридически лица, които ги нарушават и по този начин действието на основните права се разпростира и в частното право /така наречено действие спрямо трети лица, *Drittwirkung*/. Държавата чрез своите държавните органи, между които най-вече съдилищата е задължена да осигури защита на накърнени основни права, както когато посегателството е от държавен орган, така и когато накърняването е от трето лице, за да се постигне спазване и осигуряване действието на гарантираните от обективното право основни права.

2. Видове основни права

В системата на човешките права не съществува йерархия, защото свободата не може да се степенува.

Доктрината предлага различни класификации на основни права, които са свързани с различни критерии. За нуждите на настоящото помагало посочването им може да послужи за изясняване, както на същността на отделните основни права, така и на условията на възникването им в исторически план, когато се касае до основни права, които не произтичат от естествените права на човека, израз на съществуването и проявлението на личността му.

2.1. Разделение, което изразява същностната характеристика на правата е това на първични и производни основни права.

Първични са тези права, които съдържат в себе си естествените права на личността – право на живот, право на лична свобода, право на свобода на мисълта, съвестта и религията. Производните права са предназначени да осъществяват проявлението на първичното право; те произтичат от него, но не съдържат в себе си съответното естествено право. Например, зачитане на личния и семеен живот, право на свободно придвижване са проявление на правото на лична свобода; забраната за неравнопоставено третиране на религиозна основа, забраната за преследване и ограничаване на правата, поради убеждения и забраната за доносничество са производни права на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията.

Производни са и процесуалните права; те служат за осъществяване и защита не само на основно право, но и на производно субективно право. Например, правото на защита срещу незаконна намеса в личния и семеен живот, правото на защита пред съдебните органи.

2.2. Същностното съдържание на основното право може да се види и от класификацията на немският учен Г.Йелинек, изхождаща от типа на отношения между държавата и гражданина.

Личните права и свободи - тези, които произтичат от природата на човека и които държавата е длъжна да не погазва, наричат „отбранителни права“; те изискват въздържане на държавната власт от намеса и се обособяват като права на негативния статус – право на живот, право на лична свобода.

Правата, които се нуждаят от съдействието на държавата пък се включват в отношения на позитивния статус – това са всички социални права.

Правата, за реализирането на които гражданинът съдейства на държавата се включват в отношения на активния статус – избирателно право, право на сдружаване, право на мнение.

Четвъртият вид права са обособени в права на пасивния статус; тук се включват основни права и задължения, които поставят индивида в подчинено положение спрямо държавата – право на здравно осигуряване, задължение за заплащане на данъци.

2.3. Най-често срещаното у нас и в източниците на международното право деление на основните права изхожда от сферата на защитени ценности, респ. предметното съдържание на правата.

Личните права гарантират неприкосновеността на личността и осигуряват автономията на индивида от държавната власт – право на живот, право на лична свобода, право на свобода на мисълта, съвестта и религията, право на мнение.

Политическите права защитават възможността на личността да участва в политическия процес - право на мирни събрания и манифестации, право на сдружаване, право на жалби, предложения и петиции, избирателно право, право на български език, право на убежище, право на защита.

Третата група от тази класификация включва икономически, социални и културни права и обобщава права, които защитават осъществяването на индивидуални интереси на индивида относно блага в съответната посочена сфера – право на собственост и наследяване, право на труд, право на сдружение в синдикати, право на

стачка, право на здравно осигуряване и социално подпомагане, право на образование, право на брак и семейство и защита на жената-майка и децата, право на здравословна и благоприятна околна среда, културни и творчески права.

2.4. По-съвременното делене на основните права, което се появява най-късно отчита хронологията на зараждането и еволюцията на основните права. Авторът му К.Васак¹ обособява правата на три поколения.

Първото поколение права се появява още от времето, когато човек трябва да се противопоставя на монархическия абсолютизъм на XVIII век и да търси защита от държавната власт; то обхваща основните права, чрез които се реализира свободата на индивида и неговите политически права.

Второто поколение основни права възниква по време на войните на XX век и се утвърждава в конституциите след Втората световна война; то отразява взаимодействието между индивида и държавата, между институциите на гражданското общество и държавата – социалните, икономически и културни права.

Третото поколение основни права е израз на стремежа на съвременния свят към мир, глобализация и чиста околна среда; то отразява задължението между хората за солидарност и включва правото на мир, право на комуникация, право на общо културно наследство, право на здравословна и благоприятна природна среда. За „модерни“ основни права в началото на 21 век се считат защитата на личните данни и опазването на околната среда.

Видно от изложеното е, че основните права на човека не са статично понятие. Различните епохи от развитието на обществото обуславят и пораждат нови потребности на човека; държавната власт ги институционализира с цел тези потребности, превърнали се в субективни права да бъдат гарантирани със средствата на правото. Начинът на отразяването на субективните права и тяхната защита в обективното право изразява характеристиката на съвременното общество в най-широк смисъл на понятието.

3. Обхват на изложението

Обемът на „основни човешки права“ за нуждите на настоящото помагало е ограничен до отделни видове основни права, посочени в Конституцията и международните актове с оглед най-разпространеното им приложение в практиката на българските съдилища и нуждата именно те да бъдат анализирани. Изборът на основните права, които са предмет на настоящото помагало е продиктуван и от факта, че посочените в Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ) права и свободи определят съвременния стандарт в тази материя. Затова в изложението се акцентира на личните права и свободи и някои от политическите права и свободи – право на сдружаване и право на убежище.² От икономическите и социални права се разглеждат правото на собственост и наследяване, правото на труд, право на сдружаване в синдикати и право на стачка,

---

¹ Е.Танчев. Конституционен статус на гражданите в Сборник Основни права на човека, С.2002,с.71 сочи Vazak K. A Thirty Year Struggle, UNESCO Courier, 1977, Nov.

² В главата “Основни права и задължения на гражданите” в Българската Конституция наред с лични и политически права и свободи, са включени социални, икономически и културни права, които по обхват надвишават правата, посочени в ЕКПЧ

право на социално осигуряване и социално подпомагане. Глобализацията на съвременния свят и движението на младите хора обуславят и обсъждането на правото на образование като основно конституционно право. Изследването има предвид и начина на поднасяне на материята в Хартата на основните права на ЕС, включена в Конституцията за Европа³.

Обсъждането на така избраните основни права се извършва през призмата на очертаните в Конституцията и международните актове рамки, респ. допустими ограничения, а защитата им - с оглед решенията на Конституционния съд на Република България и съдебната практика, свързана с основните права на Върховния касационен съд и Върховният административен съд.

Новите правни условия на държавата – като страна членка на ЕС поставят на дневен ред втората голяма тема в областта на основните права – върховенството на общностното право /правото на ЕО/ пред цялата национална правна уредба и следователно пред националното конституционно право относно основните права. Оттук следват и последиците от юриспруденцията на Съда на Европейските общности в Люксембург (СЕО) и практиката на Европейския съд по правата на човека в Страсбург (ЕСПЧ) в областта на основните права за вътрешната правораздавателна дейност. Във втората част на помагалото става дума за йерархическата подредба на нормите и за приоритетното положение на общностното право така, както е изяснено от юриспруденцията на Съда на Европейските общности, за мястото на ЕКПЧ и юриспруденцията на ЕСПЧ и обвързаността на националния съдия от международните съдебни практики в обсъжданата материя; за различната директория, която имат решенията на Конституционния съд, решенията на СЕО и решенията на ЕСПЧ в областта на защитата на основни права.

Не на последно място по значение е преюдициалното заключение, което СЕО постановява на основание на преюдициалните запитвания на съдиите от националните съдилища във връзка с прилагането и тълкуването на правото на Общността, в случаите, когато това е необходимо. Производството за постановяване на преюдициални заключения е израз на съдебното сътрудничество между Общностния съд и националните съдилища с основно предназначение - да обезпечи точното и еднообразно прилагане на европейското право от националните съдилища на държавите членки. Неговото овладяване е една нова и належаща задача за всеки национален съдия.

---

³ Хартата на основните права на ЕС е провъзгласена тържествено в Ница на 7.12.2000г. от Парламента, Съвета на ЕС и Комисията. На 29.10.2004г. договорът за Конституция за Европа бе подписан от страните-членки и кандидат-членки на ЕС, но не се стигна до очакваното му ратифициране от националните парламенти. Независимо, че по тази причина Хартата на основните права няма роля на обвързващ нормативен текст, общностният законодател признава нейното значение, защото основната цел на Хартата е да потвърди правата, които произтичат от конституционните традиции и международните задължения, общи за държавите-членки, от ЕКПЧ, на социалните харти на Съюза и на Съвета на Европа, както и от практиката на СЕО и на ЕСПЧ /Преамбюл към Хартата/. Измененията в съдържанието на Хартата, които биха настъпили евентуално с Договора за реформиране на ЕС, така нареченият Лисабонски договор от 2007г., който ще бъде подписан официално от държавите-членки на ЕС на 13.12.2007г. не могат да се отразят в настоящото изложение.

§2. Основни права според Конституцията на Република България, Европейската конвенция за правата на човека, правото на ЕС и други международни договори

1. Източници

Съдържанието на уредените в Българската Конституция права и свободи се определя от съвременните стандарти на основни човешки права. Тези стандарти са установени като принципи на съвременното международно право, провъзгласени в различни по своя характер на правна задължителност актове – Всеобщата декларация за правата на човека, Международния пакт за икономически социални и културни права, Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП), Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.⁴ Източници на основни права, станали част от вътрешното право на България са и Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание, Конвенцията за защита на малцинствата, Европейската социална харта и Допълнителния протокол към нея.

С ратифицирането на ЕКПЧ от националния парламент със закон през юли 1992г. /ДВ, бр.80/1992г./⁵ изрично се признават нейната компетентност и задължителната юрисдикция на Европейския съд по правата на човека в Страсбург. А по силата на чл.5, ал.4 от Конституцията нормите на ЕКПЧ стават част от вътрешното право на страната и имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат.

Конституционният съд на Република България е имал възможност да отчете, че нормите на ЕКПЧ в материята на правата на човека имат общоевропейско и общо цивилизационно значение за правния ред на държавите – страни по ЕКПЧ, и са норми на европейския обществен ред. Ето защо тълкуването на съответните разпоредби на Конституцията в материята на правата на човека следва да бъде съобразено във възможно най-голяма степен с тълкуването на нормите на ЕКПЧ. Този принцип на тълкуване съответства на международно признатата от България задължителна юрисдикция на Европейския съд по правата на човека по тълкуване и прилагане на ЕКПЧ.⁶

Създаването на каталог на основни права и свободи на гражданите на ЕС в сравнително по-ново време в Хартата на основните права на ЕС и присъединяването на Република България към ЕС след това не означава, че прокламираните в Хартата основни права не са залегнали в националното право. Съдържанието на Хартата е израз на 50-годишната еволюция на правата на човека в ЕС и надхвърля постиженията на ЕКПЧ, тъй като съдържа редица неуредени в нея права като социалните права, правата, свързани с биоетиката и опазването на околната среда, защитата на лични данни и пр.

---

⁴ Според Решение №2 от 1998г.КС, ДВ, бр.22/98г.

⁵ Република България става пълноправен член на Съвета на Европа на 7.05.1992г., когато подписва ЕКПЧ, заедно с Допълнителния протокол към нея. Структурните промени в органите на ЕКПЧ, приети с 11 Протокол България ратифицира със закон от 5.10.1994г.

⁶ Решение №2 от 1998г. КС

2. Отделни основни права

Преди всичко следва да се направи схематичен преглед на всички конституционно гарантирани права и свободи в Република България като се измери тяхното обезпечаване на конституционно ниво с основните права, посочени в международните актове.

2.1. Още в Преамбюла на Конституцията на Република България от 1991г. правата на личността, нейното достойнство и сигурност са издигнати като върховен конституционен принцип.

В отделна глава втора с наименование “Основни права и задължения на гражданите” са изброени основните права и свободи, изградени в система, в която отделните права си взаимодействат и взаимно се гарантират. Систематично избраното място от конституционния законодател да обособи в отделна едноименна глава основните права на човека не изключват съществуването на такива и в други части на Конституцията – като правото на равенство, правото на собственост и наследяване, посочени и сред основните начала в глава първа, правото на обжалване на административните актове, намерило място в глава шеста.

Съдържанието на всяко основно право е очертано в посочени от Конституцията граници като се държи сметка, че правата на отделно лице конкурират с правата на другите участващи в обществения живот субекти. Непосредственото действие на Конституцията /чл.5, ал.2/ представлява най-съвършената гаранция за упражняване на посочените в нея права и свободи.

Конституцията закрепва и защитава най-вече индивидуалните права на човека, защото принципно основните човешки права и свободи принадлежат на личността, а не на колектив от хора и подлежат на индивидуална, а не на колективна защита. Конституцията не изключва и колективните права. Но колективните права са допустими и оправдани като средство за реализация на индивидуалните права. Например, правата на етническа, езикова и културна идентичност са допустими с оглед бита и културата на общностите, но са недопустими в публичната сфера. /Защото публичната свобода е обща за всички и гарантира индивидуална автономия на всеки отделен човек./ Затова се приема за принцип предимството на индивидуалните права на човека пред колективните. Индивидуалните и колективни права могат да си взаимодействат, но нарушаването на индивидуални права в името на колективно право е недопустимо.

2.2. Най-често конституционно защитените права и свободи в България се класифицират в три групи.⁷ Всяка група съдържа основни права и производни на тях права, заедно с конституционните гаранции за тяхното упражняване.

Първата група включва личните права и свободи:

---

⁷ Така С.Стойчев “Конституционно право”, С.2002,с.231. Всеобщата декларация за правата на човека на ООН, 1948г. разделя основните права на: граждански и политически, икономически и социални. Според Е.Друмева Конституционно право, С.1998,с.627 конституционно признатите основни права се делят на: I.индивидуални права и свободи, наричани лични – това са отбранителните права /свобода от намесата на държавата/; II. права в икономическата, социалната и културна сфера – това са съпричастни права; III.политически права; IV.права на чистата околна среда. Според Е.Танчев “Основни права на човека”Сборник,С.2002г. класификацията на три групи основни права предлага яснота само привидно. Авторът предпочита класификацията, известна като “диференциация на поколения права”:1.лични и политически права;2.социално-икономически права;3.права върху национални и общочовешки ценности,за развитие на културата и на здравословна и благоприятна околна среда.

Правото на живот /чл.28/ е основно безусловно лично право.

Тази конституционна защита съответства на чл.5 от Всеобщата декларация за правата на човека и на чл.7 от Международния пакт за граждански и политически права.

Произтичащо от правото на живот е *правото на физическа и духовна неприкосновеност на личността*. То е гарантирано чрез няколко разпоредби на конституционно ниво – забрана на мъченията, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение /чл.29, ал.1, пр.1/, забрана за насилствена асимилация /чл.29, ал.1, пр.2/, забрана за медицински, научни или други опити без доброволното писмено съгласие на човека /чл.29, ал.2/.

Правото на лична свобода /чл.30/ е другото основно лично право. Неговото упражняване се обезпечава чрез въвеждане на принципа за *законосъобразно лишаване от свобода само след присъда* от компетентен съд.

Другата гаранция е *правото на правосъдие* за всеки обвинен в престъпление /чл.31, ал.1/.

В седем отделни разпоредби конституционният законодател обезпечава ефективното упражняване на правото на правосъдие чрез: право на достъп до съд в законно определения срок /чл.31, ал.1/; забрана за осъждане само въз основа на самопризнание /чл.31, ал.2/; презумпция за невинност /чл.31, ал.3/; право на адвокатска защита /чл.30, ал.4 и 5/; принцип за пропорционалност при ограничаване на правата, необходими за осъществяване на правосъдието /чл.31, ал.4/; гарантиране на основните права на лишените от свобода, които не са ограничени от действието на присъдата /чл.31, ал.5/; определяне на местата за изтърпяване на наказанията само със закон /чл.31, ал.6/.

Производно право на правото на лична свобода е: *Правото на зачитане на личния и семеен живот* /чл.32, ал.1/.

Неприкосновеността на личния живот е защитена чрез забрана за следене, фотографиране, филмиране, записване или други подобни действия без знание или въпреки изричното несъгласие на лицето /чл.32, ал.2/.

Другата гаранция за защита на правото на личен живот е неприкосновеността на жилището /чл.33, ал.1, изр.1/.

Свободата и тайната на кореспонденцията и на другите съобщения също са обявени за неприкосновени /чл.34/.

Правото на свободно придвижване е въздигнато в конституционно право, производно на основното право на лична свобода /чл.35/.

Така, както е установено по българската Конституция правото на свободно придвижване съответства на чл.13 от Всеобщата декларация за правата на човека, както и на чл.12 от Международния пакт за граждански и политически права.

Право на свобода на съвестта, мисълта и религията е прогласено като абсолютно основно и лично право, на което съответства задължението *erga omnes* за зачитане и ненамеса⁸ /чл.37/.

Производно на това основно право е *правото на равно третиране на религиозна основа* /чл.6, ал.2/. Конституционна гаранция за упражняването му е задължението на държавата да съдейства за поддържане на търпимост и уважение между различните вероизповедания, както и между вярващи и невярващи /чл.37, ал.1, пр.2/.

---

⁸ Според Решение №5 от 1992г.КС, ДВ, бр.49/92г.

Въведени са и забрана за преследване и ограничаване в правата, поради убежденията и забрана за доносничество /чл.38/.

Правото на мнение /чл.39/ обединява няколко производни права, за които се приема, че образуват комуникационните права и свободи на гражданите.

Свободата на печата и електронните масмедии е производно на правото на мнение право, което е конституционно защитено чрез изричната забрана за налагане на цензура /чл.40/.

Другото производно *право на информация* /чл.41, ал.1/ включва търсене, получаване и разпространение на информация и е гарантирано със задължението на държавните органи да я предоставят /чл.41, ал.2/.

Втората група основни права са политическите права и свободи. В тази група се включват следните права :

Правото на мирни събрания и манифестации /чл.43/ е уредено като самостоятелно политическо право, което принадлежи към колективните права и е свързано с формирането и изразяването на общественото мнение и общата воля в публичната сфера.

Правото на сдружаване /чл.44/ е основно право, което се причислява и към личните права, и към политическите права. Свободата на сдружаване има всеобщ характер и се отнася до всички лица, независимо от възможните етнически, верски или езикови различия между тях⁹. Ако се приеме, че правото на сдружаване е правоспособност на гражданите да се обединяват без намесата на държавата в сдружения за постигане на различни цели, правото може да се причисли към категорията на самоизпълняващите се права, които не се нуждаят от взаимодействието на държавата.

Правото на жалби, предложения и петиции до държавни органи /чл.45/ е проявна форма на основното и всеобщо лично право на защита и конституционната разпоредба, която го въздига има непосредствено действие.¹⁰ По-общо се явява конституционното правило, сочещо **правото на защита** /чл.56/ едновременно като субективно материално и процесуално право, проявяващо се при накърняване или застрашаване на друго конституционно или законно право или признат от същите източници интерес.¹¹

Избирателното право е основно политическо субективно право, пряко произтичащо от народния суверенитет /чл.42/. Българската Конституция разграничава активното от пасивното избирателно право като поставя допълнителни изисквания /ограничения/ спрямо кандидатите за президент /чл.93, ал.2/ и за народен представител /чл.65, ал.1/.

Правото на български език /чл.36/ е предоставено като право и задължение на българските граждани.

Правото на убежище /чл.27, ал.2/ се гарантира, чрез изричната конституционна разпоредба за закрила на чужденци, преследвани заради техните убеждения или дейност в защита на международно признати права и свободи. Въведена е и конституционна забрана за предаване на друга държава без волята на чужденеца, освен при условия и ред, посочени в закон /чл.27, ал.1/.

В третата група се включват икономически, социални и културни права: право на частна собственост и наследяване, право на труд, право на сдружаване в синдикати,

⁹ Според Решение №2 от1998г.КС

¹⁰ Според Решение №4 от 2001г.КС, ДВ, бр.19/2001г.

¹¹ Според Решение №3 от 1994г.КС, ДВ, бр.49/94г.

право на стачка, право на обществено осигуряване и социално подпомагане, право на здравно осигуряване, право на образование, право на брак и семейство и защита на жената-майка и децата, право на здравословна и благоприятна околна среда, културни и творчески права.¹²

2.3. От схематичната характеристика на конституционно защитените права могат да се направят следните изводи.

Така наречени лични права и свободи, които произтичат от биологичната и социална природа на личността, формират се във и извън държавата и не са дар от нея имат универсална природа – без оглед на раса, пол, език, религия, възгледи, материално и обществено положение, гражданство. Част от политическите права се влияят от българското гражданство на носителя им.

Субективните права на индивида, гарантирани от Конституцията са адресирани към публичната власт. Но с правата на всеки отделен човек трябва да се съобразяват и останалите граждани /чл.58/, следователно основните права имат действие *erga omnes*. Същевременно упражняването на основните права до предели, до които не се накърняват права или закони интереси на други /чл.57, ал.2/ означава, че основните права имат и хоризонтално действие /*Drittwirkung*/. Именно действието на основните права на човека спрямо трети лица осигурява по-ефективното им упражняване.

При регламентирането на основни права Конституцията държи сметка за съотношението и взаимодействието между тях. В определени моменти и при упражняването им те могат да влязат в противоречие. За решаване на колизията между отделни основни права на гражданите Конституцията си служи с метода на балансиране.¹³

§3. Съдържание на анализираниите основни права

1. Поставяне на проблема

Освен схематично изброяване, правата, които се обсъждат в настоящото изложение следва да се установят по съдържание така, че при съдебна защита на накърнено основно право да се подпомогне магистратурата по-лесно и ефективно да осъществи тази дейност.

При изясняването смисъла и съдържанието на основните обсъждани права се използват решения на Конституционния съд най-вече за задължително тълкуване на конституционните норми, защото той е създаден да бъде гарант за спазване на конституционните права и за съблюдаване на конституционния мащаб за допустими техни ограничения. Използват се и конституционни решения по повод на абстрактен нормен контрол. Има се предвид и съдържанието на конкретното основно право, така, както то е разкрито в юриспруденцията на ЕСПЧ.

Като официална декларация Хартата за основни права на ЕС няма статут на общностно право. За да има такъв статут, тя трябва да бъде интегрирана в договорите на ЕО. В момента тя може да влияе на тълкуване на съществуващото право на Общността в един близък до гражданите смисъл. Като страна-членка на ЕС България

---

¹² Правата от третата група не се включват в каталога от основни човешки права на ЕКПЧ, с изключение на право на собственост, което е развито в Първи протокол към ЕКПЧ.

¹³ Според Решение №4 от 1997г.КС, ДВ, бр.22/97г.

трябва да се съобразява със становището на СЕО, че основните права на ЕС не са свързани по еднакъв начин с основните права по националното право, такава, каквато е връзката между правата на човека в ЕКПЧ и вътрешното право. СЕО приема, че основните права на човека във всяка страна-членка на ЕС са резултат от националните традиции и провъзгласената вече като документ на ЕС Харта за основни права на ЕС се е превърнала в тълкувателен инструмент за определяне на конституционните традиции в областта на човешките права. СЕО отчита, че между създаване на ЕКПЧ и Хартата на основни права на ЕС са изминали 50 години и развитието на обществените отношения налага нови човешки потребности. В областта на човешките права обаче в държавите членки ЕКПЧ също играе съществена роля при определяне на общите конституционни традиции ...

2. Отделните видове

2.1. *Правото на живот* /чл.28/ е без съмнение едно от най-очевидните лични човешки права; то е естествено и неотменимо. Конституцията установява това право безусловно, след като смъртното наказание вече не съществува като санкция за извършено престъпление. Правото на живот цели да защити индивида срещу всяко произволно лишаване от живот, предизвикано от органи на държавната власт и неговото нарушаване е скрепено със санкцията на наказателното преследване.

Това право е предвидено и в чл.2 ЕКПЧ и Допълнителния протокол № 6 към нея, който предвижда премахване на смъртното наказание. Задължението за ратификация на протокол № 6 от няколко години се смята за предпоставка за влизане в Съвета на Европа. С всички разпоредби, свързани с ЕКПЧ относно правото на живот не се защитава безусловно човешкият живот сам по себе си и не се гарантира определено качество на живот.

Според Хартата на основните права на ЕС никой не може да бъде осъден на смърт, нито екзекутиран /чл.II-2, т.2/.

2.1.1. Производно на правото на живот е *правото на физическа и духовна неприкосновеност на личността* /чл.29/; наричат го още право на човешко достойнство. Иманентно присъщо на човешката личност, това право е издигнато и като конституционна ценност.

То е обезпечено от Конституцията чрез въвеждане на забраните по чл.29, ал.1 и ал.2 – забрана за мъчение, за жестоко, безчовечно или унижаващо отношение, забрана за насилствена асимилацията, забрана за медицински, научни и други опити без доброволно съгласие. Очевидно правата, защитени по чл.29 от Конституцията, се отнасят пряко до личния интегритет, а защитата им е универсална.

Част от предвидените в чл.29 от Конституцията забрани са залегнали в чл.3 ЕКПЧ и в тази връзка ЕСПЧ е изработил критерии за понятията „изтезания“, „нечовешко отнасяне или наказание“ и „унизително отнасяне“.

2.2. *Правото на лична свобода* /чл.30/ и предвидените за съблюдаването му гаранции е свързано твърде тясно със съдебната практика по наказателни дела. Предвидените от Конституцията изключения при спазването на личната свобода са възможност за законно лишаване от свобода след присъда и в тази връзка правото на законен и справедлив наказателен процес. Тъй като в помагалото по наказателно право ще се изхожда от така очертаната конституционна рамка, настоящото изложение няма да се занимава с правото на лична свобода като първично индивидуално право.

За лишаване от свобода в гражданскоправен смисъл може да се говори в случаите на принудително осигуряване на свидетел пред съд, задължаване за

извършване на медицинска експертиза или подлагане на принудително лечение. По принцип това са позволени категории лишаване от свобода, но при излизане от рамките, очертани от Конституцията всеки може да защити правото си на лична свобода. /Например - спазване на правото на пропорционалност при ограничаване на правата, необходими за осъществяване на правосъдието – чл.31, ал.4 от Конституцията./

Интерес за настоящото изложение предизвикват двете производни на правото на лична свобода права – зачитане на личния и семеен живот и правото на свободно придвижване.

2.2.1. Зачитането на личния и семеен живот е правото на частна сфера на всеки индивид, правото на всеки да живее, защитен от публичност, доколкото желае или правото му да осъществява връзки с други човешки същества. Защото индивидът сам поставя личния си живот в контакт с обществения или в тясна връзка с други защитени интереси.

Конституцията гарантира това производно право със забрана за следене, фотографиране, филмиране, записване и други без знанието или въпреки изрично противопоставяне /чл.32, ал.2/. На пръв поглед правото ще се счита спазено, ако държавата се въздържа от действие, но в някои случаи тя ще трябва да предприеме мерки, за да осигури съблюдаването на това право – позитивни задължения с цел действителна неприкосновеност на личния и семеен живот. В същото време забраните не са абсолютни, тъй като могат да се дерогират от закон /чл.32, ал.2, пр.посл./, т.е. вмешателство в личната сфера е допустимо в случаи, изрично определени по основания и начин в закон.

2.2.2. Неприкосновеност на жилището /чл.33, ал.1, изр.1/ и *свобода и тайна на кореспонденцията и др. съобщения* /чл.34, ал. 1/ са други гаранции за спазване правото на личен и семеен живот. И двете конституционни гаранции не са абсолютни.

Неприкосновеността на жилището може да се дерогира от закон, но неговият обсег е стеснен още на конституционно ниво. Първата степен на ограничение е, че в закона трябва да е предвидено съдебно разрешение за влизане и оставане в жилището без съгласие на обитателите. Такива законови разпоредби съществуват в НПК - претърсване, в ГПК – действия на съдия-изпълнителя. Втората степен на разширяване на ограничението е предвиденото изключение с очертани параметрите на допустимото нарушаване на неприкосновеността на жилището без разрешение на съдебната власт – само за предотвратяване на непосредствено предстоящо или започнало престъпление, за залавяне на извършителя му, както и в случаите на крайна необходимост /чл.33, ал.2/.

2.2.3. Свободата и тайната на кореспонденцията и другите съобщения също не са абсолютни. Допустимото тяхно ограничение обаче е очертано с оглед границите на магистратското разрешение. Съдът или прокуратурата могат да допускат ограничаване на свободата и тайната на личните съобщения на гражданите само, ако съществува пряка връзка с необходимостта от разкриване или предотвратяване на престъпление /чл. 34, ал. 2/. Конституцията не свързва това ограничение с определяне на условия и реда за извършването му в закон, но като се има предвид общото правило, че всички допустими ограничения на основни права трябва да са предвидени в закон /вж. § 2, т.3.2/, отразяването на ограничението в закон следва да се предполага.

Правата на неприкосновеност на личния и семеен живот и предвидените гаранции за спазването им отговарят на правата по чл.8 ЕКПЧ.

2.2.4. Правото на свободно придвижване е производно лично право /чл. 35/, което придобива все по-голямо значение с оглед глобализацията на съвременния свят. Човекът може вече да живее не само във всяко кътче на България /за разлика с ограничаването на жителството по предишната конституция/, но и може винаги да

напуска пределите на държавата. Това право не е обвързано с гражданството на лицето и следователно е предоставено на всеки индивид, живеещ в пределите на държавата. Обвързано с българското гражданство е правото на всеки български гражданин да се завръща в страната /чл. 35, ал. 1/. Ограниченията, които Конституцията допуска за правото на свободно придвижване са, когато са предвидени в закон, когато са в защита на националната сигурност, народното здраве и правата и свободите на другите граждани /чл. 35, ал. 1, пр. 2/.

Правото на свободно придвижване е издигнато като основно право и в Протокол 4 към ЕКПЧ. Именно във връзка с приложението на неговия чл.2 Европейският съд по правата на човека критикува широкият обем на допустимо ограничаване на правото на свободно придвижване в чл.43, ал.1, т.2 и т.3 от Закона за чужденците в РБългария, където конкретно изброените допустими причини за ограничението в Конституцията са заменени с „обществен интерес“ като основание за налагане на забрана за напускане на страната.

2.3. Третото основно лично право, което се анализира в настоящото помагало е *правото на свобода на мисълта, съвестта и религията* /чл.37/. Понятията „мисъл“, „съвест“, „религия“ обхващат широка гама интелектуална и духовна дейност, но това е правото на духа да избира и променя своята религия или убеждения и да ги изповядва.

Във връзка с изясняване на съдържанието на правото на свобода на убежденията и религията Конституционният съд посочва, че свободата на убеждение е сфера, която по своята същност не познава никаква правна санкция. Свободата на вероизповедание е абсолютно, лично, ненакърнимо и основно право на всеки гражданин. То е ценност от висш порядък и е гаранция за съществуването на гражданското общество. Правото на вероизповедание включва право на свободен избор на вероизповедание и възможност за свободното му упражняване – чрез слово, печат и сдружаване. То може да бъде ограничавано само на основанията, изчерпателно изброени в Конституцията, които не могат да бъдат разширявани или допълвани чрез закон или чрез тълкуване; законът може да определи само конкретните механизми на тяхното осъществяване¹⁴.

А очертанията на Конституцията са това право да не бъде насочено срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала или срещу права и свободите на други граждани /чл.37, ал.2/.

И още Конституционният съд подчертава, че зачитането на религиозната идентичност е принцип, равнопоставен с принципа за зачитане на атеистичните възгледи като и двата принципа са производни на върховните конституционни начала на хуманизъм, търпимост и зачитане на човешкото достойнство /Преамбюл на Конституцията/¹⁵

Правото съответства на защитените в чл. 9, ал. 1 ЕКПЧ права, а ограниченията съответстват на чл. 9, ал. 2 ЕКПЧ.

Твърде голямо приложение намират производните права на това трето лично право.

2.3.1. *Правото на равно третиране на религиозна основа* има за свой обективен източник чл.6, ал.2 от Конституцията. То е гарантирано от задължението на държавата да съдейства за търпимост и уважение между различните вероизповедания /чл.37, ал.1, изр.2/.

---

¹⁴ Решение №5 от 1992г. КС

¹⁵ Решение №8 от 1998г.КС, обн.ДВ, бр.22/98г.

2.3.2. *Забраната за преследване и ограничаване на правата, поради убеждения и забрана за доносничество* /чл.38/ е своеобразно продължение на основното лично право на свобода на мисълта, съвестта и религията и е безусловно необходимо да бъде издигнато на конституционно ниво в една млада демократична държава. Защитата е абсолютна, доколкото убежденията не бъдат обективирани в действия, които се санкционират от забрани на Конституцията.

2.4. Четвъртото лично право, което е предмет на обсъждане в настоящото помагало е *правото на мнение* /чл.39/ и производните му – *свобода на печата и на електронните масмедии* /чл.40/ и *правото на информация* /чл.41/.

Конституционният съд намира, че трите основни права са взаимно свързани и могат да бъдат обединени и обобщени с понятието „комуникационни права”, от които водещо и интегриращо е правото на мнение. Правото на мнение е самостоятелно право от една страна и своеобразно родово понятие, което като най-съдържателно интегрира останалите допълнителни, специфични права – свобода на печата, свобода на другите средства за масова информация /преди всичко радио и телевизия/, право да се търси и получава информация. Правото на мнение се разглежда преди всичко като индивидуално право на личността. Но възприето и като право да се изразява и разпространява мнение и предоставено на всеки, за негови носители могат да се явят, както индивидът, така и обществеността /правото на обществото да бъде информирано/¹⁶.

Конституционният съд обстойно изяснява съдържанието на правото на мнение и информация и определя смисълът на предварително предвидените в Конституцията ограничения на тези права. При тълкуване на конституционните разпоредби, свързани с тях КС приема, че ограничаването на тези права е допустимо с цел охрана на други, също конституционно защитими права и интереси и не се допуска ограничаването им със закон на други, извън посочените конституционни основания. При прилагането на тези ограничения органите на законодателната, изпълнителната и съдебната власт са длъжни да държат сметка за високата обществена значимост на гарантираните права, поради което ограниченията им се прилагат ограничително и само, за да осигурят защита на конкуриращ интерес. Възможността да се осъществи намеса в правото свободно да се изразява мнение е най-голяма, когато то се използва за накърняване правата и доброто име на другото, тъй като по този начин се охраняват честта и достойнството и доброто име на личността /чл.4, ал.2 и чл.32, ал.1, пр.2/.

Ограничението спрямо изказвания, които съставляват призови към разпалване на вражда е основано на заложените в Конституцията ценности като търпимост, взаимно уважение, както и на забраната да се пропагандира омраза на расова, национална, етническа или религиозна основа. Това ограничение не отказва защита на многообразието от противопоставящи се едно на друго мнение. Самата същност на правото свободно да се изразява и разпространява мнение има за своя предпоставка ценността на конкуренцията на идеи и противопоставянето на различни гледни точки.¹⁷

В друго свое решение Конституционният съд също приема, че правото да се изразява и разпространява мнение не е абсолютно. Когато тълкува ценностите, чиято закрила е основание за ограничаването му, наред с останалите /посочени в ал.2 на чл.37/ КС посочва и права и доброто име на другите граждани според Конституцията и репутацията и правата на другите според чл.10, т.2 ЕКПЧ. Всички те обхващат

¹⁶ Според Решение №7 от 1996г. КС, ДВ бр.55/96г.

¹⁷ Решение №7/1996г.КС

присъщите на човешката личност чест, достойнство, добро име, които са обект на посягателство при обида и клевета.¹⁸

Поради огромните технически възможности за манипулиране на неограничена аудитория допустимите ограничения на печата и електронните медии са по-подробно установени от индивидуалното слово. Предварителното ограничение е абсолютно забранено и това е конституционната забрана на цензурата /чл.40, ал.1/. Последващите ограничения са конституционно очертани /чл.40, ал.2/.

Този конституционен подход е и юридическа гаранция за проява на другото право - свободата за търсене, получаване и разпространяване на информация /чл.41/.

2.5. *Правото на сдружаване* е основно право, включвано, както в групата на политическите права и свободи /чл.44/, така и към личните права.

Съдържанието на това право получава следното задължително тълкуване: Правото на сдружаване съчетава либералната идея за свобода на индивида с колективистичната идея за обединяване усилията на повече хора за постигане на определени цели; упражняването правото на сдружаване е израз на свободната воля и на свободния избор. Гражданите могат да образуват сдружения с позволени цели и средства, макар и такава възможност да не е предвидена в закон или друг нормативен акт. Гражданите свободно определят предмета на сдружаване, без да е необходимо предварително разрешение от държавен орган, както е недопустимо да се създава законодателство, което благоприятства конкретно сдружение за сметка на други съществуващи или предстоящи, защото то противоречи на конституционно очертаните предели на правото на сдружаване. На граждански сдружения може да бъде възложено изпълнението на определени държавни функции само със закон и при спазване принципа за доброволност.¹⁹

Правото на сдружаване е едно от предвидените в чл.11 ЕКПЧ права.

Ограниченията на това право, които Конституцията предвижда в чл.44, ал.2 показват, че в немалко случаи може да се наложи на държавата да навлезе в сферата на доброволно организирани формации и конституционно очертаните рамки на тази намеса се отнасят до дейности на организацията, насочени към териториалната цялост на страната, срещу суверенитета и единството на нацията, към разпалване на расова, национална, етническа или религиозна вражда, към нарушаване правата и свободите на гражданите, както и когато става дума за тайни или военизирани структури или действащи с насилие.

Допустимата рамка на ограниченията на това право е твърде по-широка от допуснатите ограничения в чл.11, ал.2 ЕКПЧ и не преповтаря съдържанието се в него ограничение на ограниченията - че ограниченията трябва да са необходими в едно демократично общество. Затова, за да не се получава прекомерно разширено тълкуване на конституционната разпоредба, при всяко приложение на тези ограничения, следва да се изхожда от принципа за „необходимост на ограниченията в едно демократично общество” и от принципа за „пропорционалност на преследваната от закона цел”.

2.6. *Правото на убежище* /чл.27, ал.2/ е друго политическо право, което в условията на нашия глобализиращ се свят е често срещано и затова нуждаещо се от разглеждане.

Става дума за възможност за правна закрила на чужденци, пребиваващи на територията на страната. Основанията за даване на убежище от името на българската

---

¹⁸ Решение №20 от 1998г.КС, обн.ДВ 83/98г.

¹⁹ Решение №10 от 1994г.,КС

държавата като нейно суверенно право са две, установени алтернативно. Чужденецът трябва да е преследван заради убеждения или заради дейност в защита на международно признати права и свободи. Като основно право, принадлежащо към политическите права и свободи правото на убежище очевидно се свързва с политически убеждения на търсещия защита, но представлява и закрила на основното лично право на мнение и по този начин съдържа хуманитарни мотиви.

Конституционна гаранция за реализирането на това право е задължението на държавата, издигнато на конституционно ниво да уреди условията и реда за даване на убежище със закон /чл.27, ал.3/.

2.7. *Правото на частна собственост и наследяване* /чл.17/ е основно право, което спада към икономическите права.

Конституцията гарантира и защитава правото на собственост, независимо от обема му и отнемането на това право, какъвто случай може да бъде отчуждаването е конституционно ограничено в определени рамки /чл.17, ал.5/.

Конституционната гаранция и защита се отнасят до всички видове собственост – частна собственост на гражданите и юридическите лица, частната и публична собственост на общините и държавата – и осигуряват пълна безусловна и еднаква защита от различните видове посегателства върху нея, изяснява Конституционният съд²⁰.

Конституционният съд се произнася по принципните различия между публичната и частна държавна и общинска собственост. Тези различия се свеждат до характера на субектите – носители на правото на собственост и до вида и предназначението на обектите на правото на собственост. Те обаче не са основание за създаване на привилегирован режим за упражняването на правото на частна държавна и общинска собственост. При упражняване на частната собственост всички правни субекти са равнопоставени²¹. В друго решение следва извода, че изравняването на държавата с другите частноправни субекти /когато става дума за частна държавна собственост/ създава в тези други субекти на частното право конституционно оправдани правни очаквания. От друга страна конституционно недопустимо е премахването със закон на различието между публичната и частна собственост.²²

От двата, посочени в Конституцията вида собственост частната собственост е прогласена за неприкосновена и по този начин държавата се задължава да осигури на всеки собственик пълни и неограничени права върху собствената вещ /чл.17, ал.3/.

Правото на наследяване, провъзгласено като основно конституционно право наред с правото на собственост също получава тълкуване от Конституционния съд. Правото на наследяване включва на първо място правото на всяко дееспособно лице да се разпорежи с имуществото си чрез завещание. Няма значение какво е действителното съдържание на това имущество към момента на волеизявлението. Завещателят може да се разпорежи и с имущество, което той ще придобие след извършване на завещанието. На второ място правото на наследяване включва наследяване по закон.²³

Конституционни гаранции за упражняването на правото на собственост и наследяване се предоставят чрез законите, които трябва да са в тяхна защита. Което още означава, че установените от Конституцията права не са абсолютни. Именно по законодателен ред правото на частна собственост може да бъде ограничено.

---

²⁰ Решение №19 от 1995г., обн.ДВ, бр.97/95г.

²¹ Решение №19 от 1993г., обн. ДВ, бр.4/94г.

²² Решение №2 от 2000г., обн.ДВ, бр.29/2000г.

²³ Решение №4 от 1996г., обн.ДВ, бр.21/96г.

Правото на собственост остава единственото право с икономически характер, закриляно от ЕКПЧ. Неговото включване с цел закрила на това оспорвано като индивидуално човешко право или като право със социален характер става в Първия допълнителен Протокол към ЕКПЧ²⁴, а не в самата Конвенция. Правото на наследяване не е гарантирано от ЕКПЧ, защото то, според ЕСПЧ е по-скоро потенциално, условно, отколкото реално съществуващо. Патентите и авторските права се третират като граждански по своя характер с имуществен характер, които се ползват от закрилата на ч.1 от Протокол 1 към ЕКПЧ.

2.8. *Правото на труд* /чл.48/ принадлежи към групата на социалните права. Тъй като то е от класа на правата, образуващи позитивния статус, за неговото упражняване се изисква съдействие на държавата. Това съдействие няма характер на нейно задължение да осигури работа на всеки индивид, а като участието ѝ в създаване на условия за осъществяване на това право /чл.48, ал.1, пр.1/.

Правото на труд се гарантира и защитава от закона /чл.16/ и този принцип, нареден сред основните конституционни начала, изразява значимостта на това право като условие за нормално и достойно човешко съществуване и предпоставка за удовлетворяване на естествените човешки потребности.²⁵

Гаранции за успешното осъществяване на правото на труд е изброяването на пакета от необходими условия при упражняването му, изрично посочени на конституционно ниво, като: право на здравословни и безопасни условия на труд, на минимално трудово възнаграждение и на заплащане, съответстващо на извършената работа, както и на почивка и отпуск. По-нататъшното им рамкиране е предоставено на закона /чл.48, ал.5/.

2.9. *Правото на обществено осигуряване и социално подпомагане* /чл.51/ са отделни основни права, които имат различно съдържание, но ги обединява принадлежността им към групата на социалните права.

Правото на обществено осигуряване е също от вида на основните права, образуващи позитивния статус – за да се реализират се нуждаят от съдействието на държавата. Правото на обществено осигуряване включва различни осигурителни права, едно от основните от които е правото на пенсионно осигуряване. „За да се реализира правото по чл.51, ал.1 като индивидуално право е необходимо преди всичко да се създаде система от обществено осигуряване. Това е действащата система на държавно обществено осигуряване, а като задължение на държавата, произтичащо от същата конституционна разпоредба е и необходимостта да се създаде разгърнатата от закона уредба и на доброволното пенсионно осигуряване.“²⁶

И още, според Конституционния съд общественото осигуряване е система за взаимопомощ и солидарност, чрез която се защитава общия интерес, като от набираните вноски на всички осигурени се обезпечават материалната защита на изпадналите в нужда членове на общността, поради настъпване на определени осигурителни рискове /болест, злополука, старост, смърт и др./ За пълното осъществяване на конституционното право на обществено осигуряване е необходимо да се създаде нормативна система с подходяща структура и принципи на осигуряването.²⁷

---

²⁴ Първият протокол към ЕКЗПЧ е подписан на 20.03.1952г.

²⁵ Решение №14 от 2000г., обн.ДВ, бр.8/99г.

²⁶ Решение №12 от 1997г., обн.ДВ, бр.89/97г.

²⁷ Решение №5 от 2000г.КС, обн. ДВ, бр.55/2000г.

Конституционната уредба обаче не определя реда и условия за възникване и осъществяването на това основно право. Конституционният законодател е оставил за отговор на тези въпроси закона, включително и за размера на пенсионните плащания. Законодателят е компетентен да даде едно или друго конкретно разрешение по целесъобразност, стига то да не е в несъответствие с принципите и изискванията на основния закон.²⁸

Правото на социално подпомагане е адресирано към лица, които не могат да се издържат от своето имущество, поради пределна възраст и липса на близки, физически или психически увреждания. Държавата е длъжна да изгради система от мерки за осигуряване на парични средства за покриване на плащанията на този кръг от лица; обществото също трябва да участва в този процес и това е така, защото техните задължения са издигнати на конституционно ниво.

2.10. *Право на сдружение в синдикати и право на стачка* са едни от „най-младите“ конституционни права на работниците и служителите, признати в чл.49, ал.1 и чл.50 от Конституцията.

Всъщност с разпоредбата на чл.49 е въздигнат в основно конституционно право общият корпоративен интерес, както на работниците и служителите, така и на работодателите /чл.49, ал.2/. По този начин се предлага защита на нарушени интереси на отделни групи от хора, обединени от общ интерес в областта на трудовите отношения. Става дума за защита на колективния интерес – идея, създадена от посочените конституционни текстове и доразвита с оглед нуждите за хармонизация на трудовото право с това на ЕС в измененията на КТ от 2001 и 2004г. и при създаване на Закона за защита срещу дискриминация. Конституционната защита на колективния интерес на работодателите е изградена като симетрична на правото на синдикално сдружаване на работниците и служителите, с което се поддържа конституционна линия на еднакво отношение спрямо лицата от двете страни на трудовия процес.

Предмет на настоящото изложение е конституционната защита на лицата само от едната страна на правоотношенията, свързани с труда, приемани за относително икономически по-слабата страна, поради по-често срещаната нужда от защита на това основно конституционно право, а именно правото на сдружение в синдикати. Конституцията предоставя правото на синдикалните организации да защитават общия работнически интерес на работниците и служителите, свързан с трудовите и осигурителни отношения.

2.10.1. Правото на сдружаване в синдикати е основно лично право за защита на колективен интерес. Защото представителството на синдикалните организации се изразява в отстояване и защита пред работодателя на общия интерес, както на членуващите в синдика, така и на интереса на всички работници и служители, работещи при конкретния работодател; затова се счита, че защитата е обща, а не само синдикална.

2.10.2. Множество са правните форми на тази защита като на конституционно ниво е изведено правото на стачка /чл.50/. Правото на стачка е доразвито в чл.11-21 от Закона за уреждане на колективните трудови спорове.

Конституционният съд дава тълкуване на правото на стачка като основно конституционно право на гражданите, неотменимо със закон или друг правен акт; то може да бъде само ограничавано в изключителни случаи, когато преустановяването на работа създава очевидна и непосредствена опасност за живота, сигурността и здравето

---

²⁸ Решение №21 от 1998г.КС, обн.ДВ, бр.83/98г.

на населението. И още правото на стачка търпи законодателно ограничаване за определени служители от системата на държавните органи, които упражняват властнически правомощия от името на държавата и осигуряват функционирането ѝ. Определянето на тези случаи в закона подлежи на контрол от Конституционния съд.²⁹

2.11. Не на последно място сред социалните и културни права е *правото на образование* /чл.53/, което придобива особено значение с нахлуващата интеграция и възможности и желаниа да се учи в различни кътчета на света.

Правото на образование е основно неотменимо индивидуално право, принадлежащо също към правата от позитивния статус – неговото упражняване е обвързано от задължението на държавата да създаде правни, институционални и финансови условия за обучение. Финансовите задължения на държавата се простират до обучение на младежите до 16 годишна възраст и към тях се присъединяват същите задължения и на родителите, настойници, попечители.

В същото време образованието е изведено от монопола на държавната дейност и е предоставено за организация на граждани и юридически лица, с определени от закон условия и ред /чл.53, ал.5/. А това означава, че на конституционно ниво е създадена равнопоставеност между различните по принадлежност училища, която законът трябва да спазва.

Конституцията въвежда академична автономия, чиито граници обаче се определят от законодателната власт.

Като продължение на конституционната разпоредба на чл.53, ал.5 Законът за висшето образование – чл.9, ал.2, т.1 предоставя на Народното събрание да открива и закрива висши учебни заведения. Конституционният съд се произнася, че Народното събрание е оправомощено да легализира както държавните, така и недържавните висши училища. Конституционният съд не може да обсъжда критериите за целесъобразност, от които парламентът се ръководи, когато дава статут на висше училище във всеки отделен случай. Преценки за целесъобразност може да прави само парламентът.³⁰

Правото на образование е издигнато като основно защитимо право в чл.2 от Протокол № 1 към ЕКПЧ, където наред със задължението на държавата да не препятства упражняването на това право, се дава пълна свобода на усмотрение на държавата да определи естеството и обхвата на своето участие в образованието и обучението; гарантира се и правото на родителите да бъдат зачетени убежденията им във връзка с образованието на техните деца.

§4. Допустими ограничения на основни права

1. Принципи

Въпросът за допустимото ограничаване на основни права е от фундаментално значение, защото именно възможностите за ограничаване и техния предел са определящ фактор за упражняване на правата и свободите, гарантирани от Конституцията.

---

²⁹ Решение №14 от 1996г. КС, обн.ДВ, бр.84/96г.

³⁰ Решение №17 от 1992г.КС, обн.ДВ, бр.98/92г.

Обща конституционна гаранция за упражняване на основните права е тяхната неотменимост /чл.57, ал.1/. Принципът за неотменимост произлиза от разбирането, че основните права са изначално присъщи и валидни за всяко живо същество. Публичните институции следва да ги зачитат и не са в състояние да суспендират основните права. Този принцип служи като препятствие на властта за въвеждане на допустимите ограничения.

Освен това, независимо дали става въпрос за основно право, формулирано с абсолютни термини /и което не търпи никакви ограничения/ или става дума за основни права, при които ограниченията са допустими, забраната за злоупотреба с права е относима за всеки вид основни права /чл.57, ал.2, пр.1/. А това означава още, че мотивите на властта да предприеме определено законово ограничение на основно право трябва да съответстват на целите, които преследва включеното в Конституцията допустимо ограничение.

2. Видове допустими ограничения

Конституцията на Република България изрично очертава допустимите ограничения на конституционно гарантираните права.

2.1. Съществуват общи ограничения на основни права и свободи и отделни ограничения, които произтичат от самото регулиране на отделното право.

Общите ограничения са формулирани в една конституционна разпоредба /чл.57, ал.3/, която стриктно дефинира параметрите, в които временно отделни права на гражданите могат да бъдат ограничавани: а/ Трябва да са налице извънредни обстоятелства за управлението на държавата – при обявяване на война, военно положение или друго извънредно положение. б/ Ограничаването на правата е допустимо само за определен срок; то не може да продължи след отпадането на обстоятелствата, породили необходимостта от въвеждането му. в/ Овластен да установи ограничаването е само парламентът със закон. г/ Става дума за ограничаване упражняването само на отделни права, изрично посочени със закон, а не за общо ограничаване на права.

И при така очертаните параметри Конституцията установява ограничения на ограниченията като въвежда изчерпателно изброени отделни права, ограничението на които не се допуска и това са : правото на живот и забраната за мъчения, гаранциите за правото на лична свобода, а именно правото на всеки да бъде предаден на съдебната власт в законно определен срок, забраната за осъждане въз основа на самопризнание, презумпцията за невиновност, неприкосновеността на личния живот и свободата на съвестта, мисълта и избора на вероизповедание.

Освобождаване от изпълнение на задълженията на държавата за съблюждане на основни права по време на война или на извънредно положение е допустимо според чл.15 ЕКЧП и предвидените в същия текст изключения от изключението напълно съвпадат с уредбата в българската Конституция. В такава ситуация задължение на държавата, подписала ЕКПЧ е да регистрира дерогацията на основание чл.15 ЕКПЧ.

Специалните ограничения са тези, които се отнасят до отделни основни права. Те условно могат да се разделят на две големи групи – А. - такива, които произтичат от начина на формулиране на самото основно право и Б. - такива, при които в отделна алинея, при уредбата на съответното основно право, са изброени възможните ограничения /чл.33, ал.2, чл.35, ал.1, чл.37, ал.2, чл.39, ал.2 и пр./ От своя страна специалните ограничения от първата група могат да са уредени така, че: ограниченията да звучат като вътрешно присъщи на самата формулировка /чл.33, ал.1/ или изрично да

се посочва, че защитеното основно право не се отнася до определена категория /чл.30, ал.2/.

Общото в регулирането е, че допустимото ограничаване на гарантирано от Конституцията право може да стане само със закон и това трябва да се отчита при всеки конкретен случай в практиката, независимо, че може да се срещнат отделни конституционни разпоредби, в които при очертаване на рамката на ограничението не се споменава, че това трябва да е отразено в закон /чл.34, ал.2/.

Най-често възможните ограничения съвпадат с отклоненията, които международните актове допускат – ЕКПЧ, МПГПП.

2.2. Независимо, че е дала право на законодателя да определя със закон ограничения на основни човешки права, Конституцията посочва *интересите*, чието спазване или защита може да изисква налагане на ограничаването - това са други конституционни права и ценности, които приоритетно трябва да бъдат защитени.

Обобщено, допустимите ограничения най-често са за защита на публичния интерес. Националната сигурност, народното здраве, обществения ред и морала фигурират като ценности, за защита на които могат да бъдат ограничавани свободата на мисълта, убежденията и религията /чл.37, ал.2/, правото на информация /чл.41, ал.2/. При призоваване към насилствена промяна на конституционно установения ред, към извършване на престъпление, към разпалване на вражда, насилие над личността е допустимо ограничаването на правото на мнение и неговите производни /чл.39, ал.2/. Ограниченията при правото на сдружавания са оправдани за защита суверенитета, териториалната цялост и единството на нацията срещу разпалване на расова, национална, етническа или религиозна вражда от организации, създаващи тайни или военизирани структури или действащи чрез насилие /чл.44, ал.2/.

Правата и свободите /доброто име/ на други граждани е общата ценност, в името на чиято защита Конституцията допуска ограничаване на почти всички основни права.

Често изброяването в различните разпоредби си прилича, което не означава, че тълкуването винаги е еднакво. Тъй като отделните алинеи на един и същ конституционен текст трябва да се тълкуват във връзка помежду си, определено основание за ограничаване на една норма може да има по-различен смисъл в контекста на друга правна норма.

Свободата на преценка е предоставена на законодателя. Но тя не е неконтролируема.

3. Критерии за тълкуване

3.1. Ограниченията, допустими от Конституцията и въведени със закон трябва да са необходими за осъществяване на *преследваната от закона цел* и преценка за обема на законодателната свобода се прави от Конституционния съд.³¹

Конституционният съд многократно е подчертавал, че предвидените в закона случаи на ограничаване на основни права, изрично очертани от Конституцията трябва да имат *достатъчно сериозни и основателни причини*³².

При упражняване на конституционен контрол спрямо допуснатите със закон ограничения Конституционният съд изхожда от принципа на свободната преценка и

³¹ Решение №9 от 1998г.КС, ДВ, бр.45/98г.

³² Решение № 2 от 2000г.КС, ДВ, бр.29/2000г.

принципа на пропорционалност. Независимо, че не е изведен като общо правило, принципът на пропорционалност /съразмерност/ на ограничението с оглед защита на друга конституционна ценност е проведен в Конституцията. При защита правото на лична свобода е забранено ограничаване правата на обвиняемия, надхвърлящи необходимото за осъществяване на правосъдието /чл.31, ал.4/.

Именно, прилагайки този принцип, Конституционният съд прави извод, че ограниченията следва да бъдат пропорционални /съразмерни/ със защитаваната друга конституционна ценност³³. Степента, в която е допустимо ограничаване на правото свободно да се изразява мнение например е в зависимост от значимостта на интереса, преценен като също подлежащ на конституционна закрила – защита на конституционно установения ред, защита на националната сигурност, защита на репутацията и правата на другите граждани. Като оставя въпроса за йерархическото поддръждане на отделните ограничения отворен, съдът прави извод, че отделни конституционни текстове, а и цялостният дух на Конституцията отдават приоритет на правата на личността.³⁴

Потвърждение на този извод е и друго въведено правило - че интересите на обществото не могат да служат като основание за ограничаване на основни конституционни права, дори на един отделен гражданин³⁵.

Нещо повече, отмяната на законодателната защита на основни конституционни права води до противоконституционност на отменителните законови разпоредби³⁶.

3.2. Условия, ограничения или формалности в защита на конституционни ценности се установяват от националния парламент и това е суверенно право на законодателя³⁷. Не съществува конституционно правило, законова разпоредба или юриспруденция на Конституционния съд, които да допускат възможност ограничения на основни права да се създават в друг, различен от закона източник на право.

И все пак допускането на ограничаване на основни права чрез конституционния израз “при условия и ред, определен в закон” би могло да звучи твърде неопределяемо. Възможно е законодателното ограничение така да промени основното право, че неговата същност да бъде изменена.

Именно, за да се запази сърцевината на основното право, за да не се изпразни то от съдържание при ограничаването му със закон е необходимо: да не се засяга ядрото на основното право; предприетото ограничение на основното право да съответства на обществения интерес, който е причина за ограничаването.

Възприетият от българската Конституция модел очертава рамките на ограниченията прецизно, което позволява да се определя точно пространството, в което законодателят може да действа. Действащата Конституция създава измерими ограничения, които могат да послужат като мащаб за последващ конституционен контрол.

Независимо от казаното един закон, дори да е съобразен с очертаните от Конституцията граници за ограниченията на основни права, винаги дава свобода на преценка за прилагането си. Затова в материята на основни права законът трябва да посочва обхвата на преценката, до който могат да се простират администрацията и съдебната власт при тълкуването и прилагането на ограниченията.

---

³³ Решение №20 от 1998г., ДВ, бр.83/98г.

³⁴ Решение №7 от 1996г.КС

³⁵ Решение №14 от 2000г.КС, ДВ, бр.98/2000г.

³⁶ Решение №3 от 2003г.КС, ДВ, бр.36/2003г.

³⁷ Според Решение №21 от 1996г.КС, ДВ, бр.102/96г.

4. Начини на приложение на допустимите ограничения

4.1. Както вече се посочи, Конституцията на Република България издига основни права, чието упражняване и при извънредни обстоятелства като война, военно или друго извънредно положение не може да бъде ограничавано /чл.57, ал.3, пр.2/.

Някои от тях са формулирани с абсолютни термини и дерогирането им по време на извънредно положение не се допуска по същия абсолютен начин. Това са правото на живот и произтичащите от него забрана на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение, забрана на насилствена асимилация. От момента, в който в страната е отменено смъртното наказание, правото на живот е въздигнато като абсолютно право. По този начин е формулирано и произтичащото от правото на лична свобода право на правосъдие /за обвиняемия/ – чрез достъп до съд в законно определен срок, забрана за осъждане само въз основа на самопризнание и презумпция за невинност.

Други основни права /не формулирани като абсолютни/, за които също е приложена забрана за ограничаване по време на война, военно положение или друго извънредно положение, в такъв период се упражняват в определените от Конституцията граници. Т.е. те търпят специалните ограничения, предвидени изрично в Конституцията. От този вид са: правото на личен живот и неприкосновеност, правото на свобода на мисълта, убежденията и религията. И при извънредни обстоятелства личния и семеен живот може да бъде ограничен в предвидените от закона случаи за следене, фотографиране и записване /чл.32, ал.2/, а свободата на мисълта, убежденията и религията и във военно време не може да е насочена срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве, морала и правата и свободите на другите граждани /чл.37, ал.2/.

Извън хипотезата на нетърпящите ограничаване основни права по време на извънредно положение, Конституцията на Република България не разрешава ограничения на права, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние /чл.6, ал.2/. Тази забрана на дискриминацията, произтича от конституционния принцип за равенство пред закона, въведен в главата “Основни начала” /чл.6, ал.1/. Според българския конституционен модел равенството се третира като основен принцип и като субективното право на индивида. Конституционният съд се е произнесъл, че признаците, въз основа на които се забранява неравно третиране са изброени изчерпателно³⁸.

4.2. Общите ограничения за упражняване на основни права са въведени за ситуации, в които в страната има по надлежен ред обявено състояние на война, военно положение или друго извънредно положение. Компетентните органи, които имат право да обявят всеки един от трите вида извънредно положение са установени в Конституцията. Това са Народното събрание /чл.84, т.10 и т.12/ и при определени условия президентът на Републиката /чл.100, ал.3/. Същите конституционно установени органи могат да отменят извънредното положение, което ще доведе до отпадане основанието за ограничението.

---

³⁸ Решение №14 от 1992г.КС, ДВ, бр.93/92г.

Но тъй като самото ограничаване на отделни права се извършва със закон, Народното събрание е органът, който ще трябва да отмени действието на закона за ограничаване на правата. Да се намали периода, през който определени основни права са дерогирани в тези ситуации означава законът да предписва възобновяване упражняване на тези права преди извънредното положение да е вдигнато формално или да е отпаднало фактически. Преценката за конституционосъобразност на такъв закон ще бъде правена с оглед целите, които се преследват.

4.3. Възможна е хипотеза, при която извънредното положение да е отменено, а законът, налагащ ограничението все още да е в сила.

При всички случаи Конституционният съд, ако бъде сезиран ще има основание да обяви такъв закон за противоконституционен. Независимо от това разрешение, прякото действие на Конституцията позволява съдиите от обикновените съдилища да се позоват на конституционната разпоредба и с оглед отпадналата нужда от ограниченията да не приложат закона за конкретния случай.

По същия начин може да се процедира и при отпадане условията за специалните ограничения, въведени със закон.

Конституцията на Република България не предвижда възможност да бъде преустановено упражняването на човешките права. И при извънредни обстоятелства за държавата, както вече се посочи /вж.т.5/, условията при които временно се отстъпва от упражняването на някои от основните права са със строго определени рамки.

А след като това е така, всеки закон, създаващ норма за суспендиране на човешки права би бил противоконституционен и при сезиране на Конституционния съд последиците от решението му ще бъдат - неприлагането на такава норма.

§5. Защита на анализираниите основни права

1. Решения на Конституционния съд

Гарант за спазване на конституционния мащаб за допустимост на ограничаването на основни човешки права е Конституционният съд на Република България.

1.1. Едно от правомощията на КС - самостоятелно тълкуване на конституционни разпоредби, по искане на оправомощен субект /чл.149, ал.1, т.1/, има за цел чрез изясняване смисъла и съдържанието на конкретната конституционна норма да предотврати създаването на закон в несъответствие с тази конституционна норма. По този начин това правомощие играе роля на превантивен контрол за конституционността на закон, включващ допустимо ограничаване на основни права.³⁹

Упражнявайки компетентността си за тълкуване на конституционни разпоредби, Конституционният съд има повод да издаде тълкувателни решения, свързани с гарантираните основни права и допустимите предели на тяхното ограничаване, с много от които се изяснява смисъла и съдържанието на анализираниите основни права в §3 от настоящото изложение.

---

³⁹ Класическият предварителен контрол за конституционосъобразност КС упражнява спрямо сключените от Република България международни договори преди тяхната ратификация от Парламента /чл.149, ал.1,т.4,пр.1 от Конституцията/.

Неизползван пример е тълкуването, дадено за правото на равенство, което е въздигнато като основен принцип, но и основно право на гражданите /чл.6/.⁴⁰ Съдът е приел, че равенството на всички граждани пред закона означава равенство пред всички нормативни актове. Социалните признаци, въз основа на които не се допускат ограничения на правата или привилегии /раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение, имуществено състояние/ са изчерпателно изброени. Привилегиите са предварително изключени в правовата държава. Само в определени случаи те, разбирани като предимства, са обществено необходими и социално оправдани – закрила на децата и старите хора, останали без помощ на близки, закрила на лица с физически и умствени увреждания и др. В тези случаи предимствата са своеобразна проява на самият принцип на равенството и справедливостта.

В друго решение, обсъждайки правото на мнение и неговото ограничаване с оглед накърняване правата на друго, когато става дума за критики спрямо политически фигури и държавни служители, КС е направил извод, че изказванията, които засягат тези лица заслужават по-високо ниво на защита - държавната власт като цяло и отделните нейни представители могат да бъдат подложени на обществена критика на ниво по-високо от това спрямо частните лица. В същото време КС предоставя реализацията на това положение на законодателната власт, на политическата и административна практика /предвид и неформални интервенции/ и на съдебната власт⁴¹.

1.2. Правомощие на Конституционния съд за защита на основни права е най-вече контролът за конституционност на закон, който е последващ и абстрактен нормен контрол. Чрез него КС проверява спазването на конституционно очертаните предели на допустимите ограничения на основни права от законодателя.

При проверката Конституционният съд може и следва да проверява дали наложеното ограничение е необходимо и дали има нужда от него с оглед защита на по-висша конституционно защитена ценност. Водещ е принципа на съразмерност на наложените ограничения. Той произтича от вътрешната йерархия на нормативно защитените ценности и необходимостта от взаимното им съгласуване в една демократична и правова държава. Ограничението трябва да е разумно и не може да надвишава степента, необходима за постигането на съответната легитимна цел⁴².

Така например, КС защитава *правото на живот* като обявява за противоконституционни разпоредбите на чл.12, т.3 НК, въвеждащи обективни критерии, при наличието на които се презумира, че не са превишени пределите на неизбежната отбрана, независимо от характера на опасността на нападението. КС постановява, че независимо, че неизбежната отбрана е едно от средствата за защита на правото на живот, наред с наказателноправните норми, определящи общественоопасните деяния като престъпления, тя не е право за неограничено засягане на нападателя. Личността и правата на последния продължават да са обект на конституционноправна защита и след като той е предприел непосредствено противоправното нападение. КС сравнява пределите на защита в чл.12, ал.1 и 2 НК с тези в чл.2, ал.2, б."а" ЕКПЧ, където са посочени признаци, свързани както с вида на застрашените от нападението права, така и с интензивността на това нападение, определяща се от абсолютната необходимост за лишаване от живот на нападателя.

---

⁴⁰ Решение №14 от 1992г.К, обн.ДВ, бр.

⁴¹ Решение №7 от 1996г.КС

⁴² Решение №4 от 2001г.КС

Прави се извод, че балансът между двете категории права – застрашените от засягане и тези, които могат да бъдат увредени, законодателят трябва да направи като държи сметка и за характера и за опасността на нападението, което в оспорваните разпоредби не е налице. Прието е, че обсъжданите разпоредби допускат и оправдават при определени условия убийството или опита за убийство, чието извършване надхвърля границите на защита по чл.12, ал.1 НК и по този начин те засягат и накърняват правото на живот и ограничават гаранциите за защитата му.⁴³

Правото на лична свобода е защитено от КС, чрез проверка изменението на разпоредба на НПК, с която законодателят ограничава правото на защита на обвиняемия с цел пресичане на злоупотреба и шиканиране с това право. Конституционният съд приема, че независимо, че съгласно чл.31, ал.4 от Конституцията правата на обвиняемия могат да бъдат ограничавани, когато това е необходимо за осъществяване на правосъдието и преценката за тази необходимост в случая се прави от законодателния орган, въведеното ограничение на правото на защита (става дума, че при неявяване в съдебно заседание на защитника на подсъдим, когато адвокатската защита не е задължителна, съдът не е длъжен да отложи делото) надхвърля необходимото за осъществяване на съдопроизводството, поради което законната разпоредба е противоконституционна⁴⁴.

В друг случай, относно разпоредба от НПК, изключваща от обхвата на касационно обжалване на присъди с наложено наказание глоба до определен размер, КС приема, че ограничаването на правата на обвиняемия са обусловени и съответстват изцяло на целта на законодателното изменение - доброто управление на правосъдието, защото отразяват изискванията за навременното му и икономично осъществяване. Искането за обявяване противоконституционност на разпоредбата е отхвърлено⁴⁵.

Конституционният съд признава и защитава *неприкосновеността на личния живот, на жилището, на свободата и тайната на кореспонденцията и другите съобщения*, но не ги абсолютизира. Анализирайки посочените в Конституцията специални ограничения за всяко от тези производни права поотделно, КС признава конституционнообразността на разпоредби от Закона за специалните разузнавателни средства, с които тези права се ограничават, след като се побират в очертания от Конституцията мащаб.⁴⁶ КС приема, е конституционната разпоредба на чл.30, ал.3 се отнася до ценност (благо), а именно свободата на личността, което безсъмнено стои по-високо в скалата на ценности отколкото тайната на кореспонденцията и другите съобщения. Ако Конституцията допуска да се посегне на свободата на личността при гаранцията на последващ съдебен контрол, то по силата на един неумолим аргумент за по-силното основание тя допуска при същите условия ограничаване и на тайната на кореспонденцията при последващ съдебен контрол.

Правото на зачитане на личния живот граничи и със закрила достойнството на човека. Затова примерът за защитата на това право от КС е по повод проверката за конституционност на разпоредби за обида и клевета в НК, отнасящи се до журналисти. КС се произнася, че не може отговорността за обида и клевета за различни категории извършители да бъде различна. Според него наказателната отговорност за обида и клевета е една от юридическите гаранции, които осигуряват закрилата на достойнството на личността. Нейното установяване в чл.146, чл.147 и чл.148 НК

---

⁴³ Решение №19 от 1997г., обн.ДВ, бр.120/97г.

⁴⁴ Решение №9 от 1998г.КС

⁴⁵ Решение №16 от 1998г.КС, ДВ, бр.71/98г.

⁴⁶ Решение №1 от 1998г., обн.ДВ, бр.19/98г.

отговаря на конституционното изискване, на прогласяването му в преамбюла на Всеобщата декларация за правата на човека, на отразеното в Международния пакт за икономически, социални и културни права и в Международния пакт за граждански и политически права задължение на държавата да гарантира личното достойнство.⁴⁷

Неприкосновеността на жилището се защитава чрез обявяване за противоконституционна частта от разпоредбата от Закона за радиото и телевизията, позволяваща „по всяко време” длъжностните лица да извършват проверка на верността на декларацията, подадена от потребител. КС счита, че достъп до жилището на обитателя му Конституцията допуска в случаи, предвидени в закон. Допустим е и достъпът до инсталации /водоснабдяване, електроснабдяване и пр./ и проверка на декларираните обстоятелства, свързани с тях. Това обаче не може да става произволно „по всяко време”, когато не е налице достатъчно висока степен на обществен интерес, обосноваваща изключение от конституционната защита в чл.33, ал.1.⁴⁸

Многобройни са случаите, в които Конституционният съд има възможност да защитава ограничаването на т.нар. *комуникационни права - правото на мнение и производните му - свобода на печата и на електронните масмедии.*

Във връзка с упражнен конституционен контрол спрямо наказанията за обида и клевета в Наказателния кодекс, КС приема, че правото да се изразява и разпространява мнение не е абсолютно. Когато конкретизира ценностите, чиято закрила е основание за ограничаването му, наред с останалите, Конституционният съд посочва правата и доброто име на другите граждани и сравнява с тези по чл.10, т.2 ЕКПЧ – репутацията и правата на другите като израз на присъщите на човешката личност чест, достойнство, добро име, които са обект на посегателство при нанасяне на обида и на клевета. Отношението на съразмерност между защитаваната цел и прилаганото средство КС установява като съпоставя достойнството на личността, издигната като върховен конституционен принцип и правото на лична свобода и зачитане на личния и семеен живот с наказателната отговорност за обида и клевета - с алтернативно предвидените наказания лишаване от свобода и глоба. При съпоставянето приема, че не е налице непропорционалност, защото защитаваната цел е толкова значима, че закрилата ѝ е основание за намеса в правото свободно да се изразява мнение и предвидената наказателна отговорност не надхвърля степента на допустимо ограничение.⁴⁹

Конкуренцията на същите права се обсъжда при проверка конституционността на разпоредба от Закона за радио и телевизия, която забранява да се излъчват факти от личния живот на гражданите по начин, уронващ честта и достойнството им. КС отново подлага на баланс – от една страна неприкосновеността на доброто име и достойнството на гражданите, от друга страна необходимостта от публична критика на политическите фигури и намира разграничителния критерий в степента на обществен интерес от обективното и точно изнасяне на определени факти, засягащи личната сфера на съответното лице, от необходимостта от обществен дебат относно мястото и ролята му в политическата система⁵⁰.

Проверявайки други разпоредби от Закона за радио и телевизия, КС установява, че в закона е прередактирана конкретната конституционна забрана “за призоваване към насилствена промяна на конституционно установения ред” в общо законово задължение за “съобразяване с конституционния ред”. Доколкото самото ограничаване

---

⁴⁷ Решение №20 от 1998г., обн.ДВ, бр.83/98г.

⁴⁸ Решение №10 от 1999г., т.XI, обн.ДВ, бр.60/99г.

⁴⁹ Решение 20 от 1998г.КС.

⁵⁰ Решение №21 от 1996 КС

на свободата на словото, печата и масмедията се прилага ограничително, разширеното законодателно пренасяне на конституционната забрана е недопустимо⁵¹.

Медийната свобода е и в основата на извода, че Конституцията не допуска ограничаване на кръга от лицата, които могат да разпространяват радио-телевизионни програми. Правото да се разпространяват радио и телевизионни програми е дъщерно на конституционно гарантираното право на информация и то се ползва със същите конституционни гаранции и може да бъде ограничавано единствено посочените в Конституцията основания⁵².

В друго решение по повод твърдение за противоконституционност на нововъведен регистрационен режим за осъществяване на радио- и телевизионна дейност КС уточнява, че националната сигурност е национална ценност и защитата ѝ може да бъде основание за ограничаване на основни права /в случая правото на информация/ в хипотезата на общите ограничения при извънредни обстоятелства и то при спазване принципа на пропорционалност на ограниченията, каквито условия в случая не са налице.⁵³

Правото на информация и неговите допустими ограничения се обсъждат при преценка конституционността на Закона за достъп до документите на бившата Държавна сигурност (ДС). Независимо, че в общественото съзнание отделни форми на дейност в службите на бившата ДС се считат несъответни на обществените норми и морал, съдът приема, че е конституционно недопустимо със закон да се създава колективна презумпция за укоримост на определена категория правно регламентирани дейности, без установяване на конкретната дейност на определено лице. Държавата е длъжна да осигури на обществото правото на информация при спазване на конституционните условия, а не в ущърб на достойнството и накърняване доброто име на гражданите⁵⁴.

Изчерпателното изброяване на основанията за ограничаване правото на разпространение на информация в Конституцията мотивира КС да обяви за противоконституционна законова забрана за публикуване резултати от допитване до общественото мнение по повод избори 14 дни преди изборния ден. Съдът е приел, че е нарушен балансът при разрешаване колизията между основни права и 24 часовата забрана е достатъчна, за да защити правото на свободно формиране на активното избирателно право.⁵⁵

Правото на сдружаване и допустимите негови ограничения са най-широко обсъждани по повод искането за установяване на съответствие на Рамковата конвенция за защита на националните малцинства с Конституцията преди нейното ратифициране⁵⁶. КС напомня, че правото на гражданите да се сдружават, включително в религиозни общности, както и да създават религиозни институции е конституционно признато право. Режимът на функциониране на религиозните общности и институции се определя със закон въз основа на установените в Конституцията принципи. Религиозните институции, организации и сдружения са елемент на гражданското общество и тяхното съществуване и функциониране е

---

⁵¹ Решение №21 от 1996г.

⁵² Решение №21 от 1996г.

⁵³ Решение №1 от 2002г.

⁵⁴ Решение №10 от 1997г., ДВ, бр.89/97г.

⁵⁵ Решение №4 от 1997г., КС

⁵⁶ Решение №2 от 1998г. КС, обн. ДВ, бр.22/98г., където обсъждайки целите на Конвенцията, възприетите в нея общи и конкретни принципи и уредените права и свободи в нея, КС стига до извод, че всички те съответстват на Конституцията на Република България.

подчинено на конституционна и законова уредба в правовата държава. Възприетите в българската Конституция ограничения на свободата на сдружаване имат всеобщ (универсален) характер. Правото на държавата да налага такива ограничения със закон е международно признато право и се прилага към всички сдружения, независимо от характера на персоналия им състав или формално обявената им цел. Отнасянето на дадено лице към едно или друго малцинство не предоставя привилегия, но и не налага допълнителни ограничения на упражняването на правото на сдружаване.

Изразено е мнението, че корпорациите на публичното право разполагат с известни публичноправни функции за организиране, контрол и дисциплинарна власт, така, че свободата на сдружаване не важи за тях : те се създават с нормативен акт, а не чрез доброволно съгласие на членуващите в тях (по повод конституционносъобразността на Български лекарски съюз и Съюзът на стоматолозите в България).⁵⁷

По повод участието на съсловната организация на фармацевтите в подготовката по издаване и отнемане на разрешение за откриване на аптеки, КС пояснява, че организациите с нестопанска цел представляват обективиран израз на правото на свободно сдружаване по чл.44, ал.1 от Конституцията като основно конституционно защитено право на личността. Развитието на демокрацията изисква включването на все повече организации от нестопанския сектор в дейности в защита не само на своите и на членовете си интереси, но и в служба на обществото като цяло.⁵⁸

Правото на собственост е основно право в чиято защита са произнесени серия от решения по т.нар. реституционни закони.

Още в първите си решения по повод искане за противоконституционност на отделни разпоредби, изменящи и допълващи Закона за собствеността и ползването на земеделските земи (ЗСПЗЗ) Конституционният съд отбелязва, че законът възстановява правата на собствениците, каквито те не са преставали да бъдат; че гражданите не са загубвали своята собственост, а само през определен период от време обективно не са могли да упражняват това свое субективно право⁵⁹. С приемане на ЗСПЗЗ отново се създават условия и възможности собствениците да упражняват правомощията, произтичащи от правото на собственост.

Потвърждавайки изложената теза, че със ЗСПЗЗ правото на собственост не се придобива отново Конституционният съд защитава и *правото на наследяване*. КС счита, че завещанията, направени преди влизане в сила на ЗСПЗЗ са произвели своето правно действие като в кръга на наследниците трябва да се включат и наследниците по завещание с всички произтичащи от това последици. Възстановяването на правата на собствениците, внесли земя в ТКЗС по силата на закона, автоматично прави приелите наследство наследници по завещание, собственици на съответната завещана им част. Това от своя страна прави противоконституционно отнемането на вече придобити права по какъвто и било начин.⁶⁰

Конституционният съд прави разлика между отделните реституционни закони, възстановяващи правото на собственост, отнето по различно време през периода 1945-1948г. от различните нормативни източници и стига до извод, че конституционната защитата на собствеността по чл.17, ал.1 от Конституцията при земеделските земи,

---

⁵⁷ Решение № 29 от 1998г.КС, обн.ДВ, бр.135/98г.

⁵⁸ Решение №3 от 2000г., обн.ДВ, бр.37/2000

⁵⁹ Първо в този смисъл е Решение №6 от 1992г.КС, обн.ДВ, бр.9/92г. Следват: Решение № 12от 1993г.КС, Решение №7 от 1995г.КС, Решение №8 от 1995г.КС

⁶⁰ Решение №4 от 1996г., обн.ДВ, бр.21/96г.

внесени в ТКЗС следва да бъде с много по-голям интензитет от защитата на собствеността, възстановявана от другите реституционни закони. Защото в случаите, когато собствеността е изгубена, поради отчуждаване, конфискация или отнемане по друг начин от държавата, чрез реституционните норми тя се придобива *ex lege*, докато по ЗСПЗЗ придобиване на собственост няма, а само възстановяване на права на собственика. В тази връзка е прието, че незачитането на изтеклата придобивна давност за периода от внасяне на имотите в ТКЗС до влизане в сила на ЗСПЗЗ е справедлива защита на правата на собствениците от посегателства върху земите им, защото през периода практически те са лишени от възможност да прекъснат чуждото владение.⁶¹

В защита на правото на собственост е и обявяването за противоконституционна на разпоредбата на чл.9а, ал.1, т.3 и 4 ЗСПЗЗ, с която собственикът на земеделска земя при желание да се разпорежда с нея се задължава да я предложи за продажба първо на държавата и на общината и след това на избрани по свой избор купувачи. КС нарича разпоредбата абсурдно законодателно решение, противоречащо освен на чл.17 и на принципите на демократичната и правова държава, залегнали в Преамбюла на Конституцията.⁶²

Във връзка с временните ограничения на правото на собственост с цел запазване правата на заварените наематели в обектите, чиято собственост се възстановява от ЗВСОНИ, продължаването на срока за тези ограничения се обявява за противоконституционно с извода, че е недопустимо от гледна точка на чл.17, ал.3 от Конституцията, когато собствеността е вече възстановена, с нов закон да се продължава срокът на временните ограничения или да се създават нови ограничения. Правата на заварените наематели, породени от административни актове, издадени от държавни органи или от общинска администрация не могат да се противопоставят на правата на собствениците, които са конституционно защитени.⁶³ И още, правата на заварените наематели не могат да бъдат конституционноправен критерий, съпоставени с конституционно и международноправно /има се предвид защитата на правото на собственост от ЕКЗПЧ – Първи допълнителен протокол/ защитеното право на собственост.⁶⁴

Отнемането на придобито право на собственост не чрез предвиденото и конкретно очертано по обем в Конституцията отчуждаване е санкционирано и с обявяване са противоконституционна разпоредба от Закона за лекарствените средства и аптеките в хуманната медицина, с която се закриват аптеки на събирателни и командитни дружества и на кооперации на аптекари. КС обяснява, че предприятието включва в себе си не само права и задължения, породени от търговска дейност, но и фактически отношения с имуществено значение /клиентелата на предприятието, от която зависи неговия икономически просперитет/. А след като със закона се закриват самите предприятия на посочените юридически лица, става дума за посегателство върху притежаваното от търговеца в широк смисъл на думата право на собственост. Свободното усмотрение при отнемане на придобити основни права е несъвместимо и с прогласения в чл.4, ал.1 принцип на правовата държава.⁶⁵

Правото на труд изисква, както се посочи вече, действия от страна на държавата да създава „условия за осъществяване” на правото на труд и според

---

⁶¹ Решение №4 от 1998г.КС, обн.ДВ, бр.30/98г.

⁶² Решение №8 от 1995г., обн.ДВ, бр.59/95г.

⁶³ Решение №9 от 1995г., обн.ДВ, бр.66/95г.

⁶⁴ Решение №20 от 1995г., обн.ДВ, бр.94/95г.

⁶⁵ Решение №3 от 2000г., обн.ДВ 37/2000г.

Конституционния съд едно от тези изисквания към държавата по необходимост включва и задължението ѝ да създава условия за изпълнение на задължението на работодателя да изплаща трудовото възнаграждение за положен труд⁶⁶. Затова той обявява разпоредба от НК за противоконституционна, чрез която е създадено противоконституционно законово основание за длъжностно лице да откаже изплащането на трудови възнаграждения като се позове на невъзможността да внесе задължителни осигурителни вноски и на заплахата от наказателна репресия по оспорената разпоредба. Т.е. КС приема, че в противовес на своето конституционно задължение държавата издига за престъпление изпълнението на конституционното задължение на работодателя да изплати трудовото възнаграждение.

В друго решение КС приема, че е налице противоконституционно ограничаване на правото на труд, когато се прави въз основа на конституционно недопустими критерии. Такъв критерий е политическата принадлежност на лицето, организационната му връзка с дадена политическа организация по повод противоконституционност на лустрационни разпоредби от Закона за администрацията.⁶⁷

Сравнявайки правото на труд и *правото на минимално трудово възнаграждение* с правото на обществено осигуряване КС изтъква различието в целта и функциите на последиците от упражняването на двете права. Докато трудовото възнаграждение служи за ежедневно, актуално задоволяване на насъщни на работника и на неговото семейство нужди (храна, подслон, лекарства), общественото осигуряване е насочено към задоволяване на такива нужди в един бъдещ несигурен момент (пенсиониране, болест и пр.). Фактичката конкуренция, която възниква между правото на труд и на минимално трудово възнаграждение от една страна, и правото на обществено осигуряване от друга страна, законодателно може да бъде решавана само в полза на правото на труд. Като конституционна ценност правото на лицето на минимално възнаграждение има приоритет пред правото на обществено осигуряване.⁶⁸

Упражняването на *правото на обществено осигуряване*, както се посочи вече изисква изграждане на система за обществено осигуряване, която се основава не само върху волята на осигуреното лице, но и върху интересите на обществото като цяло. Но веднъж изградена, системата не трябва да допуска накърняване на даденото вече осъществено от гледище на фактически състав право. Под недопустимост на накърняването КС разбира както въздействие върху съответното право въобще, така и въздействие върху някои негови компоненти и това разбиране е изложено във връзка с намаляване размера на пенсиите на работещите пенсионери, обявено за противоконституционно⁶⁹. За да се обоснове конституционноправна оправданост на правото на придобита пенсия, включително и до степен на пълния ѝ размер, продължава КС, необходимо е пряко или поради действието на друга конституционна норма (основно начало или основно право) самата Конституция да допуска това. Например, основавайки се на съображения, които са свързани със защита на друг конституционноправно значим обществен или личен интерес.

Няма основания да се отмени или ограничи упражняването на правото на обществено осигуряване, нито да се създават неравенства или основания за неравно третиране като се нарушава друг конституционен принцип – този по чл.6, ал.2, без да е сигурно, че по този начин се постига обществена справедливост. Ако целта е да се

---

⁶⁶ Цит. Решение №14 от 2000г.

⁶⁷ Решение №2 от 1999г., обн.ДВ, бр.8/99г.

⁶⁸ Цит. Решение №14 от 2000г.

⁶⁹ Решение №12 от 1997г., обн.ДВ, бр.89/97г.

отстранят неоправдани обществено и недопустими правно привилегии, тази цел може и трябва да се постигне в рамките на Конституцията заявява КС, обявявайки за противоконституционна норма, непризнаваща за трудов стаж времето, през което лицето е работило на ръководна щатна длъжност в органите на БКП, ОФ, ДКМС и Съюза на активните борци против фашизма и капитализма.⁷⁰

Правото на стачка като производно на правото на сдружаване в синдикални организации също е било предмет на обсъждане и по-скоро на определяне на ограниченията му, отколкото на защита му пред КС. Прието е, че правото на стачка търпи законодателно ограничаване за определени държавни служители от системата на държавни органи, които упражняват властнически правомощия от името на държавата и осигуряват функционирането ѝ.⁷¹

Във връзка с проверка конституционносъобразността на Закона за уреждане на колективни трудови спорове, забраняваща стачки в производството, разпределението и снабдяването с електроенергия, в съобщенията и здравеопазването, КС противопоставя ограничаването на правото на стачка със защита на други конституционно признати права - правото на живот, закрила на здравето като задължение на държавата и накърняване на права и законни интереси на други. Така стига до извода, че преустановяване на работа от работниците и служителите в държавните и общински здравни заведения чрез ефективна стачка, блокирането на съобщенията и на производството, разпределението и снабдяването с електроенергия чрез преустановяване на работа в тях би поставило в опасност живота и здравето на големи части от населението. Запазвайки забранителната законова разпоредба КС не изключва правото на работниците и служителите, заети в посочените дейности на протестни действия за защита на колективните им икономически и социални интереси чрез символични стачки, протестни събрания, митинги и други не водещи до спиране на работата им.⁷²

За да се оправдае законодателното разрешение, което изключва обжалването на съдебното решение по колективните трудови спорове, КС стига до извод, че освен повелителна нужда от пълна законодателна уредба на упражняването на правото на стачка, налице е такава нужда и от бързото решаване на колективните трудови спорове, едно от средствата за които е необжалваемостта. Особено като се има предвид, че те засягат не само страните по спора, но и интересите на неограничен брой лица.

2. Съдебна практика на ВАС

2.1. Правото на личен живот

Правото на личен живот е гарантирано от българската конституция право на гражданите /чл.32 ал.1 от КРБ, в сила от 1991г./

Зачитането на личния живот на гражданите е и право гарантирано от Европейската конвенция за правата на човека - чл.8 т.1 от Конвенцията..

Определение на понятието „личен живот” в националното ни законодателство се съдържа в Закона за радиото и телевизията и то за целите на този закон. Според т.21

---

⁷⁰ Решение №11 от 1992г., обн.ДВ, бр.64/92г.

⁷¹ Решение №14 от 1996г., обн.ДВ, бр.84/96г.

⁷² Цит.Решение №14 от 1996г.

от пар.1 от ДР на ЗРТ, личен живот е животът на човек в семеен, здравен и сексуален аспект.

В практиката по приложението на ЕКПЧ е наложено използването на термина ”право на лична сфера”, като в резолюция 428/1970г. на Консултативното събрание/сега Парламентарната асамблея на Съвета на Европа/ се сочи съдържанието на понятието – лична сфера:

„Правото на лична сфера се състои преди всичко в правото на човек да живее собствения си живот при минимална намеса. То се отнася до личния, семейния, домашния живот, физическата и душевната неприкосновеност, честта и доброто име, недопустимост на представяне в невярна светлина, неразкриване на ирелевантни и злепоставящи факти, недопустимост на непозволеното публикуване на лични фотографии, защита срещу разкриването на поверителна информация, предоставена или получена от лицето”.

Правото на зачитане на личния живот - това е правото на индивида да създава и развива отношения с други лица без държавна намеса; правото на всеки да определя, развива и реализира идентичността и личността си както намери за добре.

Аспектите на проявление на правото на личен живот са многообразни.

Така например в частичното особено мнение, приложено към решение от 23.05.06г. на ЕСПЧ по делото Ринер срещу България е казано:

„Ако чл.8 включва правото на самоопределяне по отношение например на сексуалната ориентация и прочие, той несъмнено също така включва и правото на самоопределяне по отношение на националността и гражданството. Вярно е, че конвенцията не гарантира правото на гражданство. Но от общата идея за свобода, свободата на избора и самоопределянето следва, че следва да има право да кандидатстваш за гражданство и негативното право – да се откажеш от него. Това е част от социалното, културното и политическото самоопределяне на индивида...”

В настоящото изложение ще се спрат на следните два аспекта :

- защита на личния живот чрез защита на личните данни за гражданите при обработването им, както и
- защита на личния живот чрез мерките за опазване на околната среда .

Един от аспектите на проявление на правото на зачитане на личния живот на гражданите е защитата на личните данни за физическите лица. Личният живот на гражданите може да се засегне, както чрез неправомерното оповестяване на лични данни, така и чрез незаконосъобразен отказ гражданинът да получи достъп до регистрираните за него данни.

От 01.01.2002г. в РБългария е в сила Закон за защита на личните данни, чиято цел е гарантиране на неприкосновеността на личността и личния живот чрез осигуряване на защита на физическите лица при неправомерно обработване на свързаните с тях лични данни в процеса на свободното движение на данните - чл.1, ал.2 от ЗЗЛД.

В чл.2, ал.1 от ЗЗЛД се съдържа определение за лични данни - всяка информация, отнасяща се до физическо лице, което е идентифицирано или може да бъде идентифицирано пряко или непряко чрез идентификационен номер или чрез един или повече специфични признаци.

Съобразно този закон, всяко физическо лице има право на достъп до отнасящи се за него данни като производни на това му право са правото да получи информация дали събраните за него данни се обработват, категориите данни, получателите на данните, съдържанието на данните, а така също физическото лице има право да поиска заличаване, коригиране или блокиране на негови лични данни, обработването на които

не отговаря на изискванията на закона. Със закона се предвиждаше и възможност за достъп на трето лице до лични данни на друг субект, като са регламентирани предпоставките и механизмът за това. В закона се съдържа механизъм за защита на физическите лица при нарушаване на правата им по него. Създаден е независим, специализиран държавен орган - Комисията за защита на личните данни, чиято основна функция е защита на лицата при обработването на техните лични данни и при осъществяването на достъпа до тези данни, както и контрол по спазването на закона.

Като процесуална гаранция за спазване правото на защита на личните данни е предвидената възможност за съдебно обжалване на решенията на Комисията за защита на личните данни пред Върховния административен съд или директно обжалване на актовете на администраторите на лични данни пред съответните административни съдилища.

Чрез произнасянето си по жалби срещу решенията на Комисията за защита на личните данни, Върховният административен съд осъществява контрол за спазването на правото на защита на личния живот и личността на гражданите чрез недопускане на неправомерно обработване на свързаните с тях лични данни.

Освен в Закона за защита на личните данни, материалноправни гаранции за защита на личните данни се съдържат в редица закони, а именно - Закона за радиото и телевизията /чл.2/; Закона за адвокатурата /чл.33/; Закона за държавния служител /чл.17/; Закона за здравето /чл.27/.

За целите на настоящото изложение по-долу ще цитирам някои от решенията на Върховния административен съд, касаещи правото на защита на личните данни на физическите лица и съдържанието на понятието „лични данни”.

С влязло в сила решение № 2129 / 27.02.06г. на ВАС по адм.д.№ 11266/05г. е прието, че

„...информацията относно съществуващото трудово правоотношение и длъжността в щатното разписание, които са лични по смисъла на закона...” разкрива икономическата и обществената идентичност на лицето и както тя, така и информацията относно трансформацията на длъжността се дължи от работодателя на лицето, заемало тази длъжност.

Многократно в решенията си по този закон, Върховният административен съд е подчертавал, че защитата на физическите лица от неправомерно обработване на свързаните с тях лични данни и правото им на достъп до събираните и обработвани такива данни не е абсолютна и подлежи на ограничение в изрично предвидените в закона случаи, като нормативната установеност на изключенията е необходимо условие за съответствие с изискването за поверителност на личните данни, доколкото самите органичения задоволяват съвместим с демократичните ценности интерес от вида на изрично посочените в текста чл.1 от ЗЗЛД. /Преди отмяната на чл.35 от ЗЗЛД, предоставянето на лични данни на трети лица е допустимо само с изричното съгласие на съответното физическо лице, за което се отнася исканата информация /извън хипотезите, когато законът не изисква такова/.

В решение № 407/12.01.07г. по адм.д.№ 5955/06г. постановено от ВАС е казано, че данните за гражданската регистрация, които са съвкупност от данни за едно лице, отличаващи го от другите лица в обществото и семейството му в качеството на носител на субективни права като име, гражданство, семейно положение, родство, постоянен адрес и др. са лични данни и като такива могат да бъдат предоставени на трети лица при спазване на реда, предвиден в специалния закон за защита на личните данни.

С влязло в сила решение № 1474 / 19.02.04г., постановено по адм.д.№2259 / 03г., V отд., ВАС е приел, че в конкретния казус са налице законоустановените предпоставки за дерогиране на защитата на личните данни, чрез предоставянето им на

трети лица по тяхна молба. В конкретния случай адвокатът на вискател по изпълнително дело за събиране на присъдена издръжка, въз основа на съдебно удостоверение, писмено е поискал от Националния осигурителен институт информация относно осигурителния доход и работодателя на длъжника, т.е информация относно икономическата му идентичност. Отказът на Националния осигурителен институт да удовлетвори искането е отменен от Комисията за защита на личните данни, която приема, че исканата информация относно икономическия статус на длъжника е необходима на орган на съдебната власт във връзка с ефективното осъществяване на изпълнителния процес по влязло в сила съдебно решение за издръжка. ВАС потвърждава решението на комисията като приема за неоснователно основното възражение на НОИ, а именно, че към този момент липсва законова възможност личните данни да бъдат предоставени на адвокат, макар и да легитимира интереса си със съдебно удостоверение. ВАС намира за несъстоятелно подобно възражение, тъй като НОИ е имал възможността да изпрати поисканата информация директно до съдия-изпълнителят, докладчик по делото, като съдът е приел, че практически това би било излишно, тъй като личните данни на страните по изпълнителното дело стават достояние на адвокатите – техни пълномощници.

Правото на защита на личните данни на лицата е взето предвид и съобразено от ВАС и при постановяване на решение № 5445 / 03.06.03г. по д.№ 10148 / 02г. на 5-членен състав. С цитирането решение е отхвърлена жалба на адвокат за отмяна разпоредбите на чл.33, ал.1 и чл.35, ал.3 от Наредба 28, обн. в ДВ, бр.30/95г. /отменена към настоящия момент/ като противоречащи на чл.12 от Закона за адвокатурата /отм./. В жалбата, по която е образувано делото се е твърдяло, че чл.33, ал.1 от Наредба 28, според която делата, с изключение на фирмените, се дават за справки само на страните и на техните представители, недопустимо ограничава дадените със закона /чл.12 от ЗА/ права на всяко лице, притежаващо качеството на адвокат на свободен достъп до всички дела във всеки един български съд. Наред с останалите аргументи за недопустимост на физическото боравене с всяко дело от адвокат без представителна власт, съдът е изтъкнал, че

„Правото на информация по Конституцията не е неограничено, а свободното боравене с всяко дело от всеки адвокат без представителна власт безспорно би застрашило други, изрично конституционно прогласени и конституционно защитени ценности. Такива са националната сигурност, обществения ред, народното здраве и моралът, защитата на личния живот. Въведените конституционни ограничения на правото на информация, която би могла да се почерпи от неучастващи в конкретното дело лица, се свързват със задължението за зачитане на чужди права и доброто име на други граждани...”

С решение № 6597 / 12.07.04г., постановено по адм.д.№ 2926 / 04г. от 5-членен състав на ВАС, съдът е отхвърлил жалбата на физическо лице срещу разпоредби чл.51 и чл.52 от Кодекса за професионална етика (КПЕ), приет от Българския лекарски съюз, издаден от министъра на здравеопазването.

Атакуваните разпоредби регламентират съдържанието на понятието „лекарска тайна”. Според тях в лекарската тайна се включват всички сведения, които пациентът е споделил с лекаря във връзка със състоянието си и факти, открити при прегледа и изследванията, както и всичко, което лекарят е научил при упражняване на професията си относно пациента, а така също и цялата медицинска документация и илюстрационен материал, а така също и данните и заключенията на извършените консултации.

В решението си ВАС е приел, че съдържанието на тези две подзаконовни разпоредби напълно съответства на законовата разпоредба на чл.91, ал.1 от Закона за

народното здраве, която създава задължение за медицинските работници да пазят в тайна фактите, свързани със здравословното състояние на болните, начина на заразяването и други обстоятелства, за които болният или близките му имат интерес да не се разгласяват. Прието е също така от съда, че разпоредбата на ал.2 на чл.52 от КПЕ създава задължение за лекаря да пази в тайна сведенията, съставляващи лекарска тайна, и по отношение на членовете на семейството на болния не влиза в противоречие с разпоредба от по-висока степен, тъй като не съществува законова норма, задължаваща лекаря да разкрива на членовете на семейството на пациента доверени му от последния тайни или станали му известни по време на лечението. В решението са изложени мотиви, че дадената с Кодекса на професионалната етика вторична правна уредба на обществените отношения във връзка с пазенето на тайна от лекарите създава допълнителна защита на правото на пациента на неприкосновеност на личния му живот. Прието е също така, че

”Споделената или станала известна информация във връзка със здравословното състояние на болния е част от неговия неприкосновен личен живот и не следва да се разгласява без негово съгласие.”

В редица решения по жалби, с които е сезиран, Европейският съд по правата на човека е имал случаи да прецени, че съхраняването и предоставянето на информация, касаеща отделната личност е намеса в личния живот на лицето, а също така, че отказът да бъде предоставен достъп на лице до събирана за него информация е нарушение на правото му на личен живот.

В националното ни законодателство е приет и е в сила **Закон за опазване на околната среда**, който съдържа материалноправни и процесуалноправни гаранции за защита опазването на околната среда и здравето на хората.

Една от компетенциите на ВАС във връзка с приложението на този закон е да се произнася по законосъобразността на решенията по оценка на въздействието върху околната среда и докладите, изготвяни за тази цел. Съгласно чл.96, ал.1, т.4 от ЗООС част от съдържанието на доклада за оценката на околната среда е описание, анализ и оценка на предполагаемите значителни въздействия върху населението и околната среда на инвестиционното предложение. Произнасяйки се по законосъобразността на решенията за ОВОС, съдът следи и за изпълнение на материалноправните гаранции, залегнали в закона за защита здравето на хората, както и за осъществяването на правата и задълженията на държавата, общините, юридическите и физическите лица по опазване на околната среда.

С подобен предмет е дело № 1777 / 03г., по което е постановено решение № 4549 / 04г. на ВАС. Делото е образувано по жалба на Сдружение с нестопанска цел ”Защита здравето и живота на населението и околната среда” и няколко физически лица срещу решение на Министъра на околната среда и водите по оценка на въздействието върху околната среда за реализацията на проект ”Клетка за депониране на опасни отпадъци по изгаряне на болнични отпадъци в инсертатора на Александровска болница”. В това решение съдът, след като стига до извода, че се касае за депонирането на „опасни отпадъци”, констатира, че в доклада за ОВОС не е обхванат в дълбочина въпроса за технологията на транспорта на опасните отпадъци и маршрута на колите, които ще ги извозват, като същевременно съдът е отчел факта, че пътят от болницата до местонахождението на планираното депо минава през гъсто населени райони на София с интензивно пътно движение. Изводът на съда е, че предвидените в доклада противоаварийни мерки не са достатъчни и не създават необходимата сигурност. В решението е отчетено и обстоятелството, че в доклада не се съдържа информация за извършване на проучване на здравното състояние на избрани рискови групи /деца/ от квартала. Също така съдът е отчел факта на близост до

проектираното депо на минералните извори на Горна баня и Банкя като е казал, че не бива да се подценява и най-малката вероятност от замърсяване в дълбочина на подпочвените води.

В мотивите на горечитираното решение, макар и да не се говори директно за защита правото на личен живот на населението, крайният извод на съда е, че обжалваното решение не съответства на целите на ЗООС, прогласени в чл.2 и на принципите, върху които се основава опазването на околната среда - чл.3. - един от които е предотвратяване и намаляване на риска за човешкото здраве, като последното е в основата на личния живот на всяко физическо лице.

Разрешение на важни процедурни въпроси, касаещи материята на опазване на околната среда с цел защита и опазване здравето на хората се съдържат в решение **№ 5375 / 19.05.06г., постановено от Върховен административен съд по адм.д. № 281 / 06г.** Решението е постановено в касационно производство срещу решение на тричленен състав на ВАС, с което по жалби на две еко-сдружения с нестопанска цел, е отменено решение на министъра на околната среда и водите да не се извършва оценка на въздействието върху околната среда на конкретен инвестиционен проект.

С решението, ВАС е приел, че конкретните сдружения с нестопанска цел имат интерес от обжалване на отказа, като интересът се обосновава,

„... със засягане правото на гражданите за здравословна и благоприятна среда, прогласено в чл.55 от Конституцията на РБългария”.

Съдът е посочил също така, че интересът на сдруженията да обжалват конкретния административен акт произтича и от Конвенцията за достъпа до информация, участието на обществеността в процеса на вземане на решения и достъпа до правосъдие по въпроси на околната среда, ратифицирана от РБългария, публикувана в ДВ.

Другият важен въпрос, разискван в решението, е за обжалваемостта на отказите за извършване оценка на въздействието върху околната среда. Съдът е приел, че въпреки че съдебното обжалване на решенията по необходимостта от извършване на оценка на въздействието върху околната среда, в конкретния случай, отказът да се извърши такава оценка не е предвидено изрично, процесното решение покрива всички критерии, необходими за квалификацията му като индивидуален административен акт, тъй като е издаден от орган на изпълнителната власт и

„...като поражда правото на инвеститора да реализира инвестиционното си предложение на съответната територия, може да накърни законни интереси на населението от района, което обосновава правния интерес на засегнатите лица да искат неговата проверка.”

Свободата и тайната на кореспонденцията на гражданите, закрепени в чл.34 от Конституцията на РБългария и чл.8 от ЕКПЧ са обсъждани и зачетени от ВАС по дело, образувано по жалба от петима осъдени на доживотен затвор, изтърпяващи наказанието си, за отмяна на разпоредба от Правилника за прилагане на Закона за изпълнение на наказанията, регламентираща забрана за осъдените на доживотен затвор да ползват монетен телефонен апарат. **Делото пред ВАС е под № 9981/01г., а постановеното по него решение е № 1719/22.02.02г.**

С решението си, ВАС е приел, че жалбоподателите имат пряк интерес от атакуване на разпоредбата, тъй като тя непосредствено рефлектира върху тяхната правна сфера. За да отмени атакуваната разпоредба, Съдът е приел, че след като правото да се ползва монетен телефонен апарат не е изрично отнето или ограничено със Закона за изпълнение на наказанията, а последният установява правото на кореспонденция за лишените от свобода, като съдържанието на понятието „кореспонденция” обхваща и устното съобщение, предадено по телефон /чл.171 от

Наказателния кодекс/, то правото да се ползва телефонен апарат за осъществяването на връзка с други лица не може да бъде отнето, ограничавано или забранявано с подзаконов нормативен акт, какъвто е правилникът. В решението се казва,

„В една правова държава, каквато е Република България според чл.4, ал.1 Конституцията, и в която съгласно чл.31, ал.5 от основния закон ”на лишените от свобода се създават условия за осъществяване на основните им права, които не са ограничени от действието на присъдата”, всяка друга намеса в упражняване правото на личен живот и кореспонденция, вкл. и на телефонните разговори, е недопустима”.

Правото на защита на семейния живот е конституционно признато право в РБългария, съгласно чл.32 от Конституцията на Република България, приета от Великото народно събрание през 1991г.

Материалноправни гаранции за защита на правото на семеен живот се съдържат в редица закони. Целта на Семейния кодекс е закрила и укрепване на семейството; всестранна защита на децата и възпитаването им; развитие на взаимопомощ, привързаност и уважение между всички членове на семейството и възпитаването им в чувство на отговорност пред семейството и обществото; защита на правата и интересите на поставените под настойничество и попечителство. В Кодекса се установяват и принципите, въз основа на които се уреждат семейните отношения - закрила на брака и семейството от държавата и обществото; равнопоставяне на мъжа и жената; доброволност и трайност на брачния съюз като основа на семейството; всестранна защита на децата; равенство на родените в брака, извън брака и на осиновените деца; зачитане на личността; грижа и подкрепа между членовете на семейството.

Следва да се отбележи, че в българското вътрешно законодателство, понятието “семеен живот” търпи промяна в посока към разширяването му. Така например в Закона за убежището и бежанците /2002г./ в т.2 от ДР на този закон се казва, че с права на членове на семейството са и родителите на всеки от съпрузите, които не са в състояние сами да се грижат за себе си поради напреднала възраст или тежко заболяване.

Фактическото извънбрачно съжителство все повече се възприема като семеен живот и по вътрешното ни законодателство. Така например със Закона за чужденците в РБългария /чл.24, т.14/ разрешение за продължително пребиваване на територията на страната може да получи и лице което е във фактическо извънбрачно съжителство с чужденец, получил вече такова разрешение.

Многократно в решенията си, Върховният административен съд е разсъждавал дали е намеса в семейния живот на адресат на индивидуален административен акт и пропорционална ли е тя на преследваната цел. Повод за подобни разсъждения са били казуси към които са приложими разпоредби от Закона за чужденците в РБългария, Закона за българските документи за самоличност, Закона за убежището и бежанците.

В Закона за чужденците в РБългария е предвиден съдебен контрол върху отказите да се предостави или продължи пребиваване на чужденец на територията на страната, както и върху наложените принудителни административни мерки по този закон.

С решение № 1947 / 21.02.06г., постановено по адм.д.№ 5545 / 05г. Върховният административен съд е потвърдил решение на СГС, с което е отменен отказ на Дирекция ”Миграция” при Министерство на вътрешните работи за продължаване на срока за пребиваване на американска гражданка. Мотивите в решението на ВАС за потвърждаване на първоинстанционното съдебно решение са, че правилен е изводът на Софийски градски съд за противоречие на административния

акт и чл.8 от ЕКПЧ. Първоинстанционният съд е съобразил, че макар да съответства на националния закон, отказът да се издаде разрешение за продължително пребиваване, препятства правото на жалбоподателката на семеен живот, което административният орган не е обосновал с изключенията, предвидени в чл.8, ал.2 от Конвенцията.

С решение № 7769 / 11.07.06г., постановено по адм.д.№ 3012 / 06г. Върховният административен съд е отменил решението на първоинстанционния съд, като е решил спора по същество и е отменил Заповед на Директора на Районна дирекция на вътрешните работи, с която на чужденката г-жа А. е наложена принудителна административна мярка - забрана за влизане в РБългария, тъй като няма осигурена издръжка и необходимите задължителни застраховки през време на пребиваването си в страната и средства, осигуряващи възможността за обратното и завръщане. Не се е спорило, че жалбоподателката е пребивавала продължително в РБългария, в брак е и има две деца. Върховният административен съд счита тези фактически отношения като достатъчни да бъдат определени като семеен живот. Съдът е приел, че забраната за влизане на територията на страната, където живеят най-близките членове на семейството на лицето, може да се възприеме като нарушение на правото на зачитане на семейния живот. Отчетено е от съда и обстоятелството, че административния орган при налагане на принудителната мярка не се е занимал с въпроса за фактическата раздяла на семейството, нито с въпроса за съдбата на непълнолетните деца на жалбоподателката. Съдът е казал в мотивите си също така, че „...няма мотивация дали приложението на принудителната административна мярка, която ще доведе до намеса в семейния живот на касаторката, се налага от съображения на националната или обществената сигурност, както изисква разпоредбата на чл.8, пар.2 от ЕКПЧ.”

ВАС е приел, че с издаването на акта е допуснато нарушение на ЕКПЧ и на това основание го е отменил.

С решение № 1484 / 12.02.07г. на ВАС по адм.д.№ 8346 / 06г. е оставено в сила решение на първоинстанционния окръжен съд, с което е отхвърлена жалбата на арменска гражданка срещу заповед на Директор на Регионална дирекция на вътрешните работи за отнемане правото на продължителното и пребиваване в РБългария. В решението на съда е прието, че безспорно по делото е установено, че жалбоподателката не живее със съпруга си - български гражданин, както и, че двамата съпрузи дават противоречиви сведения за лични данни на другия съпруг, което е основание да се приеме, че бракът между тях е фиктивен. Прието е за установено, че съпругът живее с друга жена, от която има шестгодишно дете. Тези обстоятелства са мотивирали съда да приеме, че не е налице съвместен семеен живот между жалбоподателката и лицето, сочено за нейн съпруг.

Многократно Върховният административен съд е разсъждавал за наличието на семейни отношения и защитата им в решенията си по приложението на Закона за убежището и бежанците, в сила от 2002г., изменен съществено към настоящия момент, както и относно наличието или не на законност и пропорционалност на намесата, на Държавата, в лицето на Агенцията за бежанците към Министерски съвет, в семейния живот на физическите лица.

С влязло в сила, решение № 4350 / 14.05.04г., постановено по адм.д.№ 631 / 04г., Върховният административен съд отменя решение на първоинстанционен съд, както и мълчаливият отказ на Председателя на ДАБ при МС да се произнесе по молба на гражданка на Армения за признаване на нея и на децата и статут на бежанци. Съдът, въз основа на установените обстоятелства, а именно за съжителство на семейни начала между жалбоподателката и лице с предоставен статут на бежанец на територията на РБългария, от което имат родени деца и впоследствие сключването на брак между тези

лица са достатъчни да се направи извод, че те вече са семейство. При тази фактическа обстановка, съдът прави извод, че не следва да се допуска разделяне на членовете на едно семейство и накърняване правото им на семеен живот, съгласно чл.8, т.1 от ЕКПЧ.

С решение № 4098 / 09.05.05г., постановено по адм.д.№ 1458 / 05г., **Върховният административен съд** по повод на производство, започнато от същата жалбоподателка, както и по предходно цитираното дело, отбелязва, че е налице хипотезата на чл.2, ал.2 от ЗБ /отм./ - сключен брак с лице на което вече е предоставен статут на бежанец, тъй като молителката придружава бежанеца като негова съпруга и майка на децата му. В решението е казано, че

„Целта на материалноправните разпоредби на чл.2, ал.2 и чл.19 ЗБ /отм./ е да бъде запазена целостта на семейството на бежанеца и по този начин да препятства разделяне на членовете на едно семейство и накърняване на правото им на семеен живот, гарантирано на основание чл.8, т.1 от Конвенцията.”

Подобно разрешение на казус е направено и с **Решение № 7170 / 02.08. 04г. по ад. д. № 3190/04г. на ВАС**, но тълкувайки вече съответната разпоредба от действащия Закон за убежището и бежанците. В това решение, съдът е казал, че стриктното и буквално тълкуване на разпоредбата на чл.22 от ЗУБ води до констатиране на противоречие с целта на закона и до нарушаване на принципа за ненарушаване целостта на семейството.

Макар да засяга косвено темата на настоящото изложение, следва да се отбележи и **решение № 1272 / 06.02.07г. на ВАС, постановено по адм.д. № 10658 / 06г.** Решението е постановено по повод молба за отмяна на влезли в сила съдебни решения. Молбата за отмяна е на основание чл.231, ал.1, б.”з” от Граждански процесуален кодекс - когато с решение на Европейския съд за защита правата на човека е установено нарушение на Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи. Решението на Европейския съд по правата на човека в Страсбург, на което се позовава молителката, е постановено по делото, образувано по жалбата на Дариуш Ал-Нашиф срещу България, с което е установено нарушение на чл.8 и чл.13 от ЕКПЧ. ВАС отхвърля молбата за отмяна с мотива, че молителката не може да черпи права от решение по делото, по което тя не е била страна и казусът по което не е бил идентичен с нейния.

С решение № 9904 / 06.11.02г., постановено по адм.д.№ 2829 / 02г. по повод жалба срещу текстове от подзаконов нормативен акт, Върховният административен съд казва в мотивите си :

„С чл.14 от Конституцията на Република България е провъзгласен принципът за особената закрила на семейството, майчинството и децата. Основното конституционно начало създава задължение за държавата и обществото да осъществяват тази закрила посредством цялата национална правна система.”

В практиката на ВАС, правото на свободно придвижване е обект на преценка преди всичко във връзка с издаваните индивидуални административни актове, водещи до ограничаването му.

В Закона за българските документи за самоличност /чл.74-чл.76а от закона/, Закона за чужденците в Р България /чл.39а и сл./ законодателят е предвидил налагане на принудителни административни мерки /ПАМ/ на гражданите, които водят до засягане на правото им на свободно придвижване. Тези ПАМ подлежат на контрол за законосъобразност от съда, като по съдебните спорове във връзка с тях ВАС действа като касационна инстанция. Произнасяйки се по касационните жалби, с които е сезиран ВАС следи за правилното прилагане от административните съдилища на ограничителните мерки за правото на свободно придвижване и за недопускане

ограничаването на правото, когато не са налице законоустановените предпоставки за това.

С решение № 206 / 07г. по адм.д.№ 9670 / 06г. ВАС е потвърдил решение на първоинстанционния съд за отмяна на заповед, с която на непълнолетно лице е наложена забрана за напускане на страната, като му е отнет международния паспорт. Забраната е наложена поради несъгласие на единия от разведените родители /бащата / на детето. Правното основание за налагане на забраната е чл.76, т.9 от ЗБДС, която гласи : “Може да не се разреши напускане на страната, паспорти и заместващи документи да не се издават, а издадените да се отнемат на малолетни и непълнолетни и поставени под запрещение лица, които нямат писмено съгласие за пътуване в чужбина от своите родители, настойници, попечители.”

Мотивите на ВАС, за да потвърди решението на първата съдебна инстанция са, че несъгласието на единия от родителите не е абсолютно основание за отнемането на паспорта и забрана за напускане на страната. ВАС е казал :

„Фактическият състав, даващ право на органа да отнеме паспорта, изисква наличието на поне още едно обстоятелство, което застрашава държавната сигурност или обществения ред, или здравето, или правата и свободите на други граждани. Това са изчерпателно изброените в чл.35, ал.1 от Конституцията и чл.33, ал.3 от ЗБДС цели, с оглед на които може да бъде ограничено основното право на гражданина да напуска и да се завръща в страната. По делото не се изтъкват обстоятелства от такъв вид и не е установено наличието на същите”.

С решение № 12551 / 06г., постановено по адм.д.№7065 / 06г. ВАС е потвърдил решението на първоинстанционния съд, с което е оставена в сила наложената на жалбоподателя ограничителна мярка, като е приел, че е налице законово основание за налагането и – официално писмо на Посолството на РБългария, с което административният орган в РБългария е уведомен, че жалбоподателят е изведен принудително от територията на Р.Италия за нарушаване на режима на пребиваване там. В решението се казва :

„Доводът в касационната жалба, че ограничителната мярка е наложена в нарушение на прокламираното в чл.35, ал.1 от Конституцията на РБългария право на всеки гражданин да напуска пределите на страната също не намира опора в нормативната уредба. Правото на свободно придвижване няма абсолютен характер и може да бъде ограничавано със закон за защита на националната сигурност, народното здраве и правата и свободите на други граждани - изр.2 на ал.1 от чл.35 КРБ. В този смисъл изводите на решаващия съд за липса на нарушение на конституционните права на жалбоподателя са правилни.”

В този смисъл е и **решение № 3406 / 07г., постановено по адм.д.№ 11871 / 06г.**

И **решение № 4222 / 07г., постановено по адм.д.№ 802 / 07г.**

Правото на свободно придвижване е зачетено от ВАС и по спор, касаещ друго конституционно гарантирано право, а именно правото на социално подпомагане на гражданите. В конкретния случай е отказано предоставяне на еднократна социална помощ на студент с призната група инвалидност. Отказът е мотивиран с обстоятелството, че за целите на извършване на социална анкета, лицето не е намерено на посочения от него постоянен адрес. В рамките на касационното производство, образувано пред него по д.№ 11493 / 05г. ВАС е постановил **решение№ 1645 / 06г.,** с което е решил спора по същество като е отменил отказа на Дирекция ”Социално подпомагане”. Мотивите, изложени от съда са :

„Прилагането на чл.8 от ППЗСП има единствено предназначение да разпредели териториалната компетентност между органите по социалното подпомагане и не може да има за последица задължение за лицата, искащи социална помощ, да живеят на

регистрирания от тях постоянен адрес /т.е. правилото на чл.8 ППЗСП не предпоставя задължителна идентичност на постоянен и настоящ адрес на молителя/. Обратното разрешение на въпроса би било противоконституционно /виж. чл.35, ал.1 от Конституцията на РБългария/.”

В решение № 11142 / 05г. по адм.д.№ 8513 / 05г. ВАС казва :

„Не може да се приеме твърдението, че въвеждането на такси за издаване на документи за самоличност представлява ограничение на правото на свободно придвижване и свободно напускане на страната, гарантирано от Конституцията - чл.35, ал.1 и от ЕКЗПЧОС - чл.2, т.2 и т.3 от Протокол № 4... Издаването на документ за самоличност и по-конкретно на паспорт е услуга, чието ползване зависи от волята на съответното лице... Налага се изводът, че в случая сме изправени не пред ограничение на едно право, а пред определяне на начина на неговото упражняване... Размерът на таксите, които се събират по ЗБДС се определя в зависимост от направените от държавата разходи. Този размер в случая не е необосновано висок и дължимата такса не би могла сама по себе си да бъде пречка за свободното придвижване на гражданите. Правните норми, които установяват задължение за заплащане на посочените такси, се прилагат еднакво спрямо всички български граждани и всички чужденци.”

Правото на обществено осигуряване и социално подпомагане е неотменимо основно право на гражданите според Конституцията на РБългария - чл.51 от Конституцията във вр. с чл.57, ал.1 от Конституцията. Основно право на гражданите е и правото на здравно осигуряване /чл.52, ал.1 от Конституцията/. Както общественото осигуряване, така и социалното подпомагане, са средства за постигане на социална сигурност на гражданите. **В решение № 10073 / 17.11.05г. по адм.д.№ 6383 / 05г. Върховният административен съд** е имал повод да отбележи, че :

„Възприет е принципът за изграждане на системата на социално осигуряване на основата не само върху волята на осигуреното лице, но и върху интересите на обществото като цяло. Конституционното право на обществено осигуряване и социално подпомагане по чл.51, ал.1 не може да бъде фактически осъществено без създаване на насрещни задължения за обществено осигуряване. Задължението за осигурителни вноски има за предназначение да осигури в бъдеще време обществен интерес и личния интерес на всеки гражданин да получи материално обезщетение при настъпване на някой от осигурените социални рискове. Пълният ефект на социална справедливост и защита не може да бъде постигнат, ако от обхвата на задължително осигурените лица бъдат изключени лицата, упражняващи адвокатска дейност въз основа на регистрация.”

Основните нормативни актове регулиращи осигурителните отношения и отношенията, свързани със социалното подпомагане са законите.

В областта на общественото осигуряване през 1999г. бе приет първият български Кодекс за задължително обществено осигуряване, който през 2003г. бе преименуван на Кодекс за социално осигуряване. Други основни осигурителни закони са Законът за здравното осигуряване и Данъчно-осигурителния процесуален кодекс.

Индивидуалните административни актове, издавани от осигурителния орган или органът по приходите, с които се засягат или могат да бъдат засегнати права и законни интереси на участниците в осигурителните правоотношения, подлежат на обжалване пред административен съд, но след изчерпване на възможността за обжалването им пред по-горестоящия административен орган. Като касационна инстанция по тези спорове действа Върховният административен съд. Именно чрез решенията си по тези спорове, ВАС следи за точното спазване на законите и ненарушаване правото на обществено осигуряване на гражданите. Постановените решения от ВАС в тази материя са многобройни и цитираните примери в настоящото

изложение в никакъв случай не изчерпват практиката на ВАС. Също така, ВАС е компетентен и се е произнасял по законосъобразността и съответствието на разпоредби от подзаконов нормативен акт, регулиращ отношенията по общественно осигуряване с разпоредби от закона.

Зачитайки именно основното конституционно право на общественно осигуряване, гарантирано от чл.56, ал.1 от Конституцията на РБългария, ВАС многократно в решенията си е казвал, че периода, през който от работодателя са начислени осигурителни вноски върху неизплатени трудови възнаграждения, следва да се признае за осигурителен стаж за придобиване право на пенсия за осигурителен стаж и възраст. В този смисъл са **Решение № 2161 / 02.03.07г., постановено от ВАС по адм.д.№ 11374 / 06г., Решение № 1784 / 27.02.04г., постановено от ВАС по адм.д.№ 8067 / 03г.**, в което се казва : „Неполученото по вина на осигурителя трудово възнаграждение е дължимо, поради което са дължими и осигурителните вноски. Да се приеме противното, би означавало да се наруши основното конституционно право на общественно осигуряване, гарантирано от чл.56, ал.1 от Конституцията на Република България, което гражданите упражняват в съответствие със законовата уредба.”

По повод на касационно обжалване на съдебно решение, с което е отменен отказ за изплащане на парично обезщетение за отглеждане на малко дете, ВАС е казал, че обстоятелството, че осигурителят не е изпълнил задължението си за внасяне на дължимите осигурителни вноски по ал.1 и 2 на чл.7 от КСО /за сметка на осигурителите и осигурените, внасяни при изплащане на трудовото възнаграждение/ е без правни последици за задължението на осигурителния орган по осигурителното правоотношение. /**Решение № 6049 / 04г., постановено от ВАС по адм.д.№ 10684 / 03г./.**

Конституционно признатото основно право на общественно осигуряване на гражданите е зачетено от съда и в решение № 8568 / 29.09.03г., постановено по адм.д. № 2868 / 03г. на ВАС, с което е оставено в сила решение на Старозагорски окръжен съд. В решението се приема, че липсата на лични документи към момента на заявлението за отпускане на пенсия и невъзможността да се сдобие с тях за периода на изтърпяване на наказание лишаване от свобода не лишава правоимащото лице от основното му конституционно право на общественно осигуряване и социално подпомагане, закрепено в чл.51 от КРБ, тъй като няма пречка административният орган да уточни самоличността на лицето с други средства вкл. и по старите документи, след като е установено, че това лице има право на претендираната пенсия за инвалидност.

Както се каза по-горе, обществените отношения, свързани със здравното осигуряване се регулират със Закона за здравното осигуряване, приет през 1998г. С влизане в сила на закона възникна задължение за осигуряване на всички български граждани. За определена категория граждани - граждани и членовете на техните семейства с право на социално подпомагане и за непълнолетни без родители, които не подлежат на осигуряване на друго основание, осигуряващ субект е общината. Пример за зачитане правото на гражданите на здравно осигуряване и премахване на създадени затруднения за упражняването му, които не са регламентирани със закон е **Тълкувателно постановление № 1 /26.01.07г. на Общото събрание на съдиите от ВАС по т.д. № 3 / 06г.** Тълкувателното постановление е в резултат на различните становища в съдебната практика на ВАС относно обстоятелството общината дължи ли здравноосигурителни вноски за сметка на общинските бюджети за лицата с право на социално подпомагане, ако последните не са подали декларация за тази цел. В решението си, съдът е приел, че подаването на декларация пред общината за доказване качеството на лице, ползващо се от социално подпомагане, не е предвидено като

елемент от фактическия състав, визиращ задължението на общината за осигуряване на тези лица. Съдът е приел също така, че :

„За да изпълни задължението си на осигуряващ, произтичащо от закона, общината е длъжна служебно да събере необходимата и достатъчна информация за определяне и регистриране на осигурените лица....”

Израз на ефикасността на съществуващите процесуални гаранции за защита правото на общественото осигуряване и социално подпомагане на гражданите е **решение № 8063 / 31.07.03г. на Върховен административен съд по адм.д.№ 2654 / 03г.**, в частта, в която е отменена като незаконосъобразна разпоредбата на б.”в” от чл.2, ал.1, т.4 от Инструкция № 1 / 02г. на Надзорния съвет на Националния осигурителен институт за условията и реда за разходване на средствата от бюджета на държавното обществено осигуряване, определени като парични помощи за профилактика и рехабилитация. С отменената разпоредба от кръга лица, имащи право на парични помощи за профилактика и рехабилитация са изключени хората с дефинитивни състояния, които нямат възможност за пълно или частично възстановяване на работоспособността и инвалидността им е определена пожизнено. За да отмени разпоредбата, съдът е приел, че с нея се нарушават основни принципи, въз основа на които се осъществява Държавното обществено осигуряване и по конкретно - този за равнопоставеност на осигурените лица. Прието е също така, че преследваната с разпоредбата цел, а именно намаляване на разходната част на бюджета на ДОО, не може да оправдае нарушаване на основни конституционни права, както и конкретно правото на общественото осигуряване.

Правото на социално подпомагане на гражданите е подробно регламентирано в Закон за социално подпомагане, в който се определя целта на социалното подпомагане - подпомагане на гражданите, които без помощта на друго не могат да задоволяват своите основни жизнени потребности. В закона са посочени субектите на социално подпомагане, видовете социални помощи, материалноправните предпоставки за възникване на право на различните социални помощи и редът за получаването им.

Отказите на компетентните административни органи за отпускане на социални помощи подлежат на съдебен контрол по реда на Административнопроцесуалния кодекс. ВАС се произнася по тези спорове като касационна инстанция. Многобройни и разнообразни са постановените решения от ВАС в тази материя и всички те са израз на процесуалната гаранция за защита правото на социално подпомагане на гражданите.

С решение № 2049 / 06.03.03г., постановено по адм.д.№ 2 / 03г. ВАС посочва дефиницията за „социално подпомагане” и условията, при които действа административният орган при осъществяване на преценката за отпускането на социалната помощ. С решението е прието също така, че не е налице твърдяното от жалбоподателя неравенство на гражданите, които ползват помощи за отопление с електроенергия и топлоенергия от една страна и лицата, които ползват помощи за отопление с твърдо гориво от друга, тъй като различието във вида на отпусканата помощ произтича от обективен критерий, който не е сред социалните признаци, посочени изчерпателно в нормата на чл.6, ал.2 от Конституцията.

Правото на образование е основно неотменимо право на гражданите, регламентирано в чл.53 от Конституцията на РБългария. Правото на образование е гарантирано и с чл.2 от Допълнителен протокол към Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи в сила за РБългария. Основен нормативен акт за регулиране на отношенията, свързани с образованието е Законът за народната просвета. Съществуват и множество подзаконовни нормативни актове за приложението на този закон. Правото на образование се реализира чрез системата на народната просвета, във връзка с функционирането на която, се издават многобройни

индивидуални и общи административни актове, като за повечето от тях е предвиден съдебен контрол, който от своя страна се осъществява от административните съдилища. Чрез осъществявания съдебен контрол се реализират предоставените с нормативните актове процесуални гаранции за защита на правото на образование на гражданите.

В най-актуалната си практика, с поредица решения /които не се индивидуализират, тъй като не са влезли в сила/ Върховният административен съд е отменил заповеди за закриване и сливане на училища, като е приел, че с тях се засягат значими обществени интереси относно задоволяването на образователните потребности на децата и осигуряването на задължителния образователен минимум, а не са предвидени достатъчно обективни гаранции за обезпечаване на нормалното провеждане на образователния и учебен процес на учениците от закритите училища.

С решение № 8943 / 04г., постановено по адм.д.№ 929 / 04г. Върховният административен съд е имал повод да каже, че приемането на ученици в VIII и XI клас в определена категория училища при условия и ред, определени с наредба, издадена от министъра на образованието и науката не се накърнява правото на образование на гражданите, защото в Закона за народната просвета това право е уредено в замисимост не само от предпочитанията на учениците, но и от техните възможности.

Следва да се отбележи, че Европейският съд по правата на човека в свои решения по жалби, с които е сезиран приема, че условия за прием, които изискват обективна оценка на интелектуалното равнище на лицето не нарушават свободата на образование.

В решение № 2896 / 07г. по адм.д.№ 6141 / 06г., постановено по спор за право на социално подпомагане на ученик с призната степен на инвалидност, Върховният административен съд е имал повод да каже :

„...че и деца с тежка умствена изостаналост имат конституционно признато право на образование, което се осъществява обикновено в специалните по смисъла на чл.26, ал.1, т.11 от ЗНП помощни училища...” В светлината на тези разсъждения, съдът е приел, че разпоредбата на чл.43, ал.1, т.1 от Закона за интеграция на хора с увреждания, предвиждаща право на месечна добавка за родители, отглеждащи деца с трайни увреждания до 18-годишна възраст и до завършване на средно образование, следва да се тълкува разширително, като обхващаща и лица, провеждащи обучението си в помощни училища. Съдът е приел също така, че целта на това правило е насърчаване на образованието.

Втора част

§6. Върховенството на правото на ЕО и неговото отражение в областта на основните права

1. Общи положения

Правният ред на ЕО има автономен характер и тази автономност се проявява, както на арената на международното право, така и спрямо правопорядъка в отделните страни членки. Според СЕО Общността „има собствен правов ред, интегриран в правната система на държавите членки”⁷³. Лаконичното и точно определение сочи от една страна разграничаването на правопорядъка на Общността от международния правов ред - съществуват различия между Договора за създаване на ЕИО и типичните международни договори. От друга страна то изразява специфична взаимовръзка между правната система на общността с правните системи на държавите членки и установената йерархия между тях.

За нуждите на настоящото изложение е необходимо да се разкрие втората страна на автономността на правото на ЕО, а именно съотношението му с националното право.

Еднаквото прилагане на правния ред на ЕО на територията на всички държави членки, за да получи той своята максимална ефективност, се ръководи от две основни правила: директният ефект на правото на ЕО и върховенството на правото на ЕО. Тези две основни характеристики на правната система на Общността са създадени по-скоро чрез практиката на СЕО, защото те не фигурират в първичното право на ЕС.

Правилното участие на българската правораздавателна система в общия вече правов ред на ЕО изисква припомняне в схематични рамки на тези правила преди да се пристъпи към разглеждане отражението на правото на ЕО спрямо българското законодателство и съдебната практика в конкретната област на основни права.

1.1. Директният ефект на Правото на ЕО има пряко отношение към основните права.

Общностното право допуска директен ефект, на който лицата, граждани на държавите-членки могат да се позоват. Освен това директният ефект на една норма от правото на Общността означава, че тази норма пряко и незабавно предоставя на физическите и юридическите лица субективни права и задължения, на които те могат да се позовават в правоотношенията си с националната държава, нейните административни органи и националните съдилища. „Тези права възникват не само в случаите, когато Договорът изрично ги предоставя, но и в резултат на задължения, които Договорът налага по ясно определен начин както на индивида, така и на държавите-членки или на общностните институции.”⁷⁴

Доктрината на директния ефект се отнася до признаване и защита на субективни права на индивида най-вече пред националния съд. Чрез нея правото на ЕО се демократизира като гражданите на държавите членки стават субекти на новия правов

⁷³ 6/64, Costa v. ENEL 1964, ECR

⁷⁴ 46/62 Van Gend en Loos, 1963 ECR

ред. Благодарение на директния ефект съблюдаването на общностното право се гарантира на две нива – от една страна на ниво „общност”, когато Комисията задейства процедура пред СЕО срещу държава-членка, която нарушава правото на ЕО и от друга страна на национално ниво, когато физическо или ЮЛ защитава свои нарушени права, произтичащи от правото на ЕО пред националния съд. Оттук възниква и разграничението на : вертикален директен ефект и хоризонтален директен ефект.

/Обсъжданият принцип няма нищо общо с близкото само по звучене директно приложение на общностната правна норма във вътрешния правов ред на държавата членка. Непосредственото приложение на правото на ЕО засяга всички писани или неписани източници на общностното право, които трябва да бъдат спазвани и прилагани от всички държави членки и/или от всички граждани на ЕС като норми, стоящи по своята правна сила над нормите на националното законодателство. Непосредственото приложение на правото на ЕО не регулира въпроса за директния му ефект по отношение на отделните лица./

Следователно нормите на правото на ЕС, които имат директен ефект са пряк източник на права и задължения за всички, които засягат. Разпоредбите с „вертикален директен ефект” създават права и задължения по отношение на държавите членки. За нуждите на настоящото изложение интерес представляват разпоредбите от правото на ЕО с така наречения „хоризонтален директен ефект”.

Потвърждаването на този принцип не води до признаването на директен ефект на всяка разпоредба от правото на ЕО, по която правните субекти да могат да искат защита пред националните съдилища, задължавайки ги да я приложат. Норма с директен ефект ще бъде всяка норма, която е достатъчно ясна, както по форма, така и по същество, за да може от нея директно да се черпят правни последици и да бъде изпълнена. По друг начин казано, за да има една норма директен хоризонтален ефект тя трябва да предоставя права на индивида /физическо или ЮЛ/ и то по един безусловен начин, точно и ясно, без да се налага прилагането ѝ да е обусловено от конкретизиращи я допълнителни нормативни актове от националния законодател. Т.е. нормата на общностното право трябва да бъде годна съдът да я приложи директно по конкретно дело.

Норми на правото на ЕО, които имат хоризонтален директен ефект са норми от първичното право на ЕО и от източниците на вторичното право на ЕО - регламентите и с известна уговорка директивите.

1.2. Конструкцията за директния ефект на нормите на Общностното право обаче сама по себе си не е достатъчна да гарантира тяхната полезност за отделните граждани на ЕС, защото, както се посочи съществуват норми, които не могат да се приложат направо. **По-високият ранг на правото на ЕО** пред националното право е другото основно правило, което възпрепятства възможността от възникване на конфликти между правото на Общността и националното право.

Приматът на правото на ЕО съществува като правило още от 60-те години на 20 век и никога не е подлежало на колебание между страните членки и техните държавни органи. Йерархическата позиция на общностното право спрямо вътрешното право на държавите членки не се извежда от първичното право на ЕС. Тя се формулира от СЕО⁷⁵, който ползва като аргумент чл.189 от Римския договор. Според цитираната разпоредба регламентът е задължителен и пряко приложим във всички държави членки. Приложението на тази разпоредба изключва възможността държавата да

---

⁷⁵ За първи път в 6/64 1964 ECR,585

създаде нормативни източници, имащи предимство пред правото на Общността, защото би я обезсмислила. Изводът на СЕО е че „поради своя специфичен и оригинален характер обективното право, произтичащо от Договора, не може да бъде отменено от вътрешноправни разпоредби, независимо от вида им, без така да се лиши от Общностния си характер и без да се постави под въпрос правната основа на самата Общност”.

Приоритетът на правото на ЕО се обяснява с неговия специфичен характер, с принципа за обезпечаване на полезния ефект от функционирането на европейските институции и с единството на правния ред на Общността, който трябва да се прилага еднообразно и без елементи на дискриминация /чл.5 и чл.6 ДЕО/.

1.3. Последници от общото върховенство на правото на Общността водят до два извода. Първо, разпоредбите на правото на Общността трябва се прилагат изцяло и еднакво във всички държави членки от момента на влизането им в сила. Второ, те са пряк източник на права и задължения за всички засегнати, било държави членки, било физически лица, които са страни по правоотношения, регулирани от правото на Общността.

2. Отражение на върховенството на правото на ЕО спрямо националното законодателство в областта на основни права

2.1. По-високият ранг, който имат нормите на правото на ЕО по отношение на разпоредби от вътрешното право водят до следните изводи в областта на основните права : По-голяма правна сила притежава всеки източник на първичното и вторично право на ЕО и тя се проявява включително по отношение на основните /конституционни/ права. Преимуществената сила на правото на ЕО над всяко национално право има блокиращо действие в случай на конфликт спрямо приложението на разпоредба от националната правна система на държавата-членка. При колизия, националното право следва да отстъпи пред норма на Общностното право и разпоредбата от вътрешното право няма да се прилага.

С въвеждането на йерархията и с осигуряването на нейното спазване някои оприличават отношенията между Общността и отделните държави-членки с отношения, сходни с тези в една федерация⁷⁶ с тази разлика, че СЕО няма право да контролира пряко съответствието на националното законодателство с правото на ЕС, докато в една федерация федералният конституционен съд притежава такава правомощие.

Конституцията на Република България не съдържа изрична разпоредба, признаваща примата на правото на Общността. Очевидно се приема, че новата разпоредба на чл.4, ал.3 от Конституцията, задължаваща държавата да участва в изграждането и развитието на ЕС и разпоредбата на чл.5, ал.4 от Конституцията предоставят заслуженото място на правото на ЕО във вътрешния правов ред. Изводът не е точен, защото чл.5, ал.4 признава върховенство на ратифицираните, обнародвани и влезлите в сила международни договори, по които България е страна само над законодателството, но не и над Конституцията. Разпоредбата на чл.85, ал.4 от Конституцията изрично изисква изменение на Конституцията преди да се сключи международен договор в несъответствие с нея. Следователно Конституцията не се

---

⁷⁶ Ж.Попова Основи на правото на ЕС, С.2001г.

произнася за примата на правото на ЕО пред вътрешното право. Но правното надмощие на нормите на първичното и вторично право на ЕО следва от прехвърлените на ЕС правомощия, произтичащи от Конституцията - чл.85, ал.1, т.9. /Този законодателен подход е познат и на други страни членки – конституциите на Белгия, Люксембург, Ирландия, Италия, Франция също не съдържат изрично признание за по-високия ранг на правото на Общността; изводът се извежда от практиката на техните най-висши съдилища./

2.2. Върховенство на правото на ЕО над Конституцията би могло да създаде проблеми с основни права, гарантирани от Конституцията.

През 80-те години, когато в ЕС няма списък на основни права, с оглед върховенството на правото на ЕО е могло да се стигне до незначително на основните права. /Такъв е случая на Германската и Италианска Конституции.^{77/}

С договора от Маастрихт /1993/ въпросът за основните права е споменат в чл.6/2/ ДЕС, според който „съюзът съблюдава основните права на човека, гарантирани от ЕКПЧ, подписана в Рим през 1950г. и които следват от общите конституционни принципи на държавите-членки и общите принципи на правото на Общността”. Именно на тази база, а и преди това СЕО приема, че основните права се определят чрез основните принципи на правото на ЕО, чрез основните принципи, издигнати от националните конституции и тези в ЕКПЧ. Впоследствие липсата им частично е попълнена чрез Хартата за основни права, която, както се посочи вече, все още не е правнообвързващ акт.

Българският стандарт на основни права е сравним по същество със защитата на основните права на ЕО и без наличие на обвързващ акт, съдържащ каталог на основни права за държавите-членки на ЕС. По този начин от конституционно правна перспектива приемането на каталог на основни права на ниво ЕО със задължителна сила може да не е крайно необходимо. В същото време систематизирането и резюмирането на гарантираните от ЕО основни права повишават правната сигурност на отделния гражданин не само в рамките на националната държава и би имало голяма символична сила за защитеността на гражданина на ЕС.

Присъединяването на ЕО към ЕКПЧ, която обвързва повече от 40 европейски държави се оказва предварително затворен през 1996г., когато в едно свое мнение СЕО установява, че без предварителна ревизия на Договора за ЕО, СЕО не притежава достатъчно правомощие за подобно самообвързване. СЕО при обсъждане на основни права привлича на помощ общите конституционни традиции на държавите-членки и ЕКПЧ, която е обвързваща за всички страни членки като общи основни принципи на общностното право в областта на човешките права. Тези основни права обхващат зачитането на частната сфера на жилището и кореспонденцията, принципа за равенство, религиозната свобода, правото на собственост, правото на мнение и комуникация. Намесата в основни права от страна на законодателството на ЕО в решение, взето от Европейската комисия, което засяга конкретен случай или в решение на страна членка при прилагане на общностното право е допустимо в относителна степен само при наличие на преобладаващ общностен интерес.

---

⁷⁷ Федералният конституционен съд на ФРГ първоначално е скептично настроен относно нивото на защита на основни права в ЕО, поради липса на изрично посочен каталог с основни права, които ЕО защитава; приема, че Конституцията на ФРГ е критерият за защита на основните права на гражданите на Германия /Решение по дело „Соланж I” от 1974г./ . През 1986г. с Решение по дело „Соланж”II омокотява схващането си и приема, че развитият германски стандарт за защита на основни права е вече сравним със защитата на основни права на ЕО.

С договора от Амстердам /1999/ в преамбюла на ДЕС е закрепено значението, което страните членки придават на основните социални права, така както те са посочени в Европейската социална харта /подписана в Торино през 1961г./ и в Хартата на Общността за социалните права на работниците /от 1989г./ По-конкретно очертаване в правото на ЕО намира принципът за равноправното положение на мъжа и жената, който е изходна точка за политиката на равнопоставеност на ЕО : равно плащане при равен труд /чл.141,1 ДЕО/, положителна дискриминация на пола, който е в малцинство в професионалния живот /чл.141, 3,4 ДЕО/, забрана на дискриминация от расисти или етнически произход, рамка за равно отношение в професията /две Директиви от 2000г./.

Практически защитата на основните права е релевантна най-вече в областта на селскостопанската политика при забраните в областта на икономическите права и при принудителни мерки /средства/ в картелното производство/. Чрез производство за отмяна на неправомерни актове от СЕО или от Първоинстанционния съд може да се провери дали има нарушение на основни права от страна на орган на ЕС и по този начин дали не е налице нарушаване на чл.6 от Договора за ЕС.

Нещо повече след ратифициране на Договора от Амстердам /1999/ в Договора за ЕС се предвижда възможността една страна членка да бъде лишена от определени права, включително правото ѝ на глас в Съвета, ако бъде установено тежко и трайно нарушаване на основните права и правата на човека /чл.7 ДЕС и чл.309 ДЕО/.

2.3. Конституционният съд на Република България не е имал още възможността изрично да възприеме доктрината за примата на Общностното право, включително в областта на основните права. Вярно е, че правото на ЕО още не съдържа влязъл в сила каталог на основни права. Но Конституционният съд не може да проверява съответствието между източниците на първичното и вторично право на ЕО и основните права според Конституцията; единствено СЕО е компетентен да съблюдава защитата на основните права, такава, каквато се осигурява от Общностното право.

Затова, ако закон, атакуван като противоконституционен нарушава основни права по Конституцията, но и основни права, признати от правото на ЕО, Конституционният съд не може да се произнесе, дори ако е сезиран, а трябва да отнесе въпроса до СЕО, защото правото на ЕО се тълкува единствено от СЕО, а вътрешната норма, за която има съмнение за съответствие с правото на Общността просто не се прилага.

3. Отражение на върховенството на правото на ЕО спрямо правораздавателната дейност в областта на основните права

3.1. Върховенството на правото на ЕО е особено важно за правоприлагащите органи.

Йерархически по-високото положение на правото на ЕО спрямо националното право означава, че всяка разпоредба от вътрешното право, която противоречи на разпоредба от правото на Общността е неприложима и задължение на националния съд в рамките на неговата компетентност е да спазва това правило без оглед на това дали противоречащата на правото на ЕО норма от вътрешния правов ред предхожда или следва по време разпоредбата на Общността. По този начин националният съдия изпълнява задължението си да прилага правото на Общността и да защитава правата, които то предоставя на индивида. Защото по думите на един от бившите председатели на СЕО „всеки национален съдия е също и съдия на Общността”.

Принципът за примат на Общностното право не се прилага изрично и открито само когато националното право на държавата членка съответства на Правото на ЕО – например, когато резултатите от тълкуване на националната Конституция съответстват на общностните норми.

Националните съдилища следва да санкционират нарушения от страна на гражданите на правото на ЕО по начина, по който санкционират нарушенията на разпоредби от вътрешното право⁷⁸.

Не прилагането на разпоредби от вътрешното право на страна-членка, когато те противоречат на правото на ЕО е задължение за всички правораздавателни органи.

Независимо от съществуването на контрола за конституционосъобразност на законите, ако съдия от общите съдилища установи, че законова разпоредба противоречи на разпоредба от правото на ЕО той няма право да се обърне към Конституционния съд, а е длъжен да не приложи националния закон – вж. § посл. „Преюдициално заключение”.

2.2. Освен констатацията за непосредственото приложение на правото на ЕО при противоречие на вътрешна норма с него, следва да се обсъди *въпроса за директния ефект на правото на ЕО по отношение на отделните лица под юрисдикцията на държавата членка*, защото той има твърде пряко отношение с основните права.

Директният хоризонтален ефект на правото на ЕО, както се посочи засяга обсъжданата материя, защото създава направо права и задължения за индивида стига нормата на общностното право да е достатъчно ясна и годна за пряко приложение от съдилищата по конкретния казус.

Кои норми на общностното право имат директен ефект е важно знание, което би улеснило правоприлагането.

3.2.1. В областта на основни права от разпоредбите на *първичното право на ЕО* СЕО признава директен хоризонтален ефект на разпоредби от ДЕО, относно свободното движение на работна сила и предоставяне на услуги /чл.39, 43, 49, 50/, относно изискването за равностойно третиране на мъжа и жената /чл.141/.

3.2.2. От източниците на *вторичното право регламентът* е безусловно признат с директен хоризонтален ефект, защото предоставя на гражданите права, които националните съдилища са длъжни да защитават. Регламентите важат непосредствено като закон за всяка страна членка. Основните права, установени в тях са юридически пълноценни права на гражданите от всички държави в Общността.

Ако гражданин се позовава пред националния съд на нарушени основни права, произтичащи от регламент от правото на ЕО, защитата им следва да се осъществи по правилата на вътрешното право, по абсолютно същият начин както се защитават основните права, провъзгласени от Конституцията.

3.2.3. По-различно следва да бъде положението при *директивите*. Директивите като правни актове на органите на Общността се нуждаят от правоприлагащ акт на националното право, за да произведат своя пълен правен ефект /чл.189 ДЕО/. Директивите задължават страните членки да издадат или променят национални правни актове в рамките на един фиксиран период за изпълнение на поставената в директивата цел. Държавите членки могат обаче да решават по своя преценка с какви средствата и под каква форма ще въведат съдържанието на директивата във вътрешното право.

Двете степени на нормотворческия процес създават обвързаност от определена директива в различен момент – за държавите членки - веднага, но за физическите и

---

⁷⁸ 68/88, ECR1989, 2965

юридически лица и за националните правоприлагащи органи – едва след въвеждането на директивата във вътрешното право чрез национален правен акт.

По принцип директивата в различие от регламента не поражда директен хоризонтален ефект. Всички носители обаче на публична власт в това число и съдилищата са длъжни да тълкуват разпоредбите на националното право в съответствие с директивата, дори и ако тя не е въведена във вътрешното право и независимо от изтичането на сроковете за въвеждането ѝ, стига тълкуването да не е по-неблагоприятно за отделните лица.⁷⁹

По изключение гражданите на държавите членки според установилата се вече постоянна практика на СЕО могат да се позоват пряко на отделни разпоредби на дадена директива пред органи на държавна власт, включително пред съдилищата, ако са налице следните предпоставки:

а/ Нормите в директивата да определят достатъчно точно и ясно /основни/ права, които са и безусловно посочени /в смисъл, че не се поставят никакви условия и не се изискват допълнителни мерки от страна на орган на ЕО или държавата членка за прилагането или действието му/, поради което държавата-членка не може да ги ограничи при въвеждането на директивата във вътрешното законодателство. Т.е. нейното въвеждане би се изразило в едно дословно възпроизвеждане и детайлизиране от националния законодател.

б/ Срокът за привеждане на директивата във вътрешното право е изтекъл и тя трябва вече да се изпълнява или директивата не е коректно изпълнена.

в/ Директивата се отнася само за права, които гражданите могат да изискват от държавните органи; тя не обхваща права в отношения между частни лица – това са така нар. изискуеми от държавата права, напр. трудови права...

При наличие на посочените от СЕО предпоставки гражданите могат да се обърнат направо пред националните съдилища за защита на накърнени основни права и това е така нареченото вертикален директен ефект на норми на ЕО за индивида.

Нещо повече СЕО в един период от своята практика признава непряк хоризонтален ефект на директива при посочените по-горе условия, след като обсъжда въпроса за неравностойно третиране, не само от работодател в лицето на министерство на държава-членка, но и от работодател, който е частно търговско дружество. Обосновката на СЕО за възприетото разрешение е, че директива, която не е въведена в действие във вътрешното право в предвидения срок може да има директен ефект, защото държавата членка не може да се позовава пред своите граждани и ЮЛ на собственото си бездействие да изпълни задължения, произтичащи от директивата.⁸⁰

По-късно СЕО смекчава позицията си и ограничава директния ефект на директивата като приема, че разпоредби на директива могат да бъдат противопоставими само по спорове срещу държави, но не и срещу субекти на частното право като без значение е дали държавата се явява в качеството си на работодател или като носител на публична власт.⁸¹

Правата, които гражданите на държавите членки могат да противопоставят на държавата и които вече са противопоставяни са: право на защита, право на участие в избори, право на равностойно третиране.

От изложеното по-горе следва, че съдилищата са длъжни да тълкуват вътрешното право в съответствие с разпоредбите на директивите на ЕО. Това

⁷⁹ 80/86, ECR 1987, 3969

⁸⁰ 41/74, 1974, ECR, 1337; 148/78, 1979 ECR, 1629

⁸¹ 152/84, 1986 ECR, 723; C-91/92, 1994 ECR, I-3325

задължение отпада, когато вътрешното право съдържа разпоредби в обратен смисъл и правоприлагащият орган трябва да приложи вътрешното право, за да не допусне недоверие в страните по делото в стабилността на действащото право. Когато обаче са налице разпоредби на директиви, които имат директен ефект, т.е. те създават непосредствени права на индивида, те следва да бъдат съобразявани от националните съдилища и служебно, без да е необходимо лицата да се позовават изрично на техния директния ефект.

Как обаче правоприлагащият орган ще открие тези норми в директивата, които са годни да бъдат прилагани пряко при наличие на изложените предпоставки, е въпрос, който СЕО не е изрично изяснил и който всеки съдия ще решава с по-голяма лекота с натрупването на продължителност и практика по приложение на правото на ЕО.

Разбира се, дотук става дума за директиви невъведени в националното законодателство след изтичане на срока за въвеждането им. Въведена по надлежен ред директива безспорно и безусловно създава права и задължения за всички физически, ЮЛ и държавата, защото представлява част от вътрешния правов ред.

3.2.4. Решенията, които се отнасят до отделни случаи и когато са насочени към физическо или ЮЛ безспорно имат директен ефект. Те се използват с цел да бъде наложено извършване на определено действие или бездействие, респ. да бъдат предоставени определени права или възложени определени задължения. В този си вид решението е акт с индивидуално действие за конкретен случай и може да бъде оприличено на административен акт по вътрешното право.

Решения, които са адресирани до държава членка при наличие на посочените за директивите предпоставки по изключение имат опосреден директен ефект – чрез вътрешноправния акт по въвеждането му директният ефект може да се разпростре и спрямо гражданите на държавите членки.

3.2.5. Препоръките и становищата на органите на Общността не са задължаващи и следователно нямат интересувания ни директен хоризонтален ефект.

Отделен е въпроса, че на правата и задълженията, произтичащи от нормите на правото на ЕО могат директно да се позовават гражданите на ЕС пред органите на ЕС без посредничеството на своите вътрешни държавни органи – това се отнася до всички задължителни актове на ЕО.

4. Защита на основни права според юриспруденцията на СЕО

„Да си представяме днес окончателната форма на Европейската общност, която ние замисляме като процес на промяна, е терминологично противоречие. Предусещането на резултата блокира духа на изобретателност. Ние ще откриваме нови хоризонти именно в хода на нашия напредък! „
Жан Моне

Европейската общност е създадена като икономическа общност, чиито цели в началото са ориентирани изцяло в сферата на икономиката-икономически растеж, увеличаване на заетостта и повишаване на жизненото равнище на държавите членки. Въпреки това, идеята, Общността да надхвърля чисто икономическото сътрудничество между държавите-членки прозира още от създаването на ЕО, а именно чрез целите, залегнали в последващите Договорът за създаване на Европейска общност за въглища и стомана, договори. Историята на Европейския съюз свидетелства за постоянно движение и задълбочаване на европейската конструкция, като проявите на динамизма са многобройни. Една от тези прояви е разширяване по отношение на Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи.

Още в Договора за Създаване на Европейската икономическа общност сред целите на общността се откриват някои аспекти на защита на правата на човека и основните свободи-високо равнище на заетостта и социалната закрила, равенството между половете, общата забрана за всяка дискриминация на основание на националността.

По късно с Договора за Европейски съюз, с чл. 6 от него, който се намира в Общите разпоредби, се казва:

„Съюзът се основава на принципите на свободата, демокрацията, зачитането на правата на човека и основните свободи, както и на правовата държава-принципи, които са общи за държавите-членки.

Съюзът зачита основните права, така както са гарантирани от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, подписана в Рим на 4 ноември 1950 година, и както произтичат от конституционните традиции, общи за държавите-членки, като общи принципи на Общностното право”

Договорът от Амстердам/ в сила от 02 май 1999г./ допълва уредбата на правата на човека с разпоредбата на чл.7 ДЕС, а Договорът от Ница/ в сила от 01 февруари 2003г./ разширява приложното поле на чл.7 ДЕС.

През годините, изправен пред поредица от казуси, Съдът на Европейските общности последователно приема в практиката си, че макар да не са възпроизведени в Договорите на ЕС, основните права, така както са защитени от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи /ЕКПЧОС/ са част от общите принципи на правото и съответстват на общите конституционни традиции на държавите-членки.

Съдът на ЕО е институцията, която създава и утвърждава формулата “човешките права-основополагащи принципи на правото на ЕО”

Същевременно, Съдът на ЕО последователно подчертава, че е компетентен да се произнесе само по онези нарушения на основните права и свободи, които са свързани с целите на ЕС и възприетите в Договора механизми за реализирането им.

В началния период от съществуването на Общността /първото десетилетие/, Съдът счита, че не може да се произнася по въпроси за нарушени човешки права, тъй като това е от компетентността на националните конституционни съдилища. Аргументите за подобно становище са, че правото на ЕО е наднационално и има върховенство, следователно то не би могло да защитава права, които са признати в националните конституции. Другият аргумент е различните нива на защита на основните права в различните страни-членки, което е потенциална опасност правото на ЕО да се прилага нееднакво във всички държави-членки.

В края на 60-те години на XX век тази позиция се променя. В решението по делото *Internationale Handelsgesellschaft* за първи път е включена формулата основните права-общи принципи на правото на ЕО. В това дело основното твърдение на жалбоподателя пред националния съд е, че Регламент на Съвета 120/67 за гарантиране на зърнения пазар, накърнява правото му на икономическа дейност, чрез въвеждането на изискване, съобразно което, при нереализиране на заявената квота за износ до 31.12.67г. той е длъжен да плати паричен депозит. В процедура по даване на преюдициално заключение, инициирана пред Съда на ЕО от националния съд с въпроса, регламентът противоречи ли на правото на ЕО, съдът отговаря отрицателно на въпроса, но отбелязва в решението си:

„...спазването на основните права представлява съставна част от общите принципи на общностното право, защитавани от Съда на ЕО. Защитата на такива права, вдъхновена от конституционните традиции общи за държавите-членки, трябва да бъде осигурена, в рамките на структурата и целите на Общността.”

Мотивът на Съда на ЕО да остави в сила регламента е, че защитата на индивидуалното право на свободна икономическа дейност отстъпва пред общата цел-създаване на единен зърнен пазар.

След това дело, общите принципи на правото на ЕО, често са основание за контрол на валидността на общностните актове. Чрез практиката си, Съдът на ЕО създава непълен, но съдържателен каталог от права, като в началото той е ограничен до икономическите права.

След решенията по делата *Nold*, 14.05.1974г. и *Rutili*, 28 ноември 1975г. СЕО приема, че международните актове относно защитата на правата на човека могат да предоставят индикации за обхвата на основните индивидуални права и че ЕКПЧ съставлява източник на вдъхновение, макар и Общността да не е обвързана от Конвенцията. В делото *Rutili*, Съдът на ЕО за първи път цитира Конвенцията, като осигуряваща

„ръководните насоки, които следва да бъдат следвани в рамката на общностното право „

В практиката си Съдът на ЕО се позовава освен на общите конституционни традиции на страните – членки и на Международните договори за защита на правата на човека, подписани от страните членки, което обаче не значи, че ЕКПЧ е част от правния ред на ЕО. Значението на ЕКПЧ е, че съдържа основни принципи, към които всички страни-членки са се присъединили. По такъв начин, Съдът на ЕО без да включва ЕКПЧ в Общностното право осигурява защита на основните права.

На въпроса, може ли ЕО да се присъедини към ЕКПЧ е отговорено отрицателно от СЕО в негово становище 2/94 от 28 март 1996г. СЕО обявява некомпетентността на Общността да се присъедини към Конвенцията, тъй като нето една разпоредба от договорите не и предоставя правомощие да приема правни норми в областта на правата на човека или да сключва международни договори в тази област. Съдът на ЕО приема, че разпоредбата на чл.308 ДЕО не може да послужи за основание за приемане на норма, чието действие би било да измени Договорите без да се спази предвидената за това процедура. В параграфи 33 и 34 от Становището се отбелязва, че присъединяването към ЕКПЧ би довело до значително изменение на Общностната правна система за защита правата на човека и би довело до влизане на ЕО в една различна международна институционална система, както и до интегриране на всички норми на ЕКПЧ в правото на ЕО.

В доктрината /книгата “Европейско право” с автор Жан-Клод Готрон, издадена на български език от университетско издателство „Св.Кл.Охридски/ е изразено становище, че СЕО не е обвързан с тълкуването на разпоредбите на Конвенцията, осъществено от органите в Страсбург. Като пример за това се сочи разликата в тълкуването на правото на защита на дома. СЕО приема, че това право не се разпространява върху служебните помещения /*Hoescht/89/* противно на решение на ЕСПЧ /*Chappell/89/*. В същото издание се сочи, че хипотезите на разлика в тълкуването на разпоредбите от Конвенцията се среща рядко, а в много случаи СЕО се основава на юриспруденцията на ЕСПЧ.

Изпълнявайки задачата си да следи за спазването от страна на държавите-членки на основните права по ЕКПЧ при прилагане на Общностното право, СЕО може да укаже на националния съдия необходимите елементи за преценка на съответствието на един национален акт с ЕКПЧ ако той е свързан с прилагането и.

В практиката си СЕО многократно е имал поводи да закрепил основни права в Общностния правен ред-защита на личния живот, правото на собственост, правото на информация, принципът за равенство и забрана за различни видове дискриминация, примери за което са посочени по-нататък в настоящото помагало. СЕО сам изгражда

система от ограничения при упражняване на основните права. Когато едно основно право е гарантирано от ЕКПЧ, СЕО преценява ограниченията във връзка с режима на ограниченията на Конвенцията. В други случаи СЕО прилага своята собствена практика.

От друга страна, юриспруденцията на ЕСПЧ в Страсбург е имал поводи в решенията си да се позове на актове и действия, касаещи ЕС.

В решение *Divagosa* от 12.05.93г. Европейската комисия по правата на човека се позовава на правилото за справедлив процес по повод на мотивиран отказ на един испански върховен съд да постави преюдициален въпрос на СЕО.

Към настоящия момент е налице изброяване на основните права на ЕС, което е направено в Хартата за основните права на ЕС, одобрена от Европейския съвет в Ница през декември 2000г. като незадължителен документ. Хартата покрива известен брой права, признати от ЕКПЧ.

Въпреки незадължителния характер на Хартата има случаи на позоваване на разпоредби от нея в становища на Генералните адвокати и решения на Първоинстанционния съд.

Хартата на основните права на Съюза се включи в част II от Конституционен договор.

По-надолу в настоящото помагало ще бъдат цитирани конкретни примери от практиката на СЕО, свързани с основни права на гражданите.

Част от общностния правен ред е директива 95/46/ЕО на Европейския парламент и на Съвета относно защита на физическите лица по отношение третирането на лични данни и свободното движение на тези данни.

Тълкуване на разпоредби от посочената директива е направено от Съда на Европейските общности с **Решение от 20.05.03г.**- имащо за предмет три молби, изпратени до съда на осн.чл.234 от Договора за ЕО, респективно от *Verfassungsgerichtshof /C-465/00/*, *Oberster Gerichtshof /C-138/01* и *C-139/01/* и целящи да получат във висящите спорове пред тези съдилища, решение с преюдициален характер относно тълкуването на директива 95/46/ЕО. Поставените за тълкуване въпроси са били повдигнати в рамките на спорове противопоставящи Сметната палата от една страна на голям брой организации, подлежащи на нейния контрол и госпожа *Neukomm* и господин *Lauer mann* на техния работодател относно задължението на субектите, подчинени на контрола на Сметната палата да съобщават на последната заплатите и пенсиите, надвишаващи определен праг, а също така и имената на получаващите ги лица с цел изготвяне на годишен доклад, който се представя на Националния съвет, на *Bundesrat* на Парламента на Ландерите и се предоставя на широката публика.

С чл. 1 от посочената директива се създава задължение за страните членки да осигуряват защита на основните права и свободи на физическите лица, вкл. на личния им живот по отношение на третиране на личните им данни. В директивата е казано, че

„преценявайки, че системата за третиране на лични данни е в служба на човека, те трябва каквато и да е националността или местожителството на физическите лица да спазват основните права и свободи на тези лица, включително личния живот да способстват за икономическия и социален прогрес, за развитието на обмените, а също така на благосъстоянието на лицата.”

Verfassungsgerichtshof се пита дали чл.8 от техния вътрешен закон, така както е тълкуван от Сметната палата, а именно, че е задължително в доклада да се споменават имената на лицата като се отбелязва техния годишен доход е съвместим с общностното право и по специално с чл.6 пар.1 б.”в” и б.”с” и чл.7 б.”с” и б.”е” в светлината на чл.8 от ЕКПЧ. Вторият въпрос е, разпоредбите, които се

противопоставят на националната регламентация, директно приложими ли са, в смисъл, че на тях може да се позовават лицата, които следва да разпространят въпросните данни.

При постановяване на решението си, Съдът на Европейските общности приема, че Директива 95/46/ЕО е приложима по основните дела, тъй като целта и е да осигури свободно движение между страните – членки на лични данни чрез хармонизация на националните правила, защитаващи физическите лица относно третирането на данните им, като директивата налага принципа за спазване на правилата за защита на тези данни по отношение на всяко третиране на последните. Съдът приема, че

„... въпросните данни по основното дело, относно доходите на служителите в някои единици представляват лични данни по смисъла на чл.2 б.”а” от директивата, тъй като става дума за „информациите отнасящи се до физическо лице, което е идентифицирано или би могло да бъде идентифицирано”. Съдът приема, че действията по регистриране на данните, използването им от въпросната единица и предаването им на Сметната палата и включването им от последната в доклад, предназначен да бъде съобщаван и широко разпространяван представлява обработка на лични данни по смисъла на чл.2 б.”б” от директивата. Съдът приема в мотивите си, че разпоредбите на директивата доколкото регламентират обработка на лични данни могат да накърнят основните свободи и в частност правото на личен живот, поради което следва да се тълкуват в светлината на основните права. Съдът приема, че съобщаването на данните относно възнагражденията на персонала от работодателя на трето лице накърнява правото на защита на личния живот на физическото лице и представлява намеса по смисъла на чл.8 от ЕКПЧ. Съдът приема,

”...че намесата, която произтича от националната регламентация, такава каквато е в основния спор не може да бъде оправдана в светлината на чл.8 пар.2 от ЕКПЧ освен в степен, когато разгласяването не само на размера на годишните доходи, когато надвишават определен таван на лицата, служители в единици, подчинени на контрола на Сметната палата, но също така на името на получаващите тези доходи е едновременно необходимо и съобразено с целта да се държат доходите в разумни граници, нещо което препращащия съд следва да разгледа”.

По втория въпрос съдът приема, че във всички случаи когато разпоредбите на една директива изглеждат от гледна точка на съдържанието им безусловни и достатъчно прецизни на тези разпоредби може всеки да се позове, когато липсват мерки за приложението им, приети в съответните срокове и това приложение да отива срещу националните разпоредби несъответстващи с директивата и още след като те са в състояние да определят правата на частните лица, те могат да бъдат използвани по отношение на държавата. Съдът приема, че членове 6 пар.1 букви „с” и чл.7 б.”с” и „е” на директива 95/46/ЕД са директно приложими.

Част от Общността правен ред е Директива на Съвета 85/337 относно оценката на въздействието на определени публични и частни проекти върху околната среда. Директивата предвижда преди извършване на определено строителство или друга намеса в естествената среда, извършване оценка на въздействието и върху околната среда. Чл.1/1/ от директивата гласи,

„тази директива се прилага при оценка на въздействието върху околната среда на такива обществени и частни проекти, за които се предполага, че ще окажат значително въздействие върху околната среда.”

В директивата се прави разграничение между два различни вида проекти, такива, при които оценка винаги е необходима и те са описани в Анекс I, и такива, изброени в Анекс II, подлежащи на оценка, когато държавите – членки считат, че характеристиките им налагат това /чл.4 от Директивата/. Според разпоредбите на

директивата за втория вид проекти, държавите членки могат да определят определени видове проекти като подлежащи на оценка или могат да установят критерии и/или прагове за определяне кои от проектите от класовете, изброени в Анекс II подлежат на оценка на въздействието върху околната среда.

С решение от 24.10.96г. по дело С-72/95г, Съда на Европейските общности се произнася с преюдициално заключение по няколко въпроса два от които са:

„Трябва ли чл. 2/1/ и чл. 4/2/ от директивата да бъдат тълкувани в смисъл, че когато в националното си законодателство за прилагане, една държава-членка е установила спецификации, критерии или прагове относно определени проекти, обхванати от Анекс II в съответствие с чл. 4/2/ от директивата, но тези спецификации, критерии или прагове са неправилни, чл. 2/1/ налага извършването на оценка на въздействието върху околната среда ако е вероятно проектът да окаже „значително въздействие върху околната среда по силата на своя характер, размер или местоположение” по смисъла на тази разпоредба? Вторият въпрос е може ли отделно лице да се позове на задължението, визирано в чл. 2/1/ от директивата пред национален съд и трябва ли да бъде приложено от националния съд, дори да не е било наведено от страните по делото,висящо пред този съд.

На тази въпроси, Съдът на европейските общности дава следното тълкуване:

„Чл.4/2/ от Директива 85/337 и точка 10/e/ от Анекс II трябва да бъдат тълкувани в смисъл, че държавата членка, която установи критерии или прагове, необходими за класифициране на проекти, свързани с диги на такова равнище, че на практика всички такива проекти са предварително изключени от задължителна оценка на въздействието върху околната среда превишава границите на своята дискреция по чл. 2/1/ и 4/2/ от директивата, освен ако всички изключени проекти могат като цяло да бъдат разглеждани като малко вероятни да окажат значително въздействие върху околната среда”.

В заключението по втория въпрос, съдът е казал, че когато националният закон позволява служебното начало в един съдебен спор, то съдът в рамките на своята компетентност и без възражения от страните по делото, служебно трябва да прецени дали законодателните или административните органи на държавата – членка са действали в рамките на своята дискреция по чл.2/1/ и чл.4/2/ от директивата и да вземе това предвид при разглеждане на иска за отмяна.

В практиката на Съда на Европейските общности намеса в свободата на кореспонденцията и тайната на кореспонденцията, Съдът е констатирал преди всичко в делата, свързани с обжалване на решенията на Комисията за показване на документи във връзка с изпълнение на правомощията и за разследване на предприятия за изясняване на нарушения на правилата на договора за конкуренцията.

В решение на Съда от 18.05.82г. по дело №155/79г. съдът подчертава, че въпреки, че чл.14 от Регламент №17/62 дава право на Комисията да изисква,

„...в хода на извършване на разследвания по смисъла на този член, предаването на деловодни документи, разкриването на които се счита необходимо включително писмената кореспонденция между адвокат и клиент, в процес за разкриване на нарушение на членове 85 и 86 от Договора за ЕИО, това право въпреки това, е предмет на ограничение, наложено от необходимостта да се защити конфиденциалността, при условията, посочени по-горе и при условие, че въпросната кореспонденция се разменя между независим адвокат, което ще рече, такъв който не е обвързан със своя клиент с трудово правоотношение”.

Защита на правото на семеен живот,така както е регламентирано в чл.8 от ЕКПЧ се съобразява и в решенията на Съда на европейските общности.

С решение на Съда от 17.09.02г. *Baumbast and R* срещу *Secretary of State the Home Department* постановено по повод преюдициално запитване, съдът казва, че

„...целта на Регламент №1612/68г. а именно:свободта на движение на работници, изисква, тази свобода да бъде гарантирана в съответствие с принципите на свободата и достойнството,с възможно най-добрите условия за интеграция на семейството на работника на Общността в обществото на приемащата държава.”

В следващ абзац от мотивите към решението,съдът продължава

”...възпрепятстването на дете на гражданин на съюза да продължи образованието си в приемащата държава-членка като му се откаже разрешение да остане там, може да разубеди такъв гражданин да упражни правата на свободно движение, предвидени в чл.39 от Договора за ЕО и следователно създава пречка пред ефективното упражняване на гарантираната по този начин от Договора за ЕО свобода”.

Заклучавайки, че когато децата имат право да пребивават в приемащата държава-членка,за да посещават общообразователни курсове по силата на чл.12 от Регламент №1612/68 тълкуването на разпоредбата следва да е в смисъл, че и родителят, полагащ основни грижи за децата, независимо от националността му има право да пребивава с тях. Съдът, посочва в мотивите си, че

„...с цел улусняване свободното движение на членовете на семействата на работниците Съветът е взел предвид, първо значимостта за работника, от човешка гледна точка, на това, цялото му семейство да е с него, и, второ, значимостта от всяка гледна точка, на интеграцията на работника и на неговото семейство в приемащата държава-членка без каквато и да е разлика в третирането,съпоставено с гражданите на същата държава.”

С решение на Съда от 11.07.2002г. *Mary Carpenter* срещу *Secretary of State for the Home Department* постановено по преюдициално запитване, Съдът казва в мотивите

„Държава – членка може да се позове на съображения от обществен интерес, за да оправдае национална мярка, която може да попречи на упражняването на свободата на предоставяне на услуги, само ако тази мярка е съвместима с основните права, чието спазване Съдът гарантира. В това отношение, изваждането на лице от страна, където живеят близки членове на неговото семейство, може да се равнява на нарушение на правото на зачитане на семейния живот, както то е гарантирано от чл.8, пар.1 от, Конвенцията, което е сред основните права, които са защитени в правото на Общността. Такова нарушение/такава намеса би нарушила конвенцията, ако не отговаря на изискванията на пар.2 от същия член, т.е ако това не е в съответствие със закона, мотивирано с една или повече законни цели, посочени в този параграф и необходимо в едно демократично общество, от неотложни социални потребности и, по –специално, пропорционално на законната цел, която се следва.”

В чл.8а от Договора за Европейски съюз е регламентирано правото на гражданите на съюза да се придвижват и свободно да пребивават на териториите на държавите-членки,при ограничения и условия, предвидени в договора.

С решение на Съда на Европейските общности от 23.03.04г. по д.№С-138/02г. се казва,

„Правото на пребиваване ,което лицата,които търсят работа ,придобиват съгласно чл. 8 от Договора за създаване на Европейската общност може да бъде ограничено във времето. В отсъствие на разпоредби на Общността, предвиждащи период, през който гражданите на Общността, които търсят работа, могат да останат на тяхна територия, държавите-членки имат право да предвидят разумен период от време за тази цел. Въпреки това, ако след изтичане на този период, заинтересованото лице представи доказателства, че продължава да търси работа и, че действително има

шансове да бъде нает, не може да поискат от него да напусне територията на държавата членка – домакин.”

По-нататък в мотивите си, Съдът позовавайки се на разпоредби от релевантната за казуса директива №68/360 казва, че тя изисква от държавите-членки да предоставят правото на гражданите на Общността да напуснат тяхна територия с цел да отидат в друга държава да търсят работа там, както и възможността, държавите-членки да позволят на граждани на Общността да влязат на тяхна територия само при представяне на валидна лична карта или паспорт.

С решение на Съда на Европейските общности от 28.10.75г. по д.№36-75 е прието, че

„... Държава-членка няма право да налага на други държави-членки, субект на разпоредбите на договора, мерки, ограничаващи правото на местожителство, които се отнасят само до част от нейната национална територия, освен в случаите и при условията при които същите мерки се прилагат по отношение на гражданите на тази държава.”

С решение от 07.юли 1976г. по д.№118-75, Съдът на Европейските общности имайки предвид, че според чл.48 от ДЕИО, свободното движение на работниците е гарантирано във вътрешността на Общността, както и, че то включва, правото да получат достъп до територията на държавите-членки, да се придвижват там свободно, да пребивават там за да упражняват определена трудова функция и да останат до края и, както и, че според чл.8 пар.2 на Директива №68/360 и чл.4 §2 на Директива 73/148 компетентните органи на държавите-членки могат да налагат на гражданите на други държави-членки задължението да съобщават присъствието си на органите на съответната държава, съдът приема, че едно такова задължение не би могло да се разглежда като съдържащо в себе си ограничение на правилата относно свободното движение на лицата ако сроковете за изпълнението му са определени в разумни граници и санкциите за неизпълнението му са съразмерни на сериозността му и не могат да включват експулсиране.

Част от **Общностното право** са и правилата създадени от Европейски съюз за регулиране на осигурителните отношения в държавите-членки на ЕС при движението на техните граждани от една държава в друга. Правни източници на общественото осигуряване в ЕС са както разпоредби от Договора за Европейската общност, така и нормативни актове на вторичното право-Регламент №1408/71/ЕИО и № 574:72/ЕИО, Директива на Съвета №79/7/ЕИО за постепенното прилагане на принципа за равенство в третирането на мъжете и жените в областта на общественото осигуряване; Директива на Съвета №86/378/ЕИО; Директива на Съвета №86/613/ЕИО.

Основен принцип в правната уредба на общественото осигуряване и в други области на социалната политика на ЕС е принципът на равенство в третирането, т.е. еднакво третиране на гражданите на която и да е държава-членка на ЕС, с гражданите на държавата, в която пребивават.

С решение на Съда на Европейските общности от 10.03.93г. постановено по дело С-111/91 образувано по иск на Комисията на Европейските общности на осн. чл.169 от Договора за създаване на ЕИО срещу Великото херцогство Люксембург, с който се е искало установяване, че с изискването за местоживееене във връзка с предоставянето на обезщетения за бременност, раждане и отглеждане на дете е нарушен общностния правен ред в тази материя и по конкретно – чл.7/2/ от Регламен на Съвета №1612/68 относно свободата на движение на работници в Общността, чл.18/1/ от Регламент на Съвета №1408/71/ЕИО и чл.52 от Договора за създаване на ЕИО. С решението, Съдът приема, че изискването, майката да е пребивавала на територията на Великото херцогство една година преди раждането на детето са

нарушени правилата относно равното третиране, забраняващи не само пряката дискриминация, основана на националност, но и всички форми на непряка дискриминация, тъй като посоченото изискване е по-лесно изпълнимо на практика от гражданите на Люксембург, отколкото от гражданите на други държави-членки.

В областта на общественото осигуряване в ЕС приложим закон по правило е този по мястото на полагане на труда.

По повод съдебно производство между италиански гражданин и неговия работодател, установен в Германия във връзка с отказ на последния да продължи да изплаща възнаграждение за период от първите 6 седмици/регламентиран в германския закон относно продължаване изплащането на възнаграждението при временна нетрудоспособност/на временната му неработоспособност са повдигнати преюдициални въпроси, с които е сезиран Съда на Европейските общности, два от които са следните – в светлината изискването на чл.22/1/ от Регламент №1408/71 за незабавни осигуровки на правоимащ работник в случай на заболяване, дали регламентът престава да се прилага относно продължаване изплащането на възнаграждение от работодателя, ако според съответния германски закон осигуровките не са платими до изтичането на определен срок и другият въпрос – дали на работодателя е забранено да привежда доказателства за злоупотреба, които еднозначно или с достатъчна степен на вероятност сочат на несъществуването на нетрудоспособността. На въпросите, Съдът отговаря с **решение от 02.05.96г. по д.С-206/94.**

На първият въпрос Съдът отговаря „чл.22/1//a//ii/ от Регламент № 1408/71 следва да се тълкува в посока, че се отнася до националното законодателство, съгласно което служителят има право в случай на нетрудоспособност да продължи да получава възнаграждението си за определен срок, макар същото да не е платимо до изтичането на известен срок след началото на нетрудоспособността. На втория въпрос, съдът отговаря, че на работодателите не е забранено да привеждат доказателства, когато е уместно, в подкрепа на констатацията относно злоупотреба или измамливо поведение на заинтересования работник относно това, че макар той да твърди, че е станал неработоспособен, като неработоспособността е удостоверена в съответствие с чл.18, той изобщо не е болен. В мотивите към решението се подчертана, че съдебна практика според която работникът, чиято нетрудоспособност възниква в държава-членка, различна от компетентната трябва да представя допълнителни доказателства за действителността на удостоверената негова неработоспособност, ще бъде изправен пред трудности, свързани с получаването на доказателства, каквито общностните норми фактически се стремят да премахнат.

Правото на ЕС въвежда задължение за държавите – членки да осъществяват в осигурителните си системи и еднакво третиране на гражданите от двата пола-мъжете и жените. Този принцип е установен с чл.119 от Договора за създаване на Европейската общност, Директива на Съвета 79/7/ЕИО относно постепенното въвеждане на принципа за равно третиране на мъжете и жените в областта на общественото осигуряване; Директива 86/378/ЕИО.:

Чл.119 от Договора гласи

„Всяка държава-членка е длъжна по време на първия етап и впоследствие да продължи да осигурява прилагането на принципа за равно заплащане на мъже и жени при равен труд.

За целите на този член «заплащане» означава обикновената основна или минимална заплата или надница, както и всяко друго възнаграждение, в пари или в натура, което работникът получава пряко или непряко във връзка със своята работа от своя работодател”.

Според съдебна практика, понятието „заплащане”, определено в чл.119 от Договора, не обхваща обществено осигурителни схеми или плащания, по –конкретно пенсии, пряко уредени със закон.

В други решения, Съдът приема, че плащания, отпускани по пенсионна схема, която в основата си е свързана със заетостта на въпросното лице, формират част от заплащането, получено от това лице и попадат в приложното поле на чл.119 от Договора. В този смисъл е изтъквана пенсията, коментирана в **решение на Съда от 12.09.02г. по Дело С-351/00г. В решението по това дело, в пар.40 от него се цитират и други решения на съда в този смисъл-Дело 170/84 Wilka; слети дела С234/96 и С-235/96 Deutsche Telekom с. Vick u Conze.**

С решение по Дело С-351/00г. Съдът е казал, че налагането на възрастово условие, различно за половете за достъп до пенсия, свързани с трудовите отношения за работници и служители, поставени при равни условия, противоречат на чл.119 от Договора.

С решение на Съда от 17.05.90г. по дело С-262/88г. Барбър, Съдът приема, че обезщетението, предоставено на работник или служител във връзка с неговото уволнение поради съкращаване на щата попада в обхвата на понятието „заплащане” за целите на чл.119 от Договора, както и, че в това понятие попада пенсията, изплащана съгласно договорна схема, финансирана изцяло от работодателя. С решението се приема също така, че предвиждането на различна възраст за пенсиониране в зависимост от пола противоречи на установената в чл.119 забрана за дискриминация. Съдът е ограничил по време действието на решението си. Прието е, че на тълкуването, дадено в него не могат да се позовват лица, получаващи пенсия от дата, предхождаща датата на решението, с изключение на тези които преди тази дата са завели дела или са подали съответни жалби съгласно националното законодателство.

Макар и организацията на обучението и политиката на образование сами по себе си да не представляват съставна част от областите, които Договорът за Европейска икономическа общност е предоставил на компетентите на институциите на Общността, въпросите за достъпа до и участието във формите на образование и обучение не са чужди на законодателството на Общността.

С решение на Съда на Европейските общности от 13.02.85г. по дело №293/83г., Съдът приема

„Изискването за заплащане на такса за записване или на такса наричана „minerval” като условие за достъп до курсовете по професионално обучение, на студенти, граждани на другите държави-членки, докато същата такса не се изисква от националните студенти, представлява дискриминация по национален признак, забранена съгласно чл.7 на Договора”

Подобно на горното тълкуване, Съдът е направил и **в решение от 02.02.88г. по дело 24/86г.** по повод таксите за записване за университетско образование по ветеринарна медицина

С решение на Съда от 17.09.02г. по д.№С-413/99г. приема, че

„Децата на граждани на ЕС, които са се установили в държава-членка, когато техният родител е упражнявал правата на пребиваване като работник-мигрант, имат право да пребивават там с цел посещаване на общообразователни курсове в същото място по силата на чл.12 от Регламент /ЕИО/№1612/68 на Съвета.”

Тълкувайки същата разпоредба, с решение на Съда от 3.юли 1974г. по д.№9-74, Съдът казва

„Като предвижда, че децата на гражданин на държава-членка, който започва или е започнал работа в друга държава-членка, следва да бъдат приемани в учебни заведения” при същите условия, като гражданите” на приемащата държава, чл.12 се

отнася не само за правила, свързани с приемането, но и за общи мерки, предназначени да насърчат посещаването на учебни заведения”.

Дело С-105/03, „Мария Пупино”

Решение на Съда на ЕО (Върховна камара) от 16 юни 2005 г.

ИСКАНЕ ЗА преюдициално заключение по Член 35 ЕУ от съдията-следовател, натоварен с предварителните разследвания в съда на Флоренция - Рамково решение 2001/220/ЈНА – Положение на жертвите в наказателни съдебни дела – Защита на уязвими лица – Изслушване на непълнолетни като свидетели

50. Със своят въпрос, националният съд по същество пита, дали, при съответно тълкуване на Членове 2, 3 и 8(4) от Рамковото решение, един национален съд трябва да е в състояние да даде право на непълнолетни деца, които, както в този случай, пледират, че са били жертви на малтретиране, да дадат своите свидетелски показания в съответствие с мерките, осигуряващи им необходимото ниво на защита, извън публичния процес и преди той да бъде проведен.

51. Член 3 от Рамковото решение изисква всяка държава-членка да защитава възможността жертвите да бъдат изслушвани по време на процес и да дават свидетелски показания, и да взема необходимите мерки, за да е сигурно, че неговите органи разпитват жертвите до такава степен, каквато е необходима за целта на съдебния процес.

52. Членове 2 и 8(4) от Рамковото решение изисква всяка държава-членка да положи всички сили, за да гарантира, че по време на съдебния процес жертвите ще бъдат третирани с дължимото уважение по отношение на тяхното лично достойнство, за да гарантира, особено при уязвимите жертви, че те могат да се ползват от специално отношение, отговарящо най-добре на тяхното положение, и да гарантира, че когато не е необходимо жертвите да бъдат защитавани, особено уязвимите жертви, от последиците от даване на свидетелски показания в открито заседание, жертвите имат право, по решение, взето от съда, да бъдат разпитани по начин, осигуряващ постигането на тази цел, с всякакви подходящи средства, съвместими с основните юридически принципи.

53. Рамковото решение не дава определение на концепцията за уязвимост на жертвите за случаите от 2(2) и 8(4). Обаче, независимо от това, дали непълнолетието на дадена жертва, като основно правило, е достатъчно, за да се класифицира тази жертва като особено уязвима по смисъла на Рамковото решение, не може да се отрече, че когато, както е в този случай, малко дете пледира, че е било малтретирано, при това, от учител, тези деца отговарят на тази класификация, особено като се има предвид тяхната възраст, естеството и последиците от престъпленията, на които според тях самите са били жертви, от гледна точка на благодетелстването от специалната защита, изисквана от разпоредбите на Рамковото решение, споменати по-горе.

54. Някоя от трите клаузи от Рамковото решение, на които се е позовавал националният съд, не съдържа подробни правила за осъществяване на целите, които те излагат, и които се състоят, по-специално, в това да гарантират, че особено уязвимите жертви получават “специално отношение, отговарящо най-добре на тяхното

положение”, и че те се ползват от преимуществото на специалните мерки за даване на показания, които са в състояние да гарантират на всички жертви дължимото третиране, което се изисква по отношение на тяхното лично достойнство, и им осигурява възможността да бъдат разпитани и да дадат свидетелски показания, и да гарантира, че тези жертви са разпитани “само толкова пъти, колкото е било необходимо за успеха на наказателния съдебен процес”.

55. Съгласно законодателството по този въпрос в основния съдебен процес, в повечето случаи се изисква, свидетелските показания, дадени по време на предварителното разследване, да бъдат повторени в делото, за да получат пълна доказателствена стойност. Обаче, в определени случаи е допустимо тези показания да бъдат дадени само веднъж по време на предварителното разследване и те имат същата доказателствена стойност, но при други мерки, различни от тези, които се прилагат в съдебния процес.

56. При тези условия, постигането на целите, преследвани от гореспоменатите клаузи на рамковото решение, изисква, че националният съд трябва да има право, особено по отношение на уязвимите жертви, да използва специална процедура, такава като Специалното разследване за ранно събиране на свидетелски показания, предвидена в националното законодателство на дадена държава-членка, както и специалните мерки за вземане на свидетелски показания, за които клаузата също е направена, ако тази процедура най-точно съответства на положението на тези жертви и е необходима, за да се предотврати загубата на показания, да се ограничи до минимум повтарянето на разпити, и да се предотвратят неблагоприятните последици, за тези жертви, от даването на свидетелски показания в съдебния процес.

58. Освен това, в съответствие с Член 6(2) ЕУ, Съюзът трябва да зачита основните права, така както те са гарантирани от Европейската конвенция за защита на човешките права и основните свободи, подписана в Рим на 4-ти ноември 1950 год. (“Конвенцията”), и така както те произтичат от конституционалните традиции, общи за държавите-членки, като основни принципи на правото.

59. Рамковото решение трябва да се тълкува по такъв начин, че да се спазват основните права, включително правото на честен процес, както е заложено в Член 6 на Конвенцията и както е тълкувано от Европейския съд за човешки права.

60. Националният съд е длъжен да се увери, че – приемайки, че използването на Специалното разследване и на специалните мерки за вземане на показания, съгласно италианското законодателство, е възможно в този случай, като се има предвид задължението да се даде на националното законодателство съответното тълкуване – целта на молбата за тези мерки не е да се направи наказателен процес срещу г-жа Пупино, като цяло, несправедлив по смисъла на Член 6 от Конвенцията, така както е тълкуван от Европейския съд за човешки права (ЕСЧП) (виж, например, решения на ЕСЧП от 20 декември 2001, *P.S.* срещу *Германия*, от 2 юли 2002, *S.N.* срещу *Швеция*, и решението от 20 януари 2005, *Акарди и други* срещу *Италия*).

61. В светлината на всички гореизброени факти, отговорът на въпроса трябва да е, че Членове 2, 3 и 8(4) от Рамковото решение трябва да се тълкуват в смисъла, че националният съд трябва да бъде компетентен да даде на малки деца, които, както е в този случай, претендират, че са били жертви на малтретиране, правото да дадат своите

свидетелски показания в съответствие с разпоредбите, гарантиращи на тези деца защита в достатъчна степен, например извън съдебния процес и преди неговото провеждане. От националния съд се изисква да вземе предвид всички разпоредби на националното законодателство и да ги тълкува, дотолкова доколкото е възможно, в светлината на формулировката и целта на Рамковото решение

ДЕЛО С-377/98, КРАЛСТВО НИДЕРЛАНДИЯ СРЕЩУ ЕВРОПЕЙСКИ ПАРЛАМЕНТ И СЪВЕТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Решение на съда от 9 октомври 2001 [\(1\)](#)

Иск за отмяна на директива 98/44/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 6 юли 1998 г. относно правната закрила на биотехнологичните изобретения (ОВ 1998 L 213, стр. 13)

69. Ищецът твърди, че патентоспособността на отделни части на човешкото тяло, уредена в член 5(2) от Директивата, свежда живата човешка материя до средство за постигане на определена цел, като подкопава човешкото достойнство. На следващо място, липсата на разпоредба, изискваща проверка за съгласието на донора или получателя на продуктите, получени посредством биотехнологичен способ, подкопава правото на самоопределяне.

70. Съдът на ЕО е институцията, която при извършването на контрол за съответствие на актовете на институциите с общите принципи на Общностното право, осигурява спазването на основните права на човешко достойнство и физическа цялост.

71. Относно зачитането на човешкото достойнство, то по принцип е гарантирано от член 5(1) на Директивата, който предвижда, че човешкото тяло, в който и да е етап от неговото формиране и развитие, не може да представлява патентоспособно изобретение.

72. Също така елементите на човешкото тяло не са патентоспособни сами по себе си и тяхното откриване не може да бъде обект на защита. Само изобретения, които съчетават естествен елемент с технически процес, даващ възможност този елемент да бъде изолиран или произведен за промишлено приложение, могат да бъдат обект на патентна заявка.

73. Следователно, както е посочено в двадесето и двадесет и първо съображение в преамбюла на директивата, елемент от човешкото тяло може да бъде част от патентоспособен продукт, но закрилата не покрива елемента в неговата естествена среда.

74. Това разграничение се прилага към разработките, засягащи верижни структури или част от верижни структури на човешки гени. Резултатите от такива разработки могат да доведат до издаване на патент само ако патентната заявка е придружена от описание на оригиналния метод на верижност, довел до откритието, както и от обяснение на промишленото приложение, до което ще доведе разработката, както се изисква по силата на член 5(3) от директивата. Ако липсва заявка в такава форма, не би имало изобретение, а по-скоро откритие на ДНК верижна структура, която като такава не би била патентоспособна.

75. От тук следва, че закрилата, предвидена от директивата, обхваща само резултата от откривателска, научна или техническа работа и се простира до биологични елементи, съществуващи в тяхното естествено състояние в човешките същества, само когато е необходимо за постигането и експлоатацията на конкретно промишлено приложение.

76. Допълнителна гаранция предлага член 6 от директивата, който изброява процеси, противоречащи на обществения ред и добрите нрави, които съответно са непатентоспособни: процеси за клониране на човешки същества, процеси за изменение на генетична идентичност, заложенa в естественото развитие на зародиша на човешки същества и използване на човешки ембриони за промишлени или търговски цели. Тридесет и осмо съображение в преамбюла на директивата сочи, че този списък не е изчерпателен и, че всички процеси, които накърняват човешкото достойнство също представляват изключение от патентоспособността.

77. От тези разпоредби е ясно, че по отношение на живата материя с човешки произход, директивата поставя рамки в патентното законодателство, които са достатъчно строги, за да гарантират, че човешкото тяло действително остава недосегаемо и ненакърнимо и, че достойнството на личността е гарантирано.

78. Втората част на иска се отнася до правото на физически интегритет, доколкото той включва, в контекста на медицината и биологията, свободното и информирано съгласие на донора и получателя.

79. Позоваването на това основно право, обаче е явно неуместно срещу директива, която се отнася само до предоставянето на патенти и чието приложно поле следователно не обхваща дейностите преди и след предоставянето на патент, абстрахирайки се от факта, че се отнасят до изследвания или до употреба на патентованите продукти.

80. Предоставянето на патент не изключва правни ограничения или забрани, приложими към изследванията върху патентоспособни продукти или към експлоатацията на патентовани продукти, както сочи четиринадесетото съображение в директивата. Директивата не цели да замести ограничителните разпоредби, гарантиращи, извън приложното ѝ поле, спазването на определени етични стандарти, които включват правото на самоопределяне чрез информирано съгласие.

**Дело C-540/03, Европейски парламент срещу Съвет на Европейския съюз
РЕШЕНИЕ НА СЪДА (Голям състав), 27 юни 2007**

Иск за отмяна по чл. 230 ДЕО, предявен на 22 декември 2003 г.,

35 Основните права са неразделна част от основните принципи на правото, чието спазване Съдът осигурява. За тази цел Съдът се вдъхновява от конституционните традиции, общи за държавите-членки, както и от указанията, предоставяни от международните инструменти за защита на правата на човека, за които държавите-членки са съдействали или към които са се присъединили. В това отношение ЕКПЧ има особено значение (вж. в този смисъл Дело C-260/89 *ERT* [1991] ECR I-2925, точка 41; Становище 2/94 [1996] ECR I-1759, точка 33; Дело C-274/99 *P Connolly Commission* [2001] ECR I-1611, точка 37; Дело C-94/00 *Roquette Frères* [2002] ECR I-9011, точка 25;

Дело C-112/00 *Schmidberger* [2003] ECR I-5659, точка 71; и Дело C-36/02 *Omega* [2004] ECR I-9609, точка 33).

36 В допълнение член 6(2) ДЕС посочва, че “Съюзът зачита основните права, така както са гарантирани от [ЕКПЧ] и както произтичат от конституционните традиции, общи за държавите-членки, като общи принципи на Общностното право”.

37 Съдът вече е имал възможност да отбележи, че Международният пакт за граждански и политически права е един от международните инструменти за защита на правата на човека, с които той се съобразява при приложението на общите принципи на Общностното право (вж. в този смисъл Дело 374/87 *Orkem v Commission* [1989] ECR 3283, точка 31; Съединени дела C-297/88 и C-197/89 *Dzodzi* [1990] ECR I-3763, точка 68; и Дело C-249/96 *Grant* [1998] ECR I-621, точка 44). Това се отнася и за Конвенцията за правата на детето, цитирана по-горе, която по подобие на пакта обвързва всяка държава-членка.

38 Хартата на основните права в Европейския съюз бе провъзгласена тържествено в Ница на 7 декември 2000 г. от Парламента, Съвета и Комисията. Макар че Хартата не е правнообвързващ инструмент, Общностният законодател призна нейното значение, посочвайки във втория параграф от преамбюла на директивата, че тази директива съблюдава принципите, признати не само в член 8 от ЕКПЧ, но и в Хартата. На следващо място, основната цел на Хартата, както е видно от нейния преамбюл, е да потвърди “правата, така както произтичат, по-конкретно от конституционните традиции и международните задължения, общи за държавите-членки, от Договора за Европейски съюз, от Общностните Договори, от [ЕКПЧ], от Социалните харти, приети от Общността и от Съвета на Европа, и от съдебната практиката на Съда ... и Съда по правата на човека”.

Решение на Съда на ЕО от 21 септември 1989 г.

по съединени дела 46/87 и 227/88,

Хьохст АГ, дружество по немското право със седалище във Франкфурт на Майн, срещу Комисията на Европейските общности

Тъй като ищецът се позовава и на изискванията, произтичащи от основното право на неприкосновеност на жилището, следва да се отбележи, че ако признаването на това право по отношение на личното жилище на физически лица се е наложило в правния ред в ЕС като общ правен принцип на държавите-членки, нещата не стоят по същия начин по отношение на предприятията, защото в правните системи на държавите-членки има съществени различия по отношение на естеството и степента на защита на търговските помещения от намеса на държавните органи. Не би могло да се извади различно заключение и от член 8 на Европейската конвенция за правата на човека, чийто параграф 1 гласи, че всеки има право на неприкосновеност на личния си и семеен живот, на жилището и на тайната на кореспонденцията. Обектът на защита в този член се отнася до областта на разгръщане на личната свобода на човека и не може да обхване търговските помещения. Между другото трябва да се отбележи и отсъствието на съдебна практика на Европейския съд за правата на човека в това отношение. Въпреки това обаче във всички правни системи на държавите-членки намесата на държавната власт в частната дейност на всяко лице, било то физическо или юридическо, трябва да има законово основание и да се обосновава с предвидени в закона причини и тези системи предвиждат, макар и при различен ред и условия, съответната защита от произволна или несъразмерна намеса. Следователно изискването за такава защита трябва да се признае като общ принцип на европейското право. В това отношение следва да се припомни, че Съдът е утвърдил своето

правомощие за контрол по отношение на евентуално прекомерния характер на проверките, извършвани от Комисията, в рамките на договора ЕОВС (решение от 14 декември 1962 г., Сан Микеле и др., 5-11 и 13-15/62, арх., стр. 859). Тъкмо в светлината на припомнените по-горе общи принципи трябва да се разгледа естеството и обхватът на правомощията за проверка, дадени на Комисията по силата на член 14 от регламент № 17. Параграф 1 на този член дава право на Комисията да извършва всякакви необходими проверки на предприятия и сдружения от предприятия и уточнява, че с тази цел упълномощените служители на Комисията имат следните правомощия: а) да контролират счетоводните книжа и професионалните документи

б) да получават копия или извлечения от книгата и професионалните документи

с) да изискват на място устни обяснения

д) да имат достъп до всички помещения, терени и превозни средства на предприятията

Параграфи 2 и 3 от същия член гласят, че проверките могат да се извършват след представяне на писмено пълномощно или въз основа на решение, задължаващо предприятията да ги приемат. Както съдът вече е отсъдил, Комисията може да избира между тези две възможности, в зависимост от спецификата на всеки случай (решение от 26 юни 1980 г., Нешънъл Панасоник, 136/79, арх., стр.2033). Както писмените пълномощни, така и решенията трябва да съдържат предмета и целта на проверката. Която и процедура да се приложи, Комисията е длъжна предварително да информира компетентния орган от държавата-членка, на чиято територия ще бъде извършена проверката, като по силата на параграф 4 от член 14 този орган трябва да бъде изслушан, преди да се приеме решението за извършване на проверка. Според параграф 5 от същия член представителите на комисията могат да бъдат подпомагани в изпълнението на техните задачи от служители на компетентния орган от държавата-членка, на чиято територия трябва да се извърши проверката. Такава помощ може да се окаже по искане било на този орган, било на Комисията. Накрая, според параграф 6, съдействието на националните власти е необходимо при извършване на проверката, когато предприятието се противопоставя на нея. Както Съдът отбелязва в горесцитираното решение от 26 юни 1980 (т. 20), от 7 и 8 точка на преамбюла на Регламент № 17 следва, че правомощията, дадени на Комисията по силата на член 14 от този регламент, имат за цел да й позволят да изпълнява мисията, която ѝ е поверена от договора за ЕИО, а именно да бди за съблюдаването на правилата за конкуренция в общия пазар. Както е видно от алинея 4 от преамбюла на договора, от член 3, подточка f) и от чл.чл.85 и 86, ролята на тези правила е да предотвратят нелоялна конкуренцията в ущърб на общия интерес, на отделните предприятия и на потребителите. Упражняването на правомощията, предоставени на комисията от Регламент № 17, допринася за поддържането на режима на конкуренция, предвиден в договора, който предприятията имат императивното задължение да спазват. Осма точка от гореспоменатия преамбюл уточнява, че с тази цел Комисията трябва да разполага на цялата територия на общия пазар с правото да изисква сведения и да извършва проверки, необходими за установяване на нарушения на цитираните по-горе членове 85 и 86. Както от целите на регламент № 17, така и от изброените в неговия член 14 правомощия, предоставени на служителите на Комисията, е видно, че проверките могат да имат много широк обхват. В това отношение правото на достъп до помещенията, терените и превозните средства на предприятията е особено важно, доколкото позволява на Комисията да събира доказателства за нарушения на правилата на конкуренцията там, където се намират, а именно в търговските помещения на предприятията. Това право на достъп не би имало ефект, ако служителите на

Комисията трябваше да се ограничат да поискат да им бъдат представени документи и досиета, които предварително точно са обозначили. Такова право включва, напротив, възможността да се търсят най-различни информационни данни, които още не са известни или напълно идентифицирани. Без такава възможност Комисията не би могла да събере необходимите информационни елементи за проверката в случай, че се сблъска с отказ да сътрудничат или с обструкционистко поведение от страна на заинтересованите предприятия. Ако член 14 от регламент № 17 предоставя на Комисията широки правомощия за разследване, то упражняването на тези правомощия е подчинено на условия, които целят да се гарантират правата на заинтересованите предприятия. В това отношение следва да се подчертае на първо място задължението на Комисията да посочи обекта и целта на проверката. Това задължение е основно изискване с оглед не само да се посочи обосноваването на намесата във вътрешния живот на съответните предприятия, но и да им позволи да осъзнаят дълга си да сътрудничат, като същевременно запазят правата си на защита. Трябва да се отбележи освен това, че условията за упражняване на правомощията на Комисията за проверка варират в зависимост от избраната от нея процедура, от отношението на съответните предприятия, както и от намесата на националните власти. Член 14 от Регламент № 17 визира на първо място проверките, извършени в сътрудничество със заинтересованите предприятия, било доброволно, при хипотезата за писмено пълномощно за проверка, било по силата на задължение, произтичащо от решение за проверка. Във втората хипотеза, която е налице в случая, служителите на Комисията могат да изискват да им бъдат представени указани от тях документи, да влизат в посочени от тях помещения и да правят оглед на съдържанието на посочени от тях мебели. В замяна на това те нямат право насила да влизат в помещения, да отварят мебели или да принуждават персонала да им даде достъп до тях, нито да правят обиск без разрешение на ръководството на предприятието. Съвсем различно е положението, когато Комисията се сблъска със съпротива от страна на заинтересованите предприятия. В такъв случай служителите на Комисията могат, по силата на член 14, параграф 6, да издирват без съдействието на предприятията необходимите за проверката информационни данни със съдействието на националните власти, които са длъжни да им окажат необходимата помощ при изпълнение на тяхната задача. Макар че тази помощ се изисква само в случаите, когато предприятието се противопостави, следва да се добави, че тя може да бъде поискана и с превантивна цел, за да се реагира при евентуално противопоставяне на предприятието. От член 14, параграф 6 следва, че всяка държава-членка сама определя условията, при които националните власти оказват помощ на служителите на комисията. В това отношение държавите-членки са длъжни да осигурят ефикасна дейност на Комисията, като спазват гореспоменатите общи принципи. От това следва, че в тези граници националното право определя подходящите процедурни условия за гарантиране на правата на предприятията. Следователно, когато Комисията възнамерява да предприеме със съдействието на националните власти мерки за проверка, които не се основават на сътрудничеството на заинтересованите предприятия, тя е длъжна да спазва процедурните гаранции, предвидени с тази цел в националното право. Комисията трябва да бди компетентният орган по силата на националното право да разполага с всички необходими елементи, които му позволяват да упражнява присъщия му контрол. Важно е да се подчертае, че този орган - съдебен или не – не може да измести със своята собствена преценка за необходимостта от набелязаните проверки преценката на комисията, чийто преценки де юре и де факто подлежат единствено на контрол за законосъобразност от страна на Съда. В замяна на това в правомощията на националния орган влиза да прецени, след като е установил автентичността на решението за проверка, дали предвидените принудителни мерки не

са произволни или прекомерни по отношение на обекта на проверката и да бди за спазването на правилата от националното право при прилагането на тези мерки. В светлината на горното трябва да се отбележи, че мерките, които спорното решение за проверка разрешава на служителите на Комисията да приложат, не превишават правомощията им по силата на член 14 от Регламент № 17. Действително член 1 на въпросното решение се ограничава с налагането на задължението за фирмата ищец да разреши на упълномощените служители на Комисията достъп до помещенията ѝ в нормалното работно време, да им предоставя за инспекция исканите от тях професионални документи, свързани с предмета на разследването, и да разрешава правенето на копия от тях, както и незабавно да дава всякакви обяснения, които те биха поискали. Вярно е, че по време на производството пред Съда Комисията поддържаше, че нейните служители имат право в рамките на проверките да извършват претърсване без съдействието на националните власти и без да спазват процедурните гаранции, предвидени в националното право. От погрешният характер на подобно тълкуване на член 14 от Регламент № 17 не произтича обаче, че решенията, взети въз основа на тази разпоредба, са незаконосъобразни. Следователно обвинението в превишаване на правомощията на Комисията за проверка се отхвърля.

§7. Преюдициално заключение

1. Значение

Прилагането на европейското право от националните съдилища на държавите – членки крие риска едни и същи общностни разпоредби да бъдат тълкувани и прилагани по различен начин в отделните държави. Ето защо създателите на учредителните договори са предвидили процедура, която да даде възможност на националните съдилища да търсят от СЕО указания във връзка с прилагането и тълкуването на правото на общността, в случаите, когато това е необходимо. Процедурата, чрез която се осъществява тази задача, е производството за постановяване на преюдициални заключения. То е израз на съдебното сътрудничество между Общностния съд и националните съдилища. Неговото основно предназначение е *да обезпечи точното и еднообразно прилагане на европейското право от националните съдилища на държавите членки.*

Националните съдилища са тези, които във всяка ДЧ решават споровете, произтичащи от общностното право между частноправните субекти и между тях и националните власти на държавите-членки. В хода на националното съдебно производство е възможно да възникне съмнение относно тълкуването и/или валидността /приложимостта/ на общностното право. В случаите именно на такава необходимост учредителните договори предвиждат възможността да се отправят от национален съд запитвания за даване на преюдициално заключение.

До влизане в сила на Договора от Ница /01.02.2003 г./ изключителна компетентност по даване на преюдициални заключения има само СЕО, след което се предвижда разширяване на компетентността и на ПИС, който да има право да дава преюдициални заключения само в определени хипотези, изрично предвидени в Статута на СЕО. Тази възможност до настоящия момент не се е реализирала, така че понастоящем единствен СЕО има право да тълкува правото на ЕС и да се произнася по валидността на вторичното право.

За улесняване на националните съдилища, които имат правото, а в определени случаи и задължение, да сезират СЕО с преюдициално запитване, самият съд е създал Информационна записка относно исканията на националните съдилища за преюдициални заключения /2005/С 143/01/. Нейната цел е да служи за ръководство на всеки съдия при преценката дали за постави преюдициален въпрос по даден национален спор, как да го формулира, в кой момент може да направи това.

Правната уредба на преюдициалното заключение се съдържа в чл. 234 ДЕО:

Член 234

„Съдът е компетентен да се произнася преюдициално относно:

- а) тълкуването на настоящия договор;
- б) валидността и тълкуването на актовете на институциите на Общността и на ЕЦБ;
- в) тълкуването на уставите и статутите на органите, създадени въз основа на акт на Съвета, когато те предвиждат това.

Когато такъв въпрос бъде повдигнат пред юрисдикция в държава-членка, тази юрисдикция би могла, ако счита, че по този въпрос е необходимо решение, за да бъде постановено нейното решение, да поиска от Съда да се произнесе.

Когато такъв въпрос е повдигнат по висящо дело пред национална юрисдикция на дадена държава, чиито решения не подлежат на обжалване съгласно националното право, тази юрисдикция е длъжна да сезира Съда.”

Видно от текста на Договора запитването трябва да бъде отправено от национална юрисдикция, трябва да се отнася до тълкуването на договора или на акт на институция или до действителността на такъв акт, трябва да е необходимо за решаването на едно висящо пред съответната национална юрисдикция дело, а в зависимост от това дали националната юрисдикция действа като последна инстанция или не, то е факултативно или задължително.

В българското законодателство въпросът за преюдициалното заключение намери своята уредба за пръв път в новоприетия Гражданско-процесуален кодекс /ГПК/ – Глава Петдесет и девета – „Преюдициални запитвания”, чл. 628- чл. 633, в сила от 24.07.2007г.

2. Право на запитване

Съгласно чл. 234 ал.2 от ДЕО правото за сезиране на съда в Люксембург принадлежи на всеки съд или правораздавателен орган на държава –членка на Общността.

Обхват на понятието ”съд или правораздавателен орган”

Макар СЕО да няма за цел да поставя под въпрос уреждането на това понятие във вътрешното право на ДЧ, понятието „национална юрисдикция” по см. на чл. 234 от ДЕО произтича изцяло от общностното право. Това е общностен термин със специфично съдържание, който е автономен за правото на ЕО и само СЕО е този, който може да тълкува и определя органите, които могат да го сезират с преюдициално запитване. Практически този въпрос е от съществено значение за допустимостта на питането от националната юрисдикция, защото ако СЕО намери същото за недопустимо поради некомпетентност на органа, който го отправя, това неоправдано ще забави производството пред националния съд, без да може той да получи отговора, който му е необходим за решаването на спора. В същото време с цел да осигури еднообразното тълкуване на общностното право на територията на членуващите

държави, СЕО разширява максимално кръга на национални органи, които могат да отправят питання по преюдициални въпроси пред него.

Според СЕО националната юрисдикция е орган, уреден на законово-равнище. Той има постоянен характер и е натоварен с решаването на правни спорове в рамките на състезателно производство. Неговата компетентност не зависи от волята на страните (*Решение по делото Vlaasen-Gobbels, № 61/65*). Що се отнася до изискването за състезателен характер на делата пред националната юрисдикция, СЕО прилага този критерий сравнително гъвкаво и приема, че може да бъде сезиран и от съдилища, производството пред които не е състезателно, ако то е част от юрисдикционната функция. Същевременно Съдът подчертава, че в интерес на доброто правосъдие преюдициални въпроси следва да бъдат поставяни в резултат на състезателни прения (*Решение по Дело Simenthal №70/77*). Въпросът за независимостта на националния съд възниква на един по-съден етап. В *делото Corbiau (C-24/92)* СЕО отказва да признае качеството национална юрисдикция на директора на данъчната администрация, до когато е подадена жалба от данъкоплатец. Съдът приема, че органическата връзка, която съществува между същия и данъчната администрация, не позволява той да бъде разглеждан като юрисдикция. От една страна националният орган трябва да осъществява независима правораздавателна функция и да се подчинява само на правната норма, т.е. да не може да приема указания от органите на изпълнителната власт. От друга страна, той трябва да е трето лице, различно от страните по националния спор, тъй като само по този начин би могло да се гарантира постановяване на безпристрастно решение по него. Генералният адвокат по *делото Dorsch consult, № C-54/96* обобщава по следния начин в заключенията си по делото критериите, които произтичат от практиката на Съда по отношение на квалификацията на един орган като национална юрисдикция: *"органът следва да черпи своята власт от разпоредбите на закона, а не от споразумение между страните по спора; той следва да бъде орган на публичната власт; да има постоянен характер, а не да правораздава само по един отделен случай; да разполага с компетентност да постанови решение по спора под формата на съдебен акт; да протича състезателно обсъждане, аналогично на това пред общите съдилища; да решава спора въз основа на правото; неговото решение да има задължителен характер; накрая, този орган следва да бъде независим както спрямо страните по спора, така и по отношение на своя състав."*

По този начин, базирайки се на практиката на самия СЕО, белезите, на които трябва да отговаря националният орган, за да отправи питане за преюдициален въпрос, се свеждат до следното:

1. да е създаден по силата на правна норма
2. да е постоянно действащ с цел решаване на правни спорове
3. да извършва това в състезателно производство, аналогично на това, което се развива пред съдилищата
4. да прилага правни норми
5. да има задължителна юрисдикция за страните по спора
6. да е независим
7. да е налице висящ спор пред този национален орган
8. този спор да завършва с решение което има юрисдикционен /правораздавателен/ характер.

Съобразно тези критерии един арбитражен съд не може да отправи преюдициален въпрос до СЕО. Дори да изпълняват юрисдикционни по своя характер функции, които в някои отношения се приближават до дейността на една юрисдикция, арбитражите черпят своята компетентност от волята на страните и органите на

публичната власт, натоварени да гарантират прилагането на Общностното право, нямат отношение към тяхната дейност (*Решение по Делото Nordsee, № 102/81*). Поставянето на питане по преюдициален въпрос обаче е възможно от страна на национален съд, който има задачата да гарантира изпълнението на арбитражното решение. В тази хипотеза евентуалните ограничения, които националното право поставя на съответния съд, не могат да му попречат да упражни възможностите, които предвижда чл. 234 от ДЕО.

Като обобщение може да се направи изводът, че всеки съд, който се намира на територия под юрисдикцията на някоя от държавите-членки на Общността, или който е задължен да прилага разпоредбите на европейското право (макар и в ограничена степен), има правото да отправя искане за постановяване на преюдициално заключение, независимо от дали разглежда наказателни, граждански или административни дела. Такава компетентност има и всяка национална юрисдикция, която отговаря на посочените по-горе условия.

3. Предмет на запитването

А. Норми, които могат да бъдат предмет на преюдициално запитване

Чл. 234 ДЕО определя нормите, които могат да бъдат предмет на преюдициално запитване.

На първо място, това са нормите на Договорите, т.е. на цялото *първично право*. Тази постановка същевременно следва да бъде нюансирана, що се отнася до Договора за създаване на Европейски съюз /ДЕС/. В съответствие чл. 46 от ДЕС СЕО е компетентен да разглежда въпроси, свързани с чл. 6, § 2 (защита на правата на човека), с дял VI съобразно условията, предвидени в чл. 35 (СЕО разполага с компетентност да разглежда преюдициални въпроси от юрисдикциите на държави членки, които са приели това с нарочна декларация), с дял VII относно засилено сътрудничество.

Преюдициалната компетентност на СЕО се простира до тълкуване на нормите на първичното право, а не до преценка на тяхната действителност. Тъй като първичното право се създава от държавите членки, институциите на Общността не могат да се произнасят относно неговата правомерност.

На второ място, Съдът разполага с компетентност да тълкува и преценява действителността на актовете на институциите и ЕЦБ, както и на учредителните актове /статутите/ на органите, създадени въз основа на акт на Съвета, когато в самите тях се предвижда тази възможност – вторичното право.

Компетентността на СЕО се простира по отношение на цялото производно право, какъвто и е да засегнатият акт, дори да става въпрос за актове, които не съответстват на предвидената в Договорите номенклатура. Не е необходимо актът да бъде пряко приложим, тъй като националният съд може да смята, че тълкуването е необходимо например за да се уточни съдържанието на националното законодателство по въвеждането на съответния акт (*Решение от 12 ноември 1974, по Дело Haaga, № 32/74*). Не съществува изискване частноправният субект, страна по делото във връзка с преюдициалния въпрос, да бъде пряко и индивидуално засегнат от акта, чието тълкуване или произнасяне по действителността на който се иска. Производството по преюдициални въпроси има допълваща функция спрямо производството за отмяна на актове на институциите на Общността / чл. 230 от ДЕО/ и позволява да бъде повдигнат въпросът за действителността на един акт в случаи, когато не е възможно да бъде заведен пряк иск. Не е необходимо актът да бъде задължителен, тъй като чл. 234 не прави такова разграничение относно актовете на институциите. Следователно приложното поле на производството по преюдициални запитвания е различно от това

на производството за отмяна и то може да има за предмет и една препоръка, която не е правнообвързващ акт. (*Решение по Делото Frecassetti, № 113/75*). Сключените от ЕО международни договори също не са изключени от обхвата на преюдициалната компетентност, макар те да не са актове на институциите в тесен смисъл. СЕО допуска разглеждането както на въпроси, свързани с тълкуването на международни договори, така и с произнасяне по тяхната действителност, макар в този случай, въпреки че Съдът проверява съдържанието на Договора, констатацията относно действителността да визира акта по неговото сключване. Предмет на преюдициално запитване могат да бъдат и смесените договори, сключени от Общността и държавите членки. В този случай тълкуването на Съда може да се отнася и до разпоредбите, влизащи в компетентност на държавите членки, доколкото договорът е сключен, без да се уточнява разпределянето на правомощията между ЕО и държавите членки (*Решение по делото Hermus, № C-53/96*). Съдът приема да тълкува и разпоредби на Общностното право дори когато спорът се отнася единствено до норми на вътрешното право, ако тези вътрешни норми препращат към правото на Общността. Този подход е израз на респект към националните юрисдикции, които имат свободата да преценят целесъобразността на един въпрос. Преди всичко обаче той позволява да бъдат избегнати различия, доколкото общностните правни норми следва да бъдат тълкувани по еднообразен начин, независимо от условията на тяхното прилагане (*Дело Kofisa Italia, № C-1/99*, в което СЕО приема да тълкува Митническият кодекс на Общността по повод на един вътрешноправен спор, свързан с ДДС, тъй като италианското право отнася към Общностното право уредбата на тези отношения).

В това производство СЕО не е компетентен да се произнася по преценка на съобразността на националното с Общностното право. Тя следва да се осъществява в рамките на производството за установяване на нарушения на договорите. Същевременно, като тълкува Общностното право, СЕО поставя националния съд в положение да констатира евентуално несъответствие между националното право и Общностното право, както и да извлече последиците от това.

Б. ПРАВО НА ПРЕЦЕНКА ИЛИ ЗАДЪЛЖЕНИЕ ЗА СЕЗИРАНЕ

Съгласно чл. 234 от ДЕО задължение да сезира СЕО с преюдициално запитване има единствено **националната юрисдикция, чието решение не подлежи на обжалване по вътрешен ред**. Това, на първо място, са различните върховни съдебни органи на държавите - членки, но също и всяка национална юрисдикция, независимо от мястото ѝ в съдебната йерархия, която се произнася като последна инстанция (*Решение от 15 юли 1964, Дело Costa c/ ENEL, № 6/64*). У нас това ще е задължение на върховните съдилища на Р.България – ВКС и ВАС. Такъв е подходът и на чл. 629 ал.3 от българския ГПК. Задължението за поставяне на преюдициален въпрос обаче не обвързва националната юрисдикция, която се произнася в бързо производство по случай, който ще бъде разглеждан по същество от друг съд (*Решение от 27 октомври 1982, Дело Morson и др., съединени дела №№ 35 и 36/82*). Задължението да бъде сезиран СЕО не лишава националните юрисдикции от правото да преценят доколко едно питане е необходимо с оглед решаването на делото. Следователно не съществува задължение за националната юрисдикция да отправи преюдициално запитване винаги, когато една страна по делото иска това. Тя може да прецени свободно доколко запитването има значение за решаването на конкретния казус (*Решение от 6 октомври 1982, Дело CILFIT № 283/81*). Освен това СЕО освобождава националните юрисдикции от задължението да поставят даден въпрос, ако той в своята практика вече е постановил решение по идентичен казус (*Решение по Дело Da Costa № 30/62*). Този подход следва да се прилага към всички случаи, в които е налице утвърдена практика

на СЕО, "независимо от вида на производството, в рамките на които е постановено съответното решение" . Във всички останали случаи **националният орган, когато не е последна инстанция по решаването на спора**, може да поиска преюдициално заключение във връзка с тълкуването на общностното право. Тази възможност, но не и задължение за съдилищата, които не са последни инстанции, е закрепена и в чл. 629 ал.2 от ГПК на Р.България.

Става ли дума обаче за **преценката на валидността** на правото на Общността , то решението на националния съд да отправи питане до СЕО по този въпрос, е до голяма степен предопределено. Договорът не съдържа изрично разграничение между режима на тълкувателните преюдициални въпроси и преюдициални въпроси по валидността на общностните актове. Поради това би могло да се твърди, че националните съдилища, които не разглеждат дела като последна инстанция, могат да се произнасят относно действителността на един общностен акт с риск да възникне ситуация, когато един акт се счита за действителен в една държава членка и недействителен в друга. Необходимостта да се гарантира единството на общностния правен ред налага СЕО да тълкува Договора в частта по чл. 243 ал.3, така че да осигури зачитането на изключителното му право да се произнася относно действителността на актовете на ЕО. Това не пречи националният съд да разгледа и отхвърли направено искане за питане по действителността на един общностен акт и по този начин да го приеме за валиден. **В случай на съмнения, че поставеното искане за преценката на валидността на общностен акт може да бъде основателно, националният съд е длъжен да отправи преюдициално запитване до СЕО** (Решение от 22 октомври 1987, Дело Foto-Frost, № 314/85). С решението си СЕО приема, че само той има право да обявява невалидността на разпоредбите на европейското право, тъй като те трябва да бъдат обявени за невалидни на територията на цялата Общност, а не само на територията на определена държава – членка. Дори и за националният орган да е напълно очевидна невалидността на общностния акт, той не би могъл сам да го отмени, а трябва да отнесе въпроса пред СЕО. Това задължение на всички съдебни инстанции в България е закрепено в чл. 629 ал.4 от ГПК.

Въпреки предоставянето на дискреционни правомощия на националните съдилища, Съдът на ЕО в редица свои решения на практика ограничава допустимостта на молбите за преюдициално заключение. Европейският съд определя условията, при които няма да се счита за обвързан от преценката на националните съдилища относно необходимостта за постановяване на преюдициално заключение. Съдът в редица свои решения / Дело 126/80; C-286/88; C -62/93/ е обявявал за недопустими искания за преюдициални заключения, когато е било *очевидно че въпросът, отнесен пред него, е напълно ирелевантен*, т.е. няма никаква връзка с предмета на главното дело пред националния съд.

Европейският съд си запазва правото да не допуска за разглеждане молби за преюдициално заключение и когато запитванията са направени във връзка с дела, уредени с тайно споразумение между страните и по този начин липсва действителен спор между тях. Такъв е казусът например по известното дело Foglia v. Novello /№ 104/79/, където двете страни пред италианския съд оспорват съвместимостта на френски митнически разпоредби, регламентиращи вноса на вино, с правото на Общността. Съдът приема, че няма компетентност да разглежда молбата за преюдициално заключение във връзка с това дело, тъй като спорът между страните не е истински, а „инсцениран“ от тях с цел да получат заключението на Съда, с което се обявява несъвместимостта на френските митнически разпоредби с правото на Общността (това всъщност е въпрос, по който и двете страни по делото пред националния съд са съгласни).

Правото за искане на преюдициално заключение не се преклудира с факта, че подобен въпрос вече е бил предмет на разглеждане от Европейския съд. Възможността на националните съдилища да отнасят пред Съда повторно един и същ въпрос е естествена последица от факта, че Европейският съд не е обвързан от своите предишни решения. Той може винаги да преразгледа въпроси, с които се е занимавал по – рано. Ако няма съмнения, че определен казус е бил решен погрешно, тогава Съдът просто повтаря своето предишно заключение. Когато *искането за преюдициално заключение е аналогично с молба, по която Съдът вече се е произнасял, той има право — въз основа на Процедурните си правила, да препрати към свое предишно решение.*

Националният съд може да сезира Съда с две или повече запитвания в рамките на едно и също производство пред него. Това е допустимо, въпреки че все пак такава възможност може да възникне само в изключителни случаи. Съдът приема, че второто запитване може да бъде оправдано, когато националният съд се е сблъскал с трудности при разбирането или прилагането на решението, когато повдига, нов въпрос пред Съда или когато излага нови съображения, които биха довели Съда до ново разрешаване на въпрос, повдигнат пред него по-рано.

В. ИЗКЛЮЧЕНИЯ ОТ ЗАДЪЛЖЕНИЕТО ЗА СЕЗИРАНЕ НА СЕО

Дали задължението, установено за съдилищата на държавите-членки от ал. 3 на чл. 234 ДЕО, има абсолютен характер, е предмет на обсъждане за пръв път по *делото Da Costa / обединени дела №№ 28,29 и 30/62/*. Съдът приема, че макар чл. 243 ал.3 от ДЕО да изисква безусловно от съдебните инстанции, чиито решения не подлежат на обжалване, да сезират Европейския съд с всеки въпрос относно тълкуването и валидността на европейското право, то това задължение отпада, **когато същият въпрос вече се разглежда по друго дело**. Това, което трябва да направи националният съд, е да изчака постановяването на преюдициално заключение по другото дело и след това да го приложи по делото, висящо пред него.

Европейският съд затвърждава своя либерален подход във връзка със задължението за сезиране, установено за най-висшите съдебни инстанции, и в решението по известното *дело CILFIT /C- 283/81/*. Съдът на ЕО изтъква, че всички съдилища в обхвата на ал. 3 на чл. 234 ДЕО притежават правото на преценка относно необходимостта от сезиране на Европейския съд по същия начин като националните съдилища, обхванати от хипотезата на ал. 2 от чл. 234 ДЕО. Това означава, че съдилищата, срещу чиито решения не се предвижда по-нататъшна съдебна защита, **не са длъжни да отправят запитвания във връзка с ирелевантни въпроси, от чийто отговор по никакъв начин не зависи изходът на делото пред националния съд**. С решението по делото Съдът установява и второто изключение от задължителния характер на правилото, установено от ал. 3 на чл. 234 ДЕО. Трябва да се подчертае, че това изключение се прилага *само когато става въпрос за тълкуване на правото на Общността*, но не и преценката на неговата валидност. Съдът на ЕО изрично приема, че нито един национален съд не притежава компетентност да се произнася относно валидността на акт, приет от някоя институция на Общността. Затова национален орган може да се освободи от задължение за отправяне на преюдициален въпрос, само когато става въпрос за тълкуване на общностното право, но не и когато става въпрос за неговата валидност.

Третото изключение от задължението за сезиране е свързана с прилагането на т. нар. *Доктрина acte clair*, която е разработена от Съда на ЕО и предвижда, че националните съдилища по ал. 3 на чл. 234 ДЕО не са длъжни да искат постановяването на преюдициално заключение, когато **„правилното прилагане на общностното право е толкова очевидно, че не оставя никакво съмнение относно**

начина, по който трябва да бъде решен въпросът." Тя е намерила отражение в националния ни закон – чл. 629 ал.3 от ГПК. В разясненията си към националните съдилища във връзка с прилагането на доктрината *acte clair* Европейският съд определя условията, които те трябва да спазват при преценяването дали прилагането на общностното право е толкова очевидно, че не оставя никакво съмнение за начина, по който трябва да бъде решен конкретен въпрос. *Преди националният съд да вземе своето решение, той трябва първо да се убеди, че отговорът на проблема, възникнал пред него, е ясен и недвусмислен не само за него, но и за съдилищата на останалите държави-членки и за Съда на ЕО.* Затова националният съд трябва се съобрази с факта, че европейското право се обнародва на няколко еднакво автентични езика и при тълкуването на разпоредбите е необходимо да се сравняват различните езикови версии. Освен това, националният съд трябва да има предвид, че *европейското право си служи със специфична терминология и правните понятия, използвани от него, не винаги имат същото значение в различните национални правни системи, а и всяка разпоредба на европейското право следва да бъде тълкувана през призмата на целите на общностното право като цяло.* Изброените условия имат задължителен характер и следва да играят възпиращо действие в прилагането на теорията за ясният акт.

4. Изисквания към запитването

Правото да сезират Европейския съд с молба за образуване на производството за постановяване на преюдициално заключение имат само националните съдилища или правораздавателните органи на държавите-членки по смисъла на чл. 234 ДЕО, но не и страните по делото пред националния съд. Тъй като производството за постановяване на преюдициално заключение не е процес между две срещупоставени страни, а съдействие от един съд /СЕО/ към друг съд /национален/, именно поради това ***правото за сезиране не зависи от волята на страните по националния спор, а само от съда.*** Страните могат да поискат съдът да отправи питане за преюдициален въпрос до СЕО, но тяхното искане не обвързва по никакъв начин съда. Той може да намери искането за основателно, но може и да го отхвърли. Съдът е в правото си сам да инициира преюдициално питане до СЕО, като може да стори това и след като вече е отхвърлил такова искане на страните или на някоя от тях. Няма пречка националният съд да отправи питане за валидност на общностен акт, след като страните са поискали от него да направи питане за тълкуване на правото на ЕО, или обратно. Насоки в преценката на националния съд се съдържат в решенията по *Делата Petrbroeck /C-312/93/ и van Schijndel /C- 430/93/.*

Учредителните договори ***не предвиждат срок***, в който може да бъде подадена молбата за преюдициално заключение - националните съдилища на държавите-членки са независими в своята преценка не само дали да сезират Съда на ЕО, но и кога да направят това, т.е. на кой етап от производството пред тях. Този принципи се потвърждава и от самия Съд на ЕО, който казва, че ***решението на какъв етап от процедурата пред националния съд да бъде направено искане за преюдициално заключение може да бъде взето само от националния съд (а не от СЕО), при което той трябва да се ръководи изключително от съображения за целесъобразност и процесуална икономия / Решения по обединени дела №№36 и 71/80 и дело 72/83/.*** На практика молба за преюдициално заключение може да бъде подадена на всеки етап от производството пред националния съд, но разбира се, преди то да е приключило /производството трябва да е „висящо” пред националния съд/. Въпреки че общностното право не предвижда срокове за подаване на молба за

преюдициално заключение, СЕО дава указания на правораздавателните органи на държавите – членки, че е *желателно първо да изяснят фактическите и правни обстоятелства по делото* и едва тогава да повдигнат преюдициален въпрос. Това би улеснило Съда за по-доброто схващане на въпросите, релевантни на направеното запитване. Най-подходящ ще бъде моментът след като всички факти по делото бъдат установени и се очертаят позициите на страните по спора по тях. При всички положения трябва да се установи, че по конкретния спор пред национален съд става въпрос за приложимо право на ЕО.

Учредителните договори *не предвиждат конкретни изисквания към формата и съдържанието на молбата за преюдициално заключение*. Все пак ръководство за съда, отправящ преюдициално запитване, се съдържа в Информационната записка на СЕО /п. 20-24/. Общи указания могат да бъдат открити в съдебната практика на Съда. По *делото de Geus v. Bosch /№ 13/61/* Европейският съд се произнася, че „...е допустимо националният съд да формулира своята молба по обикновен и директен начин, като остави за Съда задължението да постанови решение въз връзка с молбата дотолкова, доколкото той има юрисдикция да направи това.". Насоки относно съдържанието на молбата се откриват и в решението по казуса *Telemarsicabruzzo / обединени дела C- 320-322/90/*, където Съдът приема, че *молбата трябва да съдържа достатъчно правни и фактически обстоятелства, в чийто контекст Съдът да изтълкува разпоредбите на общностното право — предмет на запитването*. Решението, с което национален съд или правораздавателен орган отнася въпрос до Съда на Европейските общности за преюдициално заключение, може да бъде във всяка форма, допустима по националното законодателство, що се отнася до процесуалните действия, по българското право най-удачен акт би бил **определение на съда**. Трябва обаче да се има предвид, че именно този документ служи като основа на производството пред Съда и затова той трябва да съдържа информация, която позволява на Съда да даде отговор, който би подпомогнал националният съд. Наред с това само същинското искане за преюдициално заключение се изпраща на страните, които имат право да представят становища пред Съда, по-конкретно държавите-членки и институциите, и само то се превежда. Поради необходимостта от превод на искането, то трябва да бъде съставено на несложен, ясен и точен език, като се избягват излишни подробности. Съдът препоръчва най-много десет страници обем, които са достатъчни, за да се обрисова правилно контекстът на искането за преюдициално заключение. Актът, с който се отнася въпросът, трябва да бъде сбит, но достатъчно пълен и да съдържа цялата относима информация, за да могат Съдът и страните, които имат право да представят становища, да разберат ясно фактическия и правния контекст на главното производство. **Актът**, с който се отнася въпросът, трябва:

- ☞ да представя накратко предмета на спора и относимите фактически констатации или поне да излага фактическата обстановка, върху която се опира отнесенният въпрос;
- ☞ да излага съдържанието на всяка приложима национална правна норма и при необходимост да посочва относимата национална съдебна практика, като във всички случаи се дават точни препратки (например страница на “Държавен вестник” или конкретно издание на нормативни актове, заедно с всички препратки в Интернет);
- ☞ да посочва възможно най-точно общностните разпоредби, относими към делото;
- ☞ да изяснява причините, накарали националният съд да повдигне въпроса, свързан с тълкуването или валидността на общностните разпоредби, и

съотношението между тези разпоредби и националните разпоредби, приложими към главното производство;

⇒ при необходимост да съдържа резюме на основните доводи на страните.

Тези изисквания, формулирани от самия СЕО, са възприети и от българския ГПК, като са изброени в нормата на чл. 630 ал. 1 .

За да бъде улеснено четенето и цитирането на документа, полезно е различните въпроси или абзаци на акта, с който се прави искането, да бъдат номерирани. Ако питащият съд намира, че е в състояние да направи това, той може да изложи накратко своето становище за отговора, който следва да бъде даден на въпросите, отнесени за преюдициално заключение.

Самият въпрос или въпроси следва да бъдат разположени в отделен и ясно обозначен раздел на акта, с който се прави искането, по правило в началото или в края. Трябва да е възможно те да бъдат разбрани без справка в изложението на основанията за искането, което обаче е необходима основа за правилна преценка.

След изпращане на материалите с преюдициално запитване до СЕО, националният съдия е длъжен *да спре производството* пред себе си до получаването на отговора. В определени случаи той може да постанови вземането на привременни мерки /чл. 632 от ГПК/. През периода, в който делото е спряно, съдът по принцип няма право да извършва съдебни действия, доколкото изясняването на фактите по делото е предпоставка за отправяне на преюдициалното запитване. СЕО ще има предвид изпратените му факти с оглед на които да даде своя отговор на въпроса. Ако все пак по изключителни причини се пристъпи към събиране на дадено доказателство и то промени фактическата обстановка по делото, националният съд е длъжен да изпрати новата информация на СЕО. Макар и рядко, СЕО изисква допълнителна информация от национален съд, която му е необходима за даване на изчерпателно преюдициално заключение.

По време на процедурата за преюдициално запитване, докато чака отговора от СЕО, националният съд може да прецени, че вече отговорът не му е нужен: било поради това, че вече е постановено по друго дело преюдициално заключение по идентичен въпрос, което той ще ползва, било защото националното производство по някаква причина е прекратено. В тези случаи националният съд трябва да уведоми СЕО и да оттегли питането си.

5. Последици на преюдициалното заключение за националното производство

Преюдициалното заключение, с което Съдът отговаря на поставения му въпрос, **има задължителен характер за националния съд, направил запитването, както и за всяка юрисдикция в съответната държава - членка**. Това правило е залегнало в чл. 633 от ГПК. За националния съд, отправил запитването, съществува задължението да приложи общностните разпоредби в съответствие с тълкуването, което им е дал Съдът на ЕО в заключението си. Ако е необходимо, националният съд трябва дори да се откаже от прилагането на определена вътрешноправна разпоредба, която (въпреки че може да е била надлежно приета) влиза в конфликт с общностното право / *Дело № 170/88*/. Когато Съдът на ЕО се произнася по въпрос относно валидността на конкретен общностен акт, заключението му има същата обвързваща правна сила, както и в случаите на тълкуване на европейското право.

Въпреки че няма изрична разпоредба, би следвало да се приеме, че преюдициалните заключения, дадени от Европейския съд, имат **обвързващ характер**

erga omnes, т.е. не само по отношение на националния съд, направил запитването, но и за всички правораздавателни органи на другите държави-членки на ЕО, тъй като смисълът на самото производство е да се осигури еднообразното тълкуване и прилагане на общностното право на територията на цялата Общност. Тези съдилища също са обвързани от дадените преюдициални заключения, независимо, че те са по повод на запитвания, направени от съдилища на други държави-членки.

Важна особеност на решенията на Европейския съд (вкл. и на неговите преюдициални заключения) е, че те имат характер на прецедент, който няма напълно задължителен характер за Съда на ЕО при решаването на други дела с аналогичен характер. Това означава, че винаги когато Съдът в Люксембург прецени, че това е необходимо, той може да се отклони от постановеното в негови предишни решения. Все пак в преобладаващия брой случаи Съдът се придържа към съдебната практика, постановена от него до момента.

По делото *Da Costa* Съдът приема, че националните съдилища на държавите-членки могат винаги да търсят решаването на един и същи въпрос, който вече е бил повдигнат по друго дело (в конкретния казус това е *делото Van Gend en Loos*), но само ако националният съд не е доволен от заключението на Съда по другото дело и желае то да бъде преразгледано. Във всички останали случаи важи принципът, че след като е било постановено преюдициално заключение по даден въпрос, всички други съдилища трябва да го приемат като задължително по отношение на идентични въпроси, които възникват пред тях, и от тази гледна точка трябва да се въздържат от отправянето на въпроси, които вече са били предмет на разглеждане от Съда.

Друга важна последица на преюдициалното заключение на Съда е неговото **ретроактивно действие**. То се изразява в това, че при тълкуването на конкретна общностна разпоредба с влизането в сила на преюдициалното заключение на Съда може да се приеме, че тази разпоредба е имала това значение, което ѝ дава Съдът, винаги — от момента на нейното приемане, а не само занаяпред. Следователно постановеното от СЕО решение се прилага и по отношение на ситуации, възникнали преди неговото постановяване. / *Решение по Делото Denkavit, № 61/79*/. Все пак Европейският съд приема /*Дело № 43/75, Defrenne v. SABENA*/, че в изключителни случаи, по съображения за правна сигурност на адресатите на тълкуваната правна норма, Съдът може да ограничи ретроактивното действие на преюдициалното заключение. Той има правото да направи същото не само когато става дума за тълкуване на конкретен общностен акт, но и при преценката на неговата валидност /*Дело № 41/84*/.

След получаването на решението на СЕО националният съдия е **ЗАДЪЛЖЕН** да го следва и да реши висящият пред него спор съобразно това решение.

Когато полученият отговор сочи на наличие на противоречие с национална правна норма, националният съдия не следва да изчаква нейната отмяна, а просто да я остави неприложена, като приложи директно правото на ЕО съобразно даденото преюдициално решение на СЕО. По делото *Simmenthal*, № 106877 СЕО е бил сезиран с въпрос от национален съд: “При противоречие между националната норма и пряко приложима Общностна норма, за да се осигурят пълни и еднообразни правни последици на последната с оглед защита на субективно право, дали приложното поле на тези норми трябва да се тълкува в смисъл, че всяка последваща национална мярка, която противоречи на Общностна норма трябва да бъде незабавно пренебрегната, без да се изчака докато тази мярка бъде отменена от законодателния орган или от други конституционни органи?”. Отговорът, даден от СЕО гласял: “Да се приложи ефективно Общностното право означава при необходимост **националният съд откаже по собствена воля да приложи всяка**

противоречаща национална разпоредба, дори приета впоследствие, като не е необходимо съдът да поиска или да изчака предварителна отмяна на такава разпоредба посредством законодателни или други конституционни процедури.”

Когато преюдициалното запитване е касало валидността на Общностен акт и с решението си СЕО се е произнесъл, че този акт е **противоправен и е невалиден**, той не отменя акта на Институцията на Общността /за разлика в производството по чл. 230 от ДЕО/. В резултат на дадения отговор от СЕО **националният съдия трябва да остави неприложен този общностен акт , както и всяка друга национална норма , приета в негово изпълнение.**

Ако национален съд не реши делото съобразно даденото преюдициално заключение или го пренебрегне, въпреки че преди това го е поискал, както и ако не се съобрази с друго дадено преюдициално заключение по сходни факти по искане на друг национален съд, или ако е било ясно, че в случая трябва да се поиска преюдициално заключение, но съдът не го е направил / особено, когато е последна инстанция и по силата на чл. 234 от ДЕО е бил длъжен да го направи/, тогава **може да бъде ангажирана отговорността на Държавата – членка за причиняване на вреди на гражданите от дейността на неин съд.** За първи път такова решение е постановено по *Делото Кьоблер / С-224/01/*. По този начин за първи път се приема, че принципът, според който държавите отговарят за компенсиране на вредите, причинени на отделни лица в резултат на нарушение на правото на Общността, е приложим и там, където предполагаемото нарушение произтича от решение на съд от последна инстанция на тази държава. Аналогично решение е постановил и ЕСПЧ по делото *Dulaurans / 21.03.2000г ./*. По този начин самият СЕО е решил потенциалният проблем, който би могъл да възникне между отказът на съдебна институция да отправи преюдициално запитване до СЕО или да се съобрази с вече дадено заключение по такова питане било на съд на друга държава или на свое собствено. Така всяка държава-членка е длъжна да понесе отговорност за нарушение на правото на Общността , допуснато дори и от неин съдебен орган, в резултат на неспазване на правилата за отправяне на преюдициално запитване и съобразяване с даден вече отговор. Предвид жизненоважната роля на съдебната власт при защита на правата, които индивидите черпят от правилата на Общността, пълната ефективност на тези правила би била поставена под въпрос и защитата им сериозно би отслабнала, ако индивидите биха били възпрепятствани да търсят при определени обстоятелства обезщетение на нарушените им права в резултат на нарушението на правото на Общността от страна на съд на държава-членка, действащ като последна инстанция.

Ето защо неизпълнението на задължението за отправяне на преюдициално запитване от съдилищата, действащи като последни инстанции по даден спор, както и неприлагане на решенията на СЕО, постановени по вече отправени предишни преюдициални запитвания, могат да генерират за страните по националния правен спор нарушение на конституционно признатото им право на достъп до правосъдие, за което държавата да бъде държана отговорна.

Аналогично решение е постановил СЕО и по *Делото Traghetti /С-173/03/*, като е приел, че след като националният съд от последна инстанция е последният съдебен орган, пред който гражданите на една държава могат да разчитат на защита на право, гарантираното им правото на Общността, то защитата на това право ще отслабне и ефективността на правото на Общността ще бъде поставено под въпрос, ако е била осуетена възможността частните лица да получат обезщетения за накърняване на техни права , което може да е осъществено от съд от последна инстанция.

СЕО приема, че вредите, произтекли за частни лица от недоброто познаване от националните съдилища на юриспруденцията на Съда в областта на преюдициалните

запитвания, трябва да могат да бъдат обезщетени и държава-членка не би могла чрез националното си законодателство да изключи своята отговорност, която носи заради очевидното непознаване на съдебната практика на СЕО от националните ѝ съдилища.

ТЕХНИЧЕСКО ИЗПЪЛНЕНИЕ

Относно разходите по поставянето на въпроса и даването на преюдициалното заключение от СЕО ПЕО не съдържа норми. За разходите, направени от националния съд, се прилага националното законодателство. Производството пред самия СЕО е безплатно.

Определението на националния съд, придружено с цялата документация, а при нужда и копие от делото, се изпраща директно като препоръчана пратка на Съда на Европейските Общности – до деловодството, на адреса, обявен в Информационната записка. С това определение националният съд спира производството по делото/чл. 631 ал.1 от ГПК/. То не подлежи на обжалване от страните. Съдът директно комуникира чрез деловодната си служба с националния съд и може да му бъдат поискани и допълнителни материали. Националният съдия може чрез същата служба да се осведомява за хода на делото пред СЕО. Възможно е да се получи от службата уведомление, че преюдициален въпрос с подобно съдържание вече е бил задаван и е получил отговор от СЕО, като се посочва по кое дело е станало това.

Постановеното решение на СЕО се изпраща на националния съд, който го е поискал, и той възобновява спряното до този момент национално производство и продължава разглеждането му до постановяване на решение / чл. 631 ал.2 от ГПК/.

Препоръчително е националният да изпрати своето решение на СЕО. То съхранява в отдел “Документация” към СЕО, където се проследява развитието по него. Правят се и резюмета на тези последващи решения на националните съдилища и се изгражда база данни.

6. Преюдициално заключение в рамките на III стълб

III стълб на ЕС, уреждащ отношенията между ДЧ в областта на наказателноправното и полицейско сътрудничество, не е общностен стълб, а междуправителствен, поради което и тълкувателната компетентност на СЕО не е задължителна, а факултативна. Тя зависи от волята на всяка една ДЧ и съгласието ѝ да приеме тази компетентност на СЕО.

СЕО няма тълкувателна компетентност на самите норми на дял III от ДЕС. Неговата компетентност е да дава преюдициални заключения по тълкуване и валидност на Решенията и Рамковите решения, тълкуване на Конвенциите и тълкуване и произнасяне по валидността на мерките, взети по тяхното изпълнение / чл. 35 пар.1 ДЕО/. Тълкувателната компетентност на СЕО предполага заявено преди това съгласие по силата на чл. 35 пар.2 от ДЕО от държавата – членка да приеме тази компетентност на СЕО. С декларацията си държавата заявява и кои нейни юрисдикции могат да отправят преюдициални запитвания до СЕО – дали всички или само тези, чиито решения не подлежат на по-нататъшен контрол според националното право. България не е заявила с декларация, че приема компетентност на СЕО по Дял III на ДЕС. Съгл. чл. 35 пар.4 от ДЕО всяка държава-членка, независимо дали е приела с декларация компетентността на СЕО в III стълб или не, има право на становище по отправени преюдициални запитвания от други държави-членки. Съществуват различни мнения що се отнася до интерпретативното действие на решенията на Съда, постановени в рамките на Третия стълб. В този дух беше поставен въпросът, дали

тълкувателните решения и констатациите на Съда не обвързват със същата сила на тълкуваното нещо юрисдикциите на всички държави-членки, обвързани от съответния акт, в това число и държавите, които не са приели процедурата по преюдициални въпроси в наказателноправната материя? Правораздавателните органи на такава държава-членка не са длъжни да се съобразяват с дадените от СЕО преюдициални заключения, но добре би било съдилищата да ги имат предвид при правоприлагането с оглед гарантиране на единството на правото на Общността. Самият СЕО дава утвърдителен отговор на този въпрос в решението по делото Pupino, един от първите случаи, разглеждани въз основа на чл. 35 ДЕС, след който вече не би следвало да има колебание по този въпрос – т.е. всяка държава –членка, независимо дали е приела компетентността на СЕО в III стълб или не, е длъжна да се съобразява с постановеното решение на този съд.

Така и българските съдилища са длъжни да се съобразяват със обвързващия характер на тълкувателните решения по преюдициални запитвания, направени от съдебни органи на други държави-членки, независимо че България не е декларирала към настоящия момент, че приема тази тълкувателна юрисдикция на СЕО в рамките на III стълб.

7. Важни решения на СЕО по преюдициално заключение

1. по въпроса за „предмет на преюдициалното запитване“:
  - C-253/00
  - C-224/97
  - C-265/03
  - C-322/88
  - C-72/03
  - C-105/03
  - C-299/95
  - C-3/04
  - C-302/04
2. по въпроса за „национален правораздавателен орган“:
  - C-54/96
  - C-111/94
  - C-24/92
  - C-125/04
  - C-555/03
  - C-105-03
3. по въпроса за „право или задължение за отправяне на преюдициално запитване“:
  - C- 99/00
  - C- 283/81
4. по въпроса за „ преюдициално запитване за „валидност“:
  - C-314/85
  - C-461803
  - C- 344/04
5. по въпроса за „привременни мерки“:
  - C-143/88
  - C-456/93
6. по въпроса за „изготвяне на запитването“:

- C-456/02
- C-224/02
- Обединени дела C-320/90, C-321/90 и C-322/90
- 7. по въпроса за „компетентност на СЕО при постановяване на решението“:
  - Дело 34/75
  - C- 368/95
  - C-20/03
  - C-258/04
- 8. по въпроса за „последниците от решението на СЕО“:
  - Дело 106/77
  - C-453/00
  - C- 234/04
- 9. по въпроса за „преюдициалните запитвания в рамките на III стълб“:
  - обединени дела C-187/01 и 385/01
  - C-105/03
  - C-303/05
  - C-288/05

§8. Европейска конвенция за защита правата на човека – приоритет спрямо вътрешното обективно право

На 04.11.1950 година в Рим Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи е подписана официално от тринадесет представители на “правителства на европейски страни, които имат общи ценности и общо наследство от политически традиции, идеи, свобода и върховенство на закона”. В момента има над 40 страни по конвенцията, все по голям брой граждани се обръщат към съда, а значението на Конвенцията за националния правопорядък в различните високодоговарящи страни продължава да нараства. Първоначално идеята на учредителите на Конвенцията е да се въведе международен контролен механизъм, гражданите да могат да подават жалби относно твърдени нарушения на правата на човека срещу собствените си страни пред международен трибунал. Понастоящем Конвенцията придобива все по практическо значение. Съдът става все по важен законотворец с влияние върху националния правопорядък. Вниманието в съдебната практика на Европейския Съд по правата на човека се измества към предлагане на възможно най-ефективна защита на защитените в Конвенцията права. Европейският съд прави динамична, телеологична и обстойна интерпретация на Конвенцията. Предложена по този начин от съда, съдебната защита привлича повече жалбоподатели. Същевременно се забелязва все по голяма промяна в отношението на националните власти към Конвенцията.

Обектът и целта на Конвенцията като инструмент за защита на отделните човешки същества налагат нейните разпоредби да бъдат тълкувани и прилагани така, че нейните гаранции да станат практични и ефективни. Конвенцията цели гарантиране не на права които са теоретични или илюзорни, а на права, които са действителни и ефективни. Още през 1978 год /*Tyger vs UK*/ Съдът подчерта факта, че не трябва да пренебрегва промените настъпили в моралните разбирания и научния прогрес, отношенията и технологическите възможности, настъпили след създаването на Конвенцията. Застъпва се становището, че **Конвенцията е жив инструмент, който трябва да се тълкува предвид условията на днешния ден.** Демократичното общество и ценностите, на които то се крепи, се движат напред, затова и Конвенцията

трябва да се движи напред, ако не иска да загуби контакт със силите, които ѝ придават легитимност. Механизмът, на който се основава контрола от Съда за приложението на Конвенцията, най-общо може да се изрази въз основа на три доктрини, залегнали в основата на практиката на Съда. Първата е т. нар. **“Принцип на консенсус”**. Цялостният напредък на правото и практиката на Европа може да доведе до приемане на заключение от Съда, че неизмененото законодателство на Държава, срещу която често се произнасят осъдителни решения за идентични нарушения на правата на гражданите, е вече в нарушение на Конвенцията. ”Принципът на консенсус” е от основно значение за практиката на Съда във връзка с тълкуването на член 8 ЕКПЧ и член 6 от ЕКПЧ. **Доктрината за право на преценка подчертава субсидиарния характер на страсбургския механизъм.** Европейският съд остава известна възможност за преценка на националните власти при посрещане нуждите на обществата си. Националните власти са тези, които правят първоначалната преценка дали е необходима някаква намеса в право по Конвенцията. Но Европейският съд не дава на договарящите страни неограничено право на преценка. Националното право на преценка върви ръка за ръка с европейски контрол. На първо място на националните власти трябва да се даде известна свобода на преценка предвид субсидиарния характер на механизма по Конвенцията. Ролята на европейските институции е да осигурят “предпазна мрежа”. Поради прекия си и постоянен контакт с най-важните сили в своите страни държавните власти са по принцип в по-добра позиция от международния съдия при излагане на становища по фактическите обстоятелства на всяко дело. На трето място доктрината за “право на преценка” е инструмент от политиката на Европейския съд за преодоляване на наплива от жалби. Следващата доктрина е **“принципът на пропорционалността”**, като един от основополагащите на механизма по Конвенцията. Както се изтъква в делото *Soering* присъщ на цялата конвенция е един стремеж към справедлив баланс между нуждите налагани от общите интереси на обществеността и изискванията за защита на основните права на индивида. Въз основа на този принцип на пропорционалността, държавите може да се задължат да проучат възможните начини за свеждане до минимум на намесата в правата на човека и да провеждат проучване за последиците за правата на човека на национално ниво /делото *Natton vs UK*/, да намерят алтернативни решения и като се стремят по принцип да постигат целите си по възможно най-необременителния за правата на човека начин. Понятието субсидиарност е залегнало във всеки аспект на “страсбургската система” и е силно обвързано с принципа за националния суверенитет. Преди да може да се заведе дело пред Европейския съд трябва да са изчерпани всички вътрешно правни средства за защита. - чл. 35 от ЕКПЧ, защото държавата отговорник трябва да има възможност да предостави обезщетение за положението, което е обект на жалбата, със свои собствени средства и в рамките на своята национална правна система. **Националните власти носят основната отговорност за осигуряване на правата и свободите по Конвенцията.** В този смисъл практиката на съда извежда като начало “процесуалното задължение” на държава членка според чл.чл. 2, 3, 8 от ЕКПЧ да проведе пълно и ефективно проучване.

В традиционното право за правата на човека държавите се задължават да се въздържат от намеса в определени основни права: държавата не трябва да се намесва в личния живот на лицата, държавата не трябва да се отнася към никое лице по нечовешки начин, държавата не трябва да нарушава личната свобода и сигурност на индивида, свободата на изразяване на мнение и т. н. В няколко случая Съдът приема, че думата “осигуряват” в чл.1 от ЕКПЧ включва не само задължение за държавните власти да се въздържат от намеса. В допълнение Конвенцията може да налага и положителни задължения/делото *Маркс с/у Белгия – 1979 г.*. В общи линии можем да

разграничим четири отделни категории положителни задължения в практиката на Съда: **1. задължението да се измени закон или административна практика или да се въведе ново законодателство; 2. задължението да се предостави финансова помощ; 3. задължението да се проведе ефективно разследване на твърдяно нарушение на право на Конвенцията; 4. задължение за намеса във взаимоотношенията между отделни лица, за да се предотвратят "частни" нарушения на права защитени от Конвенцията.**

С ратифицирането на ЕКПЧ от Народното събрание със закон през юли 1992г. /ДВ, бр.80/1992г./ в сила от 07.09.1992год изрично се признават нейната компетентност и задължителната юрисдикция на Европейския съд по правата на човека в Страсбург.

Действието на конвенцията се наблюдава най-напред в нейния териториален обхват-тя **намира приложение спрямо всички намиращи се под юрисдикцията на държава членка**,независимо от гражданството,физически и юридически лица и не персонифицирани образувания.Съгласно чл.1 от Конвенцията договарящи се страни са длъжни да осигурят на всяко лице под тяхна юрисдикция правата и свободите,определени в част I от Конвенцията.Това задължение обхваща и правата и свободите установени в Първия,Четвъртия,Шестия и Седмия протокол към ЕКПЧ.С приемането на Конвенцията в Европа за първи път се въвежда ефективен регионален механизъм и обвързващ надзор върху изпълнението на ангажиментите за уважение на човешките права и достойнство,който има не само препоръчителен характер,но включва по сериозни правомощия и по обвързващи решения от другите международни съдилища.**Този механизъм има СУБСИДИАРЕН характер и предполага съответствието на националния закон и процедури,тъй като защитата на предвидените в Конвенцията права и свободи пред ЕСПЧ е допустима само доколкото националните системи не са годни да ги гарантират в достатъчна степен.**

Прякото приложение на ЕКПЧ се проявява в следните насоки:1.всеки може да се позове пред националния съд директно на право ,установено в Конвенцията и националния съд е длъжен да я приложи/р-е №495/20,05,2003год по гр.д.№384/2002год на ВКС,определение №706/ 29,01,2004год по адм.д.№11313/ 2003год на ВАС,ТР№1/25,06,2002год на ОСНК на ВКС;/2.По силата на чл.5, ал.4 от Конституцията нормите на ЕКЗПЧ стават част от вътрешното право на страната и имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат.Когато говорим за разпоредбите на Конвенцията следва да имаме предвид,че **гарантирането на правата и свободите,прогласени от нея,е преди всичко задача на националните органи на договарящите държави.**Самата Конвенция не налага на договарящите държави да я превърнат в част от вътрешното си право или по друг начин да гарантират приложимостта ѝ на национално равнище,както и предимството ѝ пред вътрешното законодателство.Ето защо отличното познаване на стандартите ,установени от ЕСПЧ при тълкуването и прилагането на конвенцията е от изключително значение за практиката на българските магистрати.

Това налага и извеждането на основните принципи при тълкуването и прилагането на ЕКПЧ,установени от ЕСПЧ да бъдат посочени като примери за субсидиарното действие и едновременно с това за пряката приложимост на разпоредбите на Конвенцията във вътрешното ни право и съдебна практика,които ще бъдат общовалидни и за българските магистрати,които тълкуват и прилагат Конвенцията.

1.Принцип на ефективността-разпоредбите на Конвенцията следва да се тълкуват и прилагат така,че да направят защитата на правата,установени от нея,практическа и ефективна/Ейри срещу Ирландия/.Позовавайки се на този принцип

ЕСПЧ прилага разширително тълкуване на съдържанието и обхвата на правата и свободите по конвенцията:

-включващо права,които не са изрично формуирани в текстовете на Конвенцията-например правото на безплатна защита по всеки спор,свързан с гражданско право,не се включва в съдържанието на чл.6,но понякога тази разпоредба може да задължи държавата на предвиди участието на адвокат в рамките на изискването за ефективен **достъп до съд**/Ейри срещу Ирландия/;

-извеждащо **позитивни задължения** на държавите –не само да се въздържат от нарушаване на правата,но и да предприемат конкретни действия за тяхното ефективно упражняване-например държавата е длъжна да предприема оперативни мерки за защита на лицата,чийто живот е подложен на риск от криминално нападение/Осман с/у България;М.Ч. с/у България/;държавата също така е длъжна да установи конкретни гаранции във вътрешното си право ,които да позволяват интегрирането на детето в семейството му от момента на раждане/Маркс с/у Белгия/

-позитивните задължения на държавите включват и осигуряване на защита на личността от посегателства от трети лица /**хоризонтален ефект**-например невъзможността на човек с умствено увреждане да образува наказателно производство срещу лицето,което я е изнасило,съставлява нарушение на зачитането на правото ѝ на ефективно зачитане на личния живот/Х и У срещу Холандия/;

-възприема се понятието „**потенциална жертва**” –дори когато не може да се позове на конкретната засегнала го мярка,лицето следва да има възможност да се отнесе до Съда,щом същността на оплакването е секретността на мерките за наблюдение,които лицето не може да докаже;да се използва тази негова невъзможност като аргумент за отхвърляне на жалбата му би било не само противно на логиката,но и също би разрушило ефективността на контрола,осъществяван от Съда/Клас с/у Германия,Екимджиев с/у България/

-възприема се и понятието за „**потенциални нарушения**”-когато при екстрадиране или експулсиране жалбоподателят е изправен пред действителен риск от отнасяне или наказание в нарушение на чл.3 в приемащата страна/Съоринг с/у Великобритания,Крус Варас с/у Германия/;

-процесуално право да се отнесе до ЕСПЧ-от първостепенно значение за ефективното действие на системата на индивидуална жалба е потенциалния жалбоподател да има възможност свободно да комуникира със ЕСПЧ,без да бъде подлаган на каквато и форма на натиск от властите да оттегли или измени жалбата си/Асенов с/у България,Кембъл с/у Великобритания, Акдивар с/у Турция/;

За допустимостта на жалбата не е нужно изчерпване на онези вътрешно правни средства,които са само теоретични/Акдивар с/у Турция/

2.Принцип на еволютивното тълкуване:Произтича от идеята за ефективност на защитата на правата и свободите по Конвенцията,във връзка с обществените и икономически промени в обществото;поради това Съдът възприема актуалните за съответното дело обществени възгледи;Конвенцията се тълкува и прилага като „жив инструмент”/Тайрър с/у Великобритания/;

3.Принцип на автономията: Някои термини в Конвенцията се възприемат като понятия с особено,самостоятелно значение,което е независимо и не винаги съответства на значението на идентични или сходни термини в националното право на договарящите държави;Ето защо и националното понятие е от значение по конкретното дело,но решаващо е съдържанието,което Съдът влага в него;

4.Принцип на пропорционалност :Допустимите отклонения от гарантираните основни права и свободи следва да са в съответствие с правомерните нужди и интереси,които са ги предизвикали;прилага се основно във вторите алинеи на чл.2-

11; гаранцията за недискриминация по чл.14, и защитата на правото на собственост в чл.1 от Протокол №1;

5. Принцип на свобода на преценка: Защитният механизъм на Конвенцията има субсидиарен характер – преди всичко държавите са длъжни да осигурят правата и свободите във вътрешното си законодателство и административна и съдебна практика; до свобода на преценка за съответната държава се стига тогава, когато поставеният въпрос по Конвенцията изисква балансиране на интересите, т.е. когато интересът на жалбоподателя следва да се съпостави с интереса на обществото или на други физически лица; Това е така, тъй като поради прекия и продължителен контакт с действителността в страните си, държавните органи са в по добра позиция да преценяват нуждата от едно ограничение или наказание/Хендисайд с/у Великобритания/; Съществува и различен обхват, който зависи например от характера на правото или дейността на индивида – по голяма свобода при ограничаване на правото на собственост отколкото на свободата на изразяване на мнение; при свободата на словото е налице по висока степен на контрол, когато мярката ограничава свободния и публичен дебат по въпроси от обществен интерес, за разлика от свободата на търговското слово/Маркт Интерн с/у Германия/; от целта на мярката и контекста, в който е взета – по широка е свободата на преценка по делата свързани с националната сигурност/Леандер с/у Великобритания/; Следва да се съобразява естествено и практиката на ЕСПЧ, че свободата на преценка върви ръка за ръка с европейския контрол;

6. Субсидиарност: Субсидиарен е и характерът на конвенцията по отношение на националните законодателства, тъй като съгласно чл.35 от ЕКПЧ допустимостта на жалбата пред ЕСПЧ се обуславя от изчерпването на вътрешно правните средства за защита. Субсидиарността на Страсбургския механизъм е тясно свързана с принципа ”право на преценка”. Европейският съд оставя известна възможност за преценка на националните власти при посрещане на нуждите на обществата си. Националните власти са именно тези, които правят първоначалната преценка дали е необходима някаква намеса в право по конвенцията, те преценяват представените пред тях доказателствени средства, като тяхната допустимост е преди всичко обект на регламентиране от националното право, следователно Съдът оставя на договарящите страни право на преценка, както на националните законодатели, така и на органите, включително и съдебни, призвани да тълкуват и прилагат действащите закони. Цялостният напредък на правото и практиката на Европа може да доведе до приемане на заключение от Съда, че неизмененото законодателство на държава, срещу която вече са постановени няколко осъдителни решения за нарушения на конкретни разпоредби на Конвенцията, само по себе си представлява подобно нарушение, без да съществува задължение за по обстойно изследване на случая.

Посочените по горе принципи са изведени от над 50-годишната практика на ЕСПЧ и са резултат на приложението и тълкуването на ЕКПЧ като „жив инструмент” – те са валидни и като насока за практиката на българските магистрати, пред които се повдигат оплаквания за нарушения на права, гарантирани от Конвенцията или пред които страните в производството се позовават на разпоредби на Конвенцията или на практика на ЕСПЧ. Наложително е както доброто познаване на текстовете и практиката по ЕКПЧ, така и принципите, изведени по тълкувателен път от ЕСПЧ, най-вече с оглед на приетото от България пряко приложение на разпоредбите на ЕКПЧ.

Европейският съд по правата на човека е със задължителна компетентност по въпроси, засягащи правата и свободите на човека, регламентирани в ЕКПЧ. Касае се за международен съд, функциониращ в рамките на Съвета на Европа, поради което и съдебните решения на ЕСПЧ пораждат непосредствено действие на плоскостта на

международното право,като създават задължения за всяка една държава страна по Конвенцията.За разлика от един класически международен договор,**Конвенцията е директен източник на права за физически и юридически лица.**Съдът разглежда индивидуални жалби и решава дали тези техни права са нарушени.Решенията следователно поражда правен ефект както за държавата,така и за конкретни лица.Изпълнението им неизбежно налага последици във вътрешното право.**Решението на ЕСПЧ е задължително за държавата-ответник по жалбата и за жалбоподателя /чл.46 ал.1 от ЕКПЧ/ и има сила на присъдено нещо по въпроса дали е извършено нарушение на Конвенцията.**То е окончателно и не подлежи на обжалване пред друг орган при условията посочени в чл.44 ал.1 от ЕКПЧ-а именно когато в тримесечен срок от постановяването му никоя от страните не поиска отнасяне пред Голямата Камара,или след отнасяне-окончателно става решението на Голямата Камара при условията на чл.42-44 от ЕКПЧ.С оглед на разпоредбата на чл.32 от Конвенцията даваща изключителното право на ЕСПЧ да се произнася и по всички въпроси,засягащи тълкуването и прилагането на конвенцията,то следва и извода,че **решенията на Съда по конкретното дело са косвено задължителни и за всички останали държави-страни по конвенцията.**Така Конвенцията по своя замисъл отрежда на Съда роля,която отива отвъд дейността по решаването на конкретни дела.Чрез своите решения по тези дела Съдът изяснява и детайлизира смисъла и обхвата на задълженията,произтичащи за страните по Конвенцията от нейните текстове./Мак Кан и др.с/у Великобритания,Асенов и др.с/у България-относно процесуалните задълженията,произтичащи за Държавата от чл.2 и чл.3 от ЕКПЧ; доразвиването на гаранциите по чл.6 –право на справедлив процес чрез решенията за достъп до съд-Голдър с/у Великобритания и относно изпълнението на окончателни решения-Хорнсби с/у Гърция/

Държавата ответник е длъжна да изпълни и спазва решенията на ЕСПЧ,с които е констатирано нарушение на ЕКПЧ/чл.46/.Осъдителните решения на Съда в Страсбург не се ограничават единствено до констатацията за нарушение на право,регламентирано в Конвенцията или до осъждането на ответната страна за заплащането на справедливо обезщетение по реда на чл.41 от ЕКПЧ.Държава,която е извършила нарушение на международно-правно задължение следва да осигури изпълнението на решението на ЕСПЧ чрез няколко последици-**на първо място прекратяване на неправомерното поведение;на второ-връщане на нещата в предишното им състояние и пълно обезщетение за всички последици от неправомерния акт,и на трето място-даване на удовлетворение и гаранции,че неправомерният акт няма да се повтори/**Комингерсол АД с/у Португалия;Папамикалопулос с/у Гърция/.Решенията на Съда оставят на държавата „възможност да избира средствата,които да използва във вътрешната правна система за изпълнение на задълженията”,произтичащи от тях/Маркс с/у Белгия/. Възможните средства са предприемане на фактически действия,правни актове-административни или съдебни,промени в законодателството,възприемане на нова съдебна практика,или промяна в поведението на административни или други органи.Задължението за прекратяване на неправомерното поведение,както и задължението да се дадат гаранции срещу повторение на нарушението изискват да се отменят или изменят закони или други нормативни актове,които Съдът в Страсбург изрично или мълчаливо,е счел за несъвместими с Конвенцията.Вярно е,че разглеждайки винаги конкретен случай,Съдът не се произнася абстрактно по съвместимостта на националното законодателство с Конвенцията/освен когато самото съществуване на нормативен акт съставлява нарушение на правата на жалбоподателя-Клас с/у Германия,Екимджиев с/у България-самият закон за полицейско подслушване нарушава чл.8;Гръцки Рафинерии Стан с/у

Гърция-законодателен акт на намеса при решаване на висящи пред съда дела,съставлява нарушение на чл.6/.Това е така,тъй като **Конвенцията изисква правният режим на упражняването на основните права и свободи във вътрешното право да отговаря на стандарта за яснота,предвидимост и гаранции против произвол.**Ето защо и в много случаи решението на Съда съдържа изричен или имплицитен установителен диспозитив относно съответствието на закона с Конвенцията/Върбанов с/у България относно Закона за народното здраве-отм.;Хасан и Чауш с/у България относно Закона за изповеданията;Ал-Нашиф с/у България относно Закона за чужденците;както и серията от решения/над 20/ срещу България касаещи режима за задържане под стража преди 01,01,2000год-Асенов,Николова, Илийков, Луканов, Хамънов,Белчев,Янков и др.,където проблемът е съчетание от законови разпоредби и съдебна практика,неотговарящи на изискванията на чл.5 от ЕКПЧ/.Дори и решението да не съдържа подобна констатация обаче,промяна в законодателството може да се налага,когато това е очевидният ефективен способ за неговото изпълнение.

Задължението да се отстранят последиците от нарушението **/restitutio in integrum/** изисква реално възстановяване на предишното положение/когато това е възможно/,обезщетяване или други мерки.Конкретното съдържание на задължението за *restitutio in integrum* естествено зависи от характера на нарушението. Изплащане на обезщетение от националните власти и на присъдените от Съда в Страсбург суми безспорно е стъпка в това отношение,но не го изчерпва.Плащането не би отменило задължението да се възстановят правата на жалбоподателя в рамките на практически възможното /Барбера,Месенге и Хабардо с/у Испания,Клот с/у Белгия,Шюлер-Здрагенс/у Швейцария,Илийков с/у България,Ангелова с/у България/.

Контролът за изпълнението на решенията на ЕСПЧ се осъществява от Комитета на Министрите на Съвета на Европа/чл.46 ал.2 от ЕКПЧ/.Комитетът изисква от държавата ответник информация за взетите мерки,които традиционно се разделят на индивидуални/прекратяване на продължаващото нарушение спрямо жалбоподателя,възстановяване на предишното положение и изплащане на присъдени суми/ и общи/предотвратяване на повторението на подобни нарушения/.Общите мерки обикновено включват законодателни или други нормативни промени,информация до съдилищата или инструкции за поведение на съответните държавни органи,от които зависи дали биха възникнали в бъдеще подобни нарушения.На практика **ЕСПЧ осъществява индиректен контрол по изпълнението на решенията си**-при разглеждане на новопостъпващи жалби,ако не са били извършени нормативни промени или взети други мерки за предотвратяване на нарушения,подобни на вече констатирани такива по предходно решение, Съдът ще санкционира това неизпълнение с ново осъдително решение.

Незабавното прекратяване на нарушението може да изисква избиране на онази форма, която би дала бърз резултат според обстоятелствата,след което би могло да се предприемат допълнителни действия.В практиката на много страни са били използвани различни мерки-например-при нарушения на чл.5 и чл.6-помилване,предсрочно освобождаване,или при нарушения на чл.8 –отмяна на забраната за влизане и пребиваване в страната и други подобни мерки с незабавен благоприятен ефект,след които се е разглеждала възможността за преразглеждане на съдебни или административни актове,законодателни промени и др. Административни мерки,промени в подзаконови актове,и действия на разследващите органи,когато с подобни средства би се изпълнило решението на Съда,са по принцип най-лесно осъществими поради служебното начало и правомощията на изпълнителната власт. Мерки,засягащи съдебни актове,могат да се вземат единствено ако съществува уредена процесуална възможност за това.Законодателните мерки обикновено не могат да се

осъществяват бързо,но тава не е валидна защита срещу последващи жалби,касаещи идентичен проблем.**Ако законодателната промяна изисква време,то съдилищата следва да приложат директно Конвенцията,така както тя се тълкува в осъдителното решение срещу тяхната страна,или властите да вземат подходящи мерки от временен характер.**Напротив не вземането на мерки в продължителен период от време въпреки множество решения на съда може да доведе до констатация за „**практика несъвместима с Конвенцията**”.Такъв е примерът с делата срещу Италия относно прекомерната продължителност на гражданското производство.Тази констатация позволява на Съда да разглежда занаяпред всички подобни дела срещу Италия на базата на оборимата презумпция,че е налице нарушение на Конвенцията.

Следва да се подчертае,че Европейският Съд не се произнася по спора по вътрешното право,в чийто контекст е възникнало твърдяното нарушение на ЕКПЧ.Ето защо решението на ЕСПЧ не видоизменя директно правоотношенията между жалбоподателя и държавата на плоскостта на гражданското,административното или наказателното право.То поражда задължение за Държавата ,в случай на констатация на нарушение,чрез съответни правни актове да извърши промени в правоотношенията по вътрешното право.Така решение, установяващо,че действие или акт на Държавата на отнемане на собственост е в нарушение на чл.1 от Протокол №1 към Конвенцията,не възстановява собствеността екс леге,а поражда задължение за възстановяването ѝ или за компенсация.Поради това и решението на ЕСПЧ не би могло да се оприличи на изпълняемо съдебно решение на национален или чуждестранен съд.Когато съдът разглежда жалба за нарушение от властите на тяхно позитивно задължение по Конвенцията да вземат мерки срещу трети лица посягащи на интересите на жалбоподателя,Съдът в Страсбург не се занимава с отговорността на тези трети лица.Изпълнението на решението му обаче,може да изисква държавата да потърси такава отговорност,да регулира нормативно частно поведение,или да вземе мерки за прекратяване на действия на трети лица.

Косвената/тълкувателна/ сила на решенията на ЕСПЧ за всички Държави-страни по Конвенцията произвежда непосредствен ефект първо на плоскостта на международното публично право.Но нейното действие навлиза и във вътрешното право,в съответствие с начина,регламентиран от съответната правна система и от подхода на съдилищата.Доколкото в България Конвенцията е част от вътрешното право и има пряко приложение,тълкувателната действие на решенията на ЕСПЧ е пряко,тъй като то се използва при прилагане разпоредбите на Конвенцията директно.То произвежда и незабавен ефект,и тъй като Държавата е отговорна за нарушения на Конвенцията,извършени от всички нейни органи,то съобразяването с решенията на ЕСПЧ е задължително при всяко положение.Теорията в България е приела безспорната директна приложимост и самоизпълняем характер на текстовете на Конвенцията /решение на КС 19/21,11,1997год по к.д.№13/97год,решение на КС№7/04,06,1996год по к.д.№1/96год/.В практиката особено решаваща е позицията на Конституционния съд,който традиционно и систематично прилага ЕКПЧ,като се ръководи от тълкуването ѝ,съдържащо се в решенията на ЕСПЧ.Съдилищата също все повече прилагат Конвенцията и практиката на Съда в Страсбург-множество решения на ВКС и ВАС са категорични в тази насока.

В заключение на всичко изложено по горе решенията на Европейският Съд по правата на човека могат да се определят като правно задължителни актове на международен съд,с които той се произнася относно отговорността на Държавата за твърдяни нарушения на един особен,нормативен по характера си и квази-конституционен по замисъла си международен договор-ЕКПЧ.Всички решения на Съда имат и особено важна задължителна тълкувателна сила.Ролята на Съда е не само

да решава конкретни спорове и в случай на нарушение да предоставя защита на индивидуалния жалбоподател, но и да разкрива смисъла и съдържанието на разпоредбите на ЕКПЧ. В страни, където както България, ЕКПЧ е част от вътрешното право, тълкувателната сила на решенията има директно приложение и служи при тълкуването на ЕКПЧ и на националното законодателство.

§9. Защита на основните права чрез практиката на ЕСПЧ по основополагащи дела и дела срещу България както и чрез практиката на българските съдилища

I. Гражданско правен аспект

1. Право на справедлив съдебен процес в гражданското производство – чл.6 ЕКПЧ

Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и Допълнителните протоколи към нея въплъщават концепцията за “върховенство на закона”. Въпреки че тази концепция не е лесно да бъде формулирана, може да се каже, че тя служи за постигането на поне две важни цели, които биха могли да се обобщят като **ясна информация и юридическа отговорност**. Първата цел изисква държавата да установи ясно определена сфера на свобода, в която всяко лице да може да достигне до своя собствена представа за най-добрия начин, по който да живее живота си, и да следва тази представа. В границите на тази така очертана зона, гражданите трябва да разполагат с ясна информация за това кога и по какъв начин държавата може да се намеси в техния живот. Юридическата отговорност изисква всяко упражняване на правомощия от страна на държавните органи да произтича от съществуваща система от повелителни правни норми. Тези, които упражняват държавни правомощия, са отговорни не само пред собственото си чувство за обществен дълг, но и пред системата от норми, която едновременно поражда и ограничава техните правомощия. Накрая, ако възникне спор между един индивид и държавата, той трябва да бъде решен от независим и безпристрастен трибунал на базата на справедлив процес. Посоченото по-горе е напълно валидно с оглед на постоянния стремеж на съвременното демократично общество да усъвършенства и мултиплицира основните права на човека, да ги въплътява в международно-правни актове със задължителна сила и обвързаност за подписалите ги страни и едновременното желание на Държавата чрез своите органи, целейки да постигне поставените пред нея социални, икономически и политически задачи, да се стреми да ограничава тези основни права. Пряка последица от всичко това е необходимостта от разглеждане и справедливо разрешаване на възникналите спорове пред независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона, при публично разглеждане на спора и при равенство на средствата, като всеки да има правото да защити своята позиция, когато са накърнени негови граждански интереси, или когато му е повдигнато наказателно обвинение чрез достъп до съд и в разумен срок да бъде постановено решение по отношение на съществуващия спор, изградено върху принципа на върховенство на закона. Немислимо е да бъде защитено което и да е основно право на човека, без лицата да имат правото на справедлив съдебен процес.

Правото на достъп до съд не е изрично гарантирано в чл. 6 от ЕКПЧ, но Европейският съд е приел, че то се съдържа имплицитно в разпоредбата. По отношение на гражданските дела, Съдът е постановил в решението си по делото *Голдър*⁸², че:

“във връзка с граждански проблеми едва ли някой може да си представи върховенството на закона без съществуването на възможност за достъп до съд”.

В това отношение следва да се отбележи важния **принцип**, стоящ в основата на чл. 6, т. 1: достъпът до съд трябва да бъде **същностен**, не просто формален. Съдът е прилагал този принцип по няколко дела, касаещи различни аспекти от правото на достъп до съд. От мотивите по тези решения става ясно, че на съдилищата е възложено специално задължение да се уверят, че всички, които участват в производството, правят възможно най-доброто, за да избегнат ненужни забавяния в производството. Следва да се отбележи, че правото на достъп до съд би било илюзорно, ако съдопроизводството не се осъществява в разумен срок. Например по делото *Капуано*⁸³ (решение от 25 юни 1987 г.) Съдът е отхвърлил становището на италианското правителство, че забавянията в производството, което е продължило повече от шест години, са по вина на експертите, които са представили своите експертизи твърде късно. По същия начин, по делото *Цимерман и Щайнер* (решение от 13 юли 1983 г.), Съдът е подчертал, че Конвенцията налага на първо място **задължение на Договарящите държави да организират своите правни системи по такъв начин, че съдилищата да спазват изискванията на чл. 6, т. 1, включително това за гледане на делото в разумен срок**. Независимо от това временната претовареност с работа не ангажира отговорността на Договарящите държави, стига те с нужната бързина да предприемат решителни мерки, чрез които да се справят с изключителната ситуация. Сред основните принципи за “справедливост”, които не са формулирани в разпоредбата, но са важни за разбирането на нейното действие, най-важен е принципът за “равнопоставеност на средствата”, който съдържа идеята, че страните в производството трябва да имат равни възможности да изложат своите аргументи и че никоя от страните не трябва да се ползва от никакви съществени предимства пред своя опонент.

Съдът преценява справедливостта на производството като цяло, вземайки предвид всички негови аспекти, включително и интересите на страните, както и влиянието на процедурата върху упражняваните права. Определени ограничения на достъпа до съд могат да бъдат оправдани, без да правят процеса като цяло несправедлив. Тези ограничения не трябва да са предназначени да улеснят работата на съдиите, а трябва да обслужват интересите на доброто правораздаване – например съдебно определени срокове, изискване за наличие на правен интерес за допустимост на производството, съдебни такси и (други) предварителни условия, като например изчерпване на обжалването по административен ред. Ограниченията обаче не трябва да правят правото на достъп до съд илюзорно и, освен това, те трябва да са пропорционални, което означава да не бъдат определяни прекомерно високи такси, неразумно кратки срокове и ограничения, които правят съда на практика недостъпен за определени лица. Накрая, законодателната и изпълнителната власт не могат с обратна сила да се намесват в достъпа до съд, нито пък в изпълнението на съдебните решения, създавайки различни пречки от нормативен или процедурен характер .

---

⁸² *Golder v. The United Kingdom*. Решение от 21 февруари 1975 г.

⁸³ *Capuano v. Italy*. Решение от 25 юни 1987 г.

Не е необходимо крайният резултат да в полза на жалбоподателя, но неговото правно положение трябва да бъде елемент от спора. Това е така, тъй като ЕСПЧ не е призван да преразгледа спора по същество и не играе ролята на „четвърта инстанция” в производството. ЕСПЧ не се интересува от правилността или неправилността на съдебния акт, а дали като цяло процедурата е съответстваща на изискванията за справедливост. В своето решение по делото [Z. и други с/у Обединеното кралство](#)⁸⁴ от 10 май 2001 г. Съдът е обобщил практиката по този въпрос по следния начин:

“Чл. 6 се прилага само по отношение на спорове (contestations; disputes) относно (граждански) “права и задължения”, за които може да се твърди, поне на защитими основания, че са признати от вътрешното право; сам по себе си той не гарантира някакво конкретно съдържание на понятието (граждански) “права и задължения” в материалното право на договарящите държави (...). Все пак той се прилага спрямо “истински и сериозни” спорове относно действителното съществуване на правото, както и относно неговия обхват и начин на упражняване ...”

Разбира се, съществуват и правоотношения, оставащи извън обхвата на чл. 6. Това са: приемане и експулсиране на чужденци; данъчни спорове; трудови права на държавни служители, чиито задължения включва специфични дейности на държавната администрация; политически права, като например избирателното право.

Най-често разглежданите като проблематични сфери на българското законодателство и практика в контекста на чл. 6 (граждански аспекти), с които органите по Конвенцията са се занимавали до настоящия момент, се отнасят до разумната продължителност на производството, достъпа до съд, изпълнението на окончателни съдебни решения и наличието и ефикасността на вътрешно правните средства за обезщетяване.

Първата категория решения касаят разумната продължителност на гражданското производство:

В своето първо решение по делото [Хаджикостова](#)⁸⁵ от 4 декември 2003 г. Съдът достига до заключението, че не е било извършено нарушение на изискването за разумен срок, като е следвал установената в по-ранната му практика линия на разсъждение, постановявайки, че **преценката на разумния характер на продължителността на вътрешното производство следва да бъде направена в светлината на обстоятелствата по всеки конкретен случай, като се имат предвид сложността на случая и поведението на жалбоподателя и компетентните власти.** При тази проверка интересите на жалбоподателя, засегнати от съдебния спор, също трябва да се вземат предвид.

В решението си по делото [Джангозов](#)⁸⁶ от 8 юли 2004 г./така и по делото [Жбанов](#)⁸⁷ от 22 юли 2004 г./, Съдът е открил нарушение от страна на България на чл. 6, т. 1 от Конвенцията. Жалбоподателят е твърдял, че продължителността на гражданското производство за обезщетение за вреди, което той е започнал, е била

---

⁸⁴ Z. and others v. the United Kingdom. Решение от 10 май 2001 г.

⁸⁵ Hadjikostova v. Bulgaria. Решение от 4 декември 2003 г.

⁸⁶ Djangozov v. Bulgaria. Решение от 8 юли 2004 г.

⁸⁷ Zhbanov v. Bulgaria. Решение от 22 юли 2004 г.

неразумна и че районният съд неправилно е спрял делото, тъй като не е било установено наличието на никакви “престъпни обстоятелства” към датата на определението за спиране.

На този фон Европейският съд е отбелязал, че не е негова задача да преценява дали са съществували “престъпни обстоятелства, от установяването на които зависи изходът на гражданския спор” и оттук дали спирането на производството е било правилно, защото, като общо правило, **задача на вътрешните съдилища е да установят фактите по делото и да тълкуват и прилагат националното право.** Освен това Съдът е постановил, че *“една система, която предвижда зависимост на гражданското дело от наказателното производство, когато те се отнасят до едни и същи факти, не е сама по себе си в противоречие с чл. 6”*. Съдът обаче е посочил също, че след като гражданското дело е било спряно, то в паралелното наказателно производство не са били извършени никакви действия в продължение на повече от пет години – забавяне, за което националните власти не са представили приемливо оправдание. Затова, като е взел предвид общата продължителност на производството, което е отнело общо повече от осем години, и забавянията, дължащи се на властите (причинени поради не надлежно призоваване на свидетели и пропуски да бъде ускорено делото), Съдът е приел, че продължителността на спорното производство не е удовлетворявала изискването за разумен срок и съобразно с това е открил нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

В решението по делото *Димитров*⁸⁸ от 23 септември 2003 г. Съдът отново е констатирал, че националните власти не са изпълнили задължението си да проведат производство в разумен срок, този път по случай, който Съдът е определил като твърде сложен. Той е постановил по-специално, че **правните реформи не могат да оправдаят продължителните забавяния**, доколкото Договарящите държави, между които и България, имат задължение да организират влизането в сила и изпълнението на мерките по реформата по такъв начин, че да избегнат прекомерните забавяния в развитието на съдебните производства. По делото *Рачеви*⁸⁹, от 23 септември 2003 г.), Европейският съд е приел, че *макар съгласно действащото национално законодателство инициативата относно развитието на производството да е в ръцете на страните, това не може и не освобождава вътрешните съдилища от задължението да осигурят съответствие с изискването на чл. 6 за разумна продължителност на производството.*

В цялата си практика Съдът преценява разумния характер на продължителността на дадено производство в зависимост от следните критерии: (1) поведението на властите, (2) поведението на жалбоподателя, (3) сложността на случая, и (4) интересите на жалбоподателя, засегнати от производството.

Съществува категория “явни” нарушения в случаи, продължаващи приблизително пет години или (много) повече и в които властите не съумяват да представят приемливо обяснение за забавянията (делата *Джангозов, Жбанов, Николова, Османов и Тодоров*). Периодите, по-кратки от пет години, също не могат да се смятат за приемливи сами по себе си. Те могат да бъдат оправдани само защото делото е подлежало на разглеждане от три съдебни инстанции (делата *Кръстанов и Запрянов*) и поради поведението на жалбоподателя (делото *Запрянов*). Обратно, по-продължителните периоди могат да бъдат оправдани в случаи, характеризиращи се с

---

⁸⁸ Dimitrov v. Bulgaria. Решение от 23 септември 2003 г.

⁸⁹ Rachevi v. Bulgaria. Решение от 23 септември 2003 г.

определена степен на сложност, които се разглеждат в рамките на триинстанционно съдебно производство (първото и второто решения *Хаджикостова*) и в които част от забавянето трябва да бъде отдадено на жалбоподателя (второто решение по делото *Хаджикостова*).

В същото време сложността на случая не може да бъде извинение за прекомерно продължилото производство, защото властите имат задължение да уреждат също и сложни проблеми по начин, който да избягва неоправданото забавяне (делото *Димитров*). По подобен начин едно продължително производство няма да е оправдано, когато са засегнати важни интереси на жалбоподателя (делото *Рачеви*). Важните интереси на жалбоподателя могат да направят неприемлива една сравнително кратка продължителност на делото дори и в момент, когато е в ход реформа на системата на гражданския процес, защото държавите - страни по Конвенцията са носители на общо задължение да организират своите правни системи така, че да осигурят спазването на изискванията на чл. 6 (делото *Кръстанов*).

Втората категория нарушения са свързани с нарушение на правото за достъп до съд и неизпълнение на влезли в сила съдебни решения:

По делото *Нешев*⁹⁰ (решение от 28 октомври 2004 г.) жалбоподателят се оплакал, че не е имал достъп до съд, за да оспори законността на своето уволнение, тъй като действаща вътрешна разпоредба по това време преграждала всяка възможност за обжалване на освобождаване от работа в Държавните железници. По-късно, когато производството за преглед по реда на надзора пред ВАС по случая на жалбоподателя все още било висящо, Конституционният съд обявил въпросната разпоредба за противоконституционна и противоречаща на Конвенцията. Все пак ВАС обявил молбата на жалбоподателя за преглед по реда на надзора за недопустима поради това, че не била подадена в предвидения срок.

Европейският съд обаче е постановил, че обявяването на молбата за недопустима е лишило жалбоподателя от достъп до съд и в резултат на това било извършено нарушение на чл. 6. По-специално Съдът е изтъкнал, че решението на по-нискостепенния съд, отказващо правото на жалбоподателя на обжалване на уволнението, било постановено в закрито заседание и не му било връчено съобщение за изготвянето му. Тъй като жалбоподателят е могъл да научи за отбелязването на решението единствено в срочната книга на съда само в случай, че по своя инициатива периодично започне да посещава съдебното деловодство и да прави справки там, и тъй като не би могло разумно да се очаква той да прави това всеки ден, Съдът постановил, че не може да се смята, че решението е влязло в сила в момента на постановяването му, а по-скоро в момента, в който жалбоподателят се е запознал с него. **Според Съда всяко друго тълкуване, изразяващо се в признаването, че един срок за подаване на жалба срещу съдебно решение, обявено в период, в който засегнатата страна не е имала реална възможност да узнае, че такова решение съществува, е в противоречие с принципа на правната сигурност.** В това отношение Съдът подчертал, че *макар сроковете по принцип да са законови процесуални ограничения на достъпа до съд, тяхното тълкуване, което не държи сметка за релевантните фактически обстоятелства, може да доведе до нарушения на Конвенцията.*

---

⁹⁰ Neshev v. Bulgaria. Решение от 28 октомври 2004 г.

По делото *Манчева с/у България*⁹¹ (решение от 30 септември 2004 г.) жалбоподателката е повдигнала оплакване, че не е била в състояние да получи плащане на сумите, дължими ѝ от държавен орган по силата на окончателно съдебно решение, и че българското право не предвижда ефективен механизъм за събиране на парични вземания срещу държавни институции.

По отношение на оплакването по чл. 6, т. 1 от Конвенцията Съдът е напомнил, че правото на достъп до съд би било илюзорно, ако вътрешното право на договарящата държава позволява едно окончателно и задължително съдебно решение да остане изпълнено, в ущърб на едната страна. В решението е посочено, че върховенството на закона, който е един от основните принципи на всяко демократично общество, е въплътено във всички разпоредби на Конвенцията и налага *задължение на държавата и държавните органи да изпълняват постановените срещу тях съдебни разпореждания или решения*. В тази връзка Съдът е бил много категоричен, подчертавайки, че по отношение на оплакванията, попадащи в обхвата на ЕКЗПЧОС, *държавата не може да се позовава на липсата на средства като извинение за неизпълнението на задължение, породено от съдебно решение*. Проблемите, на които се е натъкнала жалбоподателката, според Съда са били още по-изострени поради факта, че българското законодателство не предоставя никаква ясно уредена процедура за оплаквания пред независим орган с правомощия да издаде задължителни разпореждания в случаи на пропуск от страна на държавните институции да изпълнят постановените срещу тях решения. Съобразно с това България е била осъдена за нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

2. Право на зачитане на личния и семейния живот, неприкосновеност на дома и кореспонденцията – чл.8 от ЕКПЧ

Чл. 8 е един от най-свободно формулираните и същевременно един от най-обхватните текстове в Европейската конвенция. Той включва няколко тясно свързани помежду си права – правото на зачитане на личния живот, правото на зачитане на семейния живот и неприкосновеността на дома и кореспонденцията – които са били тълкувани широко от органите по Конвенцията. От една страна, широкото тълкуване се налага от неяснотата на понятието “зачитане”. От друга страна, динамичният прочит на чл. 8 отразява и адаптивността на органите в Страсбург, които непрекъснато пригаждат подхода си към еволюцията на концепциите за личен и семеен живот и се опитват да запазят Конвенцията като “*жив инструмент*”, който прави защитата практическа, ефективна и съобразена с особеностите на съвремието.

В многобройните си решения по чл. 8 Европейският съд непрекъснато е подчертавал, че понятието за “личен живот” не подлежи на изчерпателна дефиниция, а това не е и целта на чл.8 и на Конвенцията като цяло. Досега Съдът е приемал, че в неговия обхват влизат въпроси, свързани с физическия и моралния интегритет на личността, самоличността, сексуалния живот и личното пространство. В този смисъл правото на зачитане на “личния живот” обхваща правото на личен живот, правото да се създават и развиват отношения с други лица, особено в емоционалната област, без държавна намеса, както и правото на

---

⁹¹ *Mancheva v. Bulgaria*. Решение от 30 септември 2004 г.

всеки да определя, развива и реализира идентичността и личността си както намери за добре.

Правото на зачитане на семейния живот, включено в чл. 8 от Конвенцията, цели главно защита на целостта на семейната единица. Въпреки че като цяло се приема, че съдържанието на понятието “семейство” се свежда до основната група – съпруг, съпруга и издържаните от тях деца (включително извънбрачните и осиновените), практиката на органите в Страсбург постепенно разширява тълкуването на понятието, така че сега то обхваща отношенията с братята и сестрите⁹² и в някои случаи с бабите и дядовците⁹³ или роднините по хоризонтална линия,⁹⁴ когато определени факти, като финансова или психологическа зависимост, показват, че съществуват *де факто* семейни връзки. Европейският Съд е постановявал, че *де факто* семейни отношения могат да възникват и когато страните живеят заедно без брак⁹⁵ (прието е, че децата, родени от подобни връзки, са част от семейството от момента на раждането им) и дори когато страните нито са сключили брак, нито живеят заедно по време на раждането на детето.⁹⁶ ЕСПЧ дори стига и по-далеч, включвайки в понятието “семеен живот” и плановите да се сключи брак, които макар и да не означават, че страните водят семеен живот, ползващ се със закрила по Конвенцията, според Съда не всеки планиран семеен живот трябва да остане извън обсега на чл. 8 априори.⁹⁷ В този смисъл Съдът е приемал, че отношенията между затворници и техните годеници⁹⁸ или между хомосексуални партньори⁹⁹ попадат в сферата на личния живот и поради това се ползват със съответната защита. Така че, докато съществуването на законно сключен брак има значение за определянето дали има нарушение на чл. 8, всекидневният *де факто* семеен живот – основан на всякаква близост, независимо кръвна или чрез брак, регулирана от закона или не – надделява за окончателния анализ. Общо взето, Съдът преценява всяко твърдение и всички релевантни факти, че е налице семеен живот поотделно, за да определи дали има намеса в семейния живот по смисъла на чл. 8.

Според тълкуването на органите по Конвенцията правото на зачитане на неприкосновеността на дома включва както елементи на *правото на собственост*, така и *неимуществени елементи*. Въпреки че повечето жалби, свързани с правото на собственост, попадат в обсега на чл. 1 от Протокол 1 към Европейската конвенция, определени жалби – особено свързаните с разумните очаквания за сигурност на жилището – могат да повдигнат въпроси по чл. 8.

---

⁹² [Мустахим с/у Белгия](#), Решение от 18 февруари 1991 г.

⁹³ [Вермеир с/у Белгия](#), Решение от 29 ноември 1991 г.

⁹⁴ Решение по делото [Бойл](#) от 28 февруари 1994 г. (в този случай жалбоподателят се оплаква, че няма достъп до племенника си, който е настанен в социално заведение).

⁹⁵ [Джонстън и други с/у Ирландия](#), Решение от 18 декември 1986 г.

⁹⁶ [Берехаб с/у Холандия](#), Решение от 21 юни 1988 г.; [Кийгън с/у Ирландия](#), Решение от 26 май 1994 г.

⁹⁷ Решение по делото [Абдулазиз, Кабалес и Балкандали](#), 28 май 1985 г. (в това дело някои от жалбоподателките са сключили брак, но не могат да водят нормален семеен живот заради ограничителните имиграционни закони на Великобритания, които не позволяват на съпрузите на жалбоподателките да се присъединят към тях в страната).

⁹⁸ [Уейкфорд с/у Великобритания](#), Решение от 1 октомври 1990 г.

⁹⁹ [Х. с/у Великобритания](#), Решение от 14 май 1986 г.

Тук трябва да се отбележи, че чл. 8 не гарантира правото на дом,¹⁰⁰ нито на конкретен дом.¹⁰¹ Нито пък правото на зачитане на дома във физическия смисъл може във всеки случай да бъде отделено от правото на семеен или личен живот. По тези причини органите в Страсбург обикновено преценяват последиците от посегателствата върху дома във връзка с въздействието им за лицето и семейството, което живее там.

Сред неимуществените аспекти на правото на неприкосновеност на дома са тези, свързани с екологичните опасности и нарушаването на обществения ред, както и с претърсванията и конфискациите. И въпреки че чл. 8 споменава конкретно само дома като място, което се ползва със защита, Съдът е тълкувал това понятие широко и е включил в него бизнес-помещенията, използвани за професионална дейност,¹⁰² както и, в някои случаи, местата за паркиране на каравани.¹⁰³

Органите в Страсбург приемат широка дефиниция на понятието “кореспонденция” по чл. 8. Смята се, че то включва писмени материали, включително изпратени по пощата, както и телефонни разговори¹⁰⁴ и частни радио сеанси.¹⁰⁵ Повечето жалби пред Европейския съд във връзка с намеса в правото на лична кореспонденция са от затворници или във връзка с технологии за наблюдение, като например телефонно подслушване.

Гаранциите по чл. 8 не само изискват договарящите страни да се въздържат от всякаква намеса в защитените права, но водят и до позитивни задължения за държавите, в това число и за техните органи. В частност, държавите са задължени да вземат необходимите мерки, за да не позволяват неоснователна намеса в правата, гарантирани от чл. 8, и да осигурят зачитането им от страна на органите на властта, независими организации и частни лица. “Неоснователна намеса” в отделните права по чл. 8(1) е всяка намеса, която не отговаря на изискванията на чл. 8(2), тоест не е “предвидена в закона” или “необходима в едно демократично общество” за една от целите, изредени в тази алинея. Дори ако може да бъде оправдана в обществен интерес, всяка намеса трябва да удовлетвори и изискването за пропорционалност, тоест не трябва да бъде непропорционална на преследваната цел. В тези установени рамки обаче, където става дума и за позитивни задължения, страните имат значителна свобода на преценка по отношение на избора на най-подходящия начин да се регулират въпросите, засягащи личния и семейния живот, дома и кореспонденцията.

Конкретно проявление на тълкуването на позитивните задължения на Държавата при зачитане правото на личен и семеен живот се наблюдават в делото *Ал-Нашиф с/у България* (решение от 20 юни 2002 г.). Жалбата е по повод депортирането на апатрид от територията на българската държава на основание заплахата за националната сигурност.

---

¹⁰⁰ *X. с/у Германия* (1956), 1 Yearbook 202 (делото е по твърдение, че чл. 8 изисква страните членки да предоставят дом на бежанец).

¹⁰¹ *Бъртън с/у Великобритания*, Решение от 15 септември 1995 г. (делото е по жалба на циганка, който твърди, че има право да прекара последните си дни в каравана според циганската традиция).

¹⁰² *Ниемец с/у Германия*, Решение от 16 декември 1992 г.

¹⁰³ *Бъкли с/у Великобритания*, Решение от 25 септември 1996 г. (делото е по жалба на циганка, чийто традиционен начин на живот е свързан с живеене в каравани. Тя твърди, че отказът на властите да й разрешат да се установи на място за паркиране на каравани, защото това не отговаря на благоустройствените планове, нарушава правото ѝ неприкосновеност на дома.)

¹⁰⁴ *Клас и други*, Решение от 6 септември 1978 г.

¹⁰⁵ No 8962/80, Dec. 13.5.82, D.R. 28.

След като без трудности установява, че Ал-Нашиф, съпругата му и двете им малолетни деца са имали близки лични връзки в страната ни и съответно се ползват от правото на зачитане на установения им семеен живот по смисъла на чл. 8, Европейският съд стига до извода, че изгонването на Ал-Нашиф от страната, където живеят най-близките му роднини, представлява намеса от страна на българските власти в правото, гарантирано му по чл. 8(1). Въпреки че жалбоподателят е депортиран на базата на съществуващи правни разпоредби, Съдът не е склонен да приеме, че намесата наистина е била “предвидена в закона”. Обосновавайки този извод, Съдът отбелязва, че дори когато става дума за национална сигурност, концепциите за законност и върховенство на закона в едно демократично общество изискват мерките, засягащи фундаментални човешки права, да бъдат преразгледани в състезателно производство пред независим орган, компетентен да ревизира причините за решението и съответните доказателства – ако е необходимо, с необходимите процесуални гаранции за защита на класифицираната информация. Тъй като обаче по българското право Министерството на вътрешните работи е оправомощено да издава заповеди за депортиране, без да следва никакво състезателно производство, без да дава каквито и да е мотиви за решенията си и без каквато и да е възможност решенията да се обжалват пред независим орган, Съдът стига до извода, че депортирането на Ал-Нашиф е било разпоредено в рамките на правен режим, който не предлага необходимите гаранции срещу произвол. По тази причина, Съдът смята, че намесата в семейния живот на жалбоподателя не може да се смята основана на правни разпоредби, които отговарят на изискванията на Конвенцията за законност.

С оглед на конкретния случай, описан по-горе, трябва да се подчертае, че Европейската конвенция не гарантира на чужденците правото да влизат и да пребивават в държава по техен избор. Ако някой бъде експулсиран или не бъде допуснат в дадена държава обаче, могат да възникнат проблеми по чл. 8, когато подобни мерки водят до разделяне на семейството. В случаи, когато е подадена жалба във връзка с правото на семеен живот по чл. 8, **Съдът първо проверява** / а това с пълна сила се отнася и до националните съдилища разглеждащи подобни случаи/ дали членовете на семейството, за което става дума, наистина водят семеен живот по смисъла на чл. 8. Това означава жалбоподателите да докажат, че по времето на намесата, от която се оплакват, или малко преди това, са били в близки отношения и са живели заедно. В случай, че партньорите не са сключили брак или вече не живеят заедно, фактът, че имат деца, които издържат, също ще бъде фактор за определяне дали има намеса в “семейния живот”. След това **Съдът разглежда** въпроса дали семейството е могло да бъде запазено, като се установи в друга държава, тъй като Конвенцията гарантира семейния живот като такъв, но не включва правото на човек да избира конкретната държава, където семейството му да се установи. **Факторите, които Съдът взема предвид**, за да определи къде може да се установи семейството, включват, освен всичко друго, връзките, които членовете на семейството имат в определена държава – например колко роднини имат и колко близко е родството им, какви са отношенията, колко дълъг е бил престоят им; също така знанието на езиците, които се говорят в страната, и всякакви пречки (културни, социални, икономически или политически), които биха могли да усложнят преместването. Въпреки че по принцип Съдът признава, че като експулсират чужденци или да отказват достъп до територията си, държавите преследват законната цел за превенция на престъпността и защита на обществения ред, общественото здраве и морал, той твърдо е установил в практиката си, че **всяка намеса в семейния живот, дори и необходима в едно демократично общество, трябва да е стриктно пропорционална на преследваната**

цел. Съответно, Съдът изисква от държавите да вземат предвид фактическите обстоятелства на всеки отделен случай, свързан с имиграция и семейни въпроси, и да търсят справедлив баланс между всички засегнати интереси. Ако липсва такъв баланс, въпреки широката свобода на преценка, предоставена на държавите в областта на регулирането на имиграцията, Съдът най-вероятно ще намери нарушение на чл. 8

Друг аспект на защитата на личния живот на всяко е лице е възможността за принудително подлагане на медицински или психиатричен преглед или лечение. Колкото и маловажни да са те, това само по себе си представлява намеса в личния живот на засегнатото лице. В практиката на органите в Страсбург е твърдо установено, че личният живот по чл. 8 включва правото на всеки да не бъде лекуван без съгласието му (*Глас с/у Великобритания*, решение от 9 март 2004 г.) Това обаче не означава, че принудителното психиатрично лечение при всички обстоятелства е несъвместимо с изискванията на Европейската конвенция. На практика страните имат широка свобода на преценка да определят най-подходящият законодателен подход към лечението на психично болните, стига лечението да отговаря на следните изисквания: **1) да има надлежна законова база в националното право; 2) да е строго необходимо за защита на здравето и правата на другите, за поддържането на обществения ред и сигурност или за друга цел, изрично спомената като основание за възможни ограничения в Конвенцията; 3) да е пропорционално на преследваната цел и 4) да е придружено от адекватни и достатъчни гаранции срещу произволна злоупотреба.** Въпреки това винаги трябва да има механизми за наблюдение и контрол на принудителното лечение, както и механизми за периодично преразглеждане и обжалване на решенията, с които лицата се подлагат на подобно лечение. В това отношение трябва да се има предвид, че задължителното лечение може да повдигне въпроси не само по чл. 8, но също и по чл. 3 и чл. 5 от Конвенцията.

От това, че законодателството на една държава предвижда принудително лечение за психично болните, не трябва да се прави извод, че за нея съществува задължение да им предостави финансови средства да се лекуват при лекар по техен избор. Достатъчно е държавата да предостави на психично болните лица, които подлежат на принудително лечение, достъп до качествено здравеопазване в държавни институции. Този достъп обаче трябва да бъде реален. Хората, от които се изисква да се подложат на лечение, трябва да могат да използват услугите, предлагани в тези институции, трябва да има и достатъчно на брой държавни институции, които да могат да поемат всички болни, обръщащи се към тях.

Друго възможно проявление на чл.8 от ЕКПЧ е свързано с регистрирането на психично болните в национална база данни, която да бъде използвана от властите. То само по себе си не противоречи на правото на зачитане на личния живот, и макар че изискването кандидатите за определени държавни служби да са психично здрави може да е законно, националните власти са длъжни да се отнасят със специална грижа към тази чувствителна медицинска информация.¹⁰⁶ Ето защо за Държавите членки съществува позитивно задължение да гарантират, че лична информация, която по принцип трябва да е конфиденциална, няма да се превърне в публично достояние във вреда на засегнатото лице. Това не означава, че държавата не може да изисква разкриването на подобна информация в определени обстоятелства (например наемане

---

¹⁰⁶ Виж например [Леандер с/у Швеция](#), Решение от 26 март 1987 г., *М. С. с/у Швеция*, Решение от 27 август 1997 г., и *3. с/у Финландия*, решение от 25 февруари 1997 г.

на държавна работа). Въпреки че подобно изискване със сигурност ще представлява намеса в личния живот, докато тази информация не е публично достояние, намесата може да бъде оправдана по втората алинея на чл. 8.

Дефиницията на понятието за “семеен живот”, разработена в практиката на Европейския съд, е много широка и независима от каквито и да е характеристика в националното право на страните-членки на Съвета на Европа. В този смисъл съществуването на семеен живот, който се ползва със защита по чл. 8 от Конвенцията, се определя от силата на *де факто* отношенията, които обвързват две или повече лица в семейна единица, характеризираща се с финансова и психологическа зависимост, а не толкова от законовите семейни връзки. Органите по Конвенцията следователно са стигали до извода, че *де факто* семеен живот има, когато страните живеят заедно без брак, както и че този конкретен вид семеен живот не трябва да се изключва от защитата, предоставена от Конвенцията. Въпреки това не всички *де факто* връзки представляват семеен живот по смисъла на чл. 8. Всяко твърдение, че е налице семеен живот, трябва да се преценява поотделно, за да се установи какво свързва лицата, както и дали намесата в тази връзка е такава, че да се отразява на семейния им живот.

Разнообразни фактори трябва да бъдат взети предвид, за да се определи дали отношенията между група лица се ползва от защитата, гарантирана от чл. 8. Сред тези фактори са: характерът на отношенията, дълготрайността на отношенията, възрастта на децата, родени от връзката, степента на зависимост между партньорите и други. Въпреки че Съдът все още не е дал отговор на въпроса дали съжителството между хетеросексуални партньори е необходимо, за да бъдат смятани за семейство, той е приел, че съжителството не е абсолютно необходимо условие за наличието на семеен живот между партньорите, които нямат брак, и непълнолетните им деца. Нещо повече, прекратяването на *де факто* връзката не слага край на семейните връзки между всеки от партньорите и децата, родени от тази връзка (дори ако децата са родени след прекратяването на връзката на родителите).

Въпреки това Съдът е изказвал и мнението, че, макар и да е напълно възможно между двама души, живеещи заедно без брак, и децата им, да съществуват истински семейни връзки, от чл. 8 не може да се извлече задължение за държавите да изравнят напълно статута на неженените двойки с този на двойките, сключили брак (делото *Джонстън*, решение от 18 декември 1986 г.). Затова, въпреки че *де факто* връзките (когато представляват истински семеен живот по смисъла на чл. 8) трябва да бъдат закриляни до известна степен (защитата, която трябва да се предостави, зависи от обстоятелствата на всеки отделен случай), Конвенцията не налага на държавите задължение да изравнят статуса на *де факто* и *де юре* връзките, нито пък последиците, следващи статуса им. Все пак, те са минимално задължени да не се намесват в семейния живот на неженените партньори и децата, родени от подобни връзки, и да предоставят на децата, родени извън брака съответните права (например на наследяване или социално осигуряване), които в никакъв случай не могат да бъдат по-малки от тези на родените в брака деца.

Друг съществен елемент от закрилата на семейния живот включва и правомощието на държавата да регулира взаимоотношенията между *де факто* и *де юре* връзките, тогава, когато става въпрос за прекратяването на връзката и последиците от нея. Накратко, въпреки че страните имат общо взето голяма свобода на преценка при определянето на начина, по който регулират прекратяването на връзките (и последиците от подобно прекратяване), тази свобода е значително ограничена, когато от тези връзки са се родили деца. В останалите случаи, когато връзката между неженени партньори приключи, по принцип държавата не е задължена да гарантира, че

последниците от прекратяването на връзката (разделяне на имуществото, социални плащания и право на получаване на пенсия) са подобни на тези, приложими към връзките *de jure*. Все пак е важно да се помни, че по Европейската конвенция *de facto* връзките се ползват със защита, чиято степен в края на краищата се определя според обстоятелствата на всеки отделен случай. По отношение на родителските права след прекратяване на връзката органите по Конвенцията ясно са постановили в практиката си, че подобно прекратяване не засяга правото на семеен живот, което всеки от родителите има с децата, родени от връзката. Все пак, въпреки че са признали, че и двамата родители запазват правото си на лични контакти с децата след раздялата, Съдът е категоричен, че на държавите трябва да се признае голяма свобода на преценката в уреждането на родителските права и контактите с децата. В същото време обаче органите в Страсбург винаги са изтъквали, че докато тази правна уредба трябва винаги да е “в най-добрия интерес на детето”, тя трябва и да балансира този интерес с правото на родителя, който не е получил правото да упражнява родителските права, да запази семейните връзки, гарантирани от чл. 8. Поради това, ако един от родителите бъде напълно лишен от лични контакти с детето след раздялата, за да отговори на изискванията на чл. 8, това трябва да бъде обосновано с много сериозни причини.

По принцип Съдът подхожда към всеки отделен случай съобразно специфичните обстоятелства, като обръща внимание главно на “необходимостта” и на “пропорционалността” на ограниченията на правото на родителя, който не е получил родителските права, да запази семейните си връзки. Но след като веднъж родителят е получил право на лични контакти с детето, държавата ще е в нарушение на чл. 8, ако не може да гарантира привеждането в сила на това право, особено ако това продължи дълъг период от време и така семейните връзки се увреждат значително.

Въпреки че от практиката на органите в Страсбург не могат да се извлекат задължителни указания за това кой родител трябва да бъде предпочетен при упражняването на родителските права и как да бъдат уредени личните отношения с другия родител (тъй като тук националните власти имат свобода да вземат решение съобразно обстоятелствата на всеки случай), производството, с което се определя кой родител ще упражнява родителските права, трябва във всички случаи да приключи бързо, за да може възможно най-скоро след раздялата на родителите в живота на детето да се установят някаква рутина и редовност. И освен това, след като веднъж е взето решение за родителските права и личните отношения, държавата е длъжна да гарантира, че то се изпълнява.

3. Право на свобода на мисълта, съвестта и религията - чл.9 и право на свобода на мирни събрания и свободно сдружаване - чл.11 ЕКПЧ

Правото на свобода на религията, съвестта и убежденията е предмет на подробна интерпретация в международното право. От една страна, то включва *абсолютната свобода на всеки (вътрешно) да има, приема или променя своята религия или убеждения*, като тази свобода не може да се дерогира дори по време на война или обществена опасност, която застрашава живота на нацията. От друга страна, то също включва *свободата (външно) всеки да изповядва своите вътрешни убеждения чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали*. Всички индивиди имат правото да упражняват външната си свобода насаме и публично, индивидуално или колективно. За външните проявления на свободата на религията или убежденията се счита, че обхващат, но не се ограничават до: поддържането на помещения за

богослужение, използването на религиозни предмети, разпространяване на религиозни публикации, носенето на отличително облекло, спазването на определени ограничения при хранене, преподаването на принципите на конкретната религия или убеждение, установяване на (международно) сътрудничество с хора от същата вяра, избиране на духовни водачи, както и отбелязването на религиозните празници и церемонии. Тази свобода на външната изява, обаче, *не е абсолютна*, тъй като може да бъде ограничена от държавните органи, при условие, че тези ограничения имат *законово основание* и са *необходими* в интерес на обществената безопасност, защитата на обществения ред, здравето и морала или за защита правата и свободите на другите. В тази връзка, каквито и да било ограничения на упражняване на правото на свободно външно изповядване на религия или убеждения трябва да бъдат *пропорционални* на целта, която преследват и да не нарушават принципа за *забрана на дискриминацията*.

Европейският съд е дал широко и *всеобхватно* значение на **понятието “религия или убеждения”**. Според Съда то обхваща не само формите на *религиозна вяра*, които са институционализирани, официално одобрени и широко разпространени, но и *нетеистките* и *атеистките* убеждения, които не е необходимо да отразяват всички аспекти на традиционните религии. Много убеждения и философии, които не са със строго религиозна същност, също попадат в обхвата на свободата на религията и убежденията. Не съществува списък на религиите, убежденията, философиите или други видове вярвания, чието свободно упражняване и изповядване да е защитено. Въпреки това принципът е, че защитата се разпростира до тези убеждения, без значение колко странни и неконвенционални са те, които притежават известно ниво на **убедителност, сериозност, съгласуваност и значимост**. Така например, ритуалното приемане на психотропни вещества, макар и да е съпроводено с определени обреди и действия, на основата на определени философски възгледи, няма да се счита за вярване, което се ползва със специална защита. От друга страна, пацифизмът, въпреки че не е религиозна вяра и не се асоциира с определени специфични ритуали и богослужение, попада в обхвата на свободата на религията и убежденията, като философия, която поддържа ясно и съгласувано послание с обществена значимост. В тази връзка Европейският съд е определил разликата между принадлежността и изповядването на определени убеждения от една страна, и от друга, действия, които макар и мотивирани от убежденията, не съответстват на изповядването на тези убеждения, като само първите са защитени съгласно чл. 9 от Конвенцията.¹⁰⁷

Абсолютната ненакърнимост на вътрешния аспект на свободата на религията и убежденията гарантира, че никой не може да бъде обект на действия, насочени към промяна на неговия начин на мислене. Така чл. 9 защитава правото на всеки да не бъде принуждаван да изразява мисълта си, да променя мнението си или да разкрива религиозната си принадлежност¹⁰⁸. В тази връзка чл. 9 също така забранява налагането на санкции за поддържането на специфични възгледи, за отказ да се разкрият вътрешни убеждения или за промяна на религиозна принадлежност¹⁰⁹. Нещо повече, чл. 9 включва правото на всеки да изисква коректно вписване на неговата религия или убеждения в съответните държавни регистри, въпреки че не е задължен да разкрива своите убеждения при преброяване на населението.

---

¹⁰⁷ *Ароусмит срещу Обединеното кралство*, решение от 12 октомври 1978 година.

¹⁰⁸ *Travaux Préparatoires*, vol. I, the Hague, 1975, p.223.

¹⁰⁹ Виж напр. *С.Л., J.J.и Е.Л.срещу Полша*, D&R 84-A (1996), p. 46 (56).

Изповядването на религия или убеждения, като външна проява, от друга страна, е предмет на *по-строга* интерпретация. Така свободата на действие в съответствие със (субективната) съвест не е обект на защита от чл. 9. Член 9 не защитава и свободата на действия, които реално не изразяват религия или убеждения, а са мотивирани от политически идеализъм¹¹⁰. По-нататък, чл. 9 не предвижда правото някой да използва религията или убежденията си, за да се противопоставя на задължения, които доброволно е поел (напр. да се пренебрегват професионалните задължения, за да се участва в молитви¹¹¹, да се настоява да се носи забранка в светско училище¹¹², или свещеник да оспорва ограниченията, наложени от църквата върху нейните служители с цел да запази чистотата на доктрината¹¹³). Също така, свободата на религията и убежденията не включва като цяло забрана за критика и присмех от страна на останалите¹¹⁴. Въпреки това, в случаите, когато въздействието на специфичните методи на противопоставяне или отричане на религиозните или други вярвания се състои в забрана за принадлежност към тези възгледи или за тяхното изповядване, държавата е длъжна да предприеме положителни стъпки, за да гарантира прилагането на чл. 9 по отношение на привържениците на съответните убеждения¹¹⁵.

В заключение, правото на колективно изповядване на религия или други убеждения не се ограничава само до църкви, а се разпростира и до благотворителни организации на определени секти или вероизповедания, както и до други организирани структури¹¹⁶.

Член 13, ал.3 от Конституцията на България предвижда: *“Традиционна религия в Република България е източноправославното вероизповедание”*. В конституциите на много други държави-членки на Съвета на Европа се съдържа подобна разпоредба, а Европейският съд по няколко случая е счел, че такава разпоредба, *сама по себе си*, не противоречи на Конвенцията. Въпреки това, вътрешното законодателство трябва да предвижда достатъчно гаранции срещу каквито и да било ограничения на свободата на принадлежност, приемане или промяна на религия или убеждения, независимо от тяхната традиционна или нетрадиционна същност, както и срещу неправомерни (от гледна точка на Конвенцията) ограничения на изповядването им.

Други разпоредби на Конституцията предвиждат специални защити на свободата на религията. Така, алинеи 1 и 2 на чл. 13 съответно забраняват ограничения на практикуването на *каквато и да било* религия и предвиждат отделяне на религиозните институции от държавата. Член 37 по-нататък предвижда неприкосновеност на свободата на съвестта и мисълта, както и свободата на избор на религия или убеждения. Той също възлага на държавата задължението да съдейства за поддържане на търпимост и уважение между вярващите от различните вероизповедания, както и между вярващи и невярващи. Нещо повече - абсолютният

---

¹¹⁰ Така например, лицата, които по свое убеждение се противопоставят на плащането на данъци или осигуровки, на военните разходи и на ядрената енергия, според Съда не се нуждаят от защитата на чл. 9.

¹¹¹ *X. срещу Обединеното кралство*, D&R 22 (1981), р.27 (33-37).

¹¹² *Карадуман срещу Турция*, D&R 74 (1993), р. 93 (108-109).

¹¹³ Напр. *Карлсон срещу Швеция*, D&R 57 (1988), р. 172 (175).

¹¹⁴ Жалба 17439/90, *Шоудхъри срещу Обединеното кралство* (непубликувано).

¹¹⁵ *Ото Премингер Институт срещу Австрия*, решение от 20 септември 1994 година.

¹¹⁶ *ИСКОН срещу Обединеното Кралство*, D&R 76-A (1994), р. 90 (106).

характер на вътрешния аспект на свободата на религията е потвърден в няколко решения на Конституционния съд¹¹⁷.

В същото време чл. 37 от Конституцията предвижда определени ограничения при изповядването на религиозни и други убеждения. Така чл. 37 урежда допустимите граници на свободата на съвестта и на вероизповеданието, на основание на националната сигурност, обществения ред, здравето и морала, и защита правата и свободите на другите граждани. Следва да се отбележи, че основанията за ограниченията, които се съдържат в чл. 37 на българската Конституция, съответстват на тези, предвидени в ал. 2 на чл. 9 от Европейската конвенция.

Европейският съд е приел, че всяка държава разполага със *свобода на преценка в широки граници* относно тълкуването на допустимите ограничения. При тълкуването на понятието “защита на обществения ред” не съществува яснота дали в обхвата му биха могли да се включат, при определени обстоятелства, съображения за “национална сигурност”. Възможностите за преценка на всяка държава относно подхода към въпросите, произтичащи от свободата на религията, не са неограничени. Така Европейският съд приема, че държавните органи могат да основават действията си на “обществения ред”, но като тълкуват това понятие стеснително – със значение на “предотвратяване на безредици на обществени места”¹¹⁸. В тази връзка Съдът изрично е изразил своето виждане, че наличието на или опасността от религиозно напрежение, не дава прерогативи на държавата да предприема прекомерно драстични стъпки за ограничаване на свободата на изповедание на определена религиозна група. При тези обстоятелства държавите по-скоро трябва да насърчават плурализма и да осигуряват търпимост между враждуващите фракции¹¹⁹. По същия начин Европейският съд не приема за оправдано и допустимо налагането на ограничения на вероизповеданието на малцинствени групи, поради предположения за враждебност на съответната религия или убеждения.

Единствените **възможни ограничения** на свободата на религия или убеждения при обстоятелства, които будят сериозни тревоги за обществения ред, са както следва: **(1) основани са на вътрешното законодателство, което е достъпно, предвидимо и прецизно, (2) насочени са към действителна и належаща социална необходимост и (3) са в състояние да постигнат законна цел, необходима в едно демократично общество, по едни пропорционален и недискриминационен начин.** Ето защо, докато действията на определени религиозни групи не могат да бъдат ограничавани като цяло, на основание предполагаема враждебност някои проявени форми на убежденията, като например подклаждане на религиозна омраза или призоваване към гражданско неподчинение, могат с основание да бъдат обявени извън закона. Държавните органи обаче трябва да приемат ограничителни решения само при преценка *за всеки конкретен случай*, като вземат под особено внимание принципите за необходимост, пропорционалност и забрана за дискриминация. Европейският съд е поставил ударението по-скоро върху неотложността на ограничението и начинът на неговото налагане, отколкото върху интереса, чиято защита са целели националните власти. В тази връзка трябва да отбележим, че свободата на религията, така, както я е тълкувал Съдът, изключва възможността за каквато и да било собствена преценка от

---

¹¹⁷ Решение №5 от 11 юни 1992 година по дело № 11/1992, обн. ДВ 49/1992, Решение № 12 от 15 юли 2003 година по дело №3/2003, обн. ДВ № 66/2003.

¹¹⁸ [Енгел и други срещу Холандия](#), решение от 8 юни 1976 година.

¹¹⁹ [Шериф срещу Гърция](#), решение от 4 декември 1999 година, (2001) 31 EHRR 561.

страна на държавите по въпроса дали религиозните убеждения или употребените средства за изразяване на тези убеждения са законосъобразни по своята същност ¹²⁰.

Оттук следва, че националните власти не могат да налагат никакви ограничения върху действията на религиозни групи, основавайки се единствено върху съображения за “национална сигурност”. Държавата има право да ограничи свободата на изповядване на религия от определена група, единствено когато има специфична, действителна и належаща социална необходимост, която изисква ограничаване на действията на религиозната група, за която става въпрос (напр. когато тя подклажда насилие, религиозна нетърпимост или омраза, като по този начин застрашава демократичните структури). Всяко такова ограничение трябва да бъде пропорционално на целта, която преследва, като не бъде мотивирано от, нито има за резултат, пряко или непряко, дискриминация на основание религия или убеждения.

В това отношение следва да се отбележи, че чл. 9 от Европейската конвенция не дава на националните власти правото на преценка нито относно легитимността на съдържанието на съответната религия и убеждения – традиционни и нетрадиционни, официално признати или непризнати (стига същите да отговарят на изискванията за убедителност, точност, значимост и сериозност), нито на средствата, чрез които техните последователи изразяват вътрешните си убеждения (стига това да не застрашава обществената сигурност, обществения ред, здравето, морала или правата и свободите на другите). Освен това чл. 9 не дава власт на местните власти да препятстват свободното изповядване на религия поради усещането за риск от социален протест или безредици. В това отношение Европейският съд на няколко пъти е постановявал, че евентуалното напрежение между съперничаещи помежду си религиозни групи е неизбежна последица от плурализма и ролята на властите в такава ситуация е не да премахва основанието за напрежение, по този начин премахвайки плурализма, а вместо това да осигури толерантност между съперничаещите си фракции. ¹²¹

В една светска държава, в която е налице ясно разделение между държавата и църковната власт, ще бъде очевидно нарушение на чл. 9 във връзка с чл. 14 [от Конвенцията] да се разреши съществуването на политически партии, чиито изисквания за членство дискриминират на религиозна основа. В същото време политически платформи, основани на религиозни ценности, не нарушават сами по себе си изискванията на Конвенцията в случай, че не насаждат религиозна омраза, не призовават към насилие или отмяна на демократичния ред. В този смисъл случаи, при които националните власти забраняват или ограничават дейността на политически партии поради техните религиозно обвързани възгледи, следва да бъдат изследвани за нарушение на чл. 11 от Конвенцията. Случаи обаче, при които на религиозни общества или институции им е забранено да изповядват свободно своите вярвания поради опасността да се предизвикат или да се допринесат за политически дебати, могат да доведат до нарушение на чл. 9. Проблеми като абортите, евтаназията, клонирането, семейната и социална политика, са директно свързани с ценностите, на които особено държат дадени религиозни или други групи и институции и публичното изразяване от тяхна страна на тези ценности не може да бъде изобщо ограничено. Само при конкретни обстоятелства, свидетелстващи, че изразяването на определени религиозни ценности може да наруши обществената сигурност, ред, здраве или правата и

---

¹²⁰ [Манусакис и други срещу Гърция](#), решение от 26 септември 1996 година, Reports 1996-IV, vol..

¹²¹ Например [Шериф срещу Гърция](#), решение от 4 декември 1999 година.

свободите на другите граждани, то може да бъде ограничено, и то при положение че това бъде сторено в съответствие с изискванията за необходимост, пропорционалност и не-дискриминация, провъзгласени във втората алинея на чл. 9.

Чл. 9 обаче не дава правото на членовете на една религиозна институция, разчитайки на свободата, гарантирана от този текст, да нарушават правилата и практиките на тази институция, доколкото те доброволно са си наложили задълженията, които институцията изисква от тях да спазват и освен това имат избора да напуснат по собствено желание. В своята практика Европейският съд е приел, че за да се запази чистотата на доктрината, религиозните институции могат оправдано да ограничат правата и свободите на своите обикновени членове, в случай че тези ограничения са стриктно необходими и пропорционални¹²². Вътрешните правила на религиозните институции и общества могат да ограничат правата и свободите на обикновените членове, ако тези ограничения не нарушават основните човешки права и са пропорционални на преследваната цел. Така например, срещу едно религиозно правило, забраняващо брака с лице, което принадлежи на друго вероизповедание или вяране, не би могло да се търси защитата на чл. 9 от Конвенцията.

Съществуват няколко основни принципа, установени от Европейския съд и отнасящи се до хората, които се отказват от военна служба заради убежденията си, и винаги те трябва да се имат предвид, за да се гарантира правилното прилагане на съществуващото вътрешно законодателство:

1. Съзнателните откази от военна служба могат да бъдат мотивирани не само поради религиозни съображения, но и поради съвест или дълбоки убеждения, произхождащи от етически, морални, хуманитарни, философски или други подобни мотиви.

2. Задължението на страните-членки на Съвета на Европа, които признават отказите от военна служба в националните си законодателства, да освобождават тези лица от задължителна военна служба, не означава, че замяната ѝ с алтернативна гражданска служба по отношение на тези лица е забранена¹²³.

Единственото изключение в тази насока е за последователите на Свидетелите на Йехова, които са признати от органите в Страсбург като “тотално противопоставящи се”, като за тях се изисква освобождаването им както от военна, така и от гражданска служба. Изключението за членовете на Свидетелите на Йехова е гарантирано, според Комисията, от сигурността, която членството в тази група предоставя, както и от пренебрежимо малката вероятност някой да се присъедини към такава затворена, строга секта, само за да избегне алтернативната служба. Други групи, които са потърсили подобна защита, досега не са успели да я получат, тъй като за никоя от тях Съдът не е приел, че се намира в позиция, сравнима с тази на Свидетелите на Йехова¹²⁴.

3. Държавите могат да предприемат мерки за принудителното изпълнение на алтернативната служба или да налагат санкции на онези лица, които отказват да я изпълняват¹²⁵.

---

¹²² Например *Карлсон срещу Норвегия*, D&R 57 (1988), p. 172 (175).

¹²³ Доклад от 29 юни 1967 година, *Grandrath*, Yearbook X (1967), p. 626 (672-674).

¹²⁴ Жалба № 10410/83, *Н. срещу Швеция*, D&R 40 (1985), p. 203 (207); Жалба № 20972/92, *Ранинен срещу Финландия*, D&R 84-A (1996), p. 17 (33).

¹²⁵ Жалба № 10600/83, *Йохансен срещу Норвегия* D&R 44 (1985), p. 155 (165); Жалба № 20972/92, *Ранинен срещу Финландия*, D&R 84-A (1996), p. 17 (32).

4. Всяка разлика в отношенията спрямо лицата, изпълняващи военна служба и лицата, обект на алтернативна служба, трябва да бъде оправдана, но само в степеня, в която двете категории лица са в сравнима позиция.

В това отношение Европейският съд на няколко пъти е постановявал, че разликата в продължителността на военната и цивилната служба не води до нарушение на чл. 9 във връзка с чл. 14 [от Конвенцията]. Тъй като алтернативната служба е като цяло по-лека от военната, всяко допълнително време по отношение на същата – достигашо дори два пъти продължителността на обикновената военна служба¹²⁶ – което трябва да прекарат лицата, отказали военна служба, е прието от Съда за основателно.

Подходът на Европейския съд спрямо държавната намеса при упражняването на родителски права от лица, принадлежащи към нетрадиционни религии, е твърде недвусмислен. Оплакванията, свързани именно с този въпрос, се разглеждат за нарушение по чл. 8 във връзка с чл. 14. Отказът на част от националните власти да предоставят родителски и/или попечителски права на лица, принадлежащи към нетрадиционни религии, само въз основа на абстрактни, общи съображения, свързани с неконформистките или неконвенционалните възгледи на религиозните групи, към които те принадлежат, ще бъде считан за нарушение на Конвенцията. За да бъде оправдано различното отношение въз основа на религия, националните власти трябва да установят ясна връзка между умственото състояние на детето и средата, в която то живее от една страна, и от друга – религията на родителя или неговите убеждения. В отсъствие на директно и конкретно доказателство, установяващо негативното влияние на нетрадиционните религиозни убеждения на родителя върху състоянието на детето, отнемането на родителските и/или попечителските права на този родител ще бъде неоправдано от гледна точка на Европейската конвенция.

В това отношение следва да се отбележи решението на Върховния касационен съд¹²⁷, предоставящо попечителство на М.М. – една от Свидетелите на Йехова – над сина й, изследващо дейността на религиозната група и нейния ефект върху състоянието на детето на М.М.¹²⁸

Чл. 11 защитава *свободата на мирни събрания*, както и на *свободно сдружаване*. Свободата на сдружаване включва в себе си правото на избор за образуване и членуване в организации като политически партии, професионални съюзи и други. Тук е важно да се отбележи, че само частноправните организации попадат под закрилата на чл. 11. Тъй като професионалните и други организации, учредени от държавата и подчинени на публичното право формират част от регулативната рамка и функционират в обществен интерес за защита на професионалните стандарти, според Съда такива организации попадат извън приложното поле на чл. 11¹²⁹.

Концепцията за “свобода на сдружаване” също така съдържа и свободата да не се членува в организация, например в професионална или профсъюзна организация¹³⁰. В този смисъл в своята практика Съдът е оставил отворен въпроса дали така

---

¹²⁶ Жалба № 17086/90, *Аутио срещу Финландия*, D&R 72 (1992), p. 245 (250).

¹²⁷ Решение № 502 на II Гражданско отделение на Върховния касационен съд, постановено на 8 септември по дело № 210/2003 година.

¹²⁹ *Ле Конт, Ван Льовен и Де Мейере срещу Белгия*, решение от 23 юни 1981 година, Series A, No. 43; (1982) 4 EHRR 1.

¹³⁰ *Х. срещу Белгия*, Жалба № 4072/69, Yearbook XIII (1970), p. 708 (718).

наречената 'closed shop' система сама по себе си е несъвместима с чл. 11 от Конвенцията. Съдът обаче е приел, че чл. 11 може да бъде нарушен, ако задължителното членство в профсъюзна организация е придружено от обстоятелства, които влияят върху съдържанието на свободата на сдружаване, гарантирана от чл. 11. Такива обстоятелства могат да бъдат заплахата от уволнение за лицата, които не желаят да членуват в профсъюзната организация, налагането на други сериозни "санкции" или индивидуални откази за членство поради лични убеждения и вярвания.

Във връзка с профсъюзните организации чл. 11 налага задължение върху държавите да защитават интересите на индивида срещу злоупотреби от страна на организации, които злоупотреби могат да следват от господстващото положение на дадена организация¹³¹. По този начин изключването от профсъюзна организация в нарушение на правилата на тази организация или въз основа на спорни правила, или налагането на изключителни затруднения за индивида, могат да доведат до нарушение на Конвенцията.

По принцип правото да се образуват професионални съюзи включва правото на същите да приемат собствени правила, да се самоуправляват и да се присъединяват към профсъюзни конфедерации. Това от своя страна означава например, че властите трябва да се съобразяват с профсъюзите, за да могат последните да отстояват правата на своите членове, въпреки че Съдът е приел, че това задължение не следва да се разбира в смисъл, че властите трябва да се консултират с професионалните съюзи преди вземането на определени решения¹³², или че държавата като работодател е задължена да сключва колективни трудови договори с определени профсъюзи¹³³.

Въпреки, че Съдът не счита колективното договаряне за задължително с оглед ефективното упражняване на свободата на сдружаване в профсъюзни организации, той все пак е приел, че властите, които разрешават на работодателите например да използват финансови стимули, за да убедят наетите работници и служители да се откажат от правото си на сдружаване, или особено да постигнат прекратяване на съществуващите колективни трудови договори, не изпълняват своето задължение да осигурят упражняването на правата, признати от чл. 11¹³⁴.

По отношение на стачките органите в Страсбург намират, че те са важни, въпреки че не са единствени средства за защита на правата на членовете на професионалните съюзи. Следователно правото на стачка, приемайки че същото е гарантирано от чл. 11, може да бъде обект на ограничения, наложени от националното законодателство¹³⁵. Ограниченията на упражняването на правото на стачка на определени професионални групи, например на служещите във въоръжените сили, в полицията и в държавната администрация, са също допустими в случай, че възможността за подобни ограничения е постановена със закон и че самите ограничения преследват законови цели и са пропорционални.

Във връзка със служещите във въоръжените сили и в полицията дори общи безусловни ограничения на правото им да членуват в политически партии (като част от

---

¹³¹ Делото *Чийл*, Жалба № 10550/83, D&R 42 (1985), р. 178 (186).

¹³² [Национален съюз на белгийската полиция срещу Белгия](#), решение от 27 октомври 1975 година, А.19, р. 18.

¹³³ [Съюз на шведските локомотивни машинисти срещу Швеция](#), решение от 16 февруари 1976 година, А.20, рр. 15-16.

¹³⁴ [Съюз на шведските локомотивни машинисти срещу Швеция](#), решение от 16 февруари 1976 година, А.20, рр. 15-16.

¹³⁵ [Шмидт и Далстрьом срещу Швеция](#), решение от 6 февруари 1976 година, А. 21, р. 16.

правото им на сдружаване) според Съда могат да бъдат оправдани по исторически причини¹³⁶. В отсъствието обаче на непреодолими исторически причини забраната за служещите в армията или дори за държавните служители да членуват в политически партии може да доведе до нарушение на Конвенцията, ако тази забрана е безусловна (когато не само е забранено на такива лица да заемат ръководни, публични постове в политически партии, но също така им е забранено въобще обикновеното членство в тях).

Член 43 от българската Конституция гарантира правото на гражданите да се събират мирно и без оръжие на събрания и манифестации. Алинея втора от същия член постановява, че редът за организиране и провеждане на събрания и манифестации се определя със закон. Това е Законът за събранията, митингите и манифестациите от 1990 г. Чл. 11 от Конвенцията, подобно на чл. 12 от Закона за събранията, митингите и манифестациите, предвижда допустимите ограничения на свободата на мирно събиране в интерес на националната или обществената сигурност, за предотвратяване на безредици или престъпления, за защитата на здравето и морала или на правата и свободите на другите. Трайно установено в практиката на органите в Страсбург е, че основанията за въвеждане на ограниченията, предвидени от чл. 11, трябва да се тълкуват стриктно. Така свободата на мирно събиране не може да бъде ограничавана въз основа на опасения, свързани с обществения ред, тъй като провеждането на събрание, манифестация или митинг би могло да предизвика напрежение сред различни социални групи. Тъй като плурализмът и свободната размяна на различни мнения се считат за едни от основните характеристики на демократичното общество, **Европейският съд е постановил, че дори на онези идеи, които са противоречиви – които дразнят, шокират, обиждат или са в противоречие с обществения морал – трябва да бъде осигурен достъп за изразяването им пред публика.** В това отношение националните власти са задължени винаги да намерят баланса в полза на малцинствените групи, независимо от това колко непопулярни са те или техните разбирания. Това задължение на властите налага същите не само да разрешават на тези групи да се събират на публични места и да изразяват свободно мненията си, но и да ги защитават от контра-демонстратори или от мнозинството от населението като цяло. Фактът (или вероятността), че едно събрание е ескалирало до насилствен сблъсък между групата на демонстрантите и трети лица, не може да послужи като валидно основание за налагане по-късно на санкции на демонстриращата група, или за забрана за провеждане на събитието като превантивна мярка. Една демонстрация може да бъде забранена на основание, свързано с опазването на обществения ред, само ако съществуват убедителни, конкретни доказателства, че участниците в тази демонстрация имат намерението да извършат насилствени действия. От гледна точка на Европейската конвенция загрижеността на властите, че провеждането на публичното събитие може да доведе до насилие, не е основателна причина за ограничаване правото на мирно събиране.

От гледна точка на Европейската конвенция свободата на мирни събрания не може да се ограничава на основание, че група демонстранти желае да постави публично пред обществото въпроси, които са необичайни, крайни, обидни или исторически чувствителни.

По подобен рестриктивен начин се тълкува в практиката на органите в Страсбург и понятието “национална сигурност” като основание за ограничаване на

---

¹³⁶ *Реквени срещу Унгария*, решение от 20 май 1999 година.

правото на свободно събиране. Мотивите на Съда в това отношение значително наподобяват тези, обосновали ограничителното тълкуване на понятието “предотвратяване на обществени безредици”. Така националните власти не могат да оправдаят забраната на една публична демонстрация по принцип, защото участниците в тази демонстрация можело [да поискат] да изразят мнения относно желанието за установяване на нов конституционен ред в страната или относно сепаратистки аспирации на част от населението. Ограничаването на правото на свободно събиране може да бъде наложено, само ако съществуват **убедителни, конкретни доказателства**, че участниците в една публична демонстрация имат намерението да се опитат по *насилствен* начин да изменят установения демократичен ред, или по друг начин възнамеряват да извършат *насилствени* действия, за да им обърне внимание обществото. В тази връзка една забрана за мирна публична демонстрация на малцинствена група, която иска да изостри чувствителността на обществото към своето желание за териториална независимост, няма да бъде оправдана от гледна точка на Конвенцията, тъй като подобно мирно изразяване на свободата на събиране не представлява осезаем риск за насилствено нарушаване на териториалната цялост на държавата.

От гореизложеното следва, че в случаите, когато националните власти могат да бъдат оправдани за ограничаването на свободата на мирно събиране на основанията “обществен ред” или “национална сигурност”, трябва да бъдат изпълнени някои условия. На първо място, трябва да съществуват **безспорни доказателства за реална и конкретна заплаха**. Второ, голословното твърдение, че забраната на една публична демонстрация преследва законна цел, без ясно и основателно посочване на специфичната заплаха, възприета като съществуваща, не е достатъчно. Това изискване (т.е. че **ограничаването на свободата на мирно събиране винаги трябва да е основателно**) се извежда както от националното законодателство (Закон за събранията, митингите и манифестациите), така и от чл. 11 от Европейската конвенция. Трето, ограничението следва да се счита за необходимо само когато **заплахата, която събранието предизвиква, включва в себе си умишлената употреба на насилие** от страна на участниците. Тази заплаха обаче винаги трябва да бъде разграничавана от вероятността да ескалира насилие вследствие действията на трети лица, които не са съгласни с мненията, изразени от участниците в една мирна демонстрация. И накрая, ограниченията на свободата на събиране винаги трябва да бъдат **пропорционални на преследваната от закона цел и да не бъдат скрито мотивирани** от - или директно, или косвено да доведат до - дискриминация по отношение на отделни социални групи въз основа на етнически произход, религия, политически убеждения или други признаци.

Така по делото *Станков и Обединената македонска организация “Илинден”*, след като е анализирал в детайли основанията, посочени от правителството, за налагане на забраните за провеждането на събрания на организацията, т. е. заплахата за нарушаване на обществения ред, опасността за териториалната цялост и националната сигурност на държавата, и опасността да бъдат извършени престъпления, Съдът е постановил, че обстоятелството, че властите “*са прибягнали до мерки, които са целели да предотвратят разпространяването на възгледите на жалбоподателите по време на демонстрациите, които са искали да проведат ...при обстоятелства, при които няма истински, предвидим риск за насилствени действия или за подбuditелство към насилие или за каквито и да било други форми на отричане на демократичните*

принципи” е в нарушение на принципа на пропорционалността, залегнал в чл. 11 (2) от Конвенцията¹³⁷. На 20 октомври 2005 г., позовавайки се на правните изводи по делото *Станков и Обединената македонска организация “Илинден”*, Европейският съд е приел, че България е нарушила чл. 11 в друг случай относно наложени ограничения на свободата на събиране на една група “Илинден”, а именно по делото *Обединена македонска организация “Илинден” и Иванов срещу България*¹³⁸. Отбелязвайки неспособността на полицията да осигури мирното протичане на една от провежданите от организацията панихиди чрез вземането на адекватни мерки да се предотвратят насилствени действия на трети лица, насочени срещу участници в събитието, или поне да се ограничи тяхната степен, Съдът е заключил, че българската държава не е изпълнила задълженията си по чл. 11 от Конвенцията. Още по-обезпокоителното е, че Съдът е достигнал тези изводи, вземайки предвид особено факта, че една от забраните, за които се оплаква организацията-жалбоподател, е била наложена с почти същите мотиви, дори след като подобни мерки са били обявени за противоречащи на чл. 11 в предишното решение на Съда по делото *Станков и Обединената македонска организация “Илинден”*.

Европейската конвенция /така и чл. 43 от Конституцията/ не осигурява абсолютна неприкосновеност на събранията на закрито. Обстоятелството, че тези събрания могат и трябва да бъдат провеждани без необходимостта да се поиска и получи предварително разрешение, не означава, че националните власти не могат да налагат някои ограничения. Всякакви подобни ограничения обаче трябва да бъдат обосновани в смисъл, че същите трябва да преследват законна цел, да бъдат стриктно необходими и пропорционални и да не бъдат мотивирани от, или да довеждат до, дискриминационно отношение. В този смисъл националните власти оправдано могат да се намесят при провеждането на такова събрание, само ако са налице убедителни и конкретни доказателства да се предполага, че събранието представлява сцена за извършване на незаконни действия. Понятието “незаконни” трябва да бъде стриктно тълкувано от гледна точка на Европейския съд. Ето защо, например, намесата при провеждане на събрание на закрито, само защото за участниците в него се знае, че критикуват установения в страната конституционен ред и поради това се предполага, че заплашват националната сигурност или териториалната цялост, няма да бъде оправдано от гледна точка на Конвенцията, освен ако съществува неоспоримо доказателство, че участниците в събранието заговорничат да използват насилствени средства, за да отрекат основните демократични принципи. Аргументът, че група лица са ангажирани в някакъв вид религиозна дейност, без да са регистрирани официално като религиозна общност, не може да послужи като валидно основание за ограничаване на свободата на събранията и вероизповеданието на тези лица. Докогато подобна дейност остава *стриктно в частноправната сфера*, и докогато тя не заплашва обществения ред, сигурността, здравето и правата и свободите на другите граждани, държавите са длъжни да се въздържат от намеса. Всяка намеса, която не отговаря на оправданите основания за ограничение, прокламирани от чл. 9 и чл. 11 от Европейската конвенция, може да доведе, в зависимост от конкретните обстоятелства, до нарушение на свободата на религията и убежденията, свободата на събранията, както и на принципа за недискриминация.

---

¹³⁷ *Станков и Обединената македонска организация “Илинден” срещу България*, решение от 2 октомври 2001 година, пар. 91-112.

¹³⁸ *Обединена македонска организация “Илинден” и Иванов срещу България*, решение от 20 октомври 2005 година.

Основните принципи на тълкуването на чл. 11 по отношение на политическите партии са посочени в няколко решения на Европейския съд срещу Турция: делото *Обединена комунистическа партия*¹³⁹, делото *Социалистическа партия*¹⁴⁰, делото *Партия на свободата и демокрацията*¹⁴¹, и делото *Рефах Партизи (Партия на благоденствието)*¹⁴². Тези дела касаят чувствителна материя, свързана с преценка за национална сигурност, териториална цялост, защита на малцинствата и поддържане на политическия и социален ред.

По делото *Партия на свободата и демокрацията* Съдът е намерил, че въпреки, че политическите идеи на тази партия могат да се *считат* за несъвместими с действащите принципи и структури на турската държава, това само по себе си не означава нарушение на демократичните правила. Съдът се е обосновал, че същността на демокрацията се изразява в предлагането на общественото внимание и публичното обсъждане на различни политически проекти, дори на такива, които поставят под въпрос начина, по който държавата е организирана – нейният конституционен и правен порядък – при положение, че същите не накърняват самата демокрация. По-нататък в решението се приема, че не би могло да се оправдае възпрепятстването на дейността на една политическа група само поради това, че същата е търсела да инициира диалог по някои неприятни национални въпроси (например кюрдския въпрос), доколкото групата не е пропагандирала или прибегвала до насилие.

На подобни основания Съдът е открил нарушение на чл. 11 по делата *Обединена комунистическа партия на Турция* и *Социалистическа партия*. Съдът е приел, че само убедителни и непреодолими причини могат да обосноват налагането на ограничения върху свободата на събранията на политическите партии. Никакви ограничения не могат да бъдат оправдани ако (1) една партия предлага промяна, която макар и свързана със съществуващата структура на държавата и нейният установен порядък, не е сама по себе си несъвместима с фундаменталните демократични принципи и (2) средствата, предложени за прокарването на тази промяна, са законови и демократични.

Общите принципи, посочени от Съда в гореспоменатите решения, са доразвити в по-късното дело *Рефах Партизи (Партия на благоденствието)*. Особено ударение е поставено върху изследването на съществуването на “належаща социална необходимост”, която според Съда е от основно значение за определяне на необходимостта държавата да се намесва по отношение на свободата на сдружаване. Съдът намира, че за да се установи дали отказът да се регистрира въпросната политическа партия е мотивиран отлежаща социална необходимост, трябва да се изследва: (1) дали рискът за демокрацията е достатъчно осезателен; (2) дали действията и речите на лидерите на въпросната партия, въз основа на които е ограничена свободата ѝ на събрания, могат да бъдат приписани на самата партия и (3) дали приписаните на партията действия и речи представляват едно цяло, което дава ясна картина на модела на обществото, защитавано от партията, и дали този модел е съвместим с концепцията за “демократично общество”. Крайният анализ в това отношение според Съда трябва също да вземе предвид историческия контекст, в който

---

¹³⁹ *Обединена комунистическа партия на Турция и други срещу Турция*, решение от 30 януари 1998 година, Reports 1998-I.

¹⁴⁰ *Социалистическа партия и други срещу Турция*, решение от 25 май 1998 година, Reports 1998-III.

¹⁴¹ *Партия на свободата и демокрацията (ÖZDEP) срещу Турция*, решение от 8 декември 1999 година, Reports 1999-VIII.

¹⁴² *Делото Рефах Партизи (Партия на благоденствието)*, решение от 31 юли 2001 година.

е постановен отказът да се регистрира дадена партия. В светлината на плановете на Партията на благоденствието да установи множество правни системи, в които основан на шерията режим ще бъде отново въведен в турската държава, както и неспособността на лидерите на партията да се разграничат от членовете на партията, които публично са призовавали за използването на сила, Съдът е намерил, че отказът на властите да регистрират партията е бил необходим, тъй като е отговарял на належаща социална необходимост.

Основавайки се на принципите, изложени по-горе, в решението си по делото *ОМО Илинден-ПИРИН* на 20 октомври 2005 г., Съдът е постановил, че България е нарушила чл.11 от Конвенцията, обявявайки партията ОМО Илинден-ПИРИН за противоконституционна, мотивирайки се, че :

“Само по себе си обстоятелството, че една политическа партия призовава за автономия или дори настоява за отделяне на част от държавната територия, не е достатъчно основание за прекратяването ѝ поради заплахата за националната сигурност. В едно демократично общество, основано на принципа на правовата държава, на политическите идеи, които противоречат на установения ред, без да подлагат под въпрос основите на демокрацията, и чиято реализация са защитава чрез мирни средства, трябва да бъде разрешена възможността за свободното им изразяване чрез, *inter alia*, участие в политическия процес. Колкото и шокиращи и неприемливи да изглеждат изявленията на лидерите на партията и нейните членове на властите или на мнозинството от населението и колкото и нелегитимни техните искания могат да бъдат, те не изглеждат да оправдават въпросната намеса.”

Съдът е повторил, че с оглед на значимата роля, която играят политическите партии за правилното функциониране на демокрацията, основанията, на които може да се ограничи тяхната свобода на събранията, трябва да бъдат стриктно тълкувани и оправдани с убедителни и непреодолими причини.

4. Право на свобода на словото, отстояването на мнение, право на търсене, получаване и разпространяване на информация – чл.10 ЕКПЧ

Член 10, който гарантира „свободата да се отстоява мнение, да се получават и разпространяват информация и идеи” заема специално място сред правата, гарантирани от Европейската Конвенция. Последователно органите в Страсбург поддържат, че **свободата на изразяване „представлява един от най-важните фундаменти на демократичното общество и едно от основните условия за неговия прогрес и изживяване на всеки индивид.”**¹⁴³

Европейският съд се е въздържал от дефинирането на понятието свобода на изразяване. По-скоро се е фокусирал върху въпроса дали и кога една намеса в каквато и да било форма на изразяване е допустима съгласно изискванията на втория параграф на чл.10. Тъй като обстоятелствата на всяко едно конкретно дело имат огромно значение за решението на Съда – поради естеството на правото, гарантирано от чл.10 и трудността на задачата да се запази балансът между интересите на всички засегнати - Съдът разглежда проблемите, касаещи чл.10, главно на принципа случай за случай. И макар този подход да е съвсем разбираем, това прави донякъде трудно извеждането на

---

¹⁴³ Например [Лингенс срещу Австрия](#), решение от 8 юли 1986.

ясни и недвусмислени правила за приложението на принципите, развити от Европейския съд относно свободата на изразяване на национално ниво.

От практиката на Съда могат да бъдат изведени следните общи принципи за тълкуването и приложението на чл.10:

- И физически, и юридически лица могат да се позовават на чл.10. С оглед приложимостта на чл.10 е без значение дали лицето търси гаранциите на чл.10 като отделен гражданин или като член на група. Все пак с оглед на втория параграф на чл.10 може да е от значение специфичният статут, длъжност или позиция на това лице¹⁴⁴.

- Член 10 е приложим не само за информация или идеи, които благосклонно се възприемат като безвредни или дори с безразличие, но и спрямо информация, идеи и мнения, които обиждат, шокират или смущават. В тази връзка, дори изявления, които рисуват предимно негативна картина на състоянието в държавата и имат враждебни оттенъци, могат да са допустими по чл.10, ако не насърчават насилието и не представляват език, изразяващ омраза¹⁴⁵.

- Основанията за ограничаване на свободата на изразяване следва да се тълкуват ограничително. За да бъде едно ограничение допустимо, то трябва не само да е наложено в съответствие със закона, но трябва и да отговаря на непосредствена обществена необходимост. И макар и националните власти да разполагат с определена свобода на преценка относно съществуването на такава необходимост, тяхната дискреция не е неограничена. Основанията трябва да съответстват на една или няколко от изброените във втория параграф на чл.10 законни цели. Преценката за наличието на конкретна необходимост и за това, доколко тя е спешна, трябва да бъде взета въз основа на един приемлив преглед на относимите факти. Така изтъкнатите причини за налагане на ограничението трябва да са относими и достатъчни, а ограничението само по себе си трябва да е пропорционално на преследваната законна цел. Изискването за пропорционалност по чл.10 донякъде се различава от стандарта, приложим към другите права, гарантирани от Конвенцията. В случаите, касаещи например членовете 2, 3, 5, 6, 8, 9 и 11, страсбургските институции винаги са подчертавали, че за да се приеме едно ограничаване на която и да е от тези разпоредби за справедливо, то не трябва да е прекалено с оглед на стриктно необходимото за защита на интереса, който изисква ограничаването. Т.е. поставя се ударение върху значимостта на защитата на засегнатото право, а интересът, който може да бъде накърнен, е поставен донякъде на второ място. Държавите, следователно, са длъжни да прилагат минималистичен подход и да налагат ограничения, които са строго необходими за защитата на един законен интерес. В делата по чл.10 защитата на законните интереси е оценена малко по-високо заради общественото въздействие, което би могло да има, ако предоставената защита е неадекватна. Така националните власти са длъжни във всеки един конкретен случай, касаещ свободата на изразяване, да преценят тежестта на намесата в това право в сравнение с обществената вреда, която би могла да произлезе, ако не се гарантира напълно интереса, заради който се налага ограничението.

---

¹⁴⁴ Изискванията на определени професии може легитимно да ограничават свободата на изразяване на хората от тази професията. Само ако лицето желае да упражнява определена професия, именно за да може да изразява мнението си (което иначе не би било възможно), може да възникне въпрос по чл.10 Например *Wille v. Liechtenstein*, решение от 28 октомври 1999.

¹⁴⁵ *Dicle v. Turkey*, решение от 10 ноември 2004.

- Член 10 защитава не само същността на идеите и информацията, но и формата, под която те биват изразявани¹⁴⁶. Средствата, чрез които едно мнение бива изразявано, са защитени обаче само доколкото имат самостоятелно значение за изразяването на мнението. Аналогично, лицето, което предоставя тези средства, също е защитено от чл.10, макар и това лице да не подкрепя изразеното мнение¹⁴⁷. Все пак чл.10 не предполага право на трибуна за упражняване на свободата на изразяване¹⁴⁸.

- Пребиваването в една страна не представлява самостоятелно средство за изразяване на мнение, освен ако е категорично доказано, че няма друга страна, в която това конкретно мнение би могло да бъде изразено¹⁴⁹. Едновременно с това обаче, една заповед за експулсиране би могла да попадне в приложното поле на чл.10, ако цели именно ограничаване свободата на изразяване¹⁵⁰.

- Свободата на изразяване на включва правото да бъде предоставена възможност за изразяване на мнение на език по избор на лицето, изразяващо мнението¹⁵¹. Правото да се гласува също не е защитено от чл.10¹⁵².

- При преценката дали съществува позитивно задължение за държавата да гарантира свободата на изразяване следва да се има предвид справедливият баланс между интереса на общността и интересите на индивидите. Обхватът на това задължение ще зависи от естеството на конкретната ситуация и произтичащите от нея възможности, които трябва да се преценят с оглед приоритетите и наличните средства.

- Член 10 предоставя висока степен на защита на журналистите. Тази защита обаче се отнася до отразяването на въпроси от обществен интерес и предполага, че журналистите работят добросъвестно с цел да представят точна и достоверна информация в съответствие с етичните правила на професията си.

Радио- и телевизионните предавания могат да подлежат на лицензиране. Не е позволена обаче дискриминацията при издаване на лицензии, или в случаите на държавен монопол - при предоставянето на телевизионното време на политическа партия, профсъюз или друга институция на основа политическа, религиозна, философска или етническа характеристика. При преценката, дали е имало дискриминация, трябва да се имат предвид всички аспекти на политическия, религиозния и социалния климат в конкретната общност.

Европейският съд е приел, че защитата на правото на чест, достойнство и добро име е универсално приложима и следователно се разпростира върху политици, държавни служители, и други длъжностни лица. Въпреки това, в светлината на значимостта на свободния политически дебат, който Съдът намира, че е “в самата сърцевина на концепцията за едно демократично общество”, Съдът е постановил, че границите на допустимата критика са по-широки, когато същата е насочена към публична фигура¹⁵³. По делото [Лингенс](#) Съдът е извел постулата, че за разлика от частните лица, **политиците “неизбежно и съзнателно излагат всяка своя дума и постъпка на внимателен критичен анализ от страна на журналистите и на**

---

¹⁴⁶ Например *News Verlags GmbH & Co KG v. Austria*, решение от 11 януари 2000; *Perna v. Italy*, решение от 25 юли 2001.

¹⁴⁷ *Müller and Others v. Switzerland*, решение от 24 май 1988.

¹⁴⁸ *Appleby v. the United Kingdom*, решение от 6 май 2003.

¹⁴⁹ *Agee v. the United Kingdom*, решение на Комисията от 17 декември 1976.

¹⁵⁰ [Piermont v. France](#), решение от 27 април 1995.

¹⁵¹ [Belgian Linguistics v. Belgium](#), решение от 23 юли 1968.

¹⁵² Например Жалба № 6573/74, *X. v. the Netherlands*, D&R 1 (1975).

¹⁵³ [Лингенс срещу Австрия](#), решение от 8 юли 1986 година.

обществеността като цяло, и следователно трябва да демонстрират една по-висока степен на толерантност". Съдът е презюмирал, че приемайки една публична роля, политиците и другите обществени личности се отказват в известна степен от закрилата, предвидена във втората алинея на чл. 10. По-нататък, ограничаването на свободното изразяване на мнение се счита в по-малка степен за допустимо, когато пострадалото лице е публична фигура предвид обществения интерес от критичност в случаите, когато се обсъжда поведението и характера на такава личност, както и поради превъзхождащия арсенал от средства за защита, с които публичните фигури разполагат, за да отговорят на несправедливо отправени към тях критики. По този начин като цяло Съдът възприема, че вредата, причинена върху репутацията на личността, ще бъде по-сериозна в случаите, в които се касае за частни лица, отколкото при публичните фигури.

При вземането на решение дали правото на защита на репутацията трябва да надделее над правото на свободно изразяване на мнения, националните съдилища трябва да правят внимателно разграничение между разгласените факти и изказаните оценки предвид обстоятелствата във всеки конкретен случай. Според Европейския съд подобно разграничение е от особена важност за оценката дали е налице критерият "необходимост в едно демократично общество", който може да оправдае намесата при упражняване на правото на свободно изразяване на мнения, особено по отношение на журналистите.

Намеса в свободата на изразяване на мнение е по-вероятно да бъде оправдана, когато се отнася до разгласяване на факти, отколкото при изразяване на оценка. По делото [Лингенс](#) Европейският съд е посочил, че съществуването на фактите може да бъде установено чрез доказателства, докато истинността на изказаната оценка не подлежи на доказване. Следователно, според Съда изискването журналистите да доказват всички свои твърдения, дори тези, които по своя характер представляват оценки, за да избегнат наказателна отговорност, е невъзможно да бъде изпълнено, поради което това изискване нарушава самото право на свободно изразяване на мнения, което е основна част от общото право, гарантирано от чл. 10 от Конвенцията.¹⁵⁴

Това обаче не означава, че на всяко твърдение, което може да се квалифицира като оценка, е гарантирана защитата по чл. 10. Всъщност изказаните оценки без каквото и да било позоваване на факти в тяхна подкрепа, могат да се възприемат като прекалени и следователно недопустими¹⁵⁵. В тези случаи намесата от страна на националните власти по отношение свободата на изразяване на мнения може да бъде оправдана дотолкова, доколкото се спазва принципа на пропорционалността. При вземането на решенията относно обосноваването на една намеса, националните съдилища трябва да вземат предвид обстоятелствата във всеки отделен случай и в техния контекст да се опитат да установят къде се намира **балансът между правото на свободно изразяване на мнение (особено що се отнася до медиите), обществения интерес и необходимостта от защита на правото на чест, достойнство и добро име.**

В същото време обаче изискванията за доказване истинността на разгласените факти, съответно на фактите в подкрепа на изказана оценка, не трябва да бъдат такива,

---

¹⁵⁴ *Лингенс срещу Австрия*, решение от 8 юли 1986 година.

¹⁵⁵ Например *Стийл и Морис срещу Обединеното кралство*, решение от 15 февруари 2005 година, *Соколовски срещу Полша*, решение от 29 март 2005 година, *Украинската медийна група срещу Украйна*, решение от 29 март 2005 година.

че да препятстват свободата на медиите. Критерият за постигане на правилния баланс според Европейския съд е доказването на наличието или отсъствието на добросъвестност от страна на журналиста, и на издателите по дела за обида и клеветата. Следователно защитата на правото на медиите да предоставят информация по въпроси от обществен интерес изисква от журналистите да действат добросъвестно и въз основа на точни факти. Според Европейския съд понятието за “добросъвестност” изисква полагането поне на минимални усилия от страна на авторите и издателите да проверят всяка информация преди публикуването ѝ¹⁵⁶. Необходимостта да бъдат потвърдени фактическите твърдения нараства със засилването на клеветническия характер на определено становище. Журналистите обаче трябва да могат да разчитат на официална информация, без да имат задължението да разследват фактите, въз основа на които тази информация се основава¹⁵⁷ и дори ако обвиненията, съдържащи се в тази информация, не могат да бъдат доказани¹⁵⁸. На последно място, следва да се вземе предвид и стилът, в който е направено журналистическото твърдение, когато се прави преценка дали това твърдение отразява факт или коментар¹⁵⁹.

Този принцип се прилага общовалидно както в гражданските дела (за деликт), така и в наказателни производства. Въпреки че при тях тежестта на доказване може да бъде преместена върху ответника¹⁶⁰, той трябва да бъде освободен от отговорност, ако може да представи доказателства в подкрепа на твърдяните от него факти, или ако докаже, че е действал оправдано и добросъвестно, в случай че се касае за изразена от него оценка.

Чл. 10 от Европейската конвенция предлага солидна, но не абсолютна защита на журналистическите източници. Съдът е намерил, че тази защита е “едно от най-важните условия за свободата на пресата” и че “ограниченията по отношение на конфиденциалността на журналистическите източници изискват най-внимателно разглеждане”¹⁶¹.

При решаване на въпроса дали на журналистическите източници е гарантирана защита, във всеки отделен случай националните съдилища трябва да определят 1) до каква степен един журналист е действал добросъвестно, 2) какъв е общественият интерес от публикуването на информацията, 3) какъв е интересът на лицето, което би могло да бъде или е било засегнато чрез публикацията, и 4) дали преследваната от закона цел, поради която би могла да бъде нарушена поверителността на журналистическите източници, не може да бъде постигната по друг, в по-голяма степен съответстващ на принципа на пропорционалността, начин. Необходимо е внимателно изследване на тези условия преди националните съдилища да решат къде точно следва да бъде намерен баланса по всеки отделен случай.

Правото на свобода на словото, гарантирано от чл.10 ЕКПЧ, защитава също информация и идеи, които накърняват, шокират или обезпокояват. Европейският съд намира този елемент от обхвата на чл.10 за особено важен с оглед изискванията на едно демократично общество. Все пак това не означава, че законодателство, което регулира изразяването на омраза като цяло е несъвместимо с Конвенцията. Напротив,

---

¹⁵⁶ Например *Прагер и Оберилик срещу Австрия*, решение от 26 април 1995 година; *Бусуич срещу Молдова*, решение от 21 декември 2004 година.

¹⁵⁷ *Коломбани и други срещу Франция*, решение от 25 юни 2002 година.

¹⁵⁸ *Тромсо и Стенсаас срещу Норвегия*, решение от 20 май 1999 година.

¹⁵⁹ *Соколовски срещу Полша*, решение от 29 март 2005 година.

¹⁶⁰ Член 45 от Закона за задълженията и договорите.

¹⁶¹ [*Гуудуин срещу Обединеното кралство*](#), решение от 27 март 1996 година.

Съдът се е произнасял, че по-конкретно когато биват засягати религиозни мнения и вярвания може да има „*легитимно задължение да се избягват, доколкото това е възможно, изрази, които са безпричинно обидни към другите и по този начин нарушават правата им и които следователно не допринасят към нито една от формите на обществен дебят или по-нататъшния прогрес на човешките дела.*”¹⁶²

Същите принципи са приложими спрямо обидния език на расови или етнически намеци. Във всички случаи аргументът за легитимното ограничаване на свободата на словото е дори по-силен, когато изказаните идеи и мнения не само са обидни към определена група, и по-този начин попадат в категорията “език, изразяващ омраза”, но и призовават към насилие. При тези обстоятелства е малко вероятно правото на свободно слово на тези, които разпространяват информация, която открито призовава към насилие или може разумно да се предположи, че ще последва насилие, да надделее над легитимната необходимост от защита на обществения ред и правата на другите.

Важността на плурализма и свободния дебят в едно демократично общество и специалната роля на медиите на “обществен страж” им позволява да предават дори такава информация, която може да “шокира, обижда или тревожи”. Това право обаче не е абсолютно в смисъл, че то може законно да бъде ограничено “*в интерес на националната сигурност, териториалната цялост и обществения ред, за предотвратяване на безредици и престъпления, за защита на здравето и морала, за защита на репутацията и правата на другите, за предотвратяване на разкриването на информация, за предотвратяване на изтичането на секретна информация или за поддържане на авторитета и безпристрастността на правосъдието*”. По този начин Европейската конвенция предоставя на държавите правото да ограничат свободата на изразяване за защита на горепосочените интереси. Това право обаче не поражда задължение за налагане на ограничения.

В практиката на Съда в Страсбург не е ясно установено дали свободата да се “*получава информация и идеи*” включва позитивно задължение от страна на държавата да предоставя информация. Досега Европейският съд е разглеждал този конкретен въпрос по конкретни случаи, признавайки, че необходимостта да бъде защитена определена чувствителна информация в някои случаи може да оправдае отказа на властите да направят тази информация обществено достъпна. Обаче всяко такова законно ограничение на свободата да се получават информация и идеи трябва да бъде в строга пропорция с преследваната цел и да не бъде произволно.

5. Забрана за дискриминация – чл.14 ЕКПЧ

Понятията за равенство и недискриминация са сред най-фундаменталните и сложни принципи в правния ред на модерните демократични общества.

Чл. 14 от ЕКПЧ съдържа забрана за дискриминация във връзка с правата и свободите, гарантирани от Конвенцията и протоколите към нея. Той гласи както следва:

“Упражняването на правата и свободите, предвидени в тази конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана по-специално на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или

---

¹⁶² *Otto-Preminger-Instituut v. Austria*, решение от 20 септември 1994.

социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.”

Въпреки сравнително ограничения обхват и ясната формулировка на чл. 14, практиката на Европейския съд по тази разпоредба е колеблива и непоследователна. Все пак, възприети са следните общи принципи на приложение на чл. 14:

Чл. 14, както всички други разпоредби на Конвенцията, е фокусиран в значителна степен върху правата на отделните индивиди, а не на групи лица. Следователно, жалба до Страсбург могат да подадат само лица, които твърдят, че са засегнати от нарушение на чл. 14.

Както е видно от формулировката на чл. 14, тази разпоредба не е насочена срещу дискриминацията по принцип, а само срещу дискриминацията, която засяга упражняването на правата и свободите, защитени от Конвенцията. В този смисъл тя няма самостоятелно битие и не е възможно да съществува нарушение на чл. 14, разглеждан изолирано от другите разпоредби на Конвенцията.

Този така наречен акцесорен характер на чл. 14 е изтъкнат от Европейския съд в следната стандартна формула: “Член 14 допълва другите материалноправни разпоредби на Конвенцията и протоколите към нея. Той няма самостоятелно съществуване, тъй като действието му се разпростира единствено по отношение на “упражняването на правата и свободите”, гарантирани от тези разпоредби. Въпреки че приложението на чл. 14 не предполага непременно нарушение на тези разпоредби – и в този смисъл той е автономен – той не може да бъде приложен, ако фактите по делото не попадат в обхвата на една или повече от тези разпоредби.”¹⁶³

През 2005 г. новият Протокол № 12 към Европейската конвенция влезе в сила по отношение на ратифициралите го държави. Този протокол има за цел да поправи основната слабост на чл. 14 от Конвенцията, а именно – неговият акцесорен характер. Чл. 1 от Протокол № 12 съдържа обща забрана на дискриминацията.

От акцесорния характер на чл. 14 обаче не бива да се прави изводът, че нарушението на чл. 14 предполага наличието на нарушение на право или свобода, гарантирани от други (материалноправни) разпоредби на Европейската конвенция. Напротив, възможно е да има нарушение на чл. 14, разгледан във връзка с друг член на Конвенцията, дори и в случаите, когато съответният друг член не е бил нарушен. Основната причина за тази възможност е разяснена от Европейския съд в делото *Относно някои аспекти на законодателството за езиците, на които се осъществява образованието в Белгия (т.нар. "Белгийско езиково дело")*: ***‘една мярка, която сама по себе си е в съответствие с изискванията на текста, предвиждащ съответното право или свобода, може въпреки това да нарушава този текст, разгледан във връзка с чл. 14, поради това, че има дискриминационен характер’***¹⁶⁴.

По принцип, в случаите, когато едновременно е повдигнато самостоятелно оплакване по дадена материалноправна разпоредба и оплакване по същата разпоредба в нейната връзка с чл. 14, Съдът, ако намери нарушение на материалноправната разпоредба, няма да разгледа оплакването и във връзка с чл. 14, освен ако очевидно неравното третиране при упражняването на съответното право представлява основен

---

¹⁶³ Виж например [Абдулазис, Кабалес и Балкандали срещу Обединеното кралство](#), решение от 28 май 1985 г., § 71.

¹⁶⁴ *Case ‘relating to certain aspects on the laws of the use of languages in education in Belgium’ v. Belgium*, решение от 23 юли 1968 г.

аспект на делото¹⁶⁵. Съдът също така може да откаже да разгледа чл. 14 във връзка с дадена материалноправна разпоредба, ако приеме, че същите гаранции срещу дискриминация са инкорпорирани в самата материалноправна разпоредба¹⁶⁶.

Чл. 14 налага на договарящите държави не само отрицателното задължение да се въздържат от дискриминиращи действия, но също и позитивното задължение да осигурят ефективна недискриминация както по закон, така и на практика. В тази връзка чл. 14 забранява и дискриминацията при прилагането на допустимите ограничения по материалноправните разпоредби на Европейската конвенция, както и в законодателството, прилагащо гарантираните от Конвенцията права и свободи, дори и ако това законодателство предвижда повече задължения за държавата от изрично предвидените в Конвенцията.

Не всяко различно третиране при упражняването на защитените от Конвенцията права и свободи противоречи на чл. 14. Нарушение на принципа за недискриминация възниква само ако: (1) фактите по делото разкриват различно третиране (2) при сходни случаи, (3) това различно третиране няма разумно и обективно оправдание, основаващо се на обществения интерес, и (4) не е постигната необходимата съразмерност между преследваната легитимна цел и използваните средства за постигането ѝ.

По принцип жалбоподателят трябва да докаже, че е имало различно третиране, а в тежест на правителството е да установи, че въпросното различно третиране е било оправдано в светлината на изискванията, установени в практиката на Европейския съд.

Във връзка с изискването жалбоподателят да докаже различно третиране, следва да се отбележи, че чл. 14 се прилага както в случаи на пряка дискриминация (формално неравенство), така и на непряка дискриминация (неравенство по същество или неравенство *de facto*). Чл. 14 по този начин задължава договарящите държави да третират по един и същи начин еднаквите случаи и по различен начин – различните случаи, съразмерно на тяхното различие. Понятието ‘еднакъв’ в този смисъл не трябва да се тълкува буквално; то следва да се разбира по-скоро като ‘аналогични’ или ‘сравними’ ситуации.

При обосноваването на легитимна цел като оправдание за различното третиране договарящите държави трябва не само да докажат разумния и обективен характер на преследваната легитимна цел, но също така и да представят убедителни доказателства за връзката между въпросната цел и твърдяното различно третиране. Най-общо казано, Европейският съд е склонен да приеме за легитимни широк кръг от общественозначими цели; съответно, акцентът в тези случаи често се премества върху съразмерността на използваните средства за постигането на тези цели. Все пак, в случаите, когато различното третиране се основава на пол, националност¹⁶⁷, религия¹⁶⁸, законност на произхода¹⁶⁹ и сексуална ориентация¹⁷⁰, Европейският съд изисква от договарящите държави да представят ‘много убедителни’ аргументи, за да оправдаят допуснатото различие. По-строгий подход, възприет от Съда при

---

¹⁶⁵ [Chassagnou and Others v. France](#), решение от 29 април 1999 г.

¹⁶⁶ Такаъв е случаят например с чл. 6, който предвижда равенство пред закона, напр. [Kamasinski v. Austria](#), решение от 19 декември 1989 г.

¹⁶⁷ [Gaygusuz v. Austria](#), решение от 16 септември 1996 г.

¹⁶⁸ [Hoffmann v. Austria](#), решение от 23 юни 1993 г.

¹⁶⁹ [Inze v. Austria](#), решение от 28 октомври 1987 г.

¹⁷⁰ [Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal](#), решение от 21 декември 1999 г.

прилагането на изискването за обосноваване в такива случаи, е мотивиран от признатата от него необходимост да предостави на някои групи допълнителна защита в светлината на променящите се реалности в модерното общество. Така отговорът на въпроса, дали определена национална норма следва да се счита за дискриминираща по смисъла на чл. 14, ще зависи от конкретната област, която съответното правило урежда.

Като цяло, Европейският съд все още предоставя на договарящите държави широка свобода на преценка относно тежестта на обществения интерес спрямо засегнатия индивидуален интерес.

Най-накрая, признаците, съдържащи се в чл. 14, въз основа на които не бива да се допуска различно третиране, не са изчерпателно изброени. Това изрично е заявено във формулировката на тази разпоредба, която забранява дискриминацията на всеки *‘друг признак’*.

6. Право на свободно придвижване

Свободата на придвижване от една държава в друга понякога е била посочвана като идеал за международното общуване и миграцията. Така правото на държавата да контролира влизането и излизането на чужденци се ограничава “до степента и в рамките на задълженията, които тя е поела по силата на тази Конвенция”. В постоянната си практика Съдът е поддържал, че не съществува общо дефинирано право за един чужденец да влиза, да живее или да остане в определена страна

Ограниченията, които едно правителство законно може да наложи върху свободата на придвижване и свободата да се избира местожителство по силата на чл. 2(3) от Протокол № 4, както и другите ограничения, които могат да се налагат “в определени зони”, когато това е оправдано от гледна точка на обществения интерес по смисъла на чл. 2(4), са подобни на основанията, изброени в други членове на Конвенцията, позволяващи ограничаване на известни права и свободи. Формулировките на тези правила [от Протокол № 4] обаче дават ясно да се разбере намерението да не се допуска дискриминация срещу законно пребиваващите, независимо дали те са граждани на съответната държава или не.

Не е изненадващо, че само свободата да се напуска която и да е страна, но не и да се влиза в нея, си е проправила път в системата на Конвенцията. Тази свобода е свързана със свободата на придвижване вътре в страната, но е независима от нея. Въпреки това тя попада под същите ограничения. Казаното означава, че както гражданите на страната, така и чужденците, могат да бъдат лишени от правото да я напускат поради определени причини, стига ограниченията да не излизат извън допустимия обхват, очертан от третата и четвъртата алинеи на чл. 2 от Протокол № 4.

Доколкото страните-членки на Съвета на Европа са били подлагани на миграционен натиск повече във връзка с влизането, а не с напускането на дадена страна, като че ли по-рядко са били налагани ограничения върху напускането и те не са били оспорвани. Към тях може да се прибегне например по отношение на лица, без значение дали са чужденци или граждани на страната, които не са изпълнили някакви свои задължения (изтърпяване на наказание, неплащане на данъци или неявяване на военна служба). Комисията например е имала случай да посочи, че свободата да се напусне дадена страна не може да бъде на разположение на лице, законно задържано в

тази страна.¹⁷¹ Ако от едно обвиняемо или осъдено лице се изиска да предаде паспорта си, за да бъде освободено временно или условно, мярката се разглежда като приемлива с оглед на превенцията на престъпността.¹⁷² От друга страна отказът да се издаде [международен] паспорт на гражданин по политически причини може при известни обстоятелства да доведе до нарушаване на правото му да напусне съответната страна.¹⁷³ Освен това Комисията е постановила, че свободата да се напусне която и да е държава не включва правото на напускащия да изнесе без ограничения всичкото си имущество от тази държава.

Разпоредбите на чл. 2 от Протокол № 4 към ЕКПЧ касаят и дават закрила на основни човешки права на гражданите на една държава, така и на правата на чужденците на територията на държава, присъединила се към Конвенцията.

Правата на чужденците са защитими от Конвенцията само по отношение на тези, които се намират на законно основание на територията на съответната държава и са сведени до 3 категории:

1. Правото на свободно придвижване на територията на държавата
2. Правото на свободно избиране на местожителство в пределите на определена територия
3. Правото на свободно напускане пределите на всяка държава, вкл. и на своята.

Четвъртият протокол не дава защита и не гарантира правото на допускане в една чужда държава. Конвенцията оставя въпроса за допускането на чужденци в сферата на националното законодателство и на националната политика. Това е израз на принципа на държавния суверенитет, поради което в компетентността на отделната държава е да определи условията, при които допуска чужденците на своя територия. Веднъж допуснати обаче и пребиваващи там на някое от установените законови основания, те се ползват със закрилата на чл. 2 от Протокол 4. Пример за това е делото Пиермонт срещу Франция.

По делото *Бауман* (решение от 22 май 2001 г.) Съдът наново е напомнил, че правото на свободно придвижване, така, както е гарантирано от чл. 2 (1) и (2) от Протокол № 4, е замислено да осигури на всяко лице право на свободно придвижване в пределите на дадена територия и право да напуска тази територия, а това предполага право да се отпътува в такава държава по избор на лицето, в която то ще бъде допуснато. От казаното следва, че **правото на свободно придвижване означава забрана на всякаква мярка, която е от естество да наруши това право или да ограничи упражняването му, ако тя не удовлетворява изискването да бъде мярка, смятана за “необходима в едно демократично общество”** при постигане на целите, посочени в третата алинея на споменатия член. В съответствие с това Съдът е съобразил, че една мярка, посредством която даден индивид е бил лишен от документ за самоличност, какъвто например е [международният] паспорт, без съмнение се свежда до намеса в упражняването на свободата на придвижване.

Въпреки че Съдът по начало въвежда принципа на стриктното тълкуване в контролната си дейност, като по този начин дава предпочитание на благоприятното за индивидуалните права съпоставяне спрямо държавния интерес, все пак той оставя известна доза дискреция на държавите да решават дали дадена насока на действие е

---

¹⁷¹. No. 10893/84, Dec. 2.12.85, D.R. 45, стр. 198 (204).

¹⁷². No. 10307/83, Dec. 6.3.84, D.R. 37, стр. 113 (118).

¹⁷³. No. 10653/83, Dec. 6.5.85, D.R. 42, стр. 224 (225).

съвместима с изискванията на Конвенцията или не. Тази дискреция на държавата се подразбира, когато се говори за “предели на преценката”:

“При упражняването на своята надзорна юрисдикция Съдът не може да се ограничава до изолираното разглеждане на оспорените [пред него] съдебни решения; той трябва да гледа на тях в светлината на делото като цяло. ... Съдът трябва да определи дали разглежданата намеса е била “пропорционална на преследваната легитимна цел” и дали причините, приведени за ... оправдаването ѝ са “относими и достатъчни”.¹⁷⁴

В хода на развитието на съдебната му практика, отнасяща се до стандарта “необходими в едно демократично общество”, Съдът е подлагал разглежданите специфични действия на държавата на двустранен анализ. Той най-напред е определял дали целта на наложеното ограничение е легитимна. В съответствие с посоченото по-горе тълкуване на думата “необходими” Съдът е поддържал, че всяка държавна намеса в упражняването на правото на свободно придвижване трябва да отговаря на **“належаща обществена нужда”**. На второ място Съдът е изследвал дали обхватът и начинът [на прилагане] на ограничителните средства са **“пропорционални на преследваната легитимна цел”**.¹⁷⁵

Особено последният въпрос, обаче, може да повдигне затруднения, тъй като засяга възможни различия в отнасянето спрямо лица, които са граждани и които не са граждани [на съответната страна]. В това отношение трябва да се има предвид, че [чл. 14](#) от Конвенцията забранява неоправданото различно третиране между другото и на основание на националността.

7. Право на защита на собствеността

За нуждите на ЕКПЧ и съобразно практиката на ЕСПЧ **правото на собственост** има самостоятелно значение и смисъл. То е по-широко и в някои случаи различаващо се от националните понятия за “правото на собственост”. Същото не се свежда до правно техническия смисъл на думата и не се ограничава до отношенията във връзка с притежанието на вещи. То по скоро може да се определи с едно много по общо понятие “АКТИВ”. В него се включват много интереси и права, различни от собствеността, които имат икономическа стойност и когато те са нарушени, когато се засяга икономическата им стойност, може да се говори за нарушение на чл. 1 по Протокол № 1 от ЕКПЧОС/така и Решение №7/10.04.2001г. на КС на РБ по конст.д.№1/2001г. /ДВ бр.38/2001г./. Конституционният съд изрично е разпрострял защитата на собствеността върху вземанията - "...едно частноправно вземане ...може да бъде принудително отчуждено, но само при условията на чл. 17, ал. 5 от Конституцията..." - Решение № 22 от 10 декември 1996 г. по к.д. № 24 от 1996 г. (ДВ, бр. 1 от 1997 г.). В Решение № 17 от 16 декември 1999 г. по к.д. № 14 от 1999 г. съдът изрично отбелязва, че вземанията "... безусловно се обхващат от конституционноправната защита на собствеността, съдържаща се в чл. 17, ал. 1 и 3 от Конституцията" (ДВ, бр. 113 от 1999 г.)

---

¹⁷⁴ Решението [Лингенс](#) от 8 юли 1986 г., Series A no. 103.

¹⁷⁵ Решението [Хендисайд](#) от 7 декември 1976 г., Series A no. 24, стр. 22-23, пар. 48-49; Решението [Силвър и други](#) от 25 март 1983 г., Series A no. 61, стр. 37-38, пар. 97.

Чл.1 от Протокол № 1 от Конвенцията гарантира същността на “правото на собственост” по смисъла на Конвенцията, включващо три ясно определени правила, три ограничителни условия:

1. Първото правило е изразено е в първото изречение на разпоредбата и има общ характер. В него е закрепен принципа на **свободното, мирно ползване на собствеността**.
2. Второто правило е изразено във второто изречение на първата алинея и се отнася до **лишаването от собственост**, което е ограничено от спазването на определени условия – т.е. тази разпоредба касае отчуждаването на собствеността.
3. Третото правило е изразено в алинея 2 на разпоредбата на чл.1 и касае **контрола** върху ползването на собствеността, в съответствие с общия интерес.

Второто и третото правило се отнасят до конкретни случаи на засягане на правото на мирно ползване на собствеността . Отнасят се до актове, с които Държавата придобива или оправомощава трети лица да придобият определени части от собственост, които да служат на публичния интерес. Последните две ограничителни правила са свързани по между си, както и винаги трябва да се тълкуват с оглед общия принцип установен в чл.1, ал.1, изр.1 доколкото се отнасят до конкретни случаи на засягане на правото на мирно ползване на собствеността.

Наред с уредбата на общия принцип за мирното ползване на собствеността, Конвенцията предвижда възможността да се ограничи това право от страна на публичната власт – Държавата, Общината, чрез **ЛИШАВАНЕ ОТ СОБСТВЕНОСТ** , което обаче винаги трябва да е в интерес на обществото.

За да прецени дали са условията на предвидената ограничителна възможност за лишаване от собственост, съдът във всеки конкретен случай изследва: **дали целта на лишаването от собственост е в интерес на обществото; дали мярката е правомерна – предвидена в закона, съответно в общите принципи на международното право.; дали мярката е съразмерна на преследваната цел**

Случаите на **ЛИШАВАНЕ ОТ СОБСТВЕНОСТ** най-често обхващат различните хипотези на отчуждаване на собственост на имущество, имуществени права в полза, **В ИНТЕРЕС НА ОБЩЕСТВОТО**.

1. Понятието “**В ИНТЕРЕС НА ОБЩЕСТВОТО** “ е твърде широко. То “предполага мерки, които са предпочитани и целесъобразни в едно демократично общество, а не само необходими.” /делото Хендисайд/.

Приема се, че решението да бъдат приети закони за отчуждаване на собствеността е свързано със съображения по политически, икономически или социални въпроси, мненията по които могат силно да се различават в демократичното общество. Конвенцията и практиката на Съда предоставят широка свобода на преценка от страна на законодателя при осъществяване на обществено икономическата политика и съответно в правомощието му да определя какво е в интерес на обществото. Съдът в Страсбург може да го ограничи само ако становището му е “явно лишено от разумно основание” /Делата Джеймс, Литгоу и други/.

Отнемането на собственост може да е в интерес на обществото и когато: принудително се прехвърля собственост от едно лице на друго, ако това преследва правомерна цел в подкрепа на обществения интерес; може да е налице отнемане на собственост в интерес на обществото без широката общественост да ползва пряко отнетото имущество./Делата Пресос Компания Навиера АД и др., Светите манастири срещу Гърция/.

2. СЪРАЗМЕРНОСТ НА МЯРКАТА С ПРЕСЛЕДВАНАТА ЦЕЛ.

В практиката си съдът в Страсбург изследва дали е постигнато справедливо равновесие между интересите на обществото и изискванията за защита на основните права на отделния човек. Трябва да съществува обосновано отношение на пропорционалност между използваните средства и целта, чието постигане се търси чрез лишаване на едно лице от собствеността му. На лицето не следва да е наложено “особено и прекомерно бреме”, а ако такова е налице, на лицето трябва да са гарантирани средства за защита, да са налице процесуални гаранции /Делото Хентрих/.

Вторият момент, по който се преценява налице ли е съразмерност е **въпросът за обезщетението**. Най – общо съдът приема, че не е налице съразмерност, ако въобще липсва обезщетение или даденото обезщетение не съответства на пълната пазарна стойност. Разбира се и тук има изключения, като съдът говори за правомерни цели на “обществения интерес” и “изключителни обстоятелства /делата Светите манастири срещу Гърция, Пресос Компания Навиера АД и др, Гръцки Рафинерии „Стран”/

ВЪЗМОЖНОСТТА ЗА ЛИШАВАНЕ ОТ СОБСТВЕНОСТ ДА Е ПРЕДВИДЕНА В ЗАКОНА И В ОБЩИТЕ ПРИНЦИПИ НА МЕЖДУНАРОДНОТО ПРАВО.

Тук се включват две основни изисквания: 1.изисква се съществуването и спазването на достатъчно достъпни и точни национални правни норми, в които да е уредена възможността за лишаване от собственост, респективно отчуждаване; 2.изисква се съществуването на средства за защита срещу произвол, изразени в процесуални гаранции.

По отношение препращането към принципите на международното право се приема, че това касае главно хипотезите на отчуждаване имотите на чужденци и се отнася най-общо до задължението да бъде заплатено обезщетение за вреди.

Алинея 2, от Чл. 1 от Протокол 1 на ЕКЗПЧОС дава абсолютно правомощие на националните органи да налагат ограничения върху ползването на собствеността, но в съответствие с обществения интерес. Не се касае за лишаване от собственост, а само за ограничаване на нейното ползване. Конвенцията изисква ограничението на ползването да е “необходимо”. При отчуждаването, лишаването от собственост, такова изискване не съществува. Първоначално се е контролирало само правомерността и целите на съответното ограничение, но в последствие се преминава към по-широк контрол.

В делото Ал Джейкъбсън съдът приема, “че е необходимо да съществува разумно отношение на съразмерност между използваните средства и преследваната цел. Това изисква справедливо равновесие между общия интерес и изискването за защита на основните права на отделния човек, а при постигането на това равновесие властите се ползват с широка свобода на преценка”. Съдът признава, че липсва справедливо равновесие, когато жалбоподателя е принуден да понесе конкретна и прекомерна тежест.

Съдът приема, че може да прави преглед на правомерността на мерките, които засягат ползването на собствеността. Макар и ограничен, прегледът на националното право включва обичайните изисквания за предвидимост и достъпност на правото, както и за защита срещу намесата от страна на държавните органи.

Досежно “общия интерес” като цел на намесата, Съдът в Страсбург признава свобода на преценка и защита виждането на законодателя кое е в общ интерес, освен ако тази преценка явно е лишена от разумно основание. В практиката си съдът е приел като цели от общ интерес широк кръг от мотиви, като целите на обществено – икономическата политика в областта на жилищното настаняване, градоустройството, защита на природната и околната среда, нуждата от борба с международния трафик на наркотици, нуждата от запазване на доказателствата за престъпления и предотвратяване утежняването на престъпленията.

Във втория елемент на втория абзац на чл. 1 е предвидена възможността Държавите сами да предвидят механизмите, които да осигурят плащането на данъци или други постъпления или глоби. Тук се отнася правомощието на националните органи да въвеждат данъци, да налагат глоби, да въвеждат задължителни вноски за обществено осигуряване и да въвеждат други парични задължения. Съдът приема, че това е изцяло в правомощието на националните органи доколкото имат правно основание, т.е. предвидени са в националното законодателство, не се допуска дискриминация и правомощието не се използва за цели различни от тези за които е предоставено /делото Ван Раалте с/у Холандия/.

Най-актуалните проблеми, свързани с възможното приложение на чл.1 от Протокол 1, които представляват най-голям обществен интерес и засягат най-широк кръг български граждани са ЗСПЗЗ, ЗОСОИ, ЗВСОНИ, ЗДС, ЗОбщ.С, ЗТСУ/отм./, ЗУТ.

По част от постъпилите в тази връзка жалби вече са постановени окончателни решения /Паникян, Кехая/; по други производството е на фаза след постановено решение по допустимост /Николови, Енева и Добрев, Тодорови, Великова, Вулпе, Цилеви/.

Основната група оплаквания са свързани с разпоредбата на чл. 7 ЗВСОНИ, според която договорите за закупуване на одържавени имоти, сключени в нарушение на закона, по искове на бившите необезщетени техни собственици, се обявяват за нищожни. Като последица от уважаването на иск по чл. 7 ЗВСОНИ правото на собственост на последните се възстановява. Същевременно, обаче, това води до лишаване на приобретателите им - ответници по иска, от тяхно "притежание" — каквото представлява необезпокояваното упражняване от тях в продължение на години право на купувачи. Касае се до случай на намеса от страна на държавата в придобито притежание по смисъла на ЕКЗПЧ, респективно необходимо е да се изследва дали е налице "справедлив баланс между генералния интерес на обществото и изискванията за защита на основните права на индивида". Обсъждайки в детайли тези въпроси, в решението по делото "Паникян срещу България" Комисията намира, че няма нарушение на чл.1 Протокол № 1. Тя достига до извода, че е налице визирания в горната разпоредба "обществен интерес", който дава основание за намеса в правата на жалбоподателите — като отдава значение на изключителната важност на обстоятелства, довели до приемането на реституционния закон - "да се поправи една несправедливост, датираща от десетилетия назад и наследена от комунистическото управление в България". Освен това приема и, че законът има стриктно временен характер — тъй като възможността за подаване на иск по чл. 7 е ограничена с едногодишен срок, който изтича през февруари 1993г. От друга страна намира, че е спазено изискването тази намеса да не бъде извършена изцяло за сметка на засегнатия индивид. При тези обстоятелства Комисията обявява жалбата за явно необоснована.

Междувременно законодателството, при което е взето горното решение, е променено, като по последващи жалби на отстранени по реда на чл.7 ЗВСОНИ купувачи, на 12.05.05г. Съдът е постановил няколко решения, с които те са приети за допустими /Великов, Николови, Енева и Добрев, Тодорова, Вулпе, Цилеви/.

Сериозен въпрос във връзка с реституционно законодателство, но по отношение на земеделски земи, е изследван в делото Кехая срещу България. Жалбоподателите по същото твърдят, че с окончателно съдебно решение, постановено от Върховния касационен съд по реда на чл.14 ал.3 ЗСПЗЗ, отказът на поземлена комисия да им възстанови право на собственост върху земеделски земи е бил отменен, респективно притежаваните от наследодателката им такива са им били възстановени. Същевременно по повод предявен срещу тях от държавен орган /лесничейство/

ревандикационен иск отново Върховният касационен съд, но в последващо производство, приема, че гореспоменатото негово решение не се ползва със сила на присъдено нещо /доколкото изследва само законността на решенията на ПК, които са административни органи и прилагат по-леки правила/ и не може да се противопостави на лесничейството. При тази фактическа обстановка Съдът приема, че предмет на изследване в двете съдебни производства са били едни и същи факти – дали наследодателката на жалбоподателите е била собственик на процесните земи и дали са били налице предпоставките за възстановяването им. При тези обстоятелства намира, че би било в противоречие с принципа на правната сигурност да се приеме, че окончателни решения по тези спорове не обвързват държавата /държавен орган е и самото лесничейство/. Фактът, че в производството по ЗСПЗЗ са приложими по-леки правила при доказване, е въпрос на законодателен избор и не може да оправдае едно толкова крайно изключение от фундаменталното правило, че окончателните съдебни решения имат сила на присъдено нещо. Съдът е формирал извод, че като са приели, че окончателното първо решение на ВКС няма никакъв правен ефект, властите са действали в нарушение на принципа на правната сигурност, въплътен в чл. 6 т. 1 от Конвенцията. При това положение, доколкото това е довело до лишаване от собственост на жалбоподателите, не може да се приеме и че то е било законно по смисъла на Конвенцията. С оглед на това са констатирани нарушения на чл. 6 и чл. 1 Протокол № 1 от Конвенцията.

Въпреки че Европейският съд е възприел становището, че връщането на собствеността е най-подходящото средство за компенсиране на незаконното ѝ отнемане¹⁷⁶, не може да възникне задължение за връщане, когато отнемането на имуществото – доколкото то е било юридически валидно съгласно приложимия към съответния момент закон – е настъпило преди ратифицирането на Конвенцията и Първия протокол. Това е така, защото подобно отнемане ще се счита за напълно приключило към онзи момент действие, което не може да ангажира отговорността на държавата по силата на никакви международни задължения, поети от нея впоследствие¹⁷⁷.

Отнемането на имущество от настоящите му притежатели с цел да бъде върнато на бившите собственици може и да не е непременно в нарушение на Конвенцията и на чл. 1 от Протокол № 1, от съществено значение е при такова отнемане да се зачитат всички аспекти на гаранцията на правото на собственост (особено във връзка с обезщетението), както и да не се нарушава правото на справедлив процес и на зачитане

---

¹⁷⁶ Виж например *Papamichalopoulos and Others v Greece* (чл. 50), 31 октомври 1995 г., *Brumarescu v Romania* (чл. 41), 23 януари 2001 г., *Beyeler v Italy (Just satisfaction)*, 28 май 2002 г. и *Zwierzyński v Poland*, 2 юли 2002 г.

¹⁷⁷ Виж *Malhous v Czech Republic*, 12 декември 2000 г. (решение по допустимостта), *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v Germany*, 12 юли 2001 г., *Gratzinger and Gratzingerova v Czech Republic*, 10 юли 2002 г. (решение по допустимостта), *Polacek and Polackova v Czech Republic*, 10 юли 2002 г. (решение по допустимостта), *Jantner v Slovakia*, 4 март 2003 г., *Des Fours Walderode v Czech Republic*, 4 март 2003 г. (решение по допустимостта), *Harrach v Czech Republic*, 27 май 2003 г. и 18 май 2004 г. (решения по допустимостта) и *Pistorova v Czech Republic*, 26 октомври 2004 г. Виж също така решенията на бившата Европейска комисия по правата на човека по жалби №№ 7655/76, 7656/76 и 7657/76, *X, Y and Z v Federal Republic of Germany*, (1977) 12 DR 111, жалби №№ 188890/91, 19048/91, 19049/91, 19342/92 и 19549/92, *Mayer and Others v Germany*, (1996) 85 DR 5, жалба № 23131/93, *Brežny v Slovak Republic*, (1996) 85 DR 65, жалба № 25497/94, *Lupulet v Romania*, (1996) 85 DR 126 и жалба № 19918/92, *Geidel v Germany*, (1997) 88 DR 12.

на жилището на засегнатите лица¹⁷⁸. В някои случаи значимостта на всички тези права би била толкова голяма, че обезщетението, а не реституцията, би бил единственият подход, съвместим с Конвенцията и с чл. 1 от Протокол № 1. Възможно е също така формата на реституционното законодателство да е такава, че да създава собственост по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, поради това, че има за последица пораждаването или на право на собственост върху съответното имущество, или право на определено обезщетение, или поне на легитимно очакване за едно от двете в резултат на покриването на законовите критерии за това¹⁷⁹. Освен това, във всички случаи е необходимо да се има предвид, че право на справедлив процес трябва да се осигури и на онези, които търсят реституция или обезщетение, тъй като признанието от законодателя на възможността да сторят това при покриването на определени критерии е достатъчно, за да съставлява граждански права по смисъла на чл. 6, т. 1 от Конвенцията¹⁸⁰.

Също така, въпреки че не може да съществува общо задължение за реституция или обезщетение във връзка с имущество, отнето преди ратифицирането на Конвенцията и Първия протокол, ситуацията е съвсем различна, когато отнемането не е било юридически валидно към момента на извършването му (или въобще не е получило валидност), или когато актът, придаващ валидност на отнемането, е бил отменен в последващо производство. В тези случаи интересите на лицето, притежаващо въпросното имущество, или ще са в сила към момента на ратифицирането на Конвенцията и на Първия протокол, или ще бъдат възстановени в по-късен момент, така че във всички случаи ще е необходимо връщане на имуществото или друга форма на обезвреда за намесата в тези интереси – доколкото тя е продължила и след съответния момент¹⁸¹.

За да се приеме, че при едно отчуждаване е съобразен справедливия баланс между колективните и индивидуалните интереси, неизменен негов съществен елемент трябва да бъде гаранцията за обезщетяване и Съдът винаги е подчертавал това при прилагането на чл. 1 от Протокол 1. Въпреки това има примери, в които е било прието за приемливо заплащането на по-ниска от пазарната стойност. Така е в случаите, когато иначе би се навредило на постигането на преследваната социална цел или когато засегнатият собственик вече е получил или ще получи облага под друга

---

¹⁷⁸ Така липсата или неадекватността на обезщетението е довела до констатиране на нарушения на чл. 1 от Протокол № 1 по-горечитираните дела *Pincova*, *Zvolsky* и *Jahn*, загубата на дома също е била подложена на внимателно обсъждане в *Pincova*, въпреки че не е било установено нарушение на чл. 8 на Конвенцията. От друга страна, в случая *Bečvář and Bečvářova v Czech Republic*, 14 декември 2004 г., Съдът е приел, че достатъчно обезщетение е било предоставено, когато е било възможно да се получи от предишния собственик разликата в стойността на имуществото към момента на искането за реституция спрямо първоначалната му покупна цена.

¹⁷⁹ *Malhous v Czech Republic*, 13 декември 2000 г. (решение по допустимостта), *Kopecky v Slovakia*, 28 септември 2004 г. и *Pistorova v Czech Republic*, 26 октомври 2004 г. Все пак, простата надежда за признаване на имуществени права не би била достатъчна, за да съставлява сама по себе си собственост; *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v Germany*, 12 юли 2001 г. и *Gratzinger and Gratzingerova v Czech Republic*, 10 юли 2002 г. (решение по допустимостта).

¹⁸⁰ *Malhous v Czech Republic*, 12 юли 2001 г.

¹⁸¹ Виж *Vasilescu v Romania*, 25 май 1998 г. като пример за право на собственост, което никога не се е погасявало, и *Brumarescu v Romania* 28 октомври 1999 г., *Zwierzynski v Poland*, 19 юни 2001 г., *Potocka and Others v Poland*, 4 октомври 2001 г., *Curutiu v Romania*, 22 октомври 2002 г., *Wittek v Germany*, 12 декември 2002 г., *Forrer-Niedenthal v Germany*, 20 февруари 2003 г., *Prodan v Moldova*, 18 май 2004 г., *Buzatu v Romania*, 1 юни 2004 г., *Androne v Romania*, 22 декември 2004 г., и *Iacob v Romania*, 3 февруари 2005 г., като примери за възможност за възстановяване на право на собственост.

форма. Разбира се, следва получаваното обезщетение да е адекватно за целите на чл. 1 от Протокол 1, не само към момента на неговото изчисляване, но и към момента на реалното му изплащане.

Твърдо е установено, че както продължителното изпълнение на съдебните решения, така и неспособността те да бъдат изобщо изпълнени, могат да доведат до нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 и това е илюстрирано от делата *Ангелов с/у България* и *Манчева с/у България*

ЕСПЧ е приел, че е налице нарушение на чл. 1 от Протокол 1 и в делото Ангелов срещу България /Решение от 22.04.2004г./. Делото е образувано по жалба срещу забавянето на съответните държавни учреждения да изпълнят постановеното в полза на жалбоподателя решение. Това забавяне довело до обезценяване на вземането му и по този начин накърнило правата, гарантирани от чл. 1 от Протокол № 1. Съдът припомня, „че едно вземане може да съставлява “собственост” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, ако е достатъчно установено, за да бъде изискуемо. В настоящия случай влязлото в сила решение на Пловдивския окръжен съд от 25 март 1996 г. е създало в полза на жалбоподателя едно сигурно и изискуемо вземане, съставляващо такава “собственост”. Следователно невъзможността да получи изпълнение на това решение, считано от 4 септември 1996 г. до плащането, извършено на 30 юли 1998 г., съставлява вмения на властите намеса при упражняване правото на жалбоподателя на зачитане на собствеността му по смисъла на първата алинея на чл. 1 от Протокол № 1.” По този начин националните власти „са лишили жалбоподателя за повече от две години от присъденото му от съда обезщетение, което той основателно е можел да разчита да получи. Поради настъпилите в този период силна инфлация и обезценяване на националната валута, стойността на вземането на жалбоподателя е намалела, без мораторната лихва да е в състояние да компенсира тази загуба. В това отношение Съдът отбелязва, че макар и чл. 1 от Протокол № 1 да не задължава държавите да предприемат мерки, за да компенсират резултатите от инфлацията и да поддържат стойността на спестяванията, вземанията и на други активи (виж *О.Н. срещу България* – решение по допустимостта), това не променя факта, че в случая обезценяването на вземането на жалбоподателя е било утежнено поради закъснение в изпълнението, за което са отговорни властите.

Интерес представлява и делото Кирилова и др. срещу България, /решение от 09.06.2005г./, в което Съдът е разгледал приложимостта на чл.1 от Протокол 1 по отношение на правото на жалбоподателите за обезщетяването им за отчуждено имущество /недвижими имоти/ по реда на ЗТСУ /отм./. Съдът не е компетент *ratione temporis* да разглежда въпроси, свързани с лишаването от собственост, тъй като към датата на отчуждаването Протокол 1 не е в сила за България, като в случая Съдът е разгледал продължаващото изпълнение от страна на властите на задължението за предоставяне на определеното обезщетение. Съдът е отбелязал, че „намесата в правото на жалбоподателите на мирно ползуване на техните притежания се е състояла в продължаващото изпълнение на задължението за предоставяне на определеното обезщетение. Съдът е приел, че случаят попада в приложното поле на чл. 1, т. 1, изр. първо, което установява по един общ начин принципа на мирно ползуване на притежания. По отношение на пропорционалността и справедливия баланс между обществения интерес и правата на индивида, Съдът е приел, че ненормално продължителните забавяния на предоставянето на обезщетение за извършено отчуждаване водят до увеличаване на финансовата загуба за лицето, чийто имот е бил отчужден, като го поставят в положение на несигурност, особено предвид обезценяването на парите през този период. Това се отнася и до забавянията на административните и съдебни производства, до които отчуждените собственици

трябва да се ползват за да получат обезщетението, на което имат право. При решаването на това дело, Съдът е приел, в случая липсва ефективно правно средство за защита срещу нарушенията по чл. 1 от Протокол № 1, визирайки ЗОДВПГ. Съдът е приел, че несигурността, пред която са били изправени жалбоподателите в продължение на много години, съчетана с липсата на ефикасни вътрешноправни средства за защита води до извода, че жалбоподателите са понесли особено и прекомерно бреме, което е накърнило справедливия баланс, който трябва да бъде постигнат между изискванията на обществения интерес и защитата на правото на мирно ползуване на притежания.

По делото Осман срещу България /Решение от 16.02.2006г./ ЕСПЧ е приел, че оплакването за нарушение на чл. 1 от Протокол 1 по което следва да се произнесе, засяга единствено разрушаването на временните постройки, посевите и птиците на жалбоподателите от страна на властите и не се отнася до недвижимия имот и къщата в него, тъй като последните не са били собственост на жалбоподателя. Съдът е приел, че ползуването на предоставения имот от страна на ТКЗС на жалбоподателите в продължение на много години, би могла да се приеме като признаване де факто на собствеността на жалбоподателите по отношение на изградените постройки. Според Съда тази собственост е „достатъчно значима и призната, за да представлява „притежание” по смисъла на чл.1 от Протокол 1”. Според Съда „намесата в правото на жалбоподателите мирно да ползват тяхната собственост изглежда незаконно и несъвместима с разпоредбата на чл.1 от Протокол 1”.

Относно приложимостта на чл.1 от Протокол 1 по отношение на отнемането на банкова лицензия от страна на БНБ. ЕСПЧ се е произнесъл по делото „Капитал банк” АД срещу България. Съдът е приел, че отнемането на лицензията съставлява намеса в собствеността на банката и чл. 1 от Протокол № 1 е приложим. В случая, според Съда, е приложима ал. 2 на чл.1, тъй като лишаването е било съставен елемент от схема за контрол върху банковия сектор, а посочената разпоредба признава на държавите правото на контрол върху ползуването на собствеността. Според Съда, „концепциите за законност и върховенство на закона в едно демократично общество изискват мерките, засягащи основни права, в определени случаи да бъдат предмет на някаква форма на състезателно производство пред независим орган, компетентен да разгледа основанията за мерките и относимите доказателства.” В случая процедурата по отнемане на лицензията съгласно Закона за банките е направило невъзможно за банката жалбоподател във всички фази на производството да направи своите възражения срещу фактическите констатации на БНБ и да оспори мотивирано заключението на БНБ, че е неплатежоспособна. Решението на БНБ автоматично е прекратило функционирането на банката като действащо предприятие и срещу нея е започнало производство по несъстоятелност. Съдът заключава, че „намесата в собствеността на банката жалбоподател не е била придружена от достатъчно гаранции срещу произвол и следователно не е била законна по см. на чл.1 от Протокол 1.

В заключение особено силни са думите на предходния председател на Европейския Съд- Ролф Рисдал,че функционирането на системата по конвенцията през годините създава един правен корпус,който хвърля своето отражение отвъд пределите на отделните разрешени дела. Дадено решение има задължителен характер само за договарящите страни,които са били страни по делото,но останалите държави нерядко са се обръщали към други решения в търсене на насоки по отношение на съвместимостта на националното им право и практиката с Конвенцията. В резултат на което в редица случаи държава,която не е била страна по дадено дело, изменя законодателството и практиката си или адаптира съдебната си практика. Това е единствената възможност и за нашата страна да следи излизашите решения на

Европейския съд, да съобразява законодателството си с тълкуванията дадени от Съда на отделни текстове на Конвенцията, да обучава правоприлагащите органи да постановяват своите актове не само в съответствие с вътрешното право, но и при противоречието му с ЕКПЧ, да се позовават на директният ѝ ефект по чл. 5 ал.4 от Конституцията, като по този начин избягват възможността Държавата ни да бъде осъждана в Страсбург, а също и да издигнат приложението на законите и на Конвенцията до необходимите за приемането ни в Европейската демократична общност критерии.

II. Наказателно правен аспект

Ангелова срещу България

Решение от 13 юни 2002 г. на Първо отделение

Чл. 2 ЕКПЧ: право на живот

102. Жалбоподателката твърди, че синът ѝ е бил малтретиран и е починал в резултат на наранявания причинени от полицаи, че не му е била осигурена навременна медицинска помощ, докато е бил задържан и че властите не са предприели цялостно и ефективно разследване.

109. Чл. 2 от Конвенцията, който гарантира правото на живот, е между най-важните разпоредби на Конвенцията. Заедно с чл. 3, тя също отстоява една от основните ценности на демократичните общества, от които е съставен Съветът на Европа. Предметът и целта на Конвенцията като инструмент за защита на човека, също изискват чл. 2 да бъде тълкуван и прилаган така, че да предостави практическа и ефективна защита (вж. решенията по [Маккен с/у Обединеното Кралство](#), §§ 146-47, [Салман с/у Турция](#), § 97 и [Великова с/у България](#)).

110. В светлината на важността на предоставената от чл. 2 защита, Съдът следва да подложи оплаквания за лишаване от живот на най-внимателно разглеждане, като има пред вид всички относими обстоятелства.

Задържаните лица са в уязвимо положение и властите са длъжни да отговорят за начина на третирането им. От това следва, че когато едно лице е задържано от полицията в добро здраве, но по-късно почине, властите са длъжни да дадат достоверно обяснение за събитията, довели до смъртта му (вж *mutatis mutandis*, [Селмуни с/у Франция](#), § 87, и споменатите по-горе решения по делата [Салман](#) и [Великова](#)).

111. При преценката на доказателствата, Съдът възприема стандарт на доказване “доказано извън разумното съмнение” (вж делото [Ирландия с/у Обединеното кралство](#)). Може обаче, да се приеме, че този стандарт е достигнат и при едновременното наличие на достатъчно силни, ясни и допълващи се индиции или необорени презумпции за фактите. Когато разглежданите събития са изцяло или преимуществено известни само на властите - както в случаите на лица под техен контрол по време на задържане - наранявания или смърт, настъпили по време на това задържане пораждат силни презумпции по отношение на фактите. Всъщност, може да се приеме, че тежестта на доказването е върху властите, които трябва да представят правдоподобно и убедително обяснение (вж цитираното решение [Салман](#), § 100).”

(б) Приложението на тези принципи в настоящия случай

112. Задължение на правителството е да предостави достоверно обяснение за смъртта на г-н Зъбчиков, тъй като той е починал след като е бил преследван от полицаи и задържан за няколко часа в полицията.

И накрая, Съдът не намира информацията за твърдяното заболяване на г-н Зъбчиков за надеждна, или особено относима към случая. Тя се основава на негови и на жалбоподателката изявления, дадени в контекста на обвинения в престъпление и във всички случаи не би могла да доведе до разумни заключения относно черепната фрактура и другите наранявания.

„Поради това, като се прецени в светлината на всички съпътстващи факти, предложеното от правителството заключение, че г-н Зъбчиков може да се е наранил при падане, е малко вероятно.”

120. „Нещо повече, при преценката на доказателствата по настоящето дело, Съдът придава значителна тежест на информацията, че полицаите са се държали по подозрителен начин, както и на факта, че властите са кредитирали техните показания независимо от сериозните индикации, че е необходима предпазливост.

121. Като се имат предвид всички относими обстоятелства, Съдът намира за недостоверно обяснението на правителството за смъртта на г-н Зъбчиков, което е основано на заключението на втората съдебномедицинска експертиза за момента на нараняването и на предположение, че момчето може да се е наранило при падането си на земята. Правителството не е предложило никакво друго обяснение.

122. Следователно, налице е нарушение на чл. 2 от Конвенцията.”

Б. Твърденията, че не е осигурена навременна медицинска помощ

1. Аргументи на страните

123. Според жалбоподателката или полицаите са се опитали да избегнат контакта между г-н Зъбчиков и независим лекар, който да открие доказателства за малтретиране, или безотговорно са пренебрегнали състоянието на задържания. И в двата случая забавянето е било фатално.

124. Според правителството полицаите не могат да бъдат държани отговорни за това, че не са разбрали, че г-н Зъбчиков има нужда от спешна медицинска грижа, защото състоянието му е било възприето като характерно за ефекта на алкохола.

1. Преценката на Съда

125. „Съдът установи по-горе, че полицаите са се държали подозрително. Вижда се, че те са забавили предоставянето на медицинска помощ на г-н Зъбчиков и че това е допринесло за фаталния изход по решителен начин.”

130. По тези съображения Съдът намира, че поведението на полицаите между 3 и 5 часа сутринта на 29 януари 1996 г., както и липсата на реакция на властите, съставлява нарушение на задължението за защита на живота на лишени от свободата си лица.

131. Ето защо, в това отношение е налице нарушение на чл. 2, т. 1 от Конвенцията.”

По същия въпрос и решение по дело „Великова срещу България”
Решение от 18 май 2000 г. на Четвърто отделение

Во срещу Франция

Решение от 8 юли 2004 г. на Голямото отделение

Чл. 2: право на живот

При настоящото положение на нещата не е нито желателно, нито възможно Съдът да отговори абстрактно на въпроса дали нероденото дете се обхваща от понятието “всеки” по чл. 2 от Конвенцията.

Чл. 2 от Конвенцията налага на държавите позитивни задължения да създадат нормативна уредба, принуждаваща болниците да вземат подходящи мерки за защита на живота на пациентите, както и ефективна независима съдебна система, така че причината за смъртта на пациент да може да бъде определена и виновните да бъдат подведени под отговорност. Ако нарушението на правото на живот или на физическа неприкосновеност не е извършено умишлено, позитивното задължение за установяване на ефективна съдебна система не изисква задължително предвиждането на наказателноправно средство за защита.

75. За разлика от чл. 4 от Американската конвенция за правата на човека, който предвижда, че правото на живот трябва да бъде закриляно “изобщо, от момента на зачеването”, чл. 2 от Конвенцията не казва нищо по отношение на времевите граници на правото на живот и по-специално не дефинира чий “живот” (“everyone”, “toute personne”) е защитен от Конвенцията. Съдът тепърва трябва да разреши въпроса за “началото” на “правото на живот на всеки” по смисъла на тази разпоредба и дали нероденото дете има такова право.

Досега този въпрос е бил поставян единствено във връзка със закони за аборта. Абортът не фигурира сред изрично изброените в чл. 2, т. 2 изключения, но Комисията е изразила становището, че той е съвместим с първото изречение на чл. 2, т. 1 в интерес на защитата на живота и здравето на майката, тъй като “ако се приеме, че тази разпоредба е приложима към началния стадий на бременността, то абортът представлява едно подразбиращо се ограничение на “правото на живот” на плода, защитаващо живота и здравето на жената в тази фаза (виж *X с/у Обединеното кралство*).

79. Съдът е имал малко поводи да разгледа приложимостта на чл. 2 по отношение на плода. По делото *Оупън Доор и Дъблин Уел Уоман с/у Ирландия* не е намерил за необходимо да се произнесе “дали правото на аборт е гарантирано от Конвенцията и дали правото на живот по чл. 2 обхваща и плода”. Наскоро, при факти, сходни с тези по делото *Н. с/у Норвегия*, Съдът прие: “Дори да се предположи, че при определени обстоятелства плодът може да се смята за притежаващ права, защитени от чл. 2 от Конвенцията, ... в настоящия случай ... бременността е била прекъсната в съответствие със ... закон, който е установил справедлив баланс между интересите на жената и нуждата от осигуряване защита на плода (виж *Бозо с/у Италия*, решение по допустимостта, ж. № 50490/99, ECHR 2002-VII).

80. От този преглед на практиката на институциите по Конвенцията следва, че при разглежданите досега обстоятелства нероденото дете не е било считано за “лице”, пряко защитено от чл. 2, и че ако неродените наистина имат “право” на “живот”, то е

ограничено имплицитно от правата и интересите на майката. Все пак институциите не са отхвърлили възможността при определени обстоятелства гаранциите да обхващат и нероденото дете. Въпросът винаги е бил решаван след съпоставяне на различните засегнати интереси.

81. Особеното естество на фактите по настоящото дело повдига нов въпрос – дали, във от случаите на поискан от майката аборт, увреждането на плода трябва да бъде третирано като престъпление в светлината на чл. 2 от Конвенцията, за да се осигури защита на плода по тази разпоредба. Това налага предварително да бъде разгледан въпросът дали е препоръчително Съдът да се намесва в дебата какво се разбира под “лице” и кога започва животът, след като чл. 2 предвижда, че законът трябва да защитава “правото на живот на всеки”.

84. На европейско ниво не съществува консенсус относно естеството и статута на зародиша и/или плода, въпреки че те започват да получават известна защита с оглед на научния прогрес и на потенциалните последици от изследванията в областта на генното инженерство, медицински подпомогнатото оплождане или експериментите със зародиша. В най-добрия случай може да се приеме за общопризнато, че зародишът/плодът принадлежи към човешката раса. Потенциалът на това същество и неговата способност да се превърне в личност изискват защита в името на достойнството на човека, без то да става “лице” с “право на живот” за целите на чл. 2.

87. В настоящия случай предмет на спора е неволното убийство на неродено дете против желанието на майката, което ѝ е причинило особено страдание. Интересите на майката и на детето несъмнено са съвпадали. Поради това Съдът трябва да изследва от гледна точка на ефективността на съществуващите правни средства защитата, предоставена на жалбоподателката в стремежа ѝ да установи отговорността на лекаря и да получи обезщетение. Съдът не споделя тезата на жалбоподателката, че единствено едно наказателноправно средство за защита би могло да удовлетвори изискванията на чл. 2 от Конвенцията. Съображенията му за това са следните:

88. Той отново подчертава, че първото изречение на чл. 2, който е сред основните разпоредби на Конвенцията и охранява една от основните ценности на демократичните общества, съставлящи Съвета на Европа (виж [Маккен и др. с/у Обединеното кралство](#), 27.09.1995 г.), изисква от държавите не само да се въздържат от “умишлено” лишаване от живот, но и да предприемат подходящи мерки за опазването на живота на тези, които се намират под тяхна юрисдикция (виж например [Л.С.Б. с/у Обединеното кралство](#), 09.06.1998 г.).

“89. Тези принципи са приложими и в сферата на общественото здравеопазване. Позитивните задължения изискват от държавите да създадат нормативна уредба, принуждаваща болниците, били те частни или обществени, да вземат подходящи мерки за защита на живота на пациентите. Те изискват и установяването на ефективна независима съдебна система, така че причината за смъртта на пациенти, намиращи се под грижата на медици в публичния или в частния сектор, да може да бъде определена и отговорните да бъдат подведени под отговорност (виж [Пауъл с/у Обединеното кралство](#), решение по допустимостта, и [Калвели и Чилио](#), 17.01.2002).

90. Правото да се изисква наказателно преследване и осъждане на трети лица за извършено престъпление не може да бъде заявено самостоятелно (виж [Перез с/у Франция](#)), но Съдът многократно е приемал, че една ефективна съдебна система, каквато чл. 2 изисква, може, и при определени обстоятелства трябва да включва наказателноправна защита. Въпреки това, ако нарушението на правото на живот или на физическа неприкосновеност не е извършено умишлено, позитивното задължение за

установяване на ефективна съдебна система, което чл. 2 налага, не изисква задължително предвиждането на наказателноправно средство за защита във всички случаи. В специфичната област на лекарската небрежност “задължението може да бъде изпълнено например и ако правната система предоставя на жертвите средство за защита само в гражданските съдилища или наред с тях и в наказателните, което да дава възможност отговорността на съответните лекари да бъде установена и да бъде получено подходящо удовлетворение, като присъждане на обезщетение за вреди и публикуване на решението. Може да бъдат предвидени и дисциплинарни мерки” (виж цитираното *Калвели и Чилио*, § 51; *Лазарини и Гиачи с/у Италия*, решение по допустимостта от 07.11.2002 г., ж. № 53749/00; и [Мастроматео с/у Италия](#), ж. № 37703/97).”

Кийнан срещу Обединеното кралство

Решение от 3 април 2001 г. на III отделение на Съда

Чл. 2: право на живот

Обхватът на позитивното задължение по чл. 2 следва да се тълкува по начин, който не налага на властите невъзможно или непропорционално бреме.

Жалбоподателката е майка на Марк Кийнан, който се обесил на 15 май 1993 г., на 28 годишна възраст, в затвора, където изтърпявал наказание лишаване от свобода.

“88. Съдът припомня, че първото изречение на чл. 2, т. 1 задължава държавата не само да се въздържа от умишлено и неправомерно лишаване от живот, но също и да предприема подходящи стъпки за опазване живота на лицата под нейна юрисдикция (виж решението по делото *L.C.B. срещу Обединеното кралство* от 09.06.1998 г.). Това включва първостепенното задължение на държавата да гарантира правото на живот, като създаде ефикасни наказателноправни разпоредби за възпиране извършването на престъпления срещу личността, подкрепени от механизъм за правоприлагане с оглед предотвратяване, ограничаване и наказване нарушенията на такива разпоредби. То обхваща при съответни обстоятелства и позитивното задължение на властите да вземат превантивни оперативни мерки, за да защитят индивид, чийто живот е застрашен от престъпни действия на друг индивид (виж решението по делото *Осман срещу Обединеното кралство* от 28.10.1998 г.).

89. Като се имат предвид трудностите при поддържане на реда в съвременните общества, непредсказуемостта на човешкото поведение и оперативният избор, който трябва да се прави с оглед на приоритетите и ресурсите, обхватът на позитивното задължение следва да се тълкува по начин, който не налага на властите невъзможно или непропорционално бреме. Поради това не всеки твърдящ риск за живота може да доведе до изискване по Конвенцията властите да предприемат оперативни мерки, за да предотвратят материализирането му. За да възникне позитивно задължение, трябва да се установи, че те са знаели или е трябвало да знаят в съответния момент за съществуването на действителен и непосредствен риск за живота на конкретен индивид от престъпни действия на трето лице и че в рамките на правомощията си са пропуснали да вземат мерки, за които разумно може да се очаква, че биха избегнали този риск (виж цитираното решение по делото *Осман*, § 116). По това дело Съдът е трябвало да прецени до каква степен казаното се прилага, когато опасността за едно лице произтича от самоувреждане.

91. Съдът вече е приемал, че върху превантивните мерки на властите неизбежно биха се поставили ограничения поради, например в контекста на полицейски действия, гаранциите на членове 5 и 8 от Конвенцията (виж цитираното

решение *Осман*, §§ 116 и 121). Администрацията на затвора също следва да изпълнява задълженията си по начин, съвместим с правата и свободите на засегнатото лице. Има общи мерки и превантивни действия, които могат да се използват за ограничаване възможностите за самоувреждане, без да се засегне свободата на волята на лицето. От обстоятелствата в конкретния случай ще зависи дали по отношение на затворника са необходими по-строги мерки и дали прилагането на такива мерки е разумно.

94. Съдът констатира обаче, че администрацията на затвора е била наясно, че проблемът на Марк Кийнан е хроничен и включва психоза, както и че той има самоубийствени наклонности. Следователно властите са знаели, че той представлява потенциална опасност за собствения си живот.

96. Съответно възниква въпросът, дали администрацията на затвора е предприела всички действия, които разумно са се очаквали от нея, предвид характера на риска.

98. Съдът намира, че като цяло властите са реагирали адекватно на поведението на Марк Кийнан, като са му осигурявали болнично лечение и наблюдение, когато е проявявал самоубийствени склонности. Бил му е осигурен ежедневен медицински надзор от лекарите на затвора, които двукратно са се консултирали с външни психиатри, запознати с пациента. На 15 май не е имало причини властите да считат, че той се намира в неспокойно душевно състояние, което би могло да доведе до опит за самоубийство. При тези обстоятелства не е видно те да са пропуснали каквато и да било мярка, която разумно биха могли да предприемат, например наблюдение през 15 минути.

101. Съдът заключава, че в настоящия случай не е налице нарушение на чл. 2 от Конвенцията.

Макарацис срещу Гърция

Решение от 20 декември 2004 г. на Голямото отделение

Чл. 2: право на живот

Фактът, че използваната сила не се е оказала смъртоносна, не изключва по принцип приложението на чл. 2, който обхваща не само умишленото отнемане на живот, но и позволената употреба на сила, която би могла да има като непреднамерена последица лишаване от живот.

Законова и административна рамка следва да дефинира в светлината на международните стандарти, развити в това отношение, ограничените обстоятелства, при които служителите на реда могат да използват сила или огнестрелни оръжия.

Изискването на чл. 2 за провеждане на адекватно официално разследване е приложимо и в случай на използвана срещу дадено лице сила, която е застрашила живота му.

Маккен и други срещу Обединеното кралство

Решение от 27 септември 1995 г.,

Чл. 2, т. 2, б. "а": лишаване от живот в резултат от употреба на сила

Използването на сила по чл. 2 може да бъде оправдано, ако се основава върху искрено убеждение, което може основателно да се смята за вярно в момента, но впоследствие се е оказало погрешно.

При осъществяване на контрола и организацията на операция за обезвреждане на терористи, властите са задължени да зачитат живота и най-внимателно да

преценяват информацията, преди да я предават на войници, обучени при откриване на огън да стрелят до настъпването на смърт.

Съдът отбелязва преди всичко, че "чл. 2 е една от най-фундаменталните разпоредби в Конвенцията".

Той "счита, че очертаните в т. 2 изключения показват, че разпоредбата обхваща и умишленото лишаване от живот, но не се ограничава само с него. Както и Комисията е посочила, цялостното тълкуване на чл. 2 показва, че т. 2 не толкова определя предварително случаите, в които умишленото лишаване от живот е допустимо, а описва ситуацията, при които е разрешено "използването на сила", която може да доведе и до лишаване от живот като непредвидена последица." (...).

"В това отношение преценката относно "абсолютната необходимост" по чл. 2, т. 2 изисква значително по-стриктни ограничителни критерии в сравнение с "необходимостта в едно демократично общество", визирана в текстовете на точки 2 на [членове 8 до 11](#) от Конвенцията. Използваната сила следва да съответствува точно на постигането на целите, посочени в чл. 2, т. 2 букви "а", "б" и "с". Съдът изтъква, че "ако умишлено е използвана смъртоносна сила, той следва да подложи лишаването от живот на най-внимателен контрол, като вземе пред вид не само действията на представителите на държавата, но и всички останали обстоятелства, включително планирането и контрола на разглежданите действия."

Начова и други срещу България

Решение на Голямото отделение от 6 юли 2005 г.

Чл. 2: право на живот

87.-88. Жалбоподателите твърдят, че г-н Ангелов и г-н Петков са лишени от живот в нарушение на чл. 2 от Конвенцията. Твърди се, че двамата са загинали в резултат на пропуски на националното законодателство и практика да регламентират съобразно изискванията на Конвенцията употребата на огнестрелно оръжие от служители на държавата. В резултат на това, по настоящето дело държавни служители са имали право да употребят смъртоносна сила в обстоятелства, при които това не е било абсолютно необходимо. Това съставлявало самостоятелно нарушение на чл. 2. Жалбоподателите се оплакват също така, че властите не са извършили ефективно разследване на смъртните случаи.

93. Чл. 2, който гарантира правото на живот, е една от най-фундаменталните разпоредби на Конвенцията и изразява една от основните ценности на демократичните общества, които образуват Съвета на Европа. Съдът е длъжен да подлага на най-внимателно изследване твърденията за нарушение на тази разпоредба. В случаите, когато става въпрос за употреба на сила от служители на държавата, Съдът трябва да вземе под внимание не само действията на служителите, използвали сила, но и всички съпътстващи обстоятелства, включително въпроси като приложимата законова или подзаконова рамка и планирането и контрола на разглежданите действия (виж решенията [Маккен и други срещу Обединеното Кралство](#) от 27 октомври 1995 г. и [Макаратцис срещу Гърция](#) от 20 декември 2004 г.).

94. Самият текст на чл. 2, т. 2 указва, че при определени обстоятелства употребата на смъртоносна сила от страна на полицейски служители може да бъде оправдана. Всяка употреба на сила обаче трябва да бъде "абсолютно необходима", което означава да е стриктно пропорционална на обстоятелствата. С оглед фундаменталното естество на правото на живот обстоятелствата, при които отнемането на живот може да бъде оправдано, трябва да бъдат точно формулирани (виж решенията

Андронику и Константину срещу Кипър от 9 октомври 1997 г. и *Маккер срещу Обединеното Кралство*).

95. Следователно, а и като се има предвид чл. 2, т. 2, б. "б" от Конвенцията, легитимната цел да се извърши правомерен арест може да оправдае излагането на риск на човешки живот, само когато това е било абсолютно необходимо в конкретните обстоятелства. Според Съда, такава необходимост по принцип не е налице, когато е известно, че лицето, чийто арест се цели, не представлява заплаха за нечий живот или физическа цялост и не е заподозрян в извършването на насилствено престъпление, дори и ако неупотребата на смъртоносна сила би имала за последица невъзможност да се осъществи арестът (виж подхода на Съда по цитираното по-горе дело *Маккен и други* и като по-скорошен източник цитираното решение [Макаратцис срещу Гърция](#), §§ 64-66; виж също как Съдът е осъдил употребата на огнестрелно оръжие срещу невъоръжени лица, които са се опитвали да напуснат бившата ГДР и не са представлявали заплаха в решението *Стрелец, Кеслер и Кренц срещу Германия*).

96. При очертаването на обстоятелствата, при които лишаването на живот може да бъде оправдано, чл. 2 вмениява на държавата първостепенното задължение да гарантира правото на живот, като предвиди подходяща законодателна и административна мярка, която да дефинира в светлината на международните стандарти ограничените обстоятелства, при които правоприлагащите органи могат да използват сила или оръжие (виж цитираното [Макаратцис срещу Гърция](#), §§ 57-59, и приложимите разпоредби от Основните принципи на ООН относно употребата на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи (§§ 71-74 по-горе)). В съответствие със споменатия по-горе принцип на стриктна пропорционалност, въплътен в чл.2 (виж цитираното по-горе решение *Маккен и други*, стр. 46, § 149), националното законодателство, регламентиращо акциите по задържане, следва да обвърже употребата на огнестрелно оръжие с внимателна преценка на съпътстващите обстоятелства, и по-конкретно, с оценка на естеството на извършеното от беглеца престъпление и на заплахата, която той представлява.

97. В допълнение, националното законодателство, регламентиращо полицейските операции, трябва да осигури система от адекватни и ефективни гаранции срещу произвол и злоупотреба при употребата на сила и дори срещу нещастни случаи, които е можело да бъдат избегнати (виж цитираното [Макаратцис срещу Гърция](#), § 58). В частност, правоприлагащите служители следва да бъдат обучавани дали е абсолютно необходимо да използват огнестрелно оръжие не само въз основа на буквата на приложимите инструкции, но и с дължимата грижа към първостепенното значение което има зачитането на човешкия живот, като основна ценност (виж критиката на Съда към дадените на войниците инструкции да "стрелят на месо" в цитираното по-горе дело [Маккен и други](#)).

(б) Приложение на тези принципи към настоящия случай

98. Г-н Ангелов и г-н Петков са били застреляни от офицер от военната полиция при опит да бъдат задържани след бягството им от затвора. Следователно, случаят следва да бъде разгледан по чл. 2, т. 2, б. "б" от Конвенцията.

(i) Приложима законодателна рамка

99. С голямо безпокойство Съдът отбелязва, че приложимите разпоредби за употреба на огнестрелно оръжие от военната полиция на практика позволяват употребата на смъртоносна сила при задържането на лице от състава на въоръжените

сили, дори и за най-леко престъпление. Правилникът, съдържащ тези норми, не само не е публикуван, но и не съдържа ясни гаранции за защита срещу произволно отнемане на живот. Съгласно ПДВП е законосъобразно да се стреля по всеки беглец, който не се предаде незабавно след устно предупреждение и предупредителен изстрел (виж § 60 по-горе). Неяснотата, с която тези норми регламентират употребата на огнестрелно оръжие, и толерирането на употребата на смъртоносна сила ясно се разкриват от събитията, довели до фаталната стрелба срещу г-н Ангелов и г-н Петков и от реакцията на разследващите органи на тези събития. По-късно Съдът отново ще се върне на тези въпроси.

100. Подобна законодателна рамка е напълно недостатъчна и е твърде далеч от нивото на защита “със закон” на правото на живот, което се изисква от Конвенцията в съвременните демократични общества в Европа (виж §§ 94-97 за принципите, на които следва да се основава приложимото законодателство).

101. Вярно е, че становището на Върховния съд е, че изискването за пропорционалност е въплътено в националното наказателно право. В настоящия случай обаче това тълкувание на Върховния съд не е било приложено (виж §§ 50-54 и § 64 по-горе).

102. Поради това Съдът намира, че е имало основен пропуск от страна на държавата-ответник да съобрази задължението си по чл. 2 от Конвенцията да гарантира правото на живот, като изготви подходяща законодателна и административна рамка относно употребата на сила и огнестрелно оръжие от страна на военната полиция.”

106. Съдът анализира поведението на г-н Ангелов и г-н Петков преди инцидента, тяхното съдебно минало и факта, че не са били въоръжени и не са представлявали заплаха и това е било известно на полицаите.

„107. Като отчита всичко това, Съдът счита, че при обстоятелствата на настоящия случай всяко прибегване до потенциално смъртоносна сила е било забранено от чл. 2 от Конвенцията, без значение, че е имало опасност г-н Ангелов и г-н Петков да избягат. Както бе посочено и по-горе, когато е известно, че лицето, чийто арест се цели, не представлява заплаха за нечий живот или здраве и не е заподозряно в извършването на престъпление, свързано с насилие, всяка употреба на потенциално смъртоносна сила не може да се приеме за “абсолютно необходима”.”

„110. Задължението за защита правото на живот по чл. 2 от Конвенцията във връзка с общото задължение на държавите по чл. 1 от Конвенцията да “осигуряват на всяко лице под тяхна юрисдикция правата и свободите, определени в тази Конвенция”, имплицитно включва задължение за някаква форма на ефективно официално разследване, когато дадено лице е било лишено от живот в резултат на употребата на сила (виж *Чакичи срещу Турция*). Основната цел на такова разследване е да се осигури ефективното прилагане на националните закони, които защитават правото на живот и - когато са замесени лица, представляващи държавата или държавни институции - да се постигне търсенето на отговорност от тях за смърт, причинена при обстоятелства, за които те отговарят (виж *Ангелова срещу България*).

111. Властите трябва да предприемат действия по собствена инициатива, веднага щом проблемът им стане известен. Започването на разследването не може да бъде оставено на инициативата на близките, които да трябва да подадат официално оплакване или да поискат да се поеме определена насока на разследването или да се извършат конкретни следствени действия (виж, *mutatis mutandis*, *Илхан срещу Турция*).

112. За да бъде ефективно разследването на твърдения, че държавни служители са извършили законосъобразно лишаване от живот, е необходимо лицата, които осъществяват разследването и отговарят за него, да бъдат независими и

безпристрастни, както по закон така и на практика (виж решенията *Гюлеч срещу Турция* от 27 юли 1998 г.; *Огюр срещу Турция* и *Ергъ срещу Турция* от 28 юли 1998 г.).

118. В тази връзка Съдът напомня, че един бърз и ефективен отговор от страна на властите при разследването на употребата на смъртоносна сила е от съществено значение, за да е сигурно обществото, че се спазва принципът за върховенство на закона, и за да се предотврати каквото и да е впечатление за тайно споразумение или толериране на незаконни действия (виж цитираното решение *Маккер срещу Обединеното Кралство*).

119. В настоящия случай е било нарушено задължението на държавата-ответник по чл. 2, т. 1 от Конвенцията да разследва ефективно лишаването от живот.”

118. В тази връзка Съдът напомня, че един бърз и ефективен отговор от страна на властите при разследването на употребата на смъртоносна сила е от съществено значение, за да е сигурно обществото, че се спазва принципът за върховенство на закона, и за да се предотврати каквото и да е впечатление за тайно споразумение или толериране на незаконни действия (виж цитираното решение *Маккер срещу Обединеното Кралство*).

119. В настоящия случай е било нарушено задължението на държавата-ответник по чл. 2, т. 1 от Конвенцията да разследва ефективно лишаването от жив

Орхан срещу Турция

Решение от 18 юни 2002 г. на бившето I отделение на Съда

Чл. 2: право на живот

Дали неуспехът на властите да дадат правдоподобно обяснение относно съдбата на задържания, при условие че липсва труп, може да повдигне въпрос по чл. 2 от Конвенцията, зависи от всички обстоятелства по случая и по-специално от съществуването на достатъчно улики, от които при съблюдаване на изисквания стандарт на доказване би могло да се направи заключението, че задържаното лице следва да се счита за починало през време задържането. Изтеклият след ареста на лицето период не е решаващ сам по себе си, но е релевантен фактор, който трябва да се вземе предвид.

След като са установили контрол над едно лице, властите имат задължение за отчет относно неговото местонахождение. Непризнатото задържане съставлява най-тежко нарушение на чл. 5, а естествената силна тревога на лицата, държани изолирани от външния свят без официално документиране и лишени от необходимите съдебни гаранции, е допълнителен и утежняващ аспект на проблема. Чл. 5 изисква от властите да вземат ефективни защитни мерки срещу риска от изчезване, както и да започнат бързо и ефективно разследване на всяко защитимо твърдение, че едно лице е било задържано и повече никой не го е виждал.

Дали някой от членовете на семейството на изчезналото лице също е жертва на нарушение на Конвенцията, зависи от съществуването на особени фактори, като същината на нарушението е не толкова в самия факт на изчезването на член на семейството, колкото в реакцията и поведението на властите, когато бъдат запознати със случая.

Чл. 34 забранява на властите да упражняват натиск върху жалбоподателя. Понятието “натиск” включва не само директна принуда и явни прояви на

заплашване, но и други косвени действия, предназначени да разубедят или обезкуражат жалбоподателя да прибегне до защитното средство, предоставено от Конвенцията. Неуместно е властите на отговорната държава да влизат в директен контакт с жалбоподателя, дори при съмнения за извършена злоупотреба с правото на жалба. Те следва да информират Съда за своите опасения.

Пол и Одри Едуардс срещу Обединеното кралство

Решение от 14 март 2002 г. на III-то отделение на Съда, станало окончателно на 14 юни 2002 г.

Чл. 2: право на живот, процедурно задължение по чл. 2

Пропускът на ангажираните в случая лекари, полиция, прокуратура и съд да информират затворническите власти, че новоприет затворник е психичноболен и опасен, както и незадоволителната процедура по медицинския преглед при приемането му в затвора разкриват нарушение на задължението на държавата да защити живота на убития от него друг затворник.

С оглед на процедурното задължение за разследване на обстоятелствата около смъртта на затворник, починал вследствие насилие от страна на друг затворник, е без значение дали длъжностни лица са участвали чрез действия или бездействия в събитията, довели до смъртта му.

Публичността на производството по разследване или на резултатите от него удовлетворява изискванията на чл. 2 само ако при конкретните обстоятелства степента на тази публичност осигурява както на теория, така и на практика отчетност на длъжностните лица, участвали в събитията. Липсата на правомощие разследващият орган да разпорежи личното явяване на свидетелите за разпит, провеждането на производството при закрити врати и невъзможността родителите на убития да участват в него лично или чрез представител и да задават въпроси на свидетелите не отговарят на изискванията на чл. 2 от Конвенцията за ефективно разследване.

Асенов и други срещу България

Решение от 28 октомври 1998 г.

чл. 3 ЕКПЧ: забрана за нечовешко и унижително отношение

102. При тези обстоятелства, Съдът счита, че когато едно лице твърди, че е било малтретирано от полицията или от други държавни служители незаконно и в нарушение на чл.3, тази разпоредба, във връзка с общото задължение на държавата по чл.1 от Конвенцията да “осигур[и] на всяко лице под [своята] юрисдикция правата и свободите, определени в Конвенцията”, предполага и изисква задължение за ефективно официално разследване. Както и по чл. 2, изпълнението на това задължение, трябва да е годно да доведе до издирването и наказването на отговорните лица (вж. по отношение на чл. 2 от Конвенцията делото *Маккен и др. с/у Обединеното кралство, Кайа с/у Турция* и решението *Яза с/у Турция*). Ако това не беше така, независимо от фундаменталното си значение, общата правна забрана на изтезанията и нечовешкото или унижително отношение би била по същество неефективна и в някои случаи би станало възможно практически безнаказаното нарушение от страна на представители на държавата на правата на лица под техен контрол.

по същите въпроси виж и решенията по Дело ОГНЯНОВА И ЧОБАН срещу България, Дело КРЪСТАНОВ срещу България, Дело ИВАН ВАСИЛЕВ срещу България и Дело ТОТЕВА срещу България.

Г. Б. срещу България

Решение от 11 март 2004 г. на Първо отделение

Чл. 3: забрана за нечовешко или унижително отнасяне или наказание

Жалбоподателят твърди, че след като е бил осъден на смърт, задържането му по време на мораториума върху изпълнението на смъртните наказания е представлявало изтезание и нечовешко и унижително отнасяне по смисъла на чл. 3 от Конвенцията поради страха от евентуално възобновяване на екзекуциите, продължителното време, прекарано в несигурност, и условията и режима на задържането му.

“71. Съдът припомня също, че страданието и унижението трябва във всички случаи да надхвърлят неизбежния елемент на страдание или унижение, свързани с определени форми на законосъобразно отнасяне или наказание. Мерките, свързани с лишаване от свобода на индивида, често може да включват и такъв елемент. Съгласно тази разпоредба, държавата трябва да гарантира, че индивидите ще бъдат задържани при условия, които са съвместими със задължението ѝ за зачитане на човешкото им достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката няма да ги подложат на мъки или изпитания, надхвърлящи неизбежното ниво на страдание, присъщо на лишаването от свобода, и че здравето и благополучието на индивидите ще бъдат адекватно гарантирани, въпреки практическите ограничения, свързани с лишаването от свобода (виж решението [Кудла с/у Полша](#)).

72. В допълнение, при преценката на въпроса, дали е бил надвишен приемливият праг на страдание или унижение, са релевантни и актуалните обществени нагласи относно смъртното наказание в държавите-страни по Конвенцията (виж решението *Съоринг с/у Обединеното кралство* от 7 юли 1989 г.). Страхът и несигурността за бъдещето, предизвикани от смъртната присъда, би трябвало да причиняват значителни душевни терзания, когато е налице и реална опасност присъдата да бъде изпълнена. Като се има предвид, че държавите-страни по Конвенцията са отхвърлили смъртното наказание, за което вече се счита, че няма легитимно място в едно демократично общество (четиридесет и три държави са отменили смъртното наказание, а последната – Русия – е наложила мораториум), налагането на смъртно наказание при определени обстоятелства, например вследствие на несправедлив процес, трябва да се разглежда само по себе си като форма на нечовешко отнасяне.

85. Съдът отбелязва, че макар и вредните последици от еднообразния режим, на който е бил подложен жалбоподателят, да са били известни, този режим е бил поддържан в продължение на много години. Приложимите закони и подзаконовни нормативни актове, регламентиращи режима на осъдените на смърт, не са били изменени. Уточнената посредством вътрешни необнародвани инструкции уредба очевидно не е изяснила всички аспекти на режима на лишаване от свобода и не е установила ясни и предвидими правила. Освен това, от значение е, че правителството не е посочило никакви конкретни съображения за сигурност, налагащи изолирането на жалбоподателя, и не е посочило защо не е било възможно да се преразгледа режимът на затворниците в положението на жалбоподателя, така че да им се осигурят

достатъчно възможности за човешки контакти и смислени занимания. Макар и да е посочено, че жалбоподателят се е възползвал от психиатрична и психологическа помощ, такава помощ не би могла да замести нуждата от човешки контакти.”

“87. Казано накратко, Съдът смята, че строгият режим на лишаване от свобода, на който е бил подложен жалбоподателят в продължение на повече от осем години, от които над шест след влизането в сила на Конвенцията за България, и материалните условия, при които той е бил задържан, са му причинили страдание, надхвърлящо неизбежното ниво на страдание, присъщо на лишаването от свобода. Поради това, Съдът заключава, че минималният праг на строгост по чл. 3 от Конвенцията е бил достигнат и че жалбоподателят е бил подложен на нечовешко и унижително отнасяне.

по същия въпрос и Делото ЙОРГОВ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

Георгиев срещу България

Решение от 15 декември 2005 г. на Първо отделение

Чл. 3: забрана за нечовешко или унижително отнасяне

55-57. Жалбоподателят се оплаква от лошите условия при задържането му в следствения арест в Пазарджик и се позовава на чл. 3 от Конвенцията.

“59. Съдът припомня, че чл. 3 от Конвенцията налага на държавите задължение да осигурят на всеки затворник условия, които да бъдат съвместими със зачитането на човешкото му достойнство, да направят така, че наложената мярка да не подтиква задържания към отчаяние или да води до напрежение, което превишава обичайното ниво на страдание, във връзка със задържането.

60. За да попадне в приложното поле на чл. 3, отнасянето трябва да постигне една минимална степен на суровост. Разбира се, преценката дали този минимум е достигнат е относителна; тя зависи от всички обстоятелства по делото, от естеството или контекста, в който е направено, от неговата продължителност, физически или умствени последици, а в определени случаи, и от пола, възрастта или здравословното състояние на жертвата (виж *Валашина с/у Литва*).

“62. Съдът напомня, че счита за унижително отнасяне обстоятелството, че задържаните е трябвало да използват кофа за задоволяване на естествените си нужди, разположена в килията и без преграда около нея, когато не са сами в килията (виж решенията *Пеерс с/у Гърция* и *Кехайов с/у България* от 10 януари 2005 г., § 71). Липсата на възможност за физическа активност е един от критериите при преценката на степента на суровост на твърдяното отнасяне (виж, вместо многобройните други решения, решението по делото *Кехайов*, § 69).”

“65. Съдът отбелязва своето безпокойство от факта, че жалбоподателят е бил на около седемнадесет години и половина, а е бил задържан за период от месец и половина, без да може да прави каквото и да е извън килията. Той взема предвид обстоятелството, отбелязано в докладите на Комитета срещу изтезанията от 1995 г. и 1999 г., че почти без изключение условията в следствените арести в България биха могли да бъдат определени като нечовешки и унижителни.

66. Съдът, като взема предвид, че при задържане в подобни условия за един по-дълъг период би могло да се стигне до отнасяне, което би било в противоречие с чл. 3 от Конвенцията, счита, че отнасянето в настоящия случай не засяга минималната степен на суровост най-вече поради краткия срок на задържането (виж, *mutatis*

mutandis, решението *Садаи с/у Турция* от 10 април 2003 г. и цитираното по-горе *Валашинас*, § 112).”

67. Въз основа на изложеното по-горе Съда заключава, че не е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

По същия въпрос и решение по Дело „Йовчев срещу България”, решение по дело „Кехайов срещу България” и решение по Дело „Янков срещу България”

И.И. срещу България

Решение от 9 юни 2005 г. на Първо отделение

Чл. 3: условия в ареста

67. Съдът е преценявал, че дадено третиране е “нечовешко”, защото, *inter alia*, то е било предумишлено, било е прилагано с часове без прекъсване и е причинило или конкретна телесна повреда, или силно физическо или душевно страдание. Той е намирал определено третиране за “унизително”, защото е било от естество да породи у жертвите чувства на страх, силна болка и малоценност, способни да ги унижат и да накърнят самоуважението им (виж решението по делото [Кудла срещу Полша](#), § 92). Въпросът дали целта на третирането е била да унизи или обезцени засегнатото лице е един допълнителен фактор, който се взема предвид, но липсата на такава цел не може да изключи нарушение на чл. 3 (виж *Пиърс срещу Гърция*, и [Калашиников срещу Русия](#)).

68. Причинените страдание и унижение трябва да надхвърлят неизбежния елемент на страдание или унижение, свързани с определена форма на законосъобразно отнасяне или наказване. Често мерки, лишавачи дадено лице от неговата свобода, могат да включват такъв елемент. Все пак не може да се твърди, че изпълнението на мярката задържане под стража само по себе си повдига въпрос по чл. 3 от Конвенцията. Въпреки това, съгласно тази разпоредба държавата следва да гарантира, че лицето е задържано при условия, съвместими с неговото човешко достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката не го подлагат на стрес или изпитание, чиято сила надвишава неизбежната степен на страдание, присъща на задържането, и че, като се имат предвид практическите изисквания на лишаването от свобода, неговото здраве и благосъстояние са адекватно гарантирани. При преценка на условията на задържане трябва да се държи сметка за кумулативния ефект от тези условия и продължителността на задържането (виж [Дугоз срещу Гърция](#), § 46 и цитираното по-горе [Калашиников](#), § 102). По-конкретно, Съдът трябва да има предвид здравословното състояние на задържаното лице (виж цитираното по-горе [Асенов и други срещу България](#), § 135)

74. Според Съда фактът, че жалбоподателят е трябвало да прекарва по 24 часа на ден в продължение на близо три месеца в пренаселена килия без достъп до слънчева светлина и без възможност за каквато и да било физическа активност или друго занимание на открито, трябва да му е причинил силно страдание. Съдът е на мнение, че при липсата на непреодолими съображения за сигурност няма оправдание за подлагането на жалбоподателя на такива ограничения.

75. В допълнение, подлагането на задържаното лице на унижението да трябва да облекчава физиологичните си нужди в кофа в присъствието на другите обитатели на килията и да трябва да присъства, докато те използват същата кофа (виж по-горе, цитираните *Пиърс*, § 75; и [Калашиников срещу Русия](#), § 99) не може да има оправдание,

освен в изключителни случаи, когато разрешаването да се ползват санитарните помещения би представлявало действителен и сериозен риск за сигурността. Никакви съображения за сигурност обаче не са били изтъкнати от правителството като основание за ограничаване на посещенията на задържаните до тоалетната през деня в Шуменската окръжна следствена служба през разглеждания период.

79. В заключение, като се има предвид кумулативният ефект от неоправдано строгия режим, на който е бил подложен жалбоподателят, материалните условия, при които е бил държан, и специфичното въздействие, което тези условия и режим са имали върху здравословното му състояние, Съдът намира, че условията на задържането на жалбоподателя са били равнозначни на нечовешко и унижително отнасяне в нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

80. Следователно, тази разпоредба е била нарушена.

Кръстанов срещу България

Решение от 19 септември 2004 г. на Първо отделение

Чл. 3: материално правен и процесуално правен аспект

47. Жалбоподателят твърди, че е бил брутално нападен и бит от маскирани полицаи без каквото и да е обяснение, както и че не е получил адекватно възмездие за това.

„51. Съдът припомня, че член 3 отстоява една от фундаменталните ценности на демократичното общество. Дори в най-трудните обстоятелства, като борбата с тероризма или престъпността, Конвенцията забранява изтезанията, нечовешкото или унижително отнасяне или наказание и забраната е абсолютна. За разлика от повечето от материалноправните разпоредби на Конвенцията и Протоколите №№ 1 и 4 към нея, член 3 не допуска изключения, а дерогирането му не е позволено от член 15 от Конвенцията дори и по време на обществени бедствия, заплашващи живота на нацията (виж *Асенов и други срещу България*, решение от 28 октомври 1998, § 93).

53. Съдът намира, че претърпените от жалбоподателя увреждания доказват съществуването на сериозна физическа болка и страдание. Нещо повече, те са имали трайни за здравето му последици. Ясно е освен това, че употребата на насилие срещу жалбоподателя е извършена по време на изпълнение на служебните задължения на полицаите. Не изглежда обаче болката и страданията да са били причинени на жалбоподателя умишлено, с цел например да го принудят да признае, че е извършил престъпление, или да сломят физическата му или психическа съпротива. Същевременно уврежданията са причинени в кратък период, по време на акция за арестуването на заподозрени лица, която изглежда е била съпроводена от повишено напрежение. (виж параграф 11 по-горе и *Егмез срещу Кипър*). При тези обстоятелства Съдът заключава, че малтретирането, към което е насочено оплакването, е достатъчно сериозно, за да се приеме за нехуманно, но не може да се квалифицира като изтезание.

54. Следователно налице е нарушение на член 3 от Конвенцията.

Тотева срещу България

Решение от 19 май 2004 г. на Първо отделение

Чл. 3: материално правен и процесуално правен аспект

„Съдът припомня, че “когато едно лице бъде задържано от полицията в добро здравословно състояние, но към момента на освобождаването му се установи, че е претърпяло наранявания, в тежест на държавата е да представи достоверно обяснение за начина, по който са били получени тези наранявания - в противен случай възниква

въпрос по чл. 3 от Конвенцията” (виж решенията [Томази срещу Франция](#) от 27 август 1992 г. [Селмуни срещу Франция](#)).

При оценката на доказателствата Съдът в повечето случаи е прилагал стандарта на доказване “извън разумно съмнение” (виж решението по делото [Ирландия срещу Обединеното кралство](#) от 18 януари 1978 г., § 161). Такова доказване, обаче, може да следва от съвместното съществуване на достатъчно силни, ясни и непротиворечиви индиции или подобни неопровергани фактически презумпции. Когато разглежданите събития са изцяло или в голямата си част изключително достойни на властите, както в случаите на лица под техен контрол при задържане, възникват силни фактически презумпции относно травми, възникнали по време на такова задържане. Може да се счита, че тежестта на доказване е върху властите, като от тях се изисква да предоставят удовлетворително и убедително обяснение (виж решението по делото [Салман срещу Турция](#), § 100).

Дори и ако твърденията на жалбоподателката за “тежък побой” изглеждат преувеличени предвид понесените от нея травми, Съдът подчертава, че по отношение на лишено от свобода лице всяка употреба на физическа сила, която не е станала абсолютно необходима поради собственото му поведение, унижава човешкото достойнство и по принцип представлява нарушение на правото му по чл. 3 (виж решението по делото [Рибич срещу Австрия](#) от 4 декември 1995 г., § 38).

От изложеното следва, че е имало нарушение на чл. 3 от Конвенцията, тъй като жалбоподателката е била подложена на нечовешко и унижително отнасяне.”

Жалбоподателката се оплаква също така, че прокуратурата не е извършила ефективно разследване на твърденията ѝ за малтретиране от страна на полицията.

Когато едно лице повдига защитимо твърдение, че е било сериозно малтретирано от полицията в нарушение на чл. 3, тази разпоредба, във връзка с общото задължение на държавата по [чл. 1](#) от Конвенцията да “осигур[и] на всяко лице под [своята] юрисдикция правата и свободите, определени в Конвенцията”, предполага и изисква ефективно официално разследване. Това разследване трябва да е годно да доведе до издирването и наказването на извършителите (виж [Асенов и други](#), § 102, и [Лабита срещу Италия](#), § 131).

Следва да се отбележи, че по същото време същият прокурор, който работел и по наказателното дело срещу жалбоподателката, не е извършил самостоятелна проверка на твърденията на дъщеря ѝ. Той е възложил проверката на същия полицай, който бил извършил и проверката по рапорта срещу жалбоподателката, който е свидетелствал е по наказателното дело срещу нея и е бил висшестоящ на полицаите, които според твърденията са нанесли побой над жалбоподателката.

Накрая Съдът отбелязва, че след предварителната проверка властите изглеждат не са предприели никакви други следствени действия до днес, повече от осем години след инцидента. Съдът също така отбелязва, че във връзка с твърденията на дъщерята на жалбоподателката не е било издадено официално постановление.

Въз основа на изложените факти, предвид липсата на задълбочено и ефективно разследване на защитимата претенция на жалбоподателката, че е била малтретирана от полицейски служители, Съдът намира, че е имало нарушение на чл. 3 от Конвенцията и в това отношение.”

Кудла срещу Полша

Решение от 26 октомври 2000 г. на Голямото отделение на Съда

Чл. 3: забрана на изтезанията

Не може да се твърди, че изпълнението на мярката задържане под стража само по себе си повдига въпрос по чл. 3 от Конвенцията. Този текст не може да се тълкува и в смисъл, че установява общо задължение за освобождаване на задържания поради здравословни причини или за настаняването му в гражданска болница с оглед възможност за получаване на определен вид лечение. Въпреки това, съгласно тази разпоредба държавата следва да гарантира, че лицето е задържано при условия, съвместими с неговото човешко достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката не го подлагат на стрес или изпитание, чиято сила надвишава неизбежната степен на страдание, присъща на задържането, и че като се имат предвид практическите изисквания на лишаването от свобода неговото здраве и благосъстояние са адекватно гарантирани, между другото и чрез осигуряване на необходимата медицинска помощ.

99. Съдът приема, че самият характер на психологическото състояние на жалбоподателя го е направил по-уязвим в сравнение с обикновен арестант и че задържането може да е изострило до известна степен чувствата му на злочестина, мъка и страх. Той също така има предвид факта, че от 11 юни до 29 октомври 1996 г. жалбоподателят е бил държан под стража, въпреки психиатричното становище, че продължаващото задържане би могло да застраши живота му поради вероятността от опит за самоубийство. Все пак, въз основа на представените доказателства и преценявайки релевантните факти като цяло, Съдът не намира за установено жалбоподателят да е бил подлаган на малтретиране, притежаващо достатъчна степен на суровост, за да попадне в приложното поле на чл. 3 от Конвенцията.

За полагането на медицински грижи спрямо психично болно лице в условията на арест – вж **Делото Кйинан срещу Великобритания** /посочено в раздела относно чл. 28 от КРБ/.

Рибич срещу Австрия

Решение от 4 декември 1995 г.

Чл. 3: забрана за изтезания, нечовешко или унизително отнасяне или наказание

Всяко прибегване до физическа сила спрямо лишен от свобода човек, което не е станало строго необходимо поради собственото му поведение, накърнява човешкото достойнство и по начало съставлява нарушение на правото, гарантирано от чл. 3. Изискванията на разследването и безспорните трудности, присъщи на борбата с престъпността, не могат да оправдаят ограничаване на дължимата защита на физическата неприкосновеност на лицата.

Томази срещу Франция

Решение от 27 август 1992 г.

Чл. 3: забрана за изтезания, нечовешко или унизително отнасяне или наказание;

Нуждите на разследването и трудностите в борбата с тероризма не могат да водят до ограничаване на дължимата защита на физическата неприкосновеност на личността.

Малоун срещу Обединеното кралство

Решение от 2 август 1984 г.

Чл. 8: право на зачитане на личния и семеен живот

Изразът "предвидени в закона", употребен в чл. 8, т. 2, не просто препраща към вътрешното право, а е свързан и с неговото качество. Той включва изискването за съществуване на някаква вътрешноправна защита срещу произволна намеса на държавните власти в ползването на правата, защитени от чл. 8, т. 1. Законът трябва да бъде формулиран достатъчно ясно, за да дава на гражданите адекватни указания по отношение на обстоятелствата и условията, при които държавните власти са оправомощени да прибегнат до тайна и потенциално опасна намеса в ползването на правото на неприкосновеност на личния живот и кореспонденцията. Той трябва да сочи обхвата на дискрецията, предоставена на компетентните органи в тази област, и начина на упражнението ѝ, с достатъчна яснота, за да дава на индивида адекватна защита срещу произволна намеса.

"Не се спори, че един телефонен разговор на жалбоподателя е бил подслушан по искане на полицията, въз основа на заповед на вътрешния министър. Тъй като телефонните разговори попадат в понятията "личен живот" и "кореспонденция" по смисъла на чл. 8 от Конвенцията (вж. решението по делото *Клас и др.*), признатото подслушване е съставлявало "намеса от страна на държавните власти" в ползването на правото, гарантирано на жалбоподателя от т. 1 на чл. 8. Основният спорен въпрос е дали намесата е била оправдана съгласно разпоредбата на т. 2 на чл. 8 и по-точно дали е била "предвидена в закона" и "необходима в едно демократично общество" за някоя от целите, изброени в тази точка."

а) "Предвидени в закона"

Съдът припомня принципи, които е приел в практиката си. Първият е, че думата "закон" следва да се тълкува като включваща не само писаното право, но и неписаното. Втори принцип е, че "съответната намеса трябва да има някакво основание във вътрешното право". Съдът е приел също, че изразът "предвидени от закона" включва и други изисквания. Две от тях са посочени в решението по делото *Сънди Таймс*: "Първо, законът трябва да е достатъчно достъпен, т.е. гражданинът трябва да бъде в състояние да получи достатъчни според обстоятелствата указания по отношение на правните норми, приложими в конкретен случай. Второ, една норма не може да се счита за "закон", ако не е формулирана с достатъчна точност, така че да даде възможност на гражданина да съобрази поведението си с нея, т.е. той трябва да е в състояние (при необходимост и след подходящ съвет) да предвиди, в една разумна според обстоятелствата степен, последиците, които може да повлече определено поведение". Според правителството, тези две изисквания, приети от Съда във връзка с ограничения на индивидуалните права на изразяване и на кореспонденция, имат по-малко място в случая – в съвсем различния контекст на тайно следене на съобщения. "Съдът би искал да изложи отново своето становище, че изразът "в съответствие със закона" не просто препраща към вътрешното право, а е свързан и с неговото качество, като изисква то да отговаря на принципа за върховенството на закона, изрично споменат в преамбюла на Конвенцията. Така този израз включва, както следва от предмета и целта на чл. 8, изискването за съществуване на някаква вътрешноправна защита срещу произволна намеса на държавните власти в ползването на правата, защитени от чл. 8, т. 1. Рискът от произвол е очевиден, особено когато правомощие на изпълнителната власт се упражнява тайно. Без съмнение, (...) изискванията на Конвенцията, особено по отношение на предвидимостта, не могат да бъдат, в специалната ситуация на следене на съобщения за целите на полицейско разследване,

съвсем същите, както когато предмет на съответния закон е да ограничи поведението на индивида. В частност, изискването за предвидимост не може да означава, че едно лице следва да е в състояние да предвиди кога е вероятно властите да проследят съобщенията му, за да може да съобрази поведението си. Въпреки това, законът трябва да бъде формулиран достатъчно ясно, за да дава на гражданите адекватни указания по отношение на обстоятелствата и условията, при които държавните власти са оправомощени да прибегнат до тази тайна и потенциално опасна намеса в ползването на правото на неприкосновеност на личния живот и кореспонденцията. В решението [Силвър](#) Съдът прие, че "закон, който предоставя свобода на усмотрение, следва да очертава нейния обхват", въпреки че подробните процедури и условия, които трябва да се спазват, не трябва непременно да се съдържат в материалноправни разпоредби. Степента на точност, изисквана в това отношение от "закона", зависи от конкретния предмет на регулиране. След като практическото прилагане на мерки за секретно следене на съобщения не подлежи на проверка от страна на засегнатото лице или на обществото, би било противно на принципа за върховенство на закона дискрецията, предоставена на изпълнителната власт, да бъде формулирана като неограничена власт. Следователно законът трябва да сочи обхвата на всяка такава свобода на усмотрение, предоставена на компетентните органи, и начина на упражнението ѝ, с достатъчна яснота – като се държи сметка и за законната цел на въпросната мярка – за да дава на индивида адекватна защита срещу произволна намеса."

Според Съда, правото на Англия и Уелс не указва с необходимата яснота обхвата и начина на упражняване на свободата на усмотрение, предоставена на държавните власти. В този смисъл отсъства необходимата минимална степен на правна защита, на която гражданите имат право при върховенството на закона в едно демократично общество. В заключението, що се отнася до следенето на съобщения, намесата в упражнението на правата на жалбоподателя по чл. 8 не е била "предвидена в закона".

б) "Необходима в едно демократично общество" за допустима цел

Съдът припомня решението си по делото [Клас](#), в което е приел, че следене на съобщения с цел разследване и разкриване на престъпления по принцип може да бъде "необходимо в едно демократично общество ... за предотвратяване на безредици или престъпления" по смисъла на чл. 8, т. 2. Предвид присъщата им секретност обаче, създаваща опасност от лесна и вредна за демократичното общество като цяло злоупотреба, произтичащата намеса е "необходима в едно демократично общество" само ако възприетата система за тайно наблюдение съдържа адекватни гаранции срещу такава злоупотреба. "В съответствие с изводите, направени по-горе, че намесата не е "предвидена в закона", Съдът счита, че не е нужно да изследва съдържанието на останалите гаранции, изисквани от чл. 8, т. 1, и въпроса дали разглежданата система е съобразена с тях."

А. срещу Франция

Решение от 23 ноември 1993 г.

Чл. 8: право на неприкосновеност на личния живот и на тайната на кореспонденцията

Записването на телефонен разговор относно подготвяно престъпление, макар и да не е било разпоредено от властите по надлежния ред, ангажира отговорността на държавата по Конвенцията, щом нейно длъжностно лице,

действащо по служба като полицейски служител, е участвало и е имало решаващ принос в изпълнението на плана.

Според г-жа А. записването на телефонния ѝ разговор с г-н Герлинг е било несъвместимо с правото ѝ на неприкосновеност на личния живот и кореспонденцията, гарантирано от чл. 8.

Правителството оспорва приложимостта на чл. 8, като поддържа, че не е имало нито посегателство върху личния живот, нито намеса на държавните власти. Във връзка с първата теза представителят му обръща внимание на факта, че записът е бил направен по инициатива и със съгласието на един от участниците в разговора. Изтъква се също, че в подслушания разговор е ставало въпрос изключително и съзнателно само за неща, които попадат извън обсега на личния живот – подготовката на престъпно деяние. Второто си твърдение правителството обосновава с това, че г-н Герлинг, който е иницирал и извършил оспорваните действия, не е служител на френската държава и не е действал от нейно име. Фактът, че държавен орган е предоставил средства като помещения и оборудване и не се е противопоставил на начинанието, не бил достатъчен, за да обоснове отговорност за намесата.

Комисията и жалбоподателката смятат, че един телефонен разговор не губи личния си характер единствено поради това, че неговото съдържание касае или може да касае обществения интерес. Освен това, записът е бил направен от полицейския участък, с помощта на полицейски служител, който е задържал касетата.

[Н]амесата, за която става въпрос, безспорно засяга правото на г-жа А. на неприкосновеност на “кореспонденцията” (вж. *inter alia* решението от 24 април 1990 г. по делото [Крюслен с/у Франция](#), § 26). Това не се и оспорва от правителството. При тези обстоятелства, не е необходимо да се преценява дали тя засяга също и нейния “личен живот”.

Правителството признава, че намесата – ако е имало такава – не е била “предвидена от закона”. Тя не е била съобразена с френския закон, действащ по това време (1980 г.), защото не е била извършена вследствие на съдебно производство и не е била разпоредена от съдия-следовател. По-късното законодателство – Законът от 10 юли 1991 г. – инкриминира подслушване от този вид. Както и Комисията, Съдът отбелязва, че оспорваното записване няма основание във вътрешното право и, следователно, намира нарушение на чл. 8. Това заключение прави ненужно Съдът да се произнася по съобразяването с останалите изисквания на т. 2 на същата разпоредба (вж. *inter alia*, *mutatis mutandis*, споменатото решение по делото [Крюслен с/у Франция](#), § 37).”

Дъджън срещу Обединеното кралство

Решение от 22 октомври 1981 г.

Чл. 8: право на зачитане на личния живот

Съществуването на закони, които обявяват определени доброволни хомосексуални действия между пълнолетни лица от мъжки пол за престъпление, представлява продължавана намеса в правото на зачитане на личния живот, която, поради широкообхватния си и абсолютен характер, дори и без да се отчита тежестта на предвидените наказания, е непропорционална на преследваните законни цели – защита на морала и на правата и свободите на другите.

Съдът споделя мнението на Комисията, че “действието на оспорваните законови разпоредби представлява продължавана намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на личния му живот (който включва и сексуалния му живот) по смисъла на чл. 8, т. 1”. “В конкретния случай на жалбоподателя, самото съществуване на това законодателство трайно и пряко засяга личния му живот – изборът му е или да спазва закона и да се въздържа (дори и насаме и по общо съгласие на партньорите) от забранени сексуални действия, към каквито е разположен поради хомосексуалните си наклонности, или да извършва такива действия и поради това да подлежи на наказателно преследване. Не може да се твърди, че въпросните разпоредби са мъртва буква в тази област. Въпреки че в последните години изглежда не са били образувани наказателни производства спрямо участвали в такива действия мъже над 21 години, освен в случаите с психиатрично болни, няма изрично заявено намерение от страна на държавната власт съответните разпоредби да не се прилагат. Нещо повече, полицейската проверка през януари 1976 г. представлява – въпреки че не е било образувано наказателно производство – конкретна мярка на прилагане на въпросното законодателство, която пряко е засегнала жалбоподателя при упражняването на правото му на зачитане на личния живот. Това показва, че висящата над него заплаха е била действителна.”

По делото не се спори, че тази намеса е била “предвидена от закона”. Съдът приема, че тя е целяла “защита на морала” и “защита на правата и свободите на другите” – двете цели, на които се позовава правителството.

Кардиналният въпрос, който се поставя във връзка с чл. 8 по това дело, е до каква степен, ако това въобще е така, съществуването на разглежданото законодателство е “необходимо в едно демократично общество” за тези цели. Не може да се отрече, че известно регулиране със средствата на наказателното право на мъжкото хомосексуално поведение, както всъщност и на другите форми на сексуално поведение, може да бъде обосновано като “необходимо в едно демократично общество. “По-нататък, тази необходимост от известен контрол може да се разпрости дори и върху действия, извършвани по взаимно съгласие и насаме, особено когато целта е – съгласно същия доклад – “да се осигурят гаранции срещу използването и развращаването на други, най-вече на онези, които са особено уязвими поради младост, умствена или физическа слабост, неопитност, или са в състояние на особена физическа, служебна или икономическа зависимост.

Първо, понятието “необходим” в този контекст няма онази гъвкавост, която имат понятия като “полезен”, “разумен” или “желателен”, а предполага съществуването на “належаща обществена нужда” от въпросната намеса (решението 7.12.1976 г. по делото [Хендисайд](#), § 48). На второ място, националните власти са тези, които следва да направят първоначалната преценка във всеки конкретен случай относно подлежащата обществена нужда – оставена им е, следователно, свобода на преценка. Тяхното решение обаче подлежи на контрол от страна на Съда. Както беше посочено в решението от 26.04.1979 г. по делото [Сънди таймс](#), обхватът на свободата на преценка не е еднакъв по отношение на всяка от целите, оправдаващи ограничаването на едно право. Безспорен факт е, както Съдът прие в решението си по делото [Хендисайд](#), че “виждането ... относно изискванията на морала варира в зависимост от времето и мястото, особено в нашата ера” и че “поради прекия си и постоянен контакт с населението на своите страни, държавните власти са по принцип в по-добра позиция от международния съдия при вземане на становище относно точното съдържание на тези изисквания”. Все пак, не само характерът на целта на ограничението, но и характерът на дейността, за която то се отнася, се отразява върху

обхвата на свободата на преценка. Настоящият случай касае най-интимен аспект на личния живот. Следователно, трябва да съществуват особено сериозни причини, за да може намесата от страна на държавните власти да се приеме за законна от гледна точка на чл. 8, т. 2. Накрая, в чл. 8, както и в няколко други текстове от Конвенцията, понятието “необходимост” е свързано с това за “демократично общество”. Според практиката на Съда, ограничаването на право, гарантирано от Конвенцията, не може да бъде разглеждано като “необходимо в едно демократичното общество” (два от белезите на което са толерантността и широтата на възгледите), ако то не е, наред с другото, пропорционално на преследваната законна цел. Задачата на Съда е да реши, въз основа на посочените принципи, дали основанията, приведени като оправдание на въпросната “намеса”, са релевантни и достатъчни от гледна точка на чл. 8, т. 2. (...)

Фактът, че подобни [на разглежданите] мерки не са счестени за необходими в други части на Обединеното кралство или в други държави-членки на Съвета на Европа, не означава, че те не могат да бъдат необходими в Северна Ирландия. От това следва, както с право отбелязва правителството, че моралният климат в Северна Ирландия по отношение на въпросите, свързани със секса, (...) е едно от нещата, които националните власти с основание могат да вземат предвид при упражняване на дискрецията си. Независимо от оставената на националните власти свобода на преценка обаче, Съдът е този, който прави окончателната оценка за това, дали основанията за намесата, които е намерил за релевантни, са били достатъчни с оглед на обстоятелствата, и по-специално дали намесата е била пропорционална на обществената нужда.

По въпроса за пропорционалността Съдът счита, че в сравнение със съществуващите съображения за оставяне на закона в сила в непроменен вид, натежава пагубното въздействие, което самото съществуване на тези законови разпоредби може да окаже върху живота на индивид с хомосексуална ориентация, какъвто е жалбоподателят. Моралното отношение спрямо мъжката хомосексуалност в Северна Ирландия и безпокойството, че всяко отхлабване на закона би подкопало съществуващите морални стандарти, не са сами по себе си достатъчни да наложат такава степен на намеса в личния му живот. Съдът вече призна основателната необходимост в демократичното общество от известен контрол върху хомосексуалното поведение, по-специално с цел да се осигури защита срещу използване и развращаване на особено уязвимите, например поради младостта си. Все пак, на първо място на националните власти се полага да вземат решение относно нужните за защита на морала в обществото подходящи гаранции от този вид и, по-специално, да фиксират възрастта, до навършване на която младите хора трябва да се ползват от защитата на наказателното право. В заключение, налице е нарушение на чл. 8.

Клас и други срещу Федерална република Германия

Решение от 6 септември 1978 г.

чл. 8: право на зачитане на личния живот и на тайната на кореспонденцията

При определени условия едно лице може да претендира, че е жертва на нарушение, причинено от простото съществуване на секретни мерки или на законодателство, което ги позволява, без да се налага да твърди, че такива мерки действително са били приложени по отношение на него.

Каквато и система за секретно наблюдение да се възприеме, трябва да съществуват адекватни и ефективни гаранции срещу злоупотреба. Преценката за наличието им зависи от естеството, обхвата и продължителността на възможните

мерки, основанията за постановяването им, органите, компетентни да разрешават, провеждат и контролират такива мерки и естеството на средствата за защита, предвидени от националното право.

Жалбоподателите твърдят, че оспорваните от тях законодателни разпоредби нарушават чл. 8 от Конвенцията, по-специално с това, че предприетите мерки за наблюдение не се довеждат до знанието на засегнатото лице и то не може да сезира съдилищата след прекратяването им.

Макар и телефонните разговори да не са изрично упоменати в т. 1 на чл. 8, Съдът счита, подобно на Комисията, че такива разговори се включват в понятията “личен живот” и “кореспонденция”, употребени в тази разпоредба. Ясно е, че всяка от разрешените мерки за наблюдение, веднъж приложена по отношение на дадено лице, би имала за резултат намеса от страна на държавните власти в ползването на неговото право на зачитане на личния и семеен живот и на тайната на кореспонденцията. Нещо повече, самото съществуване на законодателните разпоредби означава за всички, по отношение на които те са приложими, заплаха от наблюдение. Тази заплаха неизбежно засяга свободата на общуване между ползвателите на пощенски и телекомуникационни услуги и по този начин съставлява “намеса на държавните власти” в упражнението на правото на жалбоподателите на зачитане на личния и семеен живот и на тайната на кореспонденцията. Съдът не изключва възможността оспорваните законодателни разпоредби, а следователно и позволените от тях мерки, да включват и намеса в упражнението на правото на неприкосновеност на жилището. Главният въпрос, който се поставя в случая от гледна точка на чл. 8, е дали така установената намеса е оправдана по силата на т. 2 на същия текст. Тъй като установява изключение по отношение на право, гарантирано от Конвенцията, т. 2 трябва да се тълкува ограничително. Правомощия за секретно наблюдение на граждани, характерни за полицейската държава, могат да бъдат толерирани от Конвенцията само доколкото са строго необходими за опазване на демократичните институции. За да не бъде в нарушение на чл. 8, констатираната по-горе намеса трябва, съгласно т. 2, преди всичко да е била “предвидена от закона”.

Като отчита техническото усъвършенстване на средствата за шпионаж и наблюдение и разрастването на тероризма, Съдът признава, че “съществуването на законодателни разпоредби, даващи правомощия за секретно наблюдение върху пратките, пощата и телекомуникациите, при изключителни обстоятелства е необходимо в едно демократично общество, в интерес на националната сигурност и/или за предотвратяване на безредици или престъпления.

Що се отнася до определянето на условията, при които оперира системата за наблюдение, Съдът изтъква, че националният законодател има известна свобода на преценка. Той подчертава обаче, че това не означава, че договарящите държави разполагат с неограничена свобода да подлагат лицата под тяхна юрисдикция на секретно наблюдение. Съдът трябва да се убеди, че каквато и система за наблюдение да се възприеме, съществуват адекватни и ефективни гаранции срещу злоупотреба. Тази преценка има само относителен характер – тя зависи от всички обстоятелства на случая, като естеството, обхвата и продължителността на възможните мерки, основанията за постановяването им, органите, компетентни да разрешават, провеждат и контролират такива мерки и естеството на средствата за защита, предвидени от националното право. (...)

Що се отнася до последващия контрол, трябва да се прецени дали съдебният контрол, по-специално с участието на лицето, трябва да бъде изключен дори и след прекратяването на наблюдението. Неразривно свързан с този въпрос е и въпросът за

последващото уведомяване (...). Дейността или опасността, срещу които са насочени дадена серия мерки, могат да продължат години и дори десетилетия след прекратяването им. По мнение на Съда, доколкото “намесата”, произтичаща от оспорваните законодателни разпоредби, е принципно оправдана от гледна точка на чл. 8, т. 2, фактът, че лицето не се уведомява след прекратяване на наблюдението, не може сам по себе си да бъде в противоречие с този текст, тъй като именно този факт осигурява ефикасността на “намесата”. Съдът е съгласен с Комисията, че известен компромис между изискванията за защита на демократичното общество и на индивидуалните права е вътрешно присъщ на системата на Конвенцията. В контекста на чл. 8 това означава, че трябва да се търси баланс между упражнението от страна на индивида на правото, гарантирано му от т. 1, и необходимостта, отразена в т. 2, да се постановява секретно наблюдение за защита на демократичното общество като цяло. В светлината на тези съображения и на подробното разглеждане на оспорваните законодателни разпоредби, Съдът заключава, че германският законодател оправдано е счел произтичащата от тези разпоредби намеса в упражнението на правото, гарантирано от чл. 8, т. 1, за необходима в едно демократично общество в интерес на националната сигурност и за предотвратяване на безредици и престъпления. В съответствие с това, Съдът не намира нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

М. Ч. срещу България

Решение от 4 декември 2003 г. на Първо отделение

чл. 8: позитивно задължение за защита на личния живот

166. В светлината на гореизложеното Съдът е убеден, че всеки лишен от гъвкавост подход към наказателното преследване на сексуалните престъпления, като например изискване при всички обстоятелства на доказателства за оказана физическа съпротива, рискува да остави ненаказани някои видове изнасилване и по този начин да подкопае ефективната защита на сексуалната свобода на волята на индивида. В съответствие със съвременните стандарти и тенденции в тази област, позитивните задължения на държавите-членки по членове 3 и 8 от Конвенцията трябва да се разглеждат като изискващи криминализирането и ефективното наказателно преследване на всеки полов акт при липса на съгласие, включително и при отсъствието на физическа съпротива от страна на жертвата.”

167-168. В светлината на гореизложеното, единствената задача на Съда е да прецени „дали спорните законови разпоредби и съдебна практика и тяхното приложение в разглеждания случай, заедно с твърдените слабости при разследването, са имали толкова съществени недостатъци, че да съставляват нарушаване на позитивните задължения на ответната държава по членове 3 и 8 от Конвенцията.

„169. Жалбоподателката твърди, че отношението на властите към нейния случай се основава на несъвършено законодателство и отразява преобладаващата практика на наказателно преследване на изнасилването само при наличие на доказателства за оказана сериозна физическа съпротива.

170. Съдът отбелязва, че разпоредбата на чл. 152, ал. 1 от НК не съдържа изискване за оказване на физическа съпротива от жертвата и дефинира изнасилването по начин, който не се различава значително от формулировките в законите на други държави-членки. Както се вижда по-горе, много правни системи продължават да определят изнасилването, като се позовават на средствата, използвани от извършителя за да подчини жертвата си .

181. Съдът намира, че макар на практика понякога да е трудно да се докаже липсата на съгласие при отсъствие на “преки” доказателства за изнасилване като следи от насилие или непосредствени свидетели, властите все пак трябва да изследват всички факти и да вземат решение на основата на оценка на всички обстоятелства по случая. Разследването и заключенията по него трябва да се концентрират върху въпроса за несъгласието.

182. Това не е било сторено по делото на жалбоподателката. Съдът намира, че пропускът на властите да разследват в достатъчна степен обстоятелствата по случая е резултат от това, че те са придали недължимо голяма тежест на “преките” доказателства за изнасилване. Подходът им в конкретния случай е бил ограничителен и на практика въздигащ “съпротивата” до положение на определящия елемент на престъплението.

183. Властите търпят критика и за това, че са отдали твърде малко значение на особената уязвимост на младежите и на специфичните психологически фактори, оказващи влияние в случаите на изнасилване на непълнолетни.

Рьомен и Шмит срещу Люксембург

Решение от 25 февруари 2003 г. на IV отделение на Съда

чл. 8: право на зачитане на личния живот и жилището.

Защитата на журналистическите източници е важно условие за свободата на словото и никаква намеса не би могла да бъде съвместима с чл. 10 от Конвенцията, ако не е оправдана от гледна точка на по-значим обществен интерес. Макар и да не е довело до резултат, претърсването на жилището и работното място на журналист, проведено с цел да се открие източникът му, представлява по-сериозна намеса от едно нареждане за разкриване самоличността на информатора. Правителството следва да убеди Съда, че подобна намеса е била абсолютно необходима за постигането на законна цел.

Претърсването, проведено в кантора на адвокат, и изземването на документи, отнасящи се до негов клиент, представляват намеса в правата по чл. 8, т. 1. При преценката дали тази намеса отговаря на условията по т. 2 на чл. 8 следва да се има предвид, че изключенията, установени там, трябва да се тълкуват ограничително и нуждата от прилагането им в даден случай трябва да бъде убедително доказана.

64-67. Съдът припомня, че защитата, предоставена от чл. 8, може да се разпростре и по отношение на мястото, където едно лице упражнява своята професия (виж решението по делото [Ниемец с/у Германия](#) от 16 декември 1992 г., § 30).

Той възприема позицията на жалбоподателката, че претърсването на адвокатската й кантора и изземването на документи, отнасящи се до клиента й, представляват намеса в правата по чл. 8, т. 1. Счита, че тази намеса е била “в съответствие със закона”, тъй като в законодателството на Люксембург са се съдържали както общи правила за провеждане на претърсване и изземване на документи, така и специални норми за случаите, когато тези мерки се прилагат в кантори или жилища на адвокати. Съдът приема освен това, че намесата е преследвала “законна цел”, а именно предотвратяването на безредици и престъпления.

68. Що се отнася до нейната “необходимост”, Съдът припомня, че “[и]зключенията, установени в т. 2 на чл. 8, трябва да се тълкуват ограничително и нуждата от прилагането им в даден случай трябва да бъде убедително доказана” (виж решението по делото [Кремьо с/у Франция](#) от 25 февруари 1993 г., § 55).

69-71. Съдът отбелязва, че за разлика от делото Ниемец в настоящия случай претърсването е било съпроводено от специални процедурни гаранции, а именно заповедта е била изпълнена в присъствието на съдия-следовател, на представител на прокурора и на председателя на адвокатския съвет. От друга страна, заповедта е предоставяла широки правомощия на следователите, тъй като в нея се е говорело общо за предмети, документи, вещи и изобщо всичко, което би могло да спомогне за установяването на истината относно вероятните престъпления. При това крайната цел на претърсването на адвокатската кантора на жалбоподателката е била да се разкрие източник на информация на журналист посредством адвоката на последния. Така то се е отразило върху правата на първия жалбоподател по чл. 10. Освен това, обискът не е бил пропорционален на преследваната цел, особено като се има предвид, че е бил проведен в началната фаза на производството.

В светлината на гореизложеното и по съображения, аналогични на изложените в решението по чл. 10, Съдът смята, че правата на жалбоподателката по чл. 8 от конвенцията са били нарушени.

Дело Смирнова срещу Русия

Решение от 24 юли 2003 на III отделение на Съда, станало окончателно на 24.10.2003 г.

чл. 8: право на личен живот

Изземването на паспорт представлява намеса в личния живот, когато документът е необходим за всекидневния живот. Намесата в личния живот може да бъде последица не само от еднократен акт, но и от множество ежедневни неудобства, взети като цялост.

89-93. Е.С. твърди, че изземването на документа ѝ за самоличност, който е от съществено значение за ежедневния живот в страната, съставлява нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

94. Правителството обяснява, че се е налагало властите да държат паспорта, тъй като сестрите неведнъж използвали приликата си, за да ги объркват. Били готови да го връщат на жалбоподателката при важна нужда и я уведомили да това, но тя никога не го потърсила.

95. Съдът многократно се е произнасял, че личен живот е широко понятие, което не се поддава на изчерпателно дефиниране (виж *Пек с/у Обединеното кралство*, № 44647/1998 г., § 57, ECHR 2003). Независимо от това е било посочвано, че то закриля моралната и физическата цялост на индивида (виж решението от 26.03.1985 г. по делото *Х. и У. с/у Холандия*, §§ 22-27), включвайки правото на частен живот без нежелано внимание. Освен това то осигурява на индивида сфера, в която той или тя да може свободно да се стреми към развитие и реализация на личността (виж доклада на Комисията от 12.07.1977 г. по делото *Брюгеман и Шойтен с/у Германия*, § 55).

97. Съдът намира за установено, че в ежедневния си живот руските граждани са длъжни да доказват своята самоличност необикновено често, дори когато извършват такива обикновени действия като обмяна на валута или купуване на билети за влак. Освен това паспортът им е необходим и за по-съществени нужди като намиране на работа или получаване на медицински услуги. Поради това лишаването от паспорт представлява намеса в личния живот на жалбоподателката (виж, *mutatis mutandis*, *Кристин Гудуин с/у Обединеното кралство*).

98. Основният въпрос е дали тази намеса е била оправдана по чл. 8, т. 2 и поспециално дали е била “предвидена в закона” и “необходима в едно демократично общество” за някоя от изброените цели.

99. Съдът припомня, че изразът “предвидени в закона” на първо място изисква мярката, предмет на жалбата, да има основание във вътрешното право (виж решението от 2.08.1984 г. по делото [Малоун с/у Обединеното кралство](#), § 66).

100. Правителството не е доказало, че невръщането на паспорта на Е.С. след нейното освобождаване е имало каквото и да е основание във вътрешното право. Следователно е налице нарушение на чл. 8.

Шаал срещу Люксембург

Решение от 18 февруари 2003 г. на IV отделение на Съда

чл. 8: право на зачитане на семейния живот

До приключването на наказателното производство по обвинение срещу баща в засягане на половата неприкосновеност на дъщеря му, интересът на детето оправдава отнемане на правото на контакти. Същият този интерес обаче изисква и подновяване на семейната връзка от момента, в който мерките вече не са необходими. Забавянето на наказателното производство в случая пряко засяга правото на семеен живот.

От момента на постановяване на оправдателна присъда, нищо не оправдава намесата при осъществяването на това право.

44. Съдът припомня, че “за един родител и детето му възможността да бъдат заедно е основен елемент от семейния живот и че националните мерки, които пречат за това, съставляват намеса в правото, защитено от чл. 8” (виж, наред с други, *МакМайкъл срещу Обединеното кралство*, решение от 24 февруари 1995 г.).

46. “Необходимостта” от подобна намеса трябва да се преценява “в светлината на обстоятелствата към момента, когато са били вземани решенията”. Временният отказ за предоставяне на право на срещи може да бъде оправдан само ако се налага от “първостепенно изискване, засягащо висшия интерес на детето” (дело *Йохансен*, § 79).

47. В случая следва да се констатира, че жалбоподателят е бил оправдан за изнасилване и засягане на половата неприкосновеност на дъщеря си. До приключването на наказателното производство интересът на детето е изисквал отнемане на правото на срещи с неговия баща и е оправдавал намесата в правото на жалбоподателя на зачитане на неговия семеен живот. Следователно до приключване на наказателното производство намесата е била “необходима за защитата на правата на другото”, т. е на детето.

48. Същият този интерес на детето е изисквал обаче и подновяване на семейната връзка от момента, в който мерките вече не са били необходими (*Олсон срещу Швеция* (27.11.92), § 90). След като е ясно, че правото на срещи е било отнето до приключването на разследването по обвиненията на съпругата на жалбоподателя, то забавянето на наказателното производство пряко засяга правото на семеен живот на жалбоподателя (срвн. *mutatis mutandis Саджо срещу Италия*, § 33). С оглед изложеното не може да се приеме, че люксембургските власти са предприели всички необходими мерки, за да възстановят семейния живот на жалбоподателя и неговото малко дете (срвн. *mutatis mutandis Бронда срещу Италия*, § 61).

49. Като има предвид специфичните обстоятелства по делото, Съдът заключава, че е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

А. срещу Франция

Решение от 23 ноември 1993 г.

Чл. 8: право на неприкосновеност на личния живот и на тайната на кореспонденцията

Записването на телефонен разговор относно подготвяно престъпление, макар и да не е било разпоредено от властите по надлежния ред, ангажира отговорността на държавата по Конвенцията, щом нейно длъжностно лице, действащо по служба като полицейски служител, е участвало и е имало решаващ принос в изпълнението на плана.

“Съдът отбелязва, че действията, от които се оплаква жалбоподателката, са били възможни, защото г-н Герлинг и г-н Еме-Блан са действали заедно. Те едва ли могат да бъдат отделени един от друг. Първият е играл важна роля при замислянето и осъществяването на плана за записа, като е посетил комисаря и след това е телефонира на г-жа А. Г-н Еме-Блан, от своя страна, е бил служител на “държавната власт”. Той е имал решаващ принос в изпълнението на плана, като е предоставил за известно време своя офис, телефон и касетофон. Безспорно, той не е информирал началниците си за своите действия и не е поискал предварително разрешение от съдия-следовател, но все пак е действал по служба, като високопоставен полицейски служител. От това следва, че държавните власти са били въввлечени до такава степен, че е била ангажирана отговорността на държавата по Конвенцията. (...)

[Н]амесата, за която става въпрос, безспорно засяга правото на г-жа А. на неприкосновеност на “кореспонденцията” (вж. *inter alia* решението от 24 април 1990 г. по делото [Крюслен с/у Франция](#), § 26). Това не се и оспорва от правителството. При тези обстоятелства, не е необходимо да се преценява дали тя засяга също и нейния “личен живот”.

Правителството признава, че намесата – ако е имало такава – не е била “предвидена от закона”. Тя не е била съобразена с френския закон, действащ по това време (1980 г.), защото не е била извършена вследствие на съдебно производство и не е била разпоредена от съдия-следовател. По-късното законодателство – Законът от 10 юли 1991 г. – инкриминира подслушване от този вид. Както и Комисията, Съдът отбелязва, че оспорваното записване няма основание във вътрешното право и, следователно, намира нарушение на чл. 8. Това заключение прави ненужно Съдът да се произнася по съобразяването с останалите изисквания на т. 2 на същата разпоредба (вж. *inter alia, mutatis mutandis*, споменатото решение по делото [Крюслен с/у Франция](#), стр. 25, § 37).”

Голдър срещу Обединеното кралство

Решение от 21 февруари 1975 г.

чл. 8: неприкосновеност на кореспонденцията

Препятстването на самата възможност за кореспонденция представлява най-радикалната форма на “намеса” в упражняването на “правото на зачитане на кореспонденцията”, поради което попада в приложното поле на чл. 8.

Ограничителната формулировка, използвана в чл. 8, т. 2 (“Намесата ... е недопустима, освен в случаите...”), не оставя място за имплицитни ограничения.

“Отказът на министъра на вътрешните работи на молбата [с която жалбоподателят е поискал разрешение да се посъветва с адвокат], е имала за пряк и непосредствен резултат възпрепятстването на г-н Голдър да влезе в контакт с адвокат по какъвто и да било начин, включително този, който той нормално би използвал като начало – кореспонденцията. Макар и несъмнено да не е имало нито спиране, нито цензуриране на някакво послание, като писмо, което г-н Голдър би написал на адвокат или адвокат на него, и което би съставлявало кореспонденция по смисъла на т. 1 на чл. 8, би било погрешно от това да се заключи, както прави правителството, че този текст е неприложим. Да се попречи на някого дори да започне кореспонденция представлява най-радикалната форма на “намеса” (т. 2 на чл. 8) в упражняването на “правото на зачитане на кореспонденцията”. Немислимо е тя да попада извън приложното поле на чл. 8, когато простият контрол върху кореспонденцията безспорно попада в него. Във всеки случай, ако г-н Голдър беше опитал да пише на адвокат въпреки решението на министъра на вътрешните работи или без да поиска необходимото разрешение, тази кореспонденция би била спряна и той би се позовал на чл. 8.

Съдът е съгласен, освен това, че “необходимостта” от намеса в упражняването на правото на осъден затворник на неприкосновеност на кореспонденцията му трябва да се преценява като се държи сметка за нормалните и разумни изисквания на лишаването от свобода. “Предотвратяването на безредици или престъпления”, например, може да оправдае в случая на такъв затворник по-широка намеса, отколкото по отношение на човек на свобода. В тази степен, но само до тази степен, законното по смисъла на чл. 5 лишаване от свобода оказва влияние върху приложението на чл. 8. В решението си от 18 юни 1971 г., цитирано по-горе, съдът е приел, че “дори и в случая на лица, задържани за скитничество” (т. 1, б. “е” на чл. 5), а не лишени от свобода по силата на постановена от съд присъда, компетентните национални власти могат да имат “достатъчно основание да смятат, че е необходимо да наложат ограничения с цел предотвратяване на безредици или престъпления, защита на здравето или морала и защита на правата и свободите на другите”. Все пак, в тези конкретни случаи не се е поставял въпрос за възпрепятстване на самата възможност на жалбоподателите за кореспонденция, а е имало само контрол, който при това е бил неприложим в редица хипотези, включително именно кореспонденцията между задържаните скитници и избраните от тях адвокати.

Решението на министъра на вътрешните работи е още по-малко “необходимо в едно демократично общество” като се има предвид, че кореспонденцията на жалбоподателя с адвокат би била една подготвителна стъпка към предявяването на иск пред съдилищата и, следователно, към упражняването на право, гарантирано от друг текст на Конвенцията, а именно чл. 6.

Така Съдът стига до заключението, че е налице нарушение на чл. 8

По сходни въпроси вж и решението по ДЕЛО БОЙЛ И РАЙС СРЕЩУ ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО

Силвър и други срещу Обединеното кралство

Решение от 25 март 1983 г.

чл. 8: неприкосновеност на кореспонденцията

Не е задължително условията и процедурите, регулиращи намесата на държавните власти в кореспонденцията, да се съдържат в самия материален закон. Системата за контрол върху кореспонденцията трябва сама по себе си да подлежи на контрол и гаранции под някаква форма трябва да съществуват, особено когато законът дава на изпълнителната власт широки дискреционни правомощия, чието упражняване е въпрос на практика. Въпреки това, Съдът не тълкува израза “в съответствие със закона” в смисъл, че гаранциите трябва да се съдържат в самата разпоредба, която позволява налагането на ограничения. Известен контрол върху кореспонденцията на затворниците е нужен и сам по себе си не е в несъответствие с Конвенцията.

“По много поводи Съдът е заявявал разбирането си на израза “необходими в едно демократично общество”, естеството на функциите му при разглеждането на свързаните с него въпроси и начина, по който изпълнява тези функции. Достатъчно е тук да се обобщат някои принципи:

а) Прилагателното “необходими” не е синоним на “неизбежни”, нито има гъвкавостта на понятия като “приемливи”, “обичайни”, “полезни”, “разумни” или “желателни” (решението от 7.12.1976 г. по делото [Хендисайд](#), § 48);

б) Договарящите държави имат известна, но не и неограничена, свобода на преценка при налагане на ограничения, но Съдът е този, който взема окончателното решение дали те са в съответствие с Конвенцията (пак там, стр. 23, § 49).

в) Изразът “необходими в едно демократично общество” означава, че за да бъде в съответствие с Конвенцията, намесата на държавните власти трябва да отговаря на “належаща обществена нужда” и да бъде “пропорционална на преследваната законна цел” .

г) Точките от текстове от Конвенцията, които предвиждат изключения от гарантирано право, подлежат на ограничително тълкуване (споменатото решение по делото *Клас и други*, § 42).

Съдът е приел също, че при преценката дали дадена намеса в упражнението на правото на осъден затворник на неприкосновеност на кореспонденцията е била необходима за една от посочените в чл. 8, т. 2 цели, трябва да се държи сметка за нормалните разумни изисквания на лишаването от свобода (вж. решението по делото [Голдър](#), стр. 21, § 45). Съдът признава, че известен контрол върху кореспонденцията на затворниците е нужен и сам по себе си не е в несъответствие с Конвенцията.”

Крюслен срещу Франция

Решение от 24 април 1990 г.

чл. 8: неприкосновеност на кореспонденцията

В дадена област, регулирана от писаното право, “законът” е действащият акт, така както са го тълкували компетентните съдилища, при необходимост и в светлината на нови практически развития. Подслушването и други форми на следене на телефонни разговори представляват сериозна намеса в личния живот и тайната на кореспонденцията и следователно трябва да се основават на “закон”, който е особено точен.

Съдът припомня, че изразът “предвидени в закона” изисква действията да имат основание във вътрешното право, но се отнася и до качеството на “закон” - той трябва да е достъпен и засегнатото лице трябва да е в състояние да предвиди последиците му.

Съдът отбелязва, че докато изискването за достъпност на закона не поставя проблеми в случая, то същото не може да се каже за изискването за "предвидимост". Като се позовава на решението си по делото *Малоун*, той припомня, че дори и когато става дума за тайно следене на съобщения с цел разследване на престъпление, законът трябва да бъде достатъчно ясен, за да дава адекватни указания относно обстоятелствата и условията, при които властите могат да прибегват до тази мярка, както и да очертава границите и начина на упражнение на предоставената им дискреция, за да се избегне произволна намеса.

Подслушването и други форми на следене на телефонни разговори представляват сериозна намеса в личния живот и тайната на кореспонденцията и следователно трябва да се основават на "закон", който е особено точен. От съществено значение е по въпроса да има ясни и подробни правила, особено при постоянното усъвършенстване на разполагаемата техника." Съдът подчертава, че по никакъв начин не подценява някои от гаранциите, осигурени по френското право, и по-специално необходимостта от решение на съдия-следовател, който е независим съдебен орган, надзорът, осъществяван от него върху полицейските служители и евентуалният последващ контрол на съдилищата, изключването на всякакви уловки, трикове, клопки или провокации и задължението за конфиденциалност на отношенията между заподозрян или обвиняем и адвоката му. Преди всичко, към разглеждания момент системата не е дала достатъчни гаранции срещу различни възможни злоупотреби. Например, никъде не са дефинирани категориите лица, които подлежат на телефонно подслушване по съдебно разпореждане, и характерът на престъпленията, които могат да дадат повод за такова разпореждане. Накратко, френското законодателство, писано и неписано, не указва разумно необходимата яснота обхвата и начина на упражняване на съответната свобода на усмотрение, предоставена на държавните власти. Това е било още по-вярно към разглеждания момент, така че г-н Крюслен не се е ползвал от минималната степен на защита, на която гражданите имат право при върховенството на закона в едно демократично общество. Следователно, има нарушение на чл. 8 от Конвенцията."

"Предвид горното заключение, Съдът, подобно на Комисията, не намира за необходимо да разглежда спазването на останалите изисквания на т. 2 на чл. 8"

Малоун срещу Обединеното кралство

Решение от 2 август 1984 г.

Чл. 8: право на зачитане на личния и семеен живот

Изразът "предвидени в закона", употребен в чл. 8, т. 2, не просто препраща към вътрешното право, а е свързан и с неговото качество. Той включва изискването за съществуване на някаква вътрешноправна защита срещу произволна намеса на държавните власти в ползването на правата, защитени от чл. 8, т. 1. Законът трябва да бъде формулиран достатъчно ясно, за да дава на гражданите адекватни указания по отношение на обстоятелствата и условията, при които държавните власти са оправомощени да прибегнат до тайна и потенциално опасна намеса в ползването на правото на неприкосновеност на личния живот и кореспонденцията. Той трябва да сочи обхвата на дискрецията, предоставена на компетентните органи в тази област, и начина на упражнението ѝ, с достатъчна яснота, за да дава на индивида адекватна защита срещу произволна намеса.

Съдът припомня принципи, които е приел в практиката си. Първият е, че думата "закон" следва да се тълкува като включваща не само писаното право, но и

неписаното. Втори принцип е, че "съответната намеса трябва да има някакво основание във вътрешното право". Съдът е приел също, че изразът "предвидени от закона" включва и други изисквания. Две от тях са посочени в решението по делото [Сънди Таймс](#): "Първо, законът трябва да е достатъчно достъпен, т.е. гражданинът трябва да бъде в състояние да получи достатъчни според обстоятелствата указания по отношение на правните норми, приложими в конкретен случай. Второ, една норма не може да се счита за "закон", ако не е формулирана с достатъчна точност, така че да даде възможност на гражданина да съобрази поведението си с нея, т.е. той трябва да е в състояние (при необходимост и след подходящ съвет) да предвиди, в една разумна според обстоятелствата степен, последиците, които може да повлече определено поведение". Според правителството, тези две изисквания, приети от Съда във връзка с ограничения на индивидуалните права на изразяване и на кореспонденция, имат по-малко място в случая – в съвсем различния контекст на тайно следене на съобщения. "Съдът би искал да изложи отново своето становище, че изразът "в съответствие със закона" не просто препраща към вътрешното право, а е свързан и с неговото качество, като изисква то да отговаря на принципа за върховенството на закона, изрично споменат в преамбюла на Конвенцията. Така този израз включва, както следва от предмета и целта на чл. 8, изискването за съществуване на някаква вътрешноправна защита срещу произволна намеса на държавните власти в ползването на правата, защитени от чл. 8, т. 1. Рискът от произвол е очевиден, особено когато правомощие на изпълнителната власт се упражнява тайно. Без съмнение, (...) изискванията на Конвенцията, особено по отношение на предвидимостта, не могат да бъдат, в специалната ситуация на следене на съобщения за целите на полицейско разследване, съвсем същите, както когато предмет на съответния закон е да ограничи поведението на индивида. В частност, изискването за предвидимост не може да означава, че едно лице следва да е в състояние да предвиди кога е вероятно властите да проследят съобщенията му, за да може да съобрази поведението си. Въпреки това, законът трябва да бъде формулиран достатъчно ясно, за да дава на гражданите адекватни указания по отношение на обстоятелствата и условията, при които държавните власти са оправомощени да прибегнат до тази тайна и потенциално опасна намеса в ползването на правото на неприкосновеност на личния живот и кореспонденцията. В решението [Силвър](#) Съдът прие, че "закон, който предоставя свобода на усмотрение, следва да очертава нейния обхват", въпреки че подробните процедури и условия, които трябва да се спазват, не трябва непременно да се съдържат в материалноправни разпоредби. Степента на точност, изисквана в това отношение от "закона", зависи от конкретния предмет на регулиране. След като практическото прилагане на мерки за секретно следене на съобщения не подлежи на проверка от страна на засегнатото лице или на обществото, би било противно на принципа за върховенство на закона дискрецията, предоставена на изпълнителната власт, да бъде формулирана като неограничена власт. Следователно законът трябва да сочи обхвата на всяка такава свобода на усмотрение, предоставена на компетентните органи, и начина на упражнението ѝ, с достатъчна яснота – като се държи сметка и за законната цел на въпросната мярка – за да дава на индивида адекватна защита срещу произволна намеса."

"[Н]е се спори, че практиката полицията да извършва подслушване в изпълнение на заповед на вътрешния министър, с оглед разкриване и предотвратяване на престъпления, в това число и подслушването на един от разговорите на жалбоподателя, е законна според правото на Англия и Уелс. Въпросът, който следва да се реши, следователно, е дали съществените елементи на правомощието за следене на съобщения са били установени във вътрешното право с разумно необходимата

точност, в достъпни правни норми, даващи достатъчни указания за обхвата и начина на упражняване на дискрецията, предоставена на съответните власти."

Както правилно изтъква правителството, метричният принтер регистрира информация, която доставчикът на телефонни услуги по принцип може да получи законно, по-особено за да осигури правилно таксуване на абоната и разследване на жалби и възможни злоупотреби от страна на службата. Следователно по своята същност то трябва да се отграничи от следенето на съобщения, което е нежелано и незаконно в едно демократично общество, освен когато е оправдано. Съдът обаче не приема, че използването на получена чрез засичане информация, независимо от обстоятелствата и целите, не може да постави въпроси по чл. 8. Записите съдържат информация, по-специално за набраните номера, която е неразделна част от комуникацията по телефон. Следователно съобщаването на подобна информация на полицията, без съгласието на абоната, също съставлява, по мнението на Съда, намеса в ползването на правото, гарантирано от чл. 8.

ДЕЛО ЧАПЕЛ СРЕЩУ ОБЕДИНЕНОТО КРАЛСТВО

Решение от 24 февруари 1989 г.

Чл.8: право на неприкосновеност на жилището

Когато една мярка се налага без уведомяване или изслушване на засегнатата от нея страна, е напълно възможно тя да доведе до вредни и непоправими последици за нея и е от съществена важност тази мярка да се придружава от адекватни и ефективни гаранции срещу произволна намеса и злоупотреба

Съдът приема, че от всички изложени в тази връзка аргументи, от значение са начинът, по който ищците са влезли в помещенията на жалбоподателя, и фактът, че те са били претърсвани едновременно от 16 или 17 души. "Безспорно, на г-н Чапел не е била предоставена адекватна възможност още на вратата да откаже на ищците да влязат, тъй като техни представители са влезли заедно с полицейския инспектор. Все пак, впоследствие жалбоподателят не е възразил срещу това. В действителност, вместо да упражни правото си да помоли ищците да напуснат, той, след като е получил правен съвет, се е съгласил на претърсването. При това, действията по претърсването са започнали едва след като такъв съвет е бил даден."

"Очевидно, едновременното провеждане на претърсване от полицията и от ищците е било объркващо за г-н Чапел и му е причинило трудности, що се отнася до упражняването на контрол, търсенето на съвет от адвоката му и даването на инструкции на същия. Заедно с това, обаче, на везните трябва да се сложат следните фактори: Първо, ясно е, че двата обиска са касаели поне частично едни и същи материали. Второ, жалбоподателят не е поискал отлагането на един от тях, докато другият приключи. Трето, вътрешните съдилища, след събиране на доказателства от първа ръка, са намерили, че г-н Чапел е можел да се погрижи за интересите си по време на изпълнението на заповедта. И накрая, първоинстанционният съдия е заключил, че "в самия начин на изпълнение на заповедта няма нищо неправилно", а апелативният съд е решил, че справедливостта към г-н Чапел не налага отмяна на заповедта."

"В светлината на казаното до тук, Съдът е на мнение, че недостатъците на следваната процедура - която по самото си естество предполага причиняването на известни трудности на жалбоподателя - не са толкова сериозни, че да се приеме, че при конкретните обстоятелства изпълнението на заповедта е било непропорционално на преследваната законна цел. Поради това, Съдът не намира за необходимо да отива по-нататък и да разглежда въпроса (...) за възможностите за защита, с които е разполагал жалбоподателят."

В заключение, при обстоятелствата на настоящия случай не се установява нарушение на чл.8.

Добрев срещу България

Решение от 10.08.2006 г. на ЕСПЧ

158. Жалбоподателят твърди, че извършеното от властите претърсване на апартамента, в който той е живеел, е накърнило правото му на зачитане на неговото жилище, гарантирано от чл. 8, т. 1 от Конвенцията.

159. Тъй като властите също са приели, че жалбоподателят е живеел в този апартамент през разглеждания период, Съдът стига до извода, че е била извършена намеса в правото на жалбоподателя на зачитане на неговото жилище.

160. Следователно, трябва да се прецени дали намесата е била оправдана по смисъла на т. 2 на чл. 8 от Конвенцията, с други думи дали е била "предвидена в закона", преследвала ли една или повече от законните цели, установени в този параграф, и била ли е "необходима в едно демократично общество" за постигането на въпросната цел или цели.

161. Съдът напомня, че една намеса не може да се счита за "предвидена в закона", освен ако, преди всичко, тя има основание във вътрешното право. Във връзка с т. 2 на чл. 8 от Конвенцията понятието "закон" следва да бъде разбрано в неговия "същински" смисъл, а не във "формалния". В сферата, обхваната от писаното право, "закон" е влязъл в сила акт, така както е тълкуван от съдилищата .

162. Съдът посочва, че през разглеждания период вътрешното законодателство е предвиждало, че претърсването на помещения може да бъде разпоредено от съда, на когото делото е подсъдно като първа инстанция (в съдебната фаза) или от прокурора (в досъдебната фаза), само ако има достатъчно основание да се смята, че в тях ще бъдат открити предмети или книжа, които могат да имат значение за делото. Такова претърсване е можело също да бъде извършено в рамките на предварителна проверка, но само при оглед на местопрестъплението и ако незабавното му извършване е единствената възможност за събиране и запазване на доказателства .

163. В настоящия случай Съдът намира, че не е ясно в контекста на какво производство е било извършено претърсването на жилището на жалбоподателя, доколкото във въпросния период не са били образувани нито предварителна проверка, нито предварително производство. В това отношение той отбелязва, че правителството не е оспорило това. Освен това претърсването е било извършено в присъствието само на двама свидетели и без да присъстват жалбоподателят, пълнолетен член на домакинството, домоуправителят или представител на общината . Съобразно с това изглежда, че предпоставките за извършване на това претърсване не са били налице и изпълнението му не е в съответствие с релевантните разпоредби на вътрешното право.

165. Предвид горното, Съдът трябва да заключи, че претърсването на жилището на жалбоподателя не е било извършено "в съответствие със закона" по смисъла на т. 2 на чл. 8 от Конвенцията. Ето защо е налице нарушение на цитираната разпоредба по отношение на извършеното претърсване. В светлината на това заключение не е необходимо Съдът да решава дали намесата е била "необходима в едно демократично общество" за една от целите, изброени в т. 2 на чл. 8 от Конвенцията (виж, *mutatis mutandis*, решенията Малоун с/у Обединеното кралство от 2 август 1984 г., § 82; и Хан с/у Обединеното кралство, § 28).

В същия смисъл е и решение на ЕСПЧ по Дело Йорданов срещу България

Ниемец срещу Федерална република Германия

Решение от 16 декември 1992 г.

Чл. 8: право на неприкосновеност на личния живот и на жилището

Би било прекалено рестриктивно понятието “личен живот” да се ограничи само до един “вътрешен кръг”, в който индивидът може да живее по свой избор. Зачитането на личния живот трябва да включва до определена степен и правото да се установяват и развиват отношения с други човешки същества. Тълкуването на термините “личен живот” и “жилище” като обхващащи и определени професионални дейности, съответства на основните предмет и цел на чл. 8, а именно да защити индивида от произволна намеса на държавните власти.

Г-н Ниемец твърди, че претърсването на адвокатската му кантора е в нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

“Съдът не счита, че е възможно или необходимо да се прави опит за изчерпателна дефиниция на понятието “личен живот”. Все пак, би било прекалено рестриктивно това понятие да се ограничи само до един “вътрешен кръг”, в който индивидът може да живее личния си живот по свой избор, и от него изцяло да се изключи външният свят, необхванат от този кръг. Зачитането на личния живот трябва да включва до определена степен и правото да се установяват и развиват отношения с други човешки същества. Явно е, по-нататък, че няма принципна причина това разбиране на понятието “личен живот” да се счита за изключващо дейности от професионално естество, след като, в крайна сметка, мнозинството от хората имат значителна, ако не и най-голяма, възможност да развиват отношения с външния свят именно в рамките на своя професионален живот. Това виждане се подкрепя и от факта (...), че не винаги е възможно ясно да се разграничи кои от дейностите на индивида представляват част от професионалния му живот и кои не. Така, особено когато става въпрос за лице, упражняващо свободна професия, работата му в разглеждания контекст може да представлява неделима част от живота му до такава степен, че да бъде невъзможно да се разбере в кое си качество той действа в определен момент. Нещо повече, да се откаже защитата на чл. 8 въз основа на това, че оспорваните действия касаят само професионалната дейност – както правителството твърди, че трябва да се направи в настоящия случай – би довело до неравнопоставеност в отношението, тъй като тази защита би останала достъпна за лице, чиито професионална и непрофесионална дейности са така преплетени, че няма начин да се разграничат. Всъщност, до този момент Съдът не е правил подобно разграничение – той е достигал до заключението, че е имало намеса в личния живот, дори и когато телефонно подслушване е обхващало и служебните, наред с частните разговори (решението от 24.04.1990 г. по делото *Ювиг с/у Франция*), а когато претърсване е било свързано единствено с професионална дейност, Съдът не е използвал този факт като основание за изключване приложимостта на чл. 8 в частта му, касаеща “личния живот” (решението от 30.03.1989 г. по делото *Чанел с/у Обединеното кралство*, § 26 и § 51).

Що се отнася до термина “жилище” (“*home*”), използван в английския текст на чл. 8, Съдът отбелязва, че в някои от договарящите държави, по-специално Германия, се приема, че той включва и служебните помещения. Подобно тълкуване, при това, е в пълно съответствие с френския текст, доколкото думата “*domicile*” има по-широко значение от думата “жилище” (“*home*”) и може да обхваща, например, и офиса на професионалист. И в това отношение не винаги би било възможно да се проведе точно разграничение, тъй като дейности, свързани с професия или бизнес, спокойно може да

се извършват в частния дом на дадено лице, а дейности, които нямат такава връзка – в офис или търговски помещения. Тясно тълкуване на термините “home” и “domicile” може, следователно, да породи същия риск от неравнопоставеност в отношението, както и тясно тълкуване на понятието “личен живот”.

По-общо казано, тълкуването на термините “личен живот” и “жилище” като обхващащи и определени професионални и бизнес дейности съответства на основните предмет и цел на чл. 8, а именно да защити индивида от произволна намеса на държавните власти. Такова тълкуване няма неоправдано да обремени договарящите държави, тъй като те запазват правото си да се “намесват” до степеня, позволена от т. 2 на чл. 8. Това право може да бъде по-широко, когато става въпрос за професионални или бизнес дейности и помещения, отколкото в останалите случаи.”

Към горните общи съображения Съдът прибавя и такива, свързани с конкретния случай. Въз основа на издадената заповед за претърсване и изземване на “документи”, разкриващи самоличността на автора на писмото, без да се уточнява какви именно, са били прегледани данни за клиенти, в това число шест лични досиета, т.е. “претърсването по необходимост трябва да е обхванало “кореспонденция” и материали, които с пълно право могат да бъдат сметени за такава, по смисъла на чл. 8”. “В тази връзка е достатъчно да се отбележи, че разпоредбата не използва никакво прилагателно към думата “кореспонденция”, каквото е положението с думата “живот”. Взети заедно, горните съображения водят Съда до заключението, че претърсването на офиса на жалбоподателя представлява намеса в упражнението на правата му по чл. 8.”

Съдът отбелязва, че както окръжният съд в Мюнхен, така и Федералният конституционен съд, пред които са били обжалвани действията, са приели, че претърсването е било в съответствие със закона, и не вижда причина да се разграничи от изразеното от тях мнение. Той се съгласява и със становището на Комисията, че намесата е преследвала законни цели – предотвратяване на престъпления и защита правата на други, в случая честта на съдията.

“Що се отнася до въпроса дали намесата е била “необходима в едно демократично общество”, Съдът е склонен да приеме, че изложените във връзка с това мотиви на Мюнхенския районен съд могат да се считат за релевантни от гледна точка на преследваните законни цели. Той обаче не смята за важно да се задълбочава по този въпрос, тъй като е на мнение, че, както е поддържал жалбоподателят и е приела Комисията, оспорваната мярка не е била пропорционална на тези цели. Вярно е, че престъплението, във връзка с което е било извършено претърсването, е включвало не само обида, но и опит да се окаже натиск върху съдия, и поради това не може да бъде сметено за маловажно. От друга страна, заповедта е била формулирана широко, като с нея се е нареждало претърсване и изземване на “документи”, разкриващи самоличността на автора на обидното писмо, без каквото и да е конкретизиране. Това обстоятелство е от особено значение когато, както е в Германия, претърсването на адвокатска кантора не е съпроводено от никакви специални процедурни гаранции, като например присъствието на независим наблюдател. Още по-важно е, че като се държи сметка за материалите, които фактически са били прегледани, претърсването е посегнало на професионалната тайна до степен, която изглежда непропорционална при конкретните обстоятелства. В тази връзка следва да се напомни, че когато става въпрос за адвокат посягането на професионалната тайна може до има отражение върху доброто правораздаване и оттук – върху правата, гарантирани от [чл. 6](#) на Конвенцията. В допълнение, съпътстващата публичност вероятно е била в състояние да се отрази негативно върху професионалната репутация на жалбоподателя, както в очите на настоящите му клиенти, така и на обществото като цяло.”

В заключение Съдът приема, че има нарушение на чл. 8.

Рьомен и Шмит срещу Люксембург

Решение от 25 февруари 2003 г. на IV отделение на Съда

чл. 8: право на зачитане на личния живот и жилището.

Защитата на журналистическите източници е важно условие за свободата на словото и никаква намеса не би могла да бъде съвместима с чл. 10 от Конвенцията, ако не е оправдана от гледна точка на по-значим обществен интерес. Макар и да не е довело до резултат, претърсването на жилището и работното място на журналист, проведено с цел да се открие източникът му, представлява по-сериозна намеса от едно нареждане за разкриване самоличността на информатора. Правителството следва да убеди Съда, че подобна намеса е била абсолютно необходима за постигането на законна цел.

Претърсването, проведено в кантора на адвокат, и изземването на документи, отнасящи се до негов клиент, представляват намеса в правата по чл. 8, т. 1. При преценката дали тази намеса отговаря на условията по т. 2 на чл. 8 следва да се има предвид, че изключенията, установени там, трябва да се тълкуват ограничително и нуждата от прилагането им в даден случай трябва да бъде убедително доказана.

Страните не спорят, че претърсването на адвокатската кантора на жалбоподателката и изземването на документи от там представляват намеса в правата ѝ по чл. 8, т. 1 от Конвенцията.

64-67. Съдът припомня, че защитата, предоставена от чл. 8, може да се разпростре и по отношение на мястото, където едно лице упражнява своята професия (виж решението по делото [Ниемец с/у Германия](#)).

69-71. Съдът отбелязва, че за разлика от делото Ниемец в настоящия случай претърсването е било съпроводено от специални процедурни гаранции, а именно заповедта е била изпълнена в присъствието на съдия-следовател, на представител на прокурора и на председателя на адвокатския съвет. От друга страна, заповедта е предоставяла широки правомощия на следователите, тъй като в нея се е говорело общо за предмети, документи, вещи и изобщо всичко, което би могло да спомогне за установяването на истината относно вероятните престъпления. При това крайната цел на претърсването на адвокатската кантора на жалбоподателката е била да се разкрие източник на информация на журналист посредством адвоката на последния. Така то се е отразило върху правата на първия жалбоподател по чл. 10. Освен това, обискът не е бил пропорционален на преследваната цел, особено като се има предвид, че е бил проведен в началната фаза на производството.

В светлината на гореизложеното и по съображения, аналогични на изложените в решението по чл. 10, Съдът смята, че правата на жалбоподателката по чл. 8 от конвенцията са били нарушени.

Кокинакис срещу Гърция

Решение от 25 май 1993 г.

Чл. 9: право на свобода на изповядване на религията; **чл. 7, т. 1:** законоустановеност на престъпленията и наказанията

Гарантираната от чл. 9 свобода на мисълта, съвестта и религията е една от основите на “демократичното общество” по смисъла на Конвенцията. В религиозния си аспект, тя е един от най-съществените елементи, които изграждат идентичността на вярващите и на концепцията им за живота, но тя е и безценна придобивка за атеисти, агностици, скептици и незаинтересувани. От нея зависи плурализмът, който е неотделим от демократичното общество и е извоюван на висока цена през вековете.

Свободата на всеки да изповядва своята религия включва по принцип правото му да се опитва да убеди съседа си, например чрез “обучение”, без което “свободата [на всеки] да променя своята религия или убеждения”, охранена от чл. 9, най-вероятно би останала мъртва буква.

Трябва да се прави разграничение между християнското свидетелстване, което съответства на истинската евангелизация и е мисия и отговорност на всеки християнин и всяка църква, от една страна, и от друга страна непочтения прозелитизъм, който е нейно извращение или деформация и може да приеме формата на предлагане на материални или социални изгоди, за да се привлекат нови членове на някоя църква, или на упражняване на недопустим натиск върху хора в отчаяние или в нужда, или дори на насилие или промиване на мозъци, и е несъвместим със зачитане на свободата на мисълта, съвестта и религията на другите.

“Гарантираната от чл. 9 свобода на мисълта, съвестта и религията е една от основите на “демократичното общество” по смисъла на Конвенцията. В религиозния си аспект, тя е един от най-съществените елементи, които изграждат идентичността на вярващите и на концепцията им за живота, но тя е и безценна придобивка за атеисти, агностици, скептици и незаинтересувани. От нея зависи плурализмът, който е неотделим от демократичното общество и който е извоюван на висока цена през вековете.

Свободата на религията е преди всичко въпрос на индивидуална съвест, но тя включва, *inter alia*, и свободата да се “изповядва” религията. Свидетелстването чрез думи и дела предполага съществуването на религиозни убеждения.

Според чл. 9, свободата на всеки да изповядва своята религия не само може да се упражнява колективно, “публично” и в кръга на споделящите същата вяра, но може и да се отстоява “индивидуално” и “частно”. Нещо повече, тя включва по принцип правото на всеки да се опитва да убеди съседа си, например чрез “обучение”, без което, при това, “свободата [на всеки] да променя своята религия или убеждения”, охранена от чл. 9, най-вероятно би останала мъртва буква.

Фундаменталната същност на правата, гарантирани в чл. 9, т. 1 от Конвенцията, е отразена и във формулировката на разпоредбата, регламентираща ограниченията им. За разлика от вторите точки на чл. чл. 8, 10 и 11, които се отнасят до всички права, споменати в първите точки на тези текстове, т. 2 на чл. 9 се отнася само до “свободата да се изповядват религията или убежденията”. По този начин тази разпоредба признава, че в демократичните общества, в които няколко религии съжителстват сред едно и също население, може да бъде необходимо въвеждането на ограничения на тази свобода, за да се постигне компромис между интересите на различните групи и да се осигури уважение на всички убеждения.

“Присъдата, постановена от Наказателния съд на Ласити и впоследствие изменена от Апелативния съд на Крит, представлява намеса в упражнението на правото на г-н Кокинакис на “свобода да изповядва [своите] религия или убеждения”.

Такава намеса противоречи на чл. 9, освен ако е “предвидена от закона”, насочена е към една или повече от законните цели по т. 2 и е “необходима в едно демократично общество” за постигането им.

1. “Предвидени от закона”

Съдът вече е отбелязвал, че формулировката на много закони не е абсолютно конкретна. Необходимостта да се избегне прекалена скованост и да се отговаря на променящите се обстоятелства води до неизбежно формулиране на много закони с повече или по-малко неопределени понятия. Наказателноправните разпоредби за прозелитизма попадат в тази категория. Тълкуването и приложението на такива разпоредби зависят от практиката. В случая съществува установена практика на националните съдилища. Тази съдебна практика, която е публикувана и е била достъпна и е давала възможност на г-н Кокинакис да съобрази поведението си в разглеждания аспект.

“Мярката, от която се оплаква жалбоподателят, е била следователно “предписана от закона” по смисъла на чл. 9, т. 2 от Конвенцията.”

2. Законна цел

“Предвид обстоятелствата по делото и съдържанието на относимите съдебни решения, Съдът счита, че оспорената мярка е преследвала законна цел по смисъла на чл. 9, т. 2 от Конвенцията, а именно защитата на правата и свободите на другите, на която се позовава правителството.”

3. “Необходими в едно демократично общество”

“Съдът последователно е поддържал, че на договарящите държави трябва да бъде оставена известна свобода на преценка дали и в каква степен съществува необходимост от намеса, но тази свобода подлежи на европейски контрол, който обхваща както законодателството, така и решенията, които го прилагат, дори и постановените от независим съд. Задачата на Съда е да определи дали мерките, взети на национално ниво, са били по принцип оправдани и пропорционални. За да се произнесе по последното, Съдът трябва да съпостави изискванията на защитата на правата и свободите на другите с поведението, в което е обвинен жалбоподателят. При упражняване на контролната си компетентност, Съдът трябва да разгледа оспорените съдебни решения на фона на обстоятелствата по делото като цяло.

На първо място, трябва да се прави разграничение между християнското свидетелстване и непочтения прозелитизъм. Първото съответства на истинската евангелизация, която един доклад, изготвен през 1956 г. под егидата на Световния съвет на църквите, описва като важна мисия и отговорност на всеки християнин и всяка църква. Вторият представлява нейно извращение или деформация. Според същия доклад, той може да приеме формата на предлагане на материални или социални изгоди, за да се привлекат нови членове на някоя църква, или на упражняване на недопустим натиск върху хора в отчаяние или в нужда. Може да включва дори и употреба на насилие или промиване на мозъци. По-общо, той не е съвместим със зачитане на свободата на мисълта, съвестта и религията на другите.

Внимателното разглеждане на чл. 4 от Закон № 1363/1938 г. показва, че съответните критерии, възприети в гръцкото законодателство, са в съгласие с горното, ако и доколкото те целят само да накажат непочтения прозелитизъм, за който на Съда не се налага да дава абстрактна дефиниция по настоящото дело. Съдът отбелязва обаче, че в мотивите на решенията си гръцките съдилища установяват отговорността на жалбоподателя като просто възпроизвеждат текста на чл. 4 и не конкретизират

достатъчно как именно подсъдимият се е опитал да убеди съседката си чрез непочтени средства. Никой от фактите, които те излагат, не дава основание за такова заключение. При това положение, не се установява осъждането на жалбоподателя да е оправдано, с оглед на обстоятелствата по делото, от належаща обществена нужда. Следователно, оспорената мярка не се явява пропорционална на преследваната законна цел и, съответно, "необходима в едно демократично общество за защита на правата и свободите на другите". В заключение, налице е нарушение на чл. 9 от Конвенцията."

И.С. СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ

решение по допустимост от 6 април 2000 г.

жалба № 32438/96

1. Жалбоподателят прави оплакване за това, че обвинението и присъдата срещу него представляват намеса в правата му, защитени от [чл. 9 от Конвенцията](#), и тази намеса не е оправдана според параграф 2 от същия член, тъй като не е "предписана от закона".

Правителството напомня [чл. 4, § 3\(б\)](#) от Конвенцията, предоставящ свобода на Държавите по отношение въвеждането на алтернативната военна служба. То счита, че относимите разпоредби на българската Конституция в [чл. 37, ал. 1](#) и [чл. 59, ал. 1 и ал. 2](#), трябва да бъдат тълкувани в тяхната взаимна връзка и обусловеност. Конституцията съдържа моралното и законово задължение за военна служба. От друга страна, тя защитава личната свобода на вероизповедание и религия, но изрично изключва религиозните и морални убеждения като основания за отказ от изпълнение на основните граждански задължения, включително и военната служба. Чл. 59, ал. 1 от Конституцията предвижда приемане от Парламента на специален закон, регламентиращ алтернативната военна служба. Въпреки това преди приемането на този закон не съществува законова възможност за заместване на редовната с алтернативна военна служба и всеки отказ от изпълнение на Конституционното задължение по [чл. 59, ал. 1](#) съставлява престъпление. Изготвянето на закон за алтернативната военна служба естествено изисква време. До приемането на този закон, Държавата не може да остане без гаранции за своята сигурност и затова трябва да прилага действащото законодателство. Въпреки че през 1994 г. Българското законодателство не съответства напълно на [чл. 9 от Конвенцията](#), задължението на жалбоподателя, да изслужи военната си повинност, произтича директно от Конституцията, която, според българското право, има предимство пред всички международни договори.

Правителството по-нататък твърди, че допуснатата намеса в правата на жалбоподателя по чл. 9 от Конвенцията е "предвидена от закона" и е необходима в демократичното общество с оглед защита на сигурността и обществения морал. По мнение на Правителството жалбоподателят би могъл да предвиди последиците от своите действия, тъй като Конституцията и законите в сила по това време били ясни и предвидими. Още повече на него му е предложено да изпълнява служба, която му налага само 35 дни задължително обучение с оръжие. Присъдата му като намеса в правото по чл. 9 е пропорционална от гледна точка на обществения интерес, тъй като е условна. Накрая не е вярно твърдението, че с осъждането е упражнен натиск над него да промени вярванията си. Той не е осъден поради религиозните си убеждения, а заради отказа от военна служба, който е наказуем, независимо дали е основан на религиозни вярвания или има друг мотив.

Жалбоподателят отговаря, че Конституцията от 1991 г. безусловно признава на лицата, отказващи да изпълняват военна служба, право на алтернативна служба. Това е признато и с изменението на Закона за отбраната и въоръжените сили от декември

1995 г. Ето защо алтернативната служба е предвидена по българското право, но компетентните органи отказват да приложат тези законови разпоредби.

По-нататък жалбоподателят счита, че намесата в правото му по чл. 9 няма законна цел и не е "оправдана" от гледна точка на втория параграф на същата разпоредба. Той се аргументира с това, че според [чл. 9, § 1](#) от Конвенцията защитата на съвестта и религията на индивида е абсолютна. При никакви обстоятелства не е допустимо да се оказва натиск над някого с цел да промени своите убеждения или възгледи. Това, което може да бъде предмет на законна и основателна намеса, са само забранените форми на манифестиране на нечии вярвания. В случая жалбоподателят само се е опитал за осъществи правото си на алтернативна военна служба, залегнало в Конституцията. Съгласно Конституцията това е позволена форма на проявяване на неговите религиозни вярвания и затова не може да бъде оправдана наказателната санкция срещу нея.

По нататък жалбоподателят препраща към използваните изрази в присъдите по делото и на базата на тях прави заключението, че съдилищата ясно са изразили неодобрение към неговите религиозни убеждения и открито са дискутирали как осъждането трябва да му помогне да се осъзнае. Този подход, както и другите съпътстващи го обстоятелства, превръщат наказателното производство срещу жалбоподателя в средство за оказване на натиск върху него с цел да промени убежденията си - факт, който може да бъде обсъден в светлината на [чл. 18 от Конвенцията](#). По повод предложението да изслужи военната си служба в Строителни войски или в друга част, жалбоподателят подчертава, че и тогава неизбежно ще бъде принуден да носи оръжие, да полага клетва и въобще да служи в полза на армията. По-нататък той твърди, че при отсъствието на законови разпоредби, регламентиращи отбиването на алтернативна военна служба, властите са длъжни да осигурят зачитането на правата по Конвенцията, като се откажат от наказателните обвинения до приемането на такива закони.

Жалбоподателят също счита, че намесата в неговите права е незаконна от гледна точка на противоречието между Конституцията и смисълът, с който Наказателният кодекс се прилага по настоящото дело.

Разглеждайки оплакванията по чл. 9 от Конвенцията, Съдът намира, че те повдигат сериозни въпроси по отношение на фактите и правото, които са комплексни и тяхното решаване изисква разглеждане на спора по същество. Ето защо, тази част от оплакванията на жалбоподателя не може да бъде определена като явно необоснована, по смисъла на [чл. 35, § 3](#) от Конвенцията и никакви други основания в тази насока не са намерени. По тези причини Съдът единодушно **ОБЯВЯВА ЗА ДОПУСТИМИ**, без да разглежда по същество, оплакванията по [чл. 9 от Конвенцията](#), отнасящи се до обвинението и осъждането му за това, че е отказал да изпълни военната си служба.

Барфод срещу Дания

Решение от 22 февруари 1989 г.

[Чл. 10](#): свобода на словото; защита на репутацията на другите и на авторитета на правосъдието

Намесата на държавните власти при упражняване на свободата на словото, гарантирана в чл. 10, не противоречи на Конвенцията, когато са изпълнени условията, предвидени във втората точка на чл. 10. Фактът, че участващи в съдебен състав непрофесионални съдии са обвързани от трудов договор с една от страните, сам по себе си не е доказателство за действително лично пристрастие.

Легитимният интерес на държавата от защита на репутацията на двамата непрофесионални съдии не е в конфликт с интереса от участие в свободния обществен дебат по въпроса за структурните гаранции за безпристрастност на съда.

Жалбоподателят твърди, че с оглед на политическия фон на данъчното дело от 1981 г., обвиненията му срещу непрофесионалните съдии би трябвало да се разглеждат като част от политическия дебат, с присъщите му по-широки граници за легитимна критика.

Съдът не може да възприеме този аргумент. Непрофесионалните съдии са упражнявали съдебни функции. Оспорваното твърдение не е било критика на мотивите към решението а по-скоро клеветническо лично обвинение срещу непрофесионалните съдии, което е можело да доведе до уронване на техния престиж в обществото и не е било подкрепено с доказателства. С оглед на тези съображения, политическият контекст, в който се е разглеждало данъчното дело, не може да бъде смятан за релевантен по въпроса за пропорционалността.

Като има предвид изложеното, Съдът заключава, че при обстоятелствата на настоящия случай не се установява нарушение на чл. 10.”

Гудуин срещу Обединеното кралство

Решение от 27 март 1996 г.

Чл. 10: свобода на словото; защита на журналистическите източници

Защитата на журналистическите източници е едно от основните условия за свободата на пресата. Без такава закрила източниците може да бъдат обезкуражени да оказват помощ на пресата при информирането на обществеността по въпроси от обществен интерес и да се подкопаят жизнено важната роля на пресата на обществен страж и способността ѝ да предоставя достоверна и надеждна информация. Поради това, едно разпореждане за разкриване на източник не може да бъде съвместимо с чл. 10 от Конвенцията, освен ако е оправдано от по-силно съображение за обществен интерес.

Свободата на преценка на националните власти се ограничава от интереса на демократичното общество да осигури и да поддържа свободна преса. Този интерес ще натежи много при преценката дали ограничението е пропорционално на преследваната законна цел.

Съдът припомня възприетите в практиката му принципи относно изискуемата прецизност на приложимото вътрешно право и предвидимостта на последиците, които могат да произтекат от дадено действие. “Закон, който предоставя дискреционна власт, не е сам по себе си в противоречие с това изискване, стига обхватът на дискрецията и начинът на нейното осъществяване да са посочени с яснота, достатъчна предвид съответната законна цел, за да се осигури на индивида адекватна защита срещу произволна намеса (вж. например решението от 13.07.1995 г. по делото [Толстой Милославски с/у Обединеното кралство](#), § 37).”

“Съдът признава, че в разглежданата област може да бъде трудно да се формулират норми с абсолютна прецизност и че определена степен на гъвкавост може да е дори желателна, за да даде възможност на съдилищата в страната да развият правните норми в светлината на тяхната преценка за това какви мерки са необходими в интерес на правосъдието.” Противно на тезата на жалбоподателя, Съдът констатира, че приложимият закон не предоставя неограничена дискреция на английските съдилища

при преценката дали трябва да се разпорежи разкриване на източника в интерес на правосъдието.

“Съдът припомня, че свободата на словото е една от основите на демократичното общество и гаранциите, които трябва да бъдат предоставени на пресата, имат особено значение (вж. решението от 23.09.1994 г. по делото [Йерсилд с/у Дания](#) § 31). Защитата на журналистическите източници е едно от основните условия за свободата на пресата, както то е отразено в законите и професионалните кодекси за поведение в редица договарящи се страни и е утвърдено в няколко международни акта относно свободите на журналистите (вж. между другото Резолюцията за свободата на журналистите и правата на човека, приета на Четвъртата европейска конференция на министрите относно политиката в средствата за масова информация – Прага, 7-8 декември 1994 г., и Резолюцията относно конфиденциалността на журналистическите източници, приета от Европейския парламент на 18 януари 1994 г.). Без такава закрила източниците могат да бъдат обезкуражени да оказват помощ на пресата при информирането на обществеността по въпроси от обществен интерес. В резултат на това може да се подкопае жизнено важната роля на пресата на обществен страж и може да бъде накърнена способността ѝ да предоставя достоверна и надеждна информация. Като се имат предвид важноста на защитата на журналистическите източници за свободата на пресата в едно демократично общество и потенциално неблагоприятният ефект, който едно разпореждане за разкриване на източник оказва при упражняването на тази свобода, такава мярка не може да бъде съвместима с чл. 10 от Конвенцията, освен ако е оправдана от по-силно съображение за обществен интерес.

В тази връзка Съдът напомня, че съображенията, които трябва да се вземат предвид от институциите по Конвенцията при преценката им по т. 2 на чл. 10, наклонят везната на конкуриращите интереси в полза на интереса на демократичното общество от осигуряване на свободна преса. Като има предвид фактите по настоящото дело, Съдът не може да приеме, че интересите на “Тетра” да премахне (като води дело срещу източника) изцяло заплахата от вреди в резултат на разпространяване на конфиденциалната информация по различен от пресата канал, да получи компенсация и да разкрие нелоялния служител или сътрудник, дори и кумулативно взети не са достатъчни, за да изместят основния обществен интерес от закрила на източника на журналиста. Поради това Съдът не счита, че другите цели, които обслужва разпореждането за разкриване на източника, съпоставени с наложените от Конвенцията стандарти, съставляват надделяващо изискване в обществен интерес.

В обобщение, според Съда не е налице разумна връзка на пропорционалност между законната цел, преследвана чрез разпореждането за разкриване на източника, и средствата, използвани за постигането ѝ. Ограничението, което разпореждането е причинило на жалбоподателя при упражняването на неговата свобода на словото, не може следователно да се разглежда като необходимо в едно демократично общество по смисъла на т. 2 от чл. 10, за защита на правата на компания “Тетра” според английското право, независимо от свободата на преценка, с която разполагат националните органи.

Ето защо Съдът заключава, че както разпореждането, изискващо от жалбоподателя да разкрие своя източник, така и глобата, наложена му за отказа да стори това, са причинили нарушение на неговото право на свобода на словото според чл.10.”

Кумпана и Мазаре срещу Румъния

Решение от 17 декември 2004 г. на Голямото отделение

Чл. 10: свобода на словото

Смразяващият ефект на страха от наказание лишаване от свобода и от забрана да се упражнява професията върху свободата на словото на журналистите в крайна сметка е във вреда на обществото и е фактор, който е относим към пропорционалността и обосноваването на наложените наказания.

Лишаването от свобода и лишаването от упражняване на някои граждански права като автоматична негова последица, дори да не са фактически изтърпени, са особено неподходящи и неоправдани от характера на престъпленията обида и клевета, извършени от журналисти.

93. От особено значение за преценката на Съда по настоящото дело е изпълняваната от пресата жизненоважна роля на “обществен страж” в едно демократично общество (виж *Гудуин с/у Обединеното кралство*, 27.03.1996 г., § 39 и *Бладет Тромзьо и Стенсаас с/у Норвегия*, § 59). Макар тя да не трябва да престъпва определени граници, по-специално по отношение на репутацията и правата на другите, все пак нейн дълг си остава да разпространява информация и идеи по политически и други въпроси от обществен интерес по начин, който е съвместим със задълженията и отговорностите ѝ (виж, между много други, *Де Хайс и Гайселс с/у Белгия*, 24.02.1997 г., § 37; *Тома с/у Люксембург*, § 45 и *Коломбани и др. с/у Франция*, § 55,).

Според Съда ролята на разследващите журналисти е именно да информират и алармират обществото за подобни нежелателни обществени явления веднага щом релевантната информация им стане известна, при това използваните средства за получаване на копие от първоначалната версия на доклада са напълно в границите на присъщата на професията им свобода на разследване.

97-98. Съдът повтаря последователната си позиция, че при преценката дали е налице “належаща обществена нужда”, годна да оправдае намеса в упражняването на свободата на словото, е нужно да се прави внимателно разграничение между факти и оценъчни съждения. Съществуването на факти може да бъде доказано, докато верността на оценъчните съждения не подлежи на доказване (виж цитираното *Де Хайс и Гайселс*, стр. 235, § 42 и *Харланова с/у Латвия*, 3.04.2003 г.).

99. Трябва да се признае, че когато се твърди нещо за поведението на трето лице, понякога е трудно да се направи разграничение между фактически твърдения и оценъчни съждения, както е и по настоящото дело. Независимо от това, дори и едно оценъчно съждение може да надхвърля допустимото, ако не се опира на факти (виж *Йерусалем с/у Австрия*, § 43).

101-102. Въпреки че ролята на пресата безусловно включва задължение да алармира обществото, като го информира за предполагаеми злоупотреби от страна на изборни представители и длъжностни лица на местната власт, прякото обвиняване на конкретни лица чрез посочване на имената и служебното им положение задължава жалбоподателите да представят достатъчно фактически основания за твърденията си (виж *Лешник с/у Словакия*, § 57 *in fine* и *Видес Айзардзибас клубове с/у Латвия*, 27.05.2004 г., § 44).

Упражняването на свободата на словото е свързано със задължения и отговорности и закрилата на журналистите, предоставена от чл. 10, се подчинява на условието те да действат добросъвестно и да предоставят точна и надеждна информация в съответствие с журналистическата етика (виж *Радио Франс и др. с/у Франция*, § 37, цитираното *Коломбани и др.*, § 65; цитираното *Харланова и МакВикар с/у Обединеното кралство*, §§ 83-86).

106. Съдът не приема аргумента им, че не са доказали твърденията си по съображения за защита на източниците. Като припомня установената си практика, че

защитата на журналистическите източници е крайъгълен камък на свободата на пресата и че без такава защита източниците биха се въздържали да съдействат (виж цитираното *Гудуин*, стр. 500, § 39 и *Рьомен и Шмит с/у Люксембург*, § 57,), Съдът посочва, че задължението на жалбоподателите да представят солидна фактическа основа за твърденията си по никакъв начин не предполага разкриване на когото и да било, предоставил информация, използвана от тях при изготвяне на публикацията им. При това докладът на Сметната палата, на който очевидно се основава статията, не е бил поверителен документ, чието разгласяване би могло да доведе до санкции срещу тях или срещу източниците им.

107. Като не са представили пред националните съдилища аргументите и доказателствата, на които се позовават пред Съда, самите жалбоподатели са ги лишили от възможността да направят информирана преценка дали са превишени границите на приемливата критика.

108-110. С оглед на предоставената свобода на преценка на договарящите държави Съдът намира, че осъждането на жалбоподателите за обида и клевета отговаря на изискването за “належаща обществена нужда”.

115. Съдът счита, че налагането на наказание лишаване от свобода за извършено от представител на пресата престъпление, е съвместимо със свободата на словото на журналистите, така както е гарантирана от чл. 10 на Конвенцията, само при изключителни обстоятелства и, по-специално, когато сериозно са били накърнени други основни права, например при случаи на изявления, насаждащи ненавист или изявления, подбуждащи към насилие (виж, *mutatis mutandis*, *Феридун Язар с/у Турция*, 23.09.2004 г. и *Сюрек и Йоздемир с/у Турция*, 8.07.1999 г. § 63).

118-119. Що се отнася до забраната жалбоподателите да упражняват професията си в продължение на една година, която освен това не е отменена, Съдът отново повтаря, че предварителното ограничаване на дейността на журналистите изисква най-щателна проверка от негова страна и е оправдано само при изключителни обстоятелства (виж, *mutatis mutandis*, цитираното *Асоциация Екин*, § 56 *in fine*). Макар въпросното наказание практически да не е имало последици за жалбоподателите, то е особено сурово и при никакви обстоятелства не би могло да бъде оправдано единствено с опасността те да извършат деянието повторно. Съдът смята, че с налагането на тази забрана в качеството ѝ на превантивна мярка от общ характер, макар и ограничена по време, националните съдилища са нарушили принципа, че пресата трябва да бъде в състояние да изпълнява ролята си на обществен страж в едно демократично общество.

Лингенс срещу Австрия

Решение от 8 юли 1986 г.

Чл. 10: свобода на изразяване на мнение и на разпространяване на идеи

Пресата не трябва да преминава границите, поставени между другото за “защита на репутацията на другите”, но въпреки това нейн дълг е да разпространява информация и идеи по политически въпроси, точно както и по въпросите в други области от обществен интерес. Не само пресата има задачата да разпространява такава информация и идеи, но и обществото има право да ги узнае. Освен това, свободата на печата дава една от най-добрите възможности за обществото да узнае идеите и възгледите на политическите лидери и да оформи мнението си за тях. В съответствие с това, границите на допустимата критика по отношение на политиците в това им качество са по-широки, отколкото за

частните лица. За разлика от последните, политикът съзнателно и неизбежно се излага на близко наблюдение на всяка негова дума и действие, както от журналистите, така и от цялото общество. Следователно, той трябва да проявява по-висока степен на толерантност. Чл. 10, т. 2 дава възможност да се защити репутацията на другите, т.е. на всички, и тази защита се отнася също така и за политиците, дори когато не действат като частни лица. В тези случаи обаче, изискванията за такава закрила трябва да се преценяват във връзка с интересите на откритата дискусия по политически въпроси.

Между факти и оценъчни съждения трябва да се прави внимателно разграничение. Съществуването на фактите може да бъде доказано, докато истинността на оценъчните съждения не се поддава на доказване и поставянето на изискване за доказване истинността на оценъчни съждения нарушава самата свобода на изразяване на мнение, която е съществен елемент на правото, гарантирано от чл. 10 от Конвенцията.

Освен това, свободата на печата дава една от най-добрите възможности за обществото да узнае идеите и възгледите на политическите лидери и да оформи мнението си за тях. По-общо, свободата на политическия дебат е в самата същност на концепцията за демократично общество, която е намерила отражение в цялата Конвенция.

В съответствие с това, границите на допустимата критика по отношение на политиците в това им качество са по-широки, отколкото за частните лица. За разлика от последните, политикът съзнателно и неизбежно се излага на близко наблюдение на всяка негова дума и действие, както от журналистите, така и от цялото общество. Следователно той трябва да проявява по-висока степен на толерантност. Без съмнение, чл. 10, т. 2 дава възможност да се защити репутацията на другите, т.е. на всички, и тази защита се отнася също така и за политиците, дори когато не действат като частни лица. В тези случаи обаче, изискванията за такава закрила трябва да се преценяват във връзка с интересите на откритата дискусия по политически въпроси.

Според Съда, между факти и оценъчни съждения трябва да се прави внимателно разграничение. Съществуването на фактите може да бъде доказано, докато истинността на оценъчните съждения не се поддава на доказване. В тази връзка Съдът отбелязва, че фактите, на които г-н Лингенс е основал своята преценка, са били безспорни, както е била безспорна и неговата добросъвестност.

Според ал. 3 на чл. 111 от Наказателния кодекс на Австрия, тълкувана във връзка с ал. 2, по дела, подобни на разглежданото, журналистите не могат да избегнат осъждане съгласно ал. 1, освен ако докажат истинността на това, което твърдят. По отношение на оценъчните съждения това изискване е невъзможно да се изпълни и нарушава самата свобода на изразяване на мнение, която е съществен елемент на правото, гарантирано от чл. 10 от Конвенцията. Виенският районен съд е приел, че тежестта на доказване произтича от закона и не съдилищата, а законодателят може да я облекчи. В този контекст Съдът подчертава, че не се налага да уточнява кой национален орган е отговорен за дадено нарушение на Конвенцията. Единственият въпрос е международната отговорност на държавата.

От различните изложени дотук съображения следва, че намесата в упражнението на свободата на словото на г-н Лингенс не е била “необходима в едно демократично общество ... за защита на репутацията ... на другите”. Тя не е била пропорционална на преследваната законна цел.”

Поради това Съдът приема, че е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията.

По същия въпрос и решение по Дело *Обершлик срещу Австрия*, решение от 23 май 1991г.

Райчинов срещу Българи

Решение от 20 април 2006 г. на Първо отделение

Чл. 10: право на свободно изразяване

32. Жалбоподателят се позовава на чл. 10 от Конвенцията и се оплаква, че е бил осъден за това, че е изразил личното си мнение за заместник-главния прокурор.

43. Съдът отбелязва липсата на спор между страните относно факта, че осъждането и налагането на наказание на жалбоподателя от националните съдилища след забележката му по отношение на заместник-главния прокурор представлява намеса в правото му на свобода на изразяване. Той напомня, че тази намеса би била в нарушение на чл. 10, ако не е съобразена с изискванията на т. 2 на този член.

44-45. Съдът посочва, че намесата е била предвидена в чл. 148 и чл. 146, ал. 1 от НК, който според него е бил формулиран достатъчно прецизно (виж решението по допустимостта по настоящото дело; *Таммер с/у Естония*, § 38, и *mutatis mutandis*, *Йозтюрк с/у Турция*, § 54-57). Той също така приема, че тя е преследвала легитимната цел да защити доброто име на г-н С. „Все пак, с оглед на факта, че жалбоподателят е изрекъл думите на заседание на административен орган, провеждано при закрити врати, и не е имало никаква публичност, Съдът не е убеден, че намесата е имала и за цел да запази авторитета и безпристрастността на съдебната власт.”

48. Като се връща към настоящото дело, Съдът отбелязва, че пострадалият от обидата е бил заместник-главен прокурор, който се занимавал и с финансовите въпроси на съдебната власт, т.е. заемал е високо служебно положение. „Следователно, макар и не неограничено, границите на приемливата критика спрямо него са били по-широки, отколкото както би било по отношение на частно лице. Вярно е, че в работата си той не е изложен на критичния поглед на обществеността и не следва да бъде смущаван по нереден начин (виж цитираното по-горе решение *Яновски*, § 33 и *mutatis mutandis*, *Стайр с/у Холандия*, §§ 40 и 41). Нуждата обаче да се гарантира, че държавните служители ще се ползват с обществено доверие при такива условия, може да оправдае намеса в правото на изразяване единствено, когато съществува действителна заплаха в това отношение.” Съдът счита, че забележката на жалбоподателя очевидно не е представлявала такава заплаха и не е възпрепятствала г-н С. при изпълнение на служебните му задължения (виж, *mutatis mutandis*, *Янков с/у България*, § 142). Съдът сравнява настоящия случай с делото *Яновски*. Той подчертава, че за разлика от ситуацията по това дело, където двама души от охраната на общината са били обидени на улицата, докато са изпълнявали полицейските си задължения в присъствието на множество свидетели (виж цитираното по-горе *Яновски*, §§ 8 и 34), „забележката на жалбоподателя е направена пред ограничен кръг лица, на заседание, провеждано при закрити врати. Така не е имало нито представители на пресата, нито някаква друга форма на публичност (виж, *mutatis mutandis*, *Никула с/у Финландия*, § 52 *in limine*; цитираното по-горе *Янков*, §§ 139 и 141; и като пример за обратното *Педерсен и Баадсгаард с/у Дания*, § 79). Ако е имало негативен ефект от думите на жалбоподателя върху репутацията на г-н С., то той следователно е бил доста ограничен.”

49. Съдът отдава значение и на предишните професионални взаимоотношения между жалбоподателя и г-н С. и счита, че при това положение мнението на жалбоподателя, изразено по отношение на г-н С. на заседание на Висшия съдебен съвет, на което са се обсъждали финансови въпроси, би могло да се приеме до известна

степен и като част от дискусия по въпрос от основно значение, а това налага по-висока степен на защита по чл. 10. Следва също така да се отбележи, че жалбоподателят очевидно е направил забележката си въз основа на материали, които е предложил да представи за потвърждение.

„50. Друг фактор, на който Съдът придава особено значение, е това, че на жалбоподателя не е била наложена гражданскоправна или дисциплинарна санкция, а наказателна. Вярно е, че възможността да се прибегне до наказателно преследване с цел да се защити нечия репутация или да се постигне някоя друга легитимна цел, дефинирана в т. 2 на чл. 10, не може да се разглежда като автоматично нарушаваща същата разпоредба; така например в някои тежки случаи – като например при призоваване към насилие – това може да се окаже пропорционалният отговор. Преценката обаче за пропорционалността на една намеса в така гарантираните права в много случаи ще зависи от това, дали властите са могли да прибегнат до други средства, било граждански, било дисциплинарни, вместо до търсенето на наказателна отговорност (виж *Леидьо и Изорни с/у Франция* от 23 септември 1998 г. и, *mutatis mutandis*, *Кумпана и Мазаре с/у Румъния*, § 115).”

51. Съдът посочва също, че забележката на жалбоподателя, макар и граматически да може да бъде разтълкувана като сериозен морален укор, очевидно е била направена по време на разговор, а не писмено след сериозно обмисляне (виж решенията *Фуентес Бобо*, § 48, и като пример за обратното *Де Диего Нафрия*, § 41, и двете цитирани по-горе). На този фон реакцията на главния прокурор, който е бил йерархически висшестоящ на г-н С., образуваното в резултат на това наказателно производство срещу жалбоподателя и осъждането му изглеждат непропорционален отговор на въпросния инцидент. „В тази връзка Съдът повтаря, че доминиращата позиция, която имат облечените във власт, ги задължава да се въздържат от прибегването до наказателни производства, особено когато има други мерки, с които да се отговори на неоправданата критика от страна на техни съперници (виж, *mutatis mutandis*, *Кастелс с/у Испания* от 23 април 1992 г., § 46; и *Джейлан с/у Турция*, § 34). Наложено на жалбоподателя наказание – глоба и обществено порицание – макар и да е било към долната граница от възможните наказания, е все пак присъда по наказателно дело, която е била отбелязана в свидетелството за съдимост на жалбоподателя (виж *Scharsach and News Verlagsgesellschaft с/у Австрия*).”

52. На основание посочените по-горе съображения Съдът счита, че ограничаването на правото на жалбоподателя на свобода на изразяване не е било в отговор на някаква належаща обществена нужда (виж цитираното по-горе *Стайр*, § 45) и не може да се приеме, че е била необходима в едно демократично общество. Следователно чл. 10 от Конвенцията е бил нарушен.

Тома срещу Люксембург

Решение от 29 март 1999 г. на II отделение на Съда

Чл. 10: свобода на словото

Границите на допустимата критика по отношение на държавните служители, действащи в това си качество, са по-широки отколкото за обикновения гражданин, както е и при политиците. Не може да се твърди обаче, че държавните служители съзнателно са се подложили на щателно наблюдение на всяка своя дума и действие в същата степен като политиците, и че по тази причина, когато става въпрос за критика на тяхното поведение, трябва да бъдат третираны наравно с последните.

Наказването на журналист за подпомагане разпространението на изявления, направени от друго лице, би попречило сериозно на участието на пресата в обсъждането на въпроси от обществен интерес и не би трябвало да се допуска, освен ако се налага по особено сериозни причини. Общо изискване към журналистите систематично и официално да се дистанцират от съдържанието на цитати, които могат да обидят или провокират някого или да засегнат неговата репутация, е несъвместимо с ролята на пресата да предоставя информация за актуални събития, мнения и идеи.

Янков срещу България

Решение от 11 декември 2003 г. на Първо отделение

чл. 10: свобода на изразяване

123. Като се позовава на член 10 от Конвенцията жалбоподателят се е оплакал, че наказанието му заради написването на книга, за която се твърди, че очерняла съдебната и пенитенциарната система и правителството, както и конфискацията на този ръкопис съставляват неоправдана намеса в неговото право на свобода на изразяване.

130. Жалбоподателят е бил наказан заради това, че е направил изявления, за които се твърди, че са обидни и клеветнически.

134. С оглед на особената уязвимост на задържаните под стража лица, Съдът счита, че наказването на затворници за това, че са отправили лъжливи, както се твърди, обвинения, свързани с условията на задържане и с действия на пенитенциарните власти, изисква особено солидни оправдателни причини, за да бъде сметнато за “необходимо в едно демократично общество”.

136. Жалбоподателят е направил и забележки като “охранени лентяи” и “прости селяни” (по адрес на пазачите в затвора), “провинциално парвеню” (по адрес на полицейски служител, чието име също е било споменато) и “могъщи безскрупулни хора” (явно общо по адрес на прокурорите и следователите).

137. Макар и горните изявления да са несъмнено оскърбителни, те далеч не са грубо обидни. Съдът отбелязва също така, че те са направени в ръкопис, в който жалбоподателят с език и стил, характерни за личните мемоари или за друг подобен вид литература, е разказал за своя арест и задържане под стража. Това е бил разказ, в който жалбоподателят е описал моменти от живота си като задържан и е обяснил мнението си за наказателното производство срещу него, като е възприел критична позиция към незаконните според него действия на длъжностни лица на държавата (срв. цитираното по-горе дело *Яновски с/у Полша*, § 32).

138. Съдът счита, че тъй като обидните забележки са били написани в контекста на същностна критика към правораздаването и длъжностните лица, участващи в него, направена в литературна форма, държавните власти е трябвало да проявят съдържаност в реакцията си.

139. Нещо повече, на Съда прави впечатление фактът, че жалбоподателят е бил наказан заради това, че е записал собствените си мисли в частен ръкопис, който явно не е бил показан на никого към момента на изземването му. По-специално, не се твърди жалбоподателят да е бил разпространил текста сред останалите задържани.

140. В това отношение случаят може да повдигне въпроси, отнасящи се до правото на жалбоподателя по [чл. 9](#) от Конвенцията на свобода на мисълта или до правото на зачитане на неговия личен живот по [чл. 8](#). Все пак, доколкото ръкописът е бил иззет, когато жалбоподателят е щял да го връчи на адвоката си и по този начин да “разпространи” неговото съдържание и да го направи достъпно за други, не е

необходимо Съдът да решава дали би било по-подходящо да изследва случая от гледна точка на тези разпоредби.

142. Макар че членовете на администрацията на затвора, които са видели ръкописа на жалбоподателя след неговото изземване, трябва да са се почувствали лично обидени от определени забележки, които са ги засягали, е трудно да се приеме, че това е било достатъчна причина да се отговори чрез наказване на жалбоподателя. Държавните служители са длъжни да упражняват правомощията си единствено с оглед на професионални съображения, без да бъдат неуместно повлиявани от лични чувства. Нуждата да се гарантира, че държавните служители ще се ползват с обществено доверие и работата им няма да се смущава по нереден начин, може да оправдае намеса в правото на изразяване единствено когато съществува действителна заплаха в това отношение. Ръкописът на жалбоподателя очевидно не е създавал такава заплаха.

143. С оглед на всички относими обстоятелства не може да се приеме, че е бил постигнат справедлив баланс между конкуриращите се права и интереси: правото на свобода на изразяване на жалбоподателя от една страна и нуждата да се поддържа авторитетът на правораздаването и да се защитава репутацията на държавните служители. Чрез наказването на жалбоподателя, т.е. на един затворник, със седемдневна изолация в наказателна килия заради това, че е включил умерено обидни забележки в частен ръкопис, критикуващ правораздавателната система, който не е бил разпространен сред задържаните, властите са прекрачили отвъд обхвата на свободата си на преценка.

144. Поради това Съдът намира, че намесата в правото на жалбоподателя на свобода на изразяването не е била необходима в едно демократично общество по смисъла на чл. 10, т. 2 от Конвенцията.

145. Следователно е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията.”

Хендисайд срещу Обединеното кралство

Решение от 7 декември 1976 г.

Чл. 10: свобода на словото

Механизмът на защита, установен от Конвенцията, само допълва националните системи, гарантиращи правата на човека. Във вътрешното право на различните договарящи държави не е възможно да се намери единно европейско схващане за морала. Гледищата относно изискванията на морала, отразени в съответните закони, варират според времето и според мястото. Това важи особено за нашата съвременност, която се характеризира с бързо променящо се и значително развитие на становищата по този въпрос. Чл. 10, т. 2 оставя на договарящите държави определена свобода на преценка – както на законодателя в отделната страна, така и на други органи и институции, включително съдебните. Свободата на преценка обаче не е неограничена – тя върви ръка за ръка с европейския контрол.

Свободата на словото е една от основите на демократичното общество, едно от най-важните условия за неговото развитие и за развитието на всеки човек. Според чл. 10, т. 2, тя се прилага не само към “информация” или “идеи”, които се възприемат благосклонно или на които се гледа като на безвредни или с безразличие, но също и към такива, които засягат, шокират или смущават държавата или която и да е част от населението. Такива са изискванията на плурализма, толерантността и широкоумието, без които няма “демократично общество”.

“Няма съмнение, а и правителството не отрича, че различните оспорвани мерки, като осъждането на жалбоподателя, конфискуването и унищожаването на матрицата и на стотици екземпляри от книгата, са съставлявали “намеса на държавните власти” при упражняването на неговата свобода на словото, която е гарантирана от т. 1 на чл. 10. Такава намеса води до нарушение на чл. 10, ако не попада в рамките на изключенията, предвидени от т. 2, което, съответно, е от решаващо значение по това дело.”

Съдът намира, че намесата е била “предвидена от закона”. Тя се е основавала на Закона за неприличните публикации. Жалбоподателят не спори по този въпрос, като при това признава, че законът е бил приложен правилно.

Според правителството и мнозинството от членовете на Комисията, намесата е била “необходима в едно демократично общество” “за защита на морала”.

Като споделя възгледа на правителството и единодушното становище на Комисията, Съдът констатира на първо място, че приложимият британски закон има цел, която е законна според чл. 10, т. 2, а именно защитата на морала в едно демократично общество. “Само тази цел е релевантна по това дело, тъй като предназначението на посочения закон – да се обяви война на “неприличните” публикации, дефинирани с оглед тенденцията им да “покваряват и развращават” – е свързано значително по-тясно със защитата на морала, отколкото с която и да било от другите цели, допустими според чл. 10, т. 2.”(...)

По-специално, във вътрешното право на различните договарящи държави не е възможно да бъде намерено единно европейско схващане за морала. Гледищата, възприети от съответните им закони относно изискванията на морала, варират според времето и според мястото. Това важи особено за нашата съвременност, която се характеризира с бързо и значително развитие на становищата по този въпрос. Поради прекия и непрекъснат контакт с живота в техните страни, държавните власти са по принцип в по-добра позиция в сравнение с международния съдия с оглед на даването на становище относно точното съдържание на тези изисквания, както и относно “необходимостта” от “ограничение” или “наказание”, предназначени да ги задоволят. Съдът отбелязва при това положение, че определението “необходим” по смисъла на чл. 10, т. 2 не е синонимно с “неизбежен” (вж. в [чл. 2, т. 2](#) и [чл. 6, т. 1](#) думите “абсолютно необходима” и “извънредно необходимо” и в [чл. 15, т. 1](#) “дотогава, доколкото положението го налага”), нито има гъвкавостта на такива изрази като “допустим”, “обикновено” (вж. [чл. 4, т. 3](#)), “полза” (вж. френския текст на първата алинея на чл. 1 от Протокол N 1), “разумен” (вж. [чл. 5, т. 3](#) и [чл. 6, т. 1](#)) или “желателен”. Въпреки това, именно националните органи имат задачата да направят първоначалната преценка за реалността на належащата обществена нужда, която се подразбира под понятието “необходимост” в този контекст.

Следователно, чл. 10, т. 2 оставя на договарящите държави определена свобода на преценка. Тази свобода се дава както на законодателя в отделната страна (“предвидено от закона”), така и на други органи и институции, включително и на съдебните органи, които са призвани да тълкуват и да прилагат действащите закони (вж. решенията по делата [Енгел и др.](#), 8.06.1976 г§ 100; срвн. за чл. 8, т. 2 [Де Вилд, Оумс и Версайн](#), 8.06.1971 г., § 93 и [Голдър](#), 21.02.1975 г., § 45).

От друга гледна точка, всеки който упражнява своята свобода на словото, поема “задължения и отговорности”, чиито обхват зависи от неговото положение и от техническите средства, които използва. Когато изследва въпроса (какъвто е случаят по това дело) дали “ограниченията” са способствали за “защитата на морала”, което ги е направило “необходими” в едно “демократично общество”, Съдът не може да пренебрегне “задълженията” и “отговорностите” на такова лице.

“Съдът се ограничава с констатацията, че чл. 10 от Конвенцията със сигурност не задължава договарящите държави да въвеждат подобна предварителна цензура. Правителството не е посочило дали второто разрешение е възможно по английското право. Не изглежда и то да би било подходящо в случая. Едва ли би имало смисъл продажбата на книга, предназначена главно за младежи, да бъде ограничена, като се позволи само на възрастни. По този начин тя би загубила онова, което жалбоподателят е считал за нейн смисъл на съществуване. Освен това, той не е засегнал този въпрос. Като има предвид изнесените пред него данни, Съдът стига до заключението, че при обстоятелствата на настоящия случай не се установява нарушение на изискванията на чл. 10.

III. Административно правен аспект

В решение от 26.03.87г. на ЕСПЧ по делото Леандер срещу Швеция/ Leander v. Sweden/, Съдът приема, че както съхранението, така и разкриването на информация, свързана с живота на господин Леандър, съдържаща се в секретен полицейски регистър, съпроводени с отказ да му се даде възможност да я опровергае, са съставлявали намеса в неговото право на зачитане на личния живот, както е гарантирано от чл. 8 от ЕКПЧ. В конкретния случай, Съдът е приел, че намесата в личния живот на г-н Леандер е била „предвидена в закона“ по смисъла на чл. 8, а именно в Наредбата за проверка на персонала. Изхождайки от факта, че проучването на г-н Леандър е с цел защита на националната сигурност е прието, че то е било необходимо в едно демократично общество. Изследвайки възможността доколко съществуват адекватни механизми за защита срещу произволната намеса, съдът е стигнал до извода, че защитните механизми, които се съдържат в шведската система за проверка на персонала отговарят на изискванията на чл. 8 т. 2 от Конвенцията, поради което е прието, че намесата в личния живот на засегнатото лице не може да се определи като непропорционална на преследваната законна цел, като съответно е счетено, че няма нарушение на чл. 8.

В решение от 13.02.03г. на ЕСПЧ по делото Одиевр срещу Франция/Odievre c. France/ е прието от съда, че чл. 8 от Конвенцията защитава правото на идентичност и лично развитие, както и правото да бъдат установявани и развивани връзки с други човешки същества и с външния свят. За личното развитие допринасят установяването на подробности относно самоличността на човешкото същество и жизненият интерес, защитен от Конвенцията, да бъде получена необходимата информация за разкриване на истината относно важни аспекти на персоналната идентичност, като самоличността на родителите. Раждането и особено обстоятелствата, при които е станало се включват от гарантирания от чл. 8 от Конвенцията личен живот на детето, а по късно на възрастния. Съдът отбелязва в решението, че гражданите

« имат жизнен интерес, закрилян от Конвенцията да получат необходимата им информация за тяхното детство и години на развитие ».

В конкретния случай, жалбоподателката е искала достъп до информация касаеща раждането и, и всички документи, свързани с него, като е мотивирала молбата си с факта, че е научила, че има братя от биологичните си родители.

Молбата на жалбоподателката е върната през м. 02.98г. с резолюция да сезира административния съд, който да разпорежи на съответния административен орган да предостави исканата информация. Със закон от 2002г. за достъп до информация за произхода на осиновени или лица под грижите на властите институтът на тайното

раждане е реформиран,като се предвижда механизъм за разкриване на самоличността на майката,но при изричното съгласие на майката на детето. В решението си,Съдът е отчел ,както интересът на жалбоподателката»...правото на всеки да познава своите корени,произтичащо от широкото тълкуване на приложното поле на понатието»личен живот»,така и правото на биологичната майка да запази анонимност.Също така е отчетена и необходимостта за защитата на третите лица-на осиновителите, на бащата и останалите членове на биологичното семейство,които също имат право на зачитане на личния и семеен живот ,както и общественият интерес,тъй като френската система за анонимното раждане през цялото време е имала за цел да избегне абортите или изоставянето на децата въвн от установената от закона процедура.Съдът е стигнал до извод,че в случая ,жалбоподателката е имала достъп до информация,която ,макар и да не идентифицирала майка и, и биологичното и семейство, и е позволила да научи някои данни за произхода си ,без да бъдат увредени интересите на трети лица, а с приемането на закона от 2002г. е облекчена значително възможността на жалбоподателката за установяване самоличността на майка и при условие,че тя даде съгласие за това.

В решение от 07.07.89г. на ЕСПЧ по делото Гаскин срещу Обединеното Кралство/Gaskin v.the United Kingdom/ Съдът приема, че документите,които се съдържат в досието,съхранявано от социалната служба даващи информация за това къде е бил гледан г-н Гаскин след като е приет под грижите на общината в Ливърпул,от кого и при какви условия без съмнение касаят личния и семейния живот на г-н Гаскин по такъв начин,че въпросът за достъпа до тях попада в обхвата на чл.8 от Конвенцията .В конкретния случай, на жалбоподателя е отказано да се уважи искането му за разкриване на воденото по време на отглеждането му досие.Мнението на съда е,че

«лица в положението на жалбоподателя имат жизнен интерес,който е защитен от Конвенцията от получаване на информация,необходима им да узнаят и да разберат своето детство и ранно развитие».

От друга страна,съдът е отчел и обществения интерес от опазване поверителността на подобен род информация,

»..поверителността на поддържаните от властите досиета е от значение за получаване на обективна и сигурна информация, а може да е важна също и за защитата на трети лица»

поради което приема,че система като британската при която достъпа до досиетата да зависи от съгласието на сътрудниците ,давали информацията по принцип може да бъде считана за съвместима със задълженията по чл.8,но приема,че следва да се осигури механизъм за защита интереса на лицето,което търси достъп до досие,отнасящо се до неговия личен и семеен живот,когато сътрудникът или не може да бъде открит,или неуместно отказва да даде съгласие.Съдът приема ,че такава система би била в съответствие с принципа за пропорционалност само ако осигурява окончателното решение по въпроса за достъпа до досието да бъде взето от независим орган.

ЕСПЧ е установил нарушение на чл.8 от Конвенцията поради неразкриване в пълнота на информация касаеща жалбоподателя с **решение от 19.10.2005г. по делото Роч срещу Обединеното кралство.**

По време на служба в армията,жалбоподателят със съгласието му ,с изследователска цел е бил изложен на действието в малки дози от два различни газа. Поради възникнали здравословни проблеми за жалбоподателя в по-късен момент от живота му,той е искал достъп до медицинското му досие от времето на службата му в

армията,което получил,но без данни в него относно участието на жалбоподателя в тестовет.ЕСПЧ приема,че

«Независимо от начина, по който са били провеждани тестовете,въпросът за достъп до информация,която би могла да успокои страховете на жалбоподателя или да му позволи да оцени опасността,на която е бил изложен,е достатъчно пряко свързан с личния му живот по смисъла на чл.8 така че да възниква проблем по тази разпоредба.За да приеме ,че е налице нарушение на чл.8 от Конвенцията ,Съдът казва ,че

«...държавата не е изпълнила позитивното си задължение да предостави ефикасна и достъпна процедура,която да гарантира на жалбоподателя достъп до цялата относима и подходяща информация,така ,че той да може да прецени всякакъв риск,на който е бил изложен при участието си в тестовете»

С решение от 16.02.2000г. по дело Аман срещу Швейцария, Съдът заключава, «че както създаването ,така и съхраняването на оспорваното досие в картотеката на Федерацията представлява намеса в личния живот на жалбоподателя,която не може да бъде разгледана като «предвидена в закона»,тъй като Швейцарското законодателство не указва достатъчно ясно полето и условията за упражняване на дискрецията на властите в разглежданата област».

С юриспруденцията си,Европейският Съд по правата на човека в Страсбург е установил приложимост на чл.8 от Конвенцията и при безпокойство,причинено от състоянието на околната среда.

В делото Паул и Рейнър основният въпрос е бил дали двамата жалбоподатели имат защитимо твърдение за нарушение на чл.8 от Конвенцията в резултат на големия шум,който те са длъжни да търпят,в резултат на пътното движение на летище”Хйтроу”.Съдът приема:

„Във всеки случай,макар и в съвсем различна степен,качеството на личния живот на жалбоподателя и възможността да се ползва от удобствата на дома му са неблагоприятно засегнати от шума,създаван от самолетите на летище”Хйтроу.

Поради това чл.8 е приложима разпоредба както по отношение на господин Пауъл,така и по отношение на г-н Рейнър”.

Въпреки изхода на делото,тъй като като краен резултат,съдът е приел ,че предприетите от британските власти действия не водят до нарушаване на чл.8 от Конвенцията ,с това решение е установен принцип,а именно **че чл.8 обхваща и намесата в личния живот и жилище,причинена от шум и безпокойство.**

В делото Лопес Остра , Съдът приема,че,

„...държавата не е успяла да намери справедливо равновесие между интересите ,които са свързани с икономическото благосъстояние на града и се изразяват в съществуването на завод за преработка на отпадъци,и ефективното упражняване на правото на жалбоподателката на зачитане на нейното жилище,на личния и семейния и живот”

В конкретния спор,жалбоподателката се е оплаквала от безпокойство,причинено и от шума,миризмата и мръсния дим,чийто източник е завод за преработка на течни и твърди отпадъци,разположен на няколко стотин метра от дома и.

В делото Хатън и други срещу Обединеното кралство/жалба №36022/97г./ Съдът потвърждава ,че член 8 от Конвенцията е приложим и в случаи,свързани с околната среда,без оглед на това дали замърсяването е причинено директно от държавата или нейната отговорност произтича от пропуски и да регулира подходящо частната индустрия.В решението по делото ,съдът е стигнал до заключението,че когато става въпрос за сложни проблеми на екологичната и икономическата политика,процесът на вземане на управленско решение трябва по необходимост да

включва подходящи изследвания и проучвания,за да могат властите да постигнат справедлив баланс между различните конкуриращи засегнати интереси.

В делото Ташкѳн и други срещу Турция /по жалба №46117/99г. Съдът приема ,че в нарушение на чл.8 от Конвенцията,държавата –ответник не е изпълнила задължението си да гарантира правото на жалбоподателите на зачитане на техния личен и семеен живот.По това дело,жалбоподателите ,които живеят и притежават земи,насъждения и добитък в Бергама/Измир/ и околните села поддържат,че в резултат на разработването и функционирането на златната мина в същия район,понасят последиците от замърсяването на околната среда,и по конкретно-движението на хора и шума от използваните машини, и експлозиви.В този случай, първоначално издаденото разрешение за експлоатация на мината е отменено от ВАС,но решението на съда дълго време не се изпълнявало,след което последващото разрешение за експлоатация на мината е спряно от съда,като решението му отново не се изпълнява .В светлината на тези обстоятелства,в решението по делото,Съдът подчертава,

”...административните власи представляват елемент от държавата,подчинена на върховенството на закона,и че интересите им съвпадат с необходимостта от адекватно правораздаване.В случаите когато административните органи не изпълнят или дори само забавят да изпълнят съдебно решение,гаранциите,с които разполага страната в съдебната фаза от производството,биват лишени от своя смисъл”

В практиката си ,**Европейският съд по правата на човека** многократно е имал поводи да се произнася по въпроса дза наличие или не на правто на гражданите на тайната на кореспонденцията.

В делото Шьоненбергер и Друмъз,приключило с решение от 20 юли 1988г. съдът е приел,че спирането на писмо,изпратено от адвокат до лице,задържано под стража е необоснована намеса с оглед нуждите на едно демократично общество.Предметът на спора е писмо,изпратено от г-н Шьоненбергер,с което информира г-н.Друмъс за правото му „да откаже да прави всякакви изявления”

В делото Кембъл,приключило с решение от 25.03.92г.,Съдът не приема довода на правителството,че отварянето на кореспонденцията на жалбоподателя не го лишава от възможността да общува поверително с адвоката си по време на свижданията,по повод на което ,Съдът отбелязва,

„Правото на неприкосновеност на кореспонденцията е особено важно в затвора,когато адвокатът е затруднен да посещава клиента си лично,поради отдалечеността на затвора,както е в настоящия случай...Най-сетне целта на поверителното общуване с адвоката не може да бъде постигната,ако средствата за общуване се подлагат на автоматичен контрол”

С решение от 24.04.90г. по делотоКруслин,касаещо подслушван на телефонни разговори от полицията,съдът приема ,че е налице намеса от страна на държавата в упражняване правото на жалбоподателя на тайна на кореспонденцията и зачитане на личния му живот.Съдът казва,

„Подслушването и другите форми на засичане на телефонните разговори представлява сериозна намеса в личния живот и кореспонденцията и следователно трябва да се основава върху „закон”,който е особено прецизен.”

Съдът казва ,че фпенското право ,приложимо в конкретния случай,

„не установява с достатъчна яснота обсега и начина на упражняване на свободата на преценка,предоставена на държавните органи.”

По същият начин в **делото А.срещу Франция ,приключило с решение от 26.10.93г.**,съдът приема,че записването на телефонния разговор,което не е било извършено вследствие на съдебно производство и не е било разпоредено от съдия-

следовател няма основание във вътрешното право и следователно намира нарушение на чл.8 от Конвенцията.

С решение от 13.11.03г. на четвърто отделение на Съда, станало окончателно на 24.03.04г. по дело Елчи и други срещу Турция, Съдът приема ,че претърсването в домовете и офисите на жалбоподателите,които са шестнадесет практикуващи турски адвокати и изземванията на файлове и документи представлява намеса в правото им на неприкосновеност на техния дом и кореспонденция.Съдът приема ,че намесата не е била оправдана по смисъла на чл.8 т.2 от Конвенцията и не е била в съответствие със закона,тъй като не са били издадени заповеди за претърсване от прокурор и документи от съдебен орган,очертаващи целта и обхвата на претърсванията.Като съобразява тези обстоятелства,както и факта ,че претърсванията са били сериозни при които са иззети документи представляващи адвокатска тайна,без конкретно разрешение приема ,че чл.8 е нарушен.

Както се каза по-горе,правото на семеен живот обхваща защита целостта на семейството . Семейството може да се гради на различни основи – кръвна връзка, брак, осиновяване. Европейският съд по правата на човека по правило приема, че семейството се състои от съпруг, съпруга и деца на тяхна издръжка. **Съдът е постановил също, че семейството включва фактически отношения наред с тези, създадени чрез брак.** Съществуват редица фактори за определяне на едно отношение като “семеен живот”.Такива фактори могат да бъдат- продължителността на връзката, живеят ли двамата заедно,налице ли е обвързаност един с друг чрез деца или по друг начин. Понятието “семеен живот “, употребено в чл. 8 от Конвенцията следва да се възприема независимо от регламентацията в националното право на договарящите държави.

В решение от 18. 12. 86 г. по делото **Джонстън**, Съдът сочи, че двама от жалбоподателите,които живеят заедно близо от 15 години са семейство по смисъла на чл. 8

В делото **Кейгън**, съдът припомня, че понятието “семеен живот” в чл. 8 не се ограничава само до отношенията, основани на брак и може да обхваща и други фактически връзки при които страните живеят заедно без брак.

Самото наличие на семейни отношения не е достатъчно за приложимостта на чл. 8. Необходимо е да има тясна фактическа връзка между лицата.Продължителността на доброволната раздяла създава презумпция,че лицата не изпитват нужда от тесни семейни връзки.

От друга страна, Съдът приема, че съжителството не е необходимо за съществуването на семеен живот между родители и непълнолетни деца. В делото **Берехаб срещу Холандия**, Решение от 21. 06. 88г. съдът казва, че още от момента на раждането на дете от законен и реален брак и по силата на самия му факт, между него и родителите му съществува връзка,съставляваща “семеен живот”, дори и родителите вече да не живеят заедно.

В делото **Маргарета и Роджър Андерсон срещу Швеция** от 1992 г.Съдът подчертава,че контактът между родител и дете съставлява основен елемент на семейния живот и естествената семейна връзка не се прекъсва от това,че детето е поставено под грижите на властите. Телефонните разговори между членовете на семейството са включени в понятията за “семеен живот “ и “ кореспонденция” по смисъла на чл. 8.

Съдът в Страсбург е на мнение ,че фактът на раждането т.е биологическата връзка между майка и дете по правило води до семеен живот/**решение по жалба Марк Белжиум/**

В делото **Камал/Великобритания** се приема ,че Държавите могат да въведат производство с цел установяване истинността на претендираните семейни връзки.При преценката относно наличието или не на семеен живот следва да се зачитат различните културни образци .Зачитането на семеен живот включва зачитането на стил на възпитание ,различен от общоприетия в определено общество.

Съдът приема ,че семеен живот е налице и тогава когато не е налице съвместно съжителстване между родители и малолетните им деца./делото **Береаб**/.Понятието семейство според съда не се ограничава само до отношенията ,основани на брак и може да обхваща други фактически „семейни „ връзки при които страните живеят заедно без брак.Това особено съществено е подчертано в делото **Круун**.

Съдът е имал възможност да подчертае ,че самото наличие на семейни отношения не е достатъчно за приложимостта на чл.8 тъй като за семеен живот се говори когато съществува достатъчна тясна фактическа връзка.Подчертано е също така в делото **Маркс** ,че при двойките които имат сключен брак ,при извънбрачните деца и при други тесни семейни отношения тези връзки се предполагат ,освен ако отсъствието им е очевидно или доказано.При останалите отношения истинността на семейните връзки се определя от фактическите обстоятелства,като се вземат предвид различни обстоятелства-възрастта на лицето , степента му на зависимост,семейните традиции в рамките на релегиозната или етническа културна общност,степентта на зависимост на лицето както в материален ,така и в нематериален план.

Един от аспектите, при които може да се стигне до нарушение на чл. 8 и поконкретно до засягане неприкосновеността на семейния живот е експулсирането на чужденци.

Конвенцията не предвижда право на чужденците да влизат или пребивават в определена страна, но имиграционната политика на държавите-членки следва да съответства на задълженията им по Конвенцията. Експулсирането на едно лице – чужденец от страната, в която живеят близките му може да постави проблеми по чл. 8. Комисията дълго време поддържа становище, че отказът на достъп или експулсирането на съпруг или съпруга не нарушава чл. 8 ако другият партньор е имал възможност да последва лицето в чужбина и това може основателно да се изисква от него-. **case Law Topics;Family Life**

За да се определи дали основателно може да се изисква семейството да продължи съществуването или да бъде върнато в чужбина ,неудобствата на засегнатите лица се сравняват с интересите ,които държавата ответник защитава чрез имиграционната си политика.

В делото **Гюл/Швейцария**,въпросът е бил дали отиването на сина на г-н Гюл в Швейцария е единствения начин,жалбоподателят да има семеен живот със сина си .Прието е,че няма пречки,жалбоподателят да има семеен живот със сина си в Турция,още повече,че разрешението му за пребиваване в Швейцария е по хуманитарни причини,а синът му винаги е живял в Турция.Прието е,че Швейцария не е нарушила задълженията си по чл.8 от Конвенцията и не е налице намеса в семейния живот на жалбоподателя.

При депортиране на чужденец следва да се преценява съразмерността на предложеното депортиране и съответствието му с чл.8.Релевантните обстоятелства са колко време,чужденецът е живял в страната,колко интензивни са връзките които той поддържа със страната на произхода си и доколко тежки са последиците от депортирането.

Съдът по правата на човека е имал възможност вече да се произнесе по жалба срещу България за нарушаване на чл. 8 от Конвенцията.

По делото Ал-Нашиф срещу България.

Фактите са следните: жалбоподателите са трима, баща и две деца, последните, родени в България. Жалбоподателят Ал-Нашиф и съпругата му Салех пристигнали в България през 1992 г. Със заповед е отнето правото на пребиваване на Ал –Нашиф в България, като с последващи две заповеди, жалбоподателят е бил задържан и е наредено експулсирането му. Жалбоподателите са поддържали, че имат право на защитата по чл. 8 от Конвенцията, тъй като са били семейство – през цялото време са живели заедно и са били финансово зависими един от друг и съществуването на семеен живот не можело да бъде отречено единствено на основание, че г-н Ал Нашиф имал втори религиозен брак.

Съдът е констатирал наличието на семеен живот, като е преценил следните обстоятелства: Ал-Нашиф и г-жа Салех са дошли заедно в България като съпрузи и явно са били възприемани като такива; родили са им се две деца, въпреки, че Ал-Нашиф е сключил втори религиозен брак той е бил без правни последици в България; липсват убедителни доказателства, че втората “съпруга” и Ал-Нашиф са живели заедно до момента на задържането му, Ал –Нашиф е живял с г-жа Салех.

Имало ли е намеса в семейния живот на жалбоподателите? Съдът отговаря положително на въпроса, въпреки, че подчертава, че когато става въпрос за имиграция, не може да се приеме, че чл. 8 налага на държавата общото задължение да уважава избора на местожителство, направено от женени двойки за техните семейства и да позволява повторно събиране на семействата на нейна територия. За да прецени, че е налице намеса в семейния живот, съдът възприема следните обстоятелства – жалбоподателят Ал-Нашиф е без гражданство, съпругата му вероятно също, те са пребивавали на законно основание в България - по силата на разрешение за постоянно пребиваване. Двамата са се преместили в България скоро след като са сключили брак и законно са изградили дома си там. Техните деца са родени в България, придобили са българско гражданство и са започнали училище в страната. Изхождайки от тези факти, съдът е приел, че с депортирането на Ал-Нашиф е налице намеса в семейния живот.

Дали тази намеса в семейния живот е в нарушение на чл. 8 ал. 2? Заповедта за задържане и за експулсиране са издадени в приложение на закон, но съдът намира, че експулсирането на г-н Ал-Нашиф е разпоредено въз основа на правен режим, който не предвижда необходимите гаранции срещу произвол, следователно не може да се приеме, че намесата в семейния живот на жалбоподателите се основава на законови разпоредби, удовлетворяващи изискванията на Конвенцията. За да приеме това съдът е съобразил следните обстоятелства :

- необходимо е да има защита, която да гарантира, че предоставената на изпълнителната власт дискреция е упражнена в съответствие със закона и без злоупотреба;

- дори когато става въпрос за национална сигурност, теорията за законност и принципът за върховенство на закона в едно демократично общество изискват мерките, засягащи основните човешки права, да бъдат предмет на някаква форма на състезателно производство пред независим орган, компетентен да упражни контрол върху причините за решението и относимите доказателства

- съгласно действащото тогава вътрешно законодателство, министерството на вътрешните работи има пълномощие да издава заповеди за експулсиране, засягащи основни човешки права, без да спазва каквото и да е състезателно производство, без да сочи мотиви и без да има възможност за обжалване пред независим орган.

Този правен режим е бил предмет на спорове в България и съдебната власт е била разделена в становището си за него. При разглеждането на въпроса от

Конституционния съд не е могло да се сформира мнозинство, като половината от съдиите са поддържали, че липсата на възможност в българския закон за съдебен надзор над експулсирането в случаите, когато Министерство на вътрешните работи се позовава на “Национална сигурност” е в противоречие с Конституцията и Конвенцията /Решение №4/23. 02. 01г. по конст. Дело №15/00г. /.

По делото на Михайлова срещу България, решение на Съда от 12.01.06г. по жалба №35978/02г. С това решение, Съдът по правата на човека приема, че в случая не е имало нарушение на чл.8 от Конвенцията. Жалбоподателката е твърдяла, че националните власти са нарушили правата и по чл.8 от Конвенцията, като не са изпълнили съдебното решение от 2001г. по силата на което упражняването на родителските права върху малолетната и дъщеря са предоставени на нея и като по-късно тези права са предоставени на бащата. Съдът отчита факта, че след раздялата на жалбоподателката със съпруга и дъщеря им от брака е живяла при баща си, поради което изпълнението на споразумението относно упражняването на родителските права очевидно е изисквало известна подготовка, като жалбоподателката не е поискала организирането на подготвителни срещи, когато Агенцията за закрила на детето е издала препоръки за това, а е настоявала за безусловно и незабавно предаване на детето. Съдът приема, че

„властите са предприели всички мерки, които разумно е можело да се очакват от тях в конкретния случай, за да изпълнят споразумението...”

По делото Ринер срещу България, решение от 23.05.06г. на ЕСПЧ по жалба №46343/99г. Съдът е приел, че със забраната, жалбоподателката да напуска територията на страната, така както е гарантирано от чл.2 на Протокол 4 от Конвенцията е било нарушено, като в мотивите си е отбелязал, че периодичното потвърждаване на забраната за пътуване не се е основавало на анализ на факта, че жалбоподателката има семейство в чужбина. По това дело, жалбоподателката е имала оплакване и за нарушение на чл.8 от Конвенцията във връзка с което, Съдът е приел, че не е необходимо да преценява по същество фактите и обстоятелствата, преценени във връзка с чл.2 от Протокол 4 и с оглед на чл.8 от Конвенцията, като е отбелязал, че част от периода, предхождащ влизането в сила на Протокол 4 за България е бил предмет на определение от 11.04.97г. на предишната Комисия, в което това оплакване на жалбоподателката е обсъдено. С решението на Комисията от 1997г. оплакването на жалбоподателката по чл.8 от Конвенцията е счетено за явно необосновано, тъй като жалбоподателката не е представила доказателства за семейните си връзки и за това, че тя действително е живеела със семейството си между 1991-1995г. Комисията отбелязва също така, че не е имало пречки за семейството на жалбоподателката да се присъедини към нея в РБългария.

Решението от 23.05.06г. е подписано с частично особено мнение на един от участниците в съдебния състав, който приема

„Моето разбиране е, че обхватът на чл.2 от Протокол 4 е тесен и се отнася, *stricto sensu*, до свободата на придвижване и свободата да си избира местожителство. Той несъмнено не покрива всички проблеми и оплаквания повдигнати от жалбоподателката. Очевидно е, че наложените ограничения над правото на жалбоподателката на придвижване са имали директно отражение върху личния и семейния и живот. Едва ли е възможно това, че жалбоподателката не е можела да напуска България в продължение на девет години и половина и по този начин да не може да посещава съпруга си, пълнолетната си дъщеря и внуците си, които са живеели в Австрия, да не е имало негативен ефект върху семейния и живот”

По натам в особеното мнение се продължава,

”Вярно е ,че не са съществували законови пречки пред семейството на жалбоподателката да я посещава или да се премести в България.Но бихме отишли твърде далеч,ако приемем,че един финансов/данъчен / спор между физическо лице и държавата дава право на държавата да обременява допълнително други лица,които не са страни по спораи по никакъв друг начин не са свързани с него и които освен това са граждани на друга държава.В този случай без да са разгледани другите законови възможности,които да гарантират разрешаването на данъчния спор,държавата е избрала да наложи най-строгите,да не кажем наказателни,рестрикции.Следователно ограниченията са били непропорционални.”

Съдът в Страсбург е имал повод да констатира нарушение на държавата ни на правото на свободно придвижване ,гарантирано от Конвенцията ,по делото **Ринер срещу България**,коментирано в настоящото изложение във връзка с правото на зачитане на семейния живот.

В решение от 27.04.95г. по дело Пиермон срещу Франция ,ЕСПЧ е приел,че след като жалбоподателката не се е намирала на законно основание на територията на друга държава не е претърпяла намеса в правото си на свобода на придвижване.

На 07.06.2000г.България ратифицира ревизираната Европейска социална харта/ЕСХ/,като тя е обнародвана в ДВ. бр.43/01г.С декларация по нея ,страната ни приема и юрисдикцията на Европейски комитете за социални права/ЕКСП/ при Съвета на Европа.В част втора от ЕСХ са изброени човешките права от категорията на т.нар социални и икономически права,които тя регламентира. Присъединилите се страни имат възможност да изберат кои от разпоредбите в нейната Част втора да приемат за задължителни и кои не.Разпоредбите, с които България се обвързва са изброени в т.2 от Декларацията ,съдържаща се в Закона за ратификация на ЕСХ/ревизирана/,публикуван в ДВ бр.30/00г..В Част втора т Хартата са регламентирани основните социални права ,измежду които - правото на социално осигуряване , правото на социална и медицинска помощ,право на помощ от службите за социални грижи и др.

В решение от 18.10.06г. по жалба на Европейски център за правата на ромите срещу България, ЕКСП подчертава ,че

„...с ратификацията на хартата от България,тя е инкорпорирана в националния правов ред с предимство пред нормите на вътрешното законодателство”

В решение от 08.09.2004г. по жалба на Международната федерация на организациите за правата на човека срещу Франция, ЕКСП отбелязва

„Хартата е замислена като инструмент за защита на човешките права,допълващи Европейската конвенция за правата на човека.Тя е жив инструмент и служи на определени ценности,от които е вдъхновена:достоинство,свобода,равенство и солидарност.Гарантираните права не са самоцелни,а допълват правата,охранени от ЕКПЧ”

Както се каза по-горе правото на образование е гарантирано и с чл.2 от Първия протокол към Европейската конвенция за правата на човека.В чл.2 се съдържат две различни ,но взаимосвързани права-първото изречение гарантира правото на образование,а второто изречение създава задължение за държавата да уважава правото на родителите да дадат на децата си образование в съответствие със собствените си основни убеждения.Целта на правото на образование,визирано в първото изречение на чл.2 е преди всичко да гарантира право на равен достъп до съществуващите възможности за образование,като правото на достъп важи за всички равнища на образование-детски градини,основни,средни и висши учебни заведения.

В решение от 10.11.05г. по делото Лейла Шахин срещу Турция,ЕСПЧ приема,че макар и разпоредбата на чл.2 изречение първо от Протокол №1 да не посочва висшето образование,

”...нищо не подсказва тя да не е приложима към всички нива на образованието,включително и висшето”

Правото на образование изисква известно регулиране от страна на държавата.Регулирането обаче трябва да е в обем и съдържание,които да изключват възможността за нарушения на същината на правото.

В решение от 25.02.82г. на ЕСПЧ по делото Кембъл и Козънс срещу Обединеното Кралство, Съдът достига до извод,че правото на образование на Джефри Козънс е нарушено,тъй като отказът му да изтърпи телесно наказание води до отстраняването му от училище.

Основната цел на чл.2 от Първия протокол е да гарантира правото на достъп без дискриминация до съществуващите възможности за обучение **В решение от 10.11.05г. по делото Лейла Шахин срещу Турция**,съдът е отхвърлил възражението на жалбоподателката за нарушение на първото изречение на чл.2 от Протокол№1.Жалбоподателката по делото е с произход от традиционно семейство на вярващи мюсюлмани и счита за свое задължение да носи ислямска забрадка.В резултат на окръжно ,издадено от заместник-ректора на Инстанбилския университет,с което забранил присъствието на студенти с ислямски забрадки и бради на лекции и занятия и несъгласие на жалбоподателката-студентка в медицинския факултет на университета да се съобрази със забраната,и е бил отказан достъп до университета, а в резултат на участието и в протест срещу правилата за облеклото, след проведена дисциплинарна процедура е наказана с отнемане на студентските и права за един семестър.Жалбоподателката е поискала от ЕСПЧ да приеме,че решението да и бъде отказан достъп до университета ,ако носи ислямска забрадка,представлява нарушение на правото и на образование, гарантирано от чл.2 Протокол№1.

В решението си ,Съдът е отбелязал:

„Правото на образование по принцип не е несъвместимо с налагането на дисциплинарни мерки,в това число и прекъсване или изключване от учебното заведение,за да се гарантира спазването на вътрешните правила.Налагането на дисциплинарни мерки е неразделна част от процеса,чрез който училището се стреми да постигне целите,заради които е създадено,включително и развиване и оформяне на характера и духовния потенциал на учениците”

За да отхвърли възражението и ,Съдът е приел,че ограничението е било предвидимо и преследвало легитимна цел,като очевидният му смисъл е бил да запази светския характер на учебните заведения.Също така,Съдът е приел,че е налице разумна пропорционалност между използваните средства и преследваната цел,тъй като въпросното ограничение не е накърнило самата същност на правото на жалбоподателката на образование.

На въпроса ,правото по чл.2 включва ли и право да се предоставя частно образование,извън системата на държавните училища,в доклада си по делото **Шелдсен,Буск,Мадсен и Педерсен срещу Кралство Дания**, Комисията приема ,че разпоредбата на чл.2 обхваща и правото

„ да бъдат създавани и да съществува достъп до частни училища или други начини на образование извън системата на държавните училища.”

Правото на образование не включва право на лицето да получи образование на собствения си език,ако съответната държава не предлага такова обучение

В решение от 23.07.68г на ЕСПЧ, Belgian Linguistic Cases се казва от съда ,че второто изречение на чл.2 от Протокол№1” не изисква от държавите да зачитат в сферата на образованието езиковите предпочитания на родителите,а само религиозните и философските им убеждения” Също така се подчертава ,че чл.14 от ЕКПЧ разгледан във връзка с чл.2 от Протокола „няма ефекта да гарантира на едно дете или на родителя

му правото на получаване на образование на език по негов избор.Предметът на тези два текста,взети във връзката им, е по-ограничен-той е да се гарантира,че правото на образование ще бъде осигурено от всяка договаряща държава на всекиго под нейната юрисдикция,без дискриминация,основана например на езика.”

Както се каза по-горе,второто изречение на чл.2 от Протокол №1 създава задължение за държавата да уважават правото на родителите да дадат на децата си образование в съответствие със собствените им основни убеждения

В решение по делото **Кембъл и Козънс** се дава определение на понятията **образование и обучение**

„Образованието на децата е целият процес,чрез който възрастните във всяко общество се опитват да предадат своите вярвания ,култура и други ценности на младите,докато преподаването или обучението се отнася по-конкретно до предаването на знания и до интелектуалното развитие”

Доводът на британското правителство,че дисциплината не съставлява част от тези понятия е отхвърлено ,като е прието ,че дисциплината

„... е неразделна част от процеса,чрез който училището се стреми да постигне целта,за която е създадено,включително развитието и формирането на характера и умствените способности на учениците си”

С решението по това дело ,Съдът приема ,че е нарушено правото ,установено във второто изречение на чл.2 , а именно правото на родителите да осигурят образование на децата си в съответствие със своите убеждения.Прието е ,че телесните наказания,използвани за дисциплинарни цели в училищата ,посещавани от техните деца са в противоречие с възгледите на жалбоподателите-неприкосновеност на личността,уместността или неуместността на налагане на телесни наказания и изключването на стреса,до който води рискът от такова наказание.

По делото **Шелдсен, Буск, Мадсен и Педерсен срещу Кралство Дания**, жалбоподателите,които са родители с датско гражданство и местожителство възразяват срещу въведеното като част от общия учебен процес-сексуално обучение в датските държавни училища,наложено от датското законодателство,като са твърдяли нарушение на чл.2 от Протокол1 към ЕКПЧ .

Съдът с решение от 07.12.76г.достига до заключението ,че въпросното законодателство само по себе си по никакъв начин не засяга религиозните и философски убеждения на жалбоподателите в степената ,забранена с второто изречение на чл.2.За да стигне до този извод,Съдът взима предвид целта на това обучение-

„... не толкова предоставянето на знания, с които децата не разполагат или които не могат да придобият по друг начин,колкото предоставянето на такива знания по –коректно,прецизно,обективно и научно.”Съдът отбелязва също така ,че провежданото сексуално обучение в държавните училища не засяга правата на родителите да информират и съветват децата си и да ги напътват според собствените си религиозни или философски убеждения.Съдът отчита също така възможността ,съществуваща за родителите,които не желаят децата им да получават сексуалното образование ,включено в програмата,да поверят децата си в частни училища,както и да ги обучават у дома.

§10. Решаването на евентуални проблеми за несъвместимост в областта на основни права между решения на Конституционен съд, решения на ЕСПЧ и решения на СЕО

1. Влияние на тълкуването на съдържането на основните права от съдебната практика на ЕСПЧ и СЕО.

1.1. Европейският механизъм за защита на основни права на човека, създаден с ЕКПЧ и разглеждащ се като единна система, включваща местните органи за защита на тези права и Европейския съд за защита на основни права в Страсбург включва и дейността на КС, независимо, че той не е част от правораздавателната система на държавата.¹⁸²

Една от формите на защита на основни права, упражнявана като правомощие от КС на Република България е тълкувателната дейност. Задължителните тълкувателни решения на КС осигуряват бъдещо непротиворечиво конституционно тълкуване в областта на основни права, което предотвратява противоконституционно законодателство като разрешава конституционната неяснота преди създаване на закона. Не са редки случаите, при които чрез тълкувателни решения се дефинират предварително определени принципи и обхват на парламентарното законодателство, така, че да те отговарят на изискванията на Конституцията в областта на основни права.

Практиката на Европейския съд по правата на човека в Страсбург в областта за правата на човека неизменно влияе върху съдържанието на тълкувателните решения на Конституционния съд, отнасящи се до основни права. Конституционният съд се съобразява със смисъла, вложен при определяне на основните права от ЕКПЧ, както и от юриспруденцията на съда, следящ нейното спазване.

Например, разкривайки смисъла и съдържанието на правото свободно да се изразява и разпространява мнение, КС обосновава значимостта на свободата на словото чрез редица ключови решения на ЕСПЧ.¹⁸³ След това, при разясняване съдържанието на основанието за ограничаване правото на мнение “накърняване на правата и доброто име на другото” КС отбелязва, че във връзка с приложението на чл.10 ЕКПЧ се е оформила тенденция към известно позитивно задължение на държавата да интервенира спрямо свободата на изразяване на мнение, за да се защитят други индивидуални права, които принадлежат към интимната сфера на личността.

1.2. Практиката на двата съдебни органа, компетентни да се произнасят по спорове относно прилагане на правото на ЕО, Съдът на европейските общности и Първоинстанционния съд, ПИС в Люксембург в областта на основни права за СЕО е в известна степен ограничена. Ролята на Хартата на основни права на ЕС, както се посочи вече, макар и провъзгласена, не е влязла в сила, затова не играе роля на

---

¹⁸² За връзката на правораздавателната дейност с ЕКПЧ подробно в §7 от настоящото помагало

¹⁸³ В цит.Решение №7 от 1996г.КС синтезира приетото от ЕСПЧ, че свободата на словото представлява един от фундаменталните принципи, върху които се гради всяко демократично общество, и е едно от основните условия за неговия напредък и за развитието на всеки човек. Тя важи не само за „информация” или „идеи”, които намират благоприятен прием или не се считат за обидни, но също така и за тези, които обиждат, шокират или смущават държавата или която и да било друга част от населението. Такива са изискванията на плурализма, толерантността и търпимостта.

обвързващ текст. СЕО приема, че доколкото основните права са резултат от националните традиции, Хартата може да се използва като тълкувателен инструмент за определяне на конституционните традиции. Но тя е основен текст за тълкуване на приложимото право в ЕС и следователно практиката на СЕО в областта на основни права трябва вече да навлиза в тълкувателните решения на КС. Т.е. тълкуването на основните права трябва да преминава и през мащаба на Хартата.

Тук е уместно да се отбележи, че тълкувателните решения на КС споделят някои от правните черти на преюдициалните заключения на СЕО /подробно за тях в §9/. Тълкувателните решения, както и преюдициалните заключения се издават като предварителни определения, когато съществуват различни мнения по съдържанието на дадена разпоредба или то не е достатъчно ясно. И двата акта имат задължителен характер – преюдициалните заключения на СЕО по отношение правото на ЕС за националните съдилища, а тълкувателните решения на КС за националния парламент, президента и правителството по отношение техните правни актове, които трябва да са съобразени с Конституцията в съответствие с мнението на КС.

2. Съобразяване с практиката на ЕСПЧ и СЕО при упражняване на нормен контрол и на други правомощия на КС

2.1. При упражняване правомощието си да проверява съответствието на закони с международни договори, по които България е страна – правомощие по чл.149, ал.1, т.4, пр.2 от Конституцията, което неизменно е свързано със закрила на основни права, КС най-често е сезиран с оплакване за нарушаване на ЕКПЧ и в тези случаи практиката на Европейският съд за правата на човека в Страсбург в материята е основен критерий при обсъждане на искането.

Следователно международното договорно право, включително ЕКПЧ са мерило за съответствието на законите с тях и независимо, че съответствието на законите с Конституцията е друго правомощие на КС, в много случаи изводът за конституционностьобразност на един закон не е пречка за проверка на същия нормативен акт за съответствие с ЕКПЧ. Така, ако с една законова разпоредба е нарушено основно право, тя се проверява и от гледище на Конституцията, и от гледище на ЕКПЧ /ако има сезиране за упражняване на това правомощие/. Но тъй като защитаваните от ЕКПЧ основни права съвпадат с тези, защитавани от Конституцията, и без да има искане за проверка на съответствието на законовата разпоредба с ЕКПЧ, интерпретацията на основното право се влияе от тълкуването му, дадено от ЕСПЧ, т.е. ЕКПЧ косвено се превръща винаги в мерило за проверка конституционностьобразността на закона.

2.2. В много случаи изводите на ЕСПЧ са цитирани и като аргумент при обсъждане въпроса за конституционност на закони, както и при произнасяне по спорове за конституционността на политически партии – правомощие по чл.149, ал.1, т.5 от Конституцията.

Така например, при обсъждане конституционността на законови разпоредби, въвеждащи задължително членуване на лекари и зъболекари в съсловни организации, Конституционният съд е използвал като основен аргумент практиката на ЕСПЧ в Страсбург по тълкуването на чл.11, ал.1 ЕКПЧ и приложимостта на разпоредбата за

корпорацията на белгийските лекари “Ордър”¹⁸⁴, за да направи извод, че корпорациите на публичния ред не са сдружения по смисъла на конституционната разпоредба, поради което нормата не противоречи на свободата на сдружаване¹⁸⁵.

Разбира се, има и обратни случаи. При разглеждане спор за конституционност на политическата партия ОМО “Илинден” и обявяването на партията за противоконституционна¹⁸⁶ Конституционният съд не използва подхода на ЕСПЧ, прилаган в подобни случаи, че намесата на държавата трябва да е отговаря на изискването за “необходимост в едно демократично общество и пропорционалност на преследваната законова цел” и решението получава европейски критики...

2.3. Могат ли норми на Европейското право да бъдат критерии при контрола за конституционност на законите? Този въпрос вече възниква при упражняване на най-често срещаната форма на конституционен контрол. Този въпрос е свързан и с взаимоотношението между решенията на Конституционния съд и практиката на Съда на ЕО.

Правото на ЕО не може да представлява мерило за конституционност на норми от вътрешния правен ред. Всеки съдия или съдебен състав от националните съдилища имат задължението да проверяват съвместимостта на прилаганата от тях норма със съответната норма от правото на ЕО. Това задължение може да възникне, както при тълкуване на разпоредби от правото на ЕС, така при тълкуване и съмнение за валидност на акт на органите на ЕС от значение за правилното решаване на делото. Следва отправяне на преюдициално запитване до СЕО – чл.628 ГПК нов и спиране производството по делото – чл.631 ГПК нов.¹⁸⁷ /Подробно за преюдициалното запитване - в §9 от настоящото изложение./ Ако с преюдициалното заключение на СЕО се установи противоречие между нормата от правото на ЕС и националната норма, трябва да бъде приложена европейската норма, но с това националната норма не става невалидна.

Предимство на правото на ЕО трябва да даде и Конституционния съд. При съмнение за противоречие на разпоредба от националното законодателство с Конституцията и едновременно с правото на ЕО и при наличие на сезиране на КС, последният вече няма монопол върху констатациите за противоконституционност на законовата разпоредба.¹⁸⁸ СЕО обосновава това си решение с факта, че въз основа на чл.234 от Договора за ЕИО само СЕО може да взема обвързващи решения за тълкуване на Общностното право. Затова Конституционният съд не може да установява несъвместимостта на националното право с правото на ЕО.

Следователно ако съмнението за противоречие на приложима законова разпоредба с правото на ЕО идва от съдилищата с обща и със специализирана компетентност, те не трябва да сезират КС по реда на чл.150, ал.2 от Конституцията, /дори законът да е в несъответствие и с Конституцията/, а трябва да отправят преюдициално запитване до СЕО. Т.е. независимо от съществуването на контрола за конституционност на законите, ако съдия от общите съдилища установи, че

---

¹⁸⁴ Решение от 23.06.1981г. на ЕСПЧ, Страсбург по делото *Le Compte, Van Leuven, de Meyere* срещу Кралство Белгия

¹⁸⁵ Решение №29 от 1998г., ДВ, бр.135/98г.

¹⁸⁶ Решение № 1 от 2000г., ДВ, бр.18/2000г.

¹⁸⁷ За разлика от другите разпоредби на новия ГПК, обн. ДВ, бр.59 от 20.07.2007г., които влизат в сила на 1.03.2008г., част седма „Особени правила относно производството по граждански дела при действието на правото на ЕС” влиза в сила 3 дни след обнародването - §61 от Преходните и заключителни разпоредби на ГПК нов.

¹⁸⁸ ECR 1978 по делото *Зиментал*

законова разпоредба противоречи на разпоредба от правото на ЕО той няма право да се обърне към Конституционния съд, а е длъжен да не приложи националния закон.

В областта на основните права контролните права на Конституционния съд биха били на ниво национално законодателство спомагателни при положение, че на ниво Европейска общност СЕО проверява по ефективен начин най-вече актовете на ЕО за съответствие с правата на човека.

2.4. Накрая, за да се разграничи влиянието на практиката на ЕСПЧ в Страсбург и практиката на СЕО в Люксембург спрямо дейността на Конституционния съд следва да се направи едно уточнение. Интеграцията на Република България в системата на Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи като инструмент на международното право се осъществява по различни правила от тези за интеграцията в Европейския съюз. ЕКПЧ не създава държавна система, която пряко да интегрира гражданите. Вместо тях членове стават само държавите, които декларират присъединяване. Европейският съюз е съюз от държави, които за разлика от този, установен с ЕКПЧ поема отговорности и компетентности от името на страните членки. В своите сфери на дейност той заменя държавната власт. При ЕКПЧ държавата интегрира наднационално „конституционно право” – това относно основни права на човека заедно с Европейския съд по правата на човека в Страсбург като съответната правораздавателна институция в националната правна система, докато според договорите за присъединяване към ЕС се търпи развитие в обратна посока. Страните, участващи в европейската интеграция не интегрират нищо в националните си правни системи. Напротив, те интегрират националните си компетенции и отговорности към наднационалния съюз, т.е. към общността като на това ниво са създадени и институции със собствено право на инициатива. Поради това СЕО, състоящ се от представители на всички държави членки е жизненоважен за отношенията между националния Конституционен съд (включително националната конституционноправна система) и Съда на европейските общности (включително цялото ниво на общностното право и неговия съдебен орган), но не и за отношенията между Конституционния съд и Съда за защита на човешки права в Страсбург.¹⁸⁹ Налице е многопластово признаване и защита на правата на човека, чиито механизми действат едновременно. Основните права, признати на гражданите на ЕС нямат за цел да нарушат основните права, признати им от националната Конституция, респ. в ЕКПЧ, а напротив ще им дадат повече възможности за защита.

Разбира се, много и не толкова ясни проблеми за взаимоотношенията между юриспруденцията на Конституционния съд, Съдът по правата на човека в Страсбург и Съдът на Европейските общности в Люксембург ще бъдат наложени от практиката през години на членуване на Република България в ЕС. Съдебната практика е и тази, която ще търси разрешението им. На този етап от нашето членство, при липса на

---

¹⁸⁹ Зигфрид Брос, съдия във ВС на ФРГ, Значението и позицията на ВС в модерната, демократична и правова държава с оглед позицията на ВС на ФРГ, Сборник Конституционния съд в демократичната държава, С.2006

какъвто ѝ било опит от страна на националните съдилища, въпросът може да се развие само схематично.

§11. Приложения

I. Съдебна парктика на ВКС

РЕШЕНИЕ № 4 ОТ 26.02.1986 Г. ПО Н. Д. № 79/1985 Г., ОСНК

КОГАТО СА НАЛИЦЕ ОБЕКТИВНИ ЗАТРУДНЕНИЯ ЗА НЕДОВЪРШВАНЕТО НА ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ДЕЯНИЕ НА НАМИСЛЕНО ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПРИ СЛУЧАЙНИ И НЕПРЕДВИДЕНИ ОТ ДЕЕЦА КОНКРЕТНИ ОБСТОЯТЕЛСТВА, НЕ МОЖЕ ДА СЕ ПРИЕМЕ, ЧЕ СЕ КАСАЕ ДО НЕГОДНО СРЕДСТВО ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО.

СЪС СВЪРЗВАНЕТО НА БРАВАТА НА ВРАТА С ЕЛЕКТРИЧЕСКИ ТОК 220 ВОЛТА, ГОДЕН ДА УБИЕ ЧОВЕК, СА СЪЗДАДЕНИ УСЛОВИЯТА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НАМИСЛЕНОТО ОТ ДЕЕЦА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ И АКО ОБЕКТЪТ НЕ Е БИЛ ПОРАЗЕН ПОРАДИ НЕДОСТАТЪЧНА ВЛАЖНОСТ НА ЗЕМНАТА ПОВЪРХНОСТ ИЛИ ИЗОЛАЦИЯ И НЕДОБРА КОНТАКТНОСТ, НАЛИЦЕ Е ГОДЕН ОПИТ ЗА УМИШЛЕНО УМЪРТВЯВАНЕ НА ДРУГИГО.

НЕДОВЪРШЕН ЩЕ БЪДЕ ОПИТЪТ, КОГАТО ДЕЕЦЪТ САМО Е ПРЕДПРИЕЛ ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ДЕЯНИЕ, НО НЕ Е ИЗВЪРШИЛ ВСИЧКО ОНОВА, КОЕТО ОБЕКТИВНО Е НЕОБХОДИМО, ЗА НАСТЪПВАНЕТО НА ПРЕСЛЕДВАНИЯ ОТ НЕГО РЕЗУЛТАТ.

[Чл. 18, ал. 1 НК](#)

[Чл. 115](#) и [116, т. 6 и 9 НК](#)

Първоинстанционният съд е приел, че подсъдимият е направил опит за умъртвяване на съпругата си, но с негодно средство, което не е поразило жертвата. Тази инсталация, направена от подсъдимия, е годна да причини смъртта на човек, но при дадени обстоятелства и начина на посягане в случая не е имало такава опасност. С оглед заключението на експертизата и установените по делото факти окръжният съд не е направил обосновани изводи досежно годността на средството, с което подсъдимият си е послужил за осъществяване на намисленото от него престъпление. Недовършването на изпълнителното деяние и ненастъпване на общественоопасните последици в конкретния случай се дължи на причини, които се намират извън волята на дееца и начина, по който пострадалата е предприела влизането. Когато са налице обективни затруднения за недовършване на изпълнителното деяние на намисленото престъпление или случайни и непредвидени от дееца обстоятелства, неправилно е да се приеме, че се касае до негодно средство за осъществяване на престъплението. Подсъдимият поставя годно да причини смърт средство и е извършил всичко онова, което е било необходимо от обективна страна да причини смъртта, но поради недостатъчна навлажненост на площадката, на която е стъпила пострадалата, не са настъпили намислените и желани от дееца последици. Не се касае до негоден опит, защото с поставянето на бравата на вратата жица, по която протича електрически ток, годен да убие човек, е създадено условието за осъществяване на намисленото от дееца престъпление, а така също е налице годен обект, който не е бил поразен поради наличността на случайни обстоятелства. Необосновано окръжният съд е приел, че изготвеното средство от подсъдимия не създавало в конкретния случай никакво реално застрашаване на обекта, никаква вероятност за осъществяване на целеното престъпление, вследствие на което се касаело до несъставомерна деятелност.

РЕШЕНИЕ № 53 ОТ 08.02.1977 Г. ПО Н. Д. № 16/1977 Г., I Н. О.

УБИЙСТВОТО МОЖЕ ДА БЪДЕ ИЗВЪРШЕНО И ЧРЕЗ БЕЗДЕЙСТВИЯ, АКО ВИНОВНИЯТ Е БИЛ ДЛЪЖЕН ДА ИЗВЪРШИ ОПРЕДЕЛЕНИ ДЕЙСТВИЯ, КОИТО СА БИЛИ НЕОБХОДИМИ ЗА ЗАПАЗВАНЕТО И ПОДДЪРЖАНЕТО НА ЖИВОТА НА ПОСТРАДАЛИЯ.

ЗЛЕПОСТАВЯНЕ ЩЕ ИМА САМО КОГАТО НЕ Е НАСТЪПИЛА СМЪРТТА НА ЗЛЕПОСТАВЕНИЯ. АКО СМЪРТТА НАСТЪПИ, ВЕЧЕ Е НАЛИЦЕ УБИЙСТВО.

[Чл. 116, т. 3 и 5 НК.](#)

[Чл. 137 НК.](#)

Подсъдимата Я. В. е обяснила, че не е знаела, че следва да завърже пъпната връв на новороденото. Доказателства, които да опровергават това й твърдение и да докажат обратното, което е прието от съда, няма. При положение, че същата не е знаела, че следва да се освободи от плацентата (л. 19 сл. д.), за което дошлата да я прегледа акушерка е разпоредила да бъде закарана в болницата, както и с оглед културата и манталитета й и обстоятелството, че е пазила в тайна бременността си и не е могла да се консултира с никого по този въпрос, трудно може да се приеме, че е знаела за необходимостта да завърже пъпната връв, но умишлено е бездействувала, за да причини смъртта на детето си.

Вярно е, че убийството може да бъде извършено и чрез бездействие, ако виновният е бил длъжен да извърши определени действия, които са били необходими за запазването и поддържането на живота на

пострадалия. За да е налице умишлено деяние обаче, трябва да се направи констатация, че деецът с имал възможност и е могъл да действа. ....В случай че от действията на подсъдимата Я. В. не е могъл да настъпи резултатът, налице ще бъде само злепоставяне по чл. 137 НК, както мотивирано е прието в първоначалния обвинителен акт. Известно е, че при злепоставяне деецът не се притича на помощ на лицето, лишено от възможност да се самозапази поради малолетство, престарялост, болест или изобщо поради своята безпомощност, и по този начин поставя в опасност живота му. Следователно злепоставяне има само когато не е настъпила смъртта на злепоставения. Ако смъртта настъпи, налице е вече убийство. Тази разлика в съставите на престъпленията съдът е следвало да има пред вид и да я отчете, но след като събере необходимите доказателства.

На последно място, дори да се приеме, че между бездействието на подсъдимата Я. В. и настъпилата смърт на новороденото има причинна връзка, то пак присъдата относно квалификацията по чл. 116, т. 3 и 5 НК е необоснована. Убийството, ако има такова, е станало след раждането. За да се различи престъплението по чл. 116, т. 3 и 5 НК от това по [чл. 120 НК](#), е необходимо да се установи психическото състояние на майката, в което се е намирала в момента, когато е осъществила деянието (вж. р. 413-72-I н. о., СБСП на ВС на НРБ, н. к. за 1972 г., пор. № 52, стр. 59). Това състояние зависи от организма на родилката и може да продължи няколко часа, а по изключение и 1-2 дни.

РЕШЕНИЕ № 95 ОТ 26.12.1986 Г., ОСНК НА ВС

КОГАТО НАПАДАТЕЛЯТ ПРЕКРАТИ НАПАДЕНИЕТО СИ И ЗА ДА СЕ СПАСИ ОТ УДАРИ ВЪРХУ НЕГО ЗАПОЧНЕ ДА БЯГА, НО НАПАДНАТИЯТ ГО НАСТИГА И УБИВА, НЯМА НЕИЗБЕЖНА ОТБРАНА ПО ЧЛ. 12 НК, НИТО ПРЕВИШАВАНЕ ПРЕДЕЛИТЕ НА НЕИЗБЕЖНАТА ОТБРАНА - ЧЛ. 119 НК, ТЪЙ КАТО С БЯГСТВОТО ОТ МЯСТОТО НА ПЪРВОНАЧАЛНИТЕ УДАРИ НАПАДЕНИЕТО Е ПРЕКРАТНО.

[Чл. 12 НК](#)

[Чл. 119 НК](#)

[Чл. 118 НК](#)

.... Съдът неправилно е приложил чл. 119 НК. Противоправното нападение срещу подсъдимия се е изразило в замахването с брадвата. С това то е и завършило. Пострадалият побягнал по улицата, за да се спаси от ударите с мотичката. В това положение той не е представлявал никаква реална и непосредствена опасност или заплаха за живота и здравето на подсъдимия. Въпреки това той продължил да го удря. Нанасял удари и след като го повалил на земята. Следователно в момента на убийството подсъдимият не се е намирал в състояние на неизбежна отбрана, поради което не могъл да превиши нейните предели.

Ще следва да се прецени дали псувните и обидните думи, както и замахването с брадвата от страна на подсъдимия дават основания за квалификация на деянието по чл. 118 НК или пък се касае за убийство по [чл. 115](#) или [116 НК](#).

РЕШЕНИЕ № 118 ОТ 27.05.1998 Г. ПО Н. Д. № 517/1997 Г., I Н. О.

НАКАЗАТЕЛНИЯТ КОДЕКС ЗАБРАНЯВА НЕ САМО ПРЯКОТО ПРИЧИНЯВАНЕ НА СМЪРТ И ТЕЛЕСНО УВРЕЖДАНЕ, НО И ВСЯКО ДЕЯНИЕ, КОЕТО Е ПРЕДПОСТАВКА ЗА ТАКЪВ РЕЗУЛТАТ, И БЕЗ КОЕТО ТОЙ НЕ БИ НАСТЪПИЛ В ТОЗИ МУ ВИД.

ОНЗИ, КОЙТО ДЪРЖИ ОГНЕСТРЕЛНО ОРЪЖИЕ, Е ДЛЪЖЕН ДА ВЗЕМЕ ВСИЧКИ ВЪЗМОЖНИ МЕРКИ ЗА СИГУРНОСТ - КАКТО НАЙ-ОБИКНОВЕНИТЕ, НЕПРЕДИЗВИКВАЩИТЕ СЪМНЕНИЕ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ЧОВЕШКИЯ ОПИТ, ТАКА И МЕРКИТЕ, ПРЕДВИДЕНИ В СЪОТВЕТНИТЕ ПРАВИЛНИЦИ, НАРЕДБИ ИЛИ ИНСТРУКЦИИ.

[Чл. 122, ал. 2 НК](#)

[Чл. 115 НК](#)

[Чл. 338, ал. 1 НК](#)

Като забранява абсолютно - посредством всяко деяние - причиняването другиму на смърт или на телесно увреждане, НК обявява за престъпно и всяко действие или бездействие, което е само предпоставка за такъв резултат и без което той не би настъпил в този му вид. Това именно е същественото и за всичко в поведението на И.Б., което е позволило съприкосновението на пострадалата с носеното от него огнестрелно оръжие. Поради характера на тези оръжия боравенето с тях изисква особено внимание, а подсъдимият не го е проявил. При това не е било необходимо съблюдаването на някакви специални правила за безопасност, които е възможно той и да не знае. Достатъчно е било Б. да прояви и най-елементарната житейска предвидливост, за да изключи досега на близките си до пистолета. Задължението на дееца в тази насока произтича не само от пределно общата разпоредба на чл. 122 НК. Член 338, ал. 1 НК също изхожда от разбирането, че онзи, който държи огнестрелно оръжие, е длъжен да вземе всички необходими мерки за сигурност - както най-обикновените, непредизвикващите съмнение от гледна точка човешкия опит, така и /"особено"/ "мерките, предвидени в съответните правилници, наредби или инструкции".

РЕШЕНИЕ № 119 ОТ 19.03.1980 Г. ПО Н. Д. № 91/1980 Г., I Н. О.

КОГАТО НАПАДНАТИЯТ ОТБЛЪСНЕ НАПАДЕНИЕТО ЧРЕЗ УВРЕЖДАНЕ НА НАПАДАТЕЛЯ, НО СЛЕД ТОВА ПРОДЪЛЖИ ДА НАНАСЯ И ДРУГИ УДАРИ, С КОИТО УМЪРТВЯВА НАПАДАТЕЛЯ, ЩЕ ОТГОВАРЯ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПО ЧЛ. 118 НК, А НЕ ЗА ПРЕВИШЕНИЕ ПРЕДЕЛИТЕ НА НЕИЗБЕЖНАТА ОТБРАНА ЧЛ. 119 НК, ЗАЩОТО ДЕЯНИЕТО МУ, ДОВЕЖДАЩО ДО СМЪРТНО УВРЕЖДАНЕ, Е ОСЪЩЕСТВЕНО, СЛЕД КАТО НАПАДЕНИЕТО НАД НЕГО Е БИЛО ПРЕКРАТЕНО.

[Чл. 118 НК](#)

[Чл. 119 НК](#)

.....потърпевшият, въоръжен с брадва, е влязъл в дома на подсъдимия и започнал да го псува и да му се заканва, като блъскал по вратите и прозорците на къщата му. Въпреки намесата на брата на потърпевшия, той продължил да обижда подсъдимия и да размахва бравдата. В този именно момент подсъдимият излязъл от къщата си въоръжен с нож. Приближавайки се към потърпевшия, последният замахнал с бравдата и му нанесъл удар в ръката, за който говори и вещото лице др. П. При това поведение на потърпевшия подсъдимият безспорно се е намирал в положение на неизбежна отбрана, тъй като върху него е имало непосредствено и противоправно нападение от страна на потърпевшия, и за да отблъсне това нападение, подсъдимият е употребил ножа, като е нанесъл удар в лявата подмишница на потърпевшия. Ако деянието на подсъдимия беше спряло до този момент, извършеното от него деяние следваше да бъде квалифицирано по [чл. 12, ал. 1 НК](#) - опит за убийство, извършен в положение на неизбежна отбрана. Деянието на подсъдимия обаче не е спряло до този момент, а след като е бил нанесен ударът с ножа на потърпевшия и след като той е изпуснал бравдата и е паднал на колене пред подсъдимия, същият му е нанесъл още два удара с ножа си - един в областта на гърдите и един в гърба. При така установената фактическа обстановка обосновано окръжният съд е приел, че след непосредственото и противоправно нападение над подсъдимия и нанасянето на първия удар с ножа от негова страна на потърпевшия нападението е било прекратено и че потърпевшият се е намирал в такова състояние, което не му е позволявало да поднови веднага прекъснатото нападение. Въпреки това подсъдимият му нанася още два удара с ножа си.

РЕШЕНИЕ № 220 ОТ 28.04.1978 Г. ПО Н. Д. № 187/1978 Г., I Н. О.

ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ДЕЯНИЕ НА КРИМИНАЛНИЯ АБОРТ - ЧЛ. 126 НК, СЕ ИЗРАЗЯВА В ПРОТИВОПРАВНО УМИШЛЕНО УМЪРТВЯВАНЕ ПЛОДА ВЪТРЕ В УТРОБАТА НА БРЕМЕННАТА С НЕЙНО СЪГЛАСИЕ, НО ИЗВЪН ЗДРАВНИТЕ ЗАВЕДЕНИЯ ИЛИ В НАРУШЕНИЕ НА УСТАНОВЕНИТЕ ЗА ТОВА ПРАВИЛА, КАТО СЕ ИЗПОЛЗУВАТ ВЪТРЕШНИ АБОРТАТИВНИ СРЕДСТВА ИЛИ ВЪНШНИ МЕХАНИЧНИ ДЕЙСТВИЯ.

ПРИ ПРЕЖДЕВРЕМЕННОТО ИЗКУСТВЕНО ПРЕКЪСВАНЕ НА БРЕМЕННОСТТА В ПОСЛЕДНИТЕ МЕСЕЦИ, АКО СЕ РОДИ ЖИВО ДЕТЕ, ЩЕ Е НАЛИЦЕ САМО ОПИТ КЪМ ПРЕСТЪПЛЕНИЕ ПО ЧЛ. 126 НК.

КОГАТО ПРИ ПРЕДПРИЕТ АБОРТ ДЕТЕТО СЕ РОДИ ЖИВО И СЛЕД ТОВА БЪДЕ УМЪРТВЕНО, СЕ ОСЪЩЕСТВЯВА СЪСТАВЪТ НА УМИШЛЕНОТО УБИЙСТВО ПО ЧЛ. 116, Т. 5 НК.

[Чл. 126 НК.](#)

[Чл. 116, Т. 5 НК.](#)

Съдът е обсъдил доводите на страните, засягащи квалификацията на деянието и в мотивите на присъдата си е посочил убедителни съображения за разграничителните критерии на умишлените убийства на току-що родено дете, което се намира в безпомощно състояние - чл. 116, т. 5 НК, и криминалния аборт по чл. 126 НК. Правилно е посочено, че предмет на посегателство при умишлените убийства е животът на човека. Изпълнителното деяние на престъпленията по [чл. 115](#) и чл. 116 НК се изразява в умъртвяването - отнемането на живота на човек. Предмет на криминалния аборт по чл. 126 НК пък е човешкият зародиш - плодът от момента на зачеването до началото на раждането. Изпълнителното деяние на това престъпление се изразява в противоправно умишлено умъртвяване на плода със съгласието на бременната жена, но извън здравните заведения или в нарушение на установените за това правила, като се използват вътрешни абортативни средства или външни механични действия. Следователно при аборта умъртвяването на плода става вътре в утробата на бременната. Ако при преждевременно прекъсване на бременността, когато тя е в последните месеци, се роди живо дете, ще е налице опит към престъпление по чл. 126 НК. При тази хипотеза, ако след раждането на живо дете то бъде умъртвено, деецът ще отговаря за умишлено убийство по чл. 116, т. 5 НК. Правилно е и тълкуването в смисъл, че при предприемане на действията за прекъсване на бременността плодът трябва да бъде жив. Ако той е мъртъв, предприетите след това действия ще засегнат негоден обект и затова деянието ще бъде ненаказуемо.

РЕШЕНИЕ № 386 ОТ 06.09.1995 Г. ПО Н. Д. № 308/1995 Г., I Н. О.

ВИНАТА Е ПСИХИЧЕСКОТО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕЕЦА КЪМ ПРЕСТЪПНОТО ДЕЯНИЕ И ПРЕСТЪПНИЯ РЕЗУЛТАТ В МОМЕНТА НА ИЗВЪРШВАНЕ НА ДЕЯНИЕТО, А НЕ СЛЕД ТОВА. ПОСЛЕДВАЩОТО КРИТИЧНО ОТНОШЕНИЕ НА ДЕЕЦА, СЛЕД КАТО ДЕЯНИЕТО Е ВЕЧЕ ЗАВЪРШИЛО, НЯМА ЗНАЧЕНИЕ ЗА ВИНАТА.

НЕУСПЯЛОТО ПРЕСТЪПЛЕНИЕ СЪСТАВЛЯВА ДОВЪРШЕН ОПИТ, ПРИ КОЙТО ДЕЕЦЪТ Е ИЗВЪРШИЛ ПРЕСТЪПНОТО ДЕЯНИЕ, Т.Е. ОТ ОБЕКТИВНА СТРАНА ТОЙ Е НАПРАВИЛ ОНОВА, КОЕТО ОБИКНОВЕНО Е НЕОБХОДИМО, ЗА ДА СЕ ПРИЧИНИ РЕЗУЛТАТЪТ, НО В КОНКРЕТНИЯ СЛУЧАЙ ДЕЯНИЕТО МУ СЕ Е ОКАЗАЛО НЕУСПЕШНО. ОБСТОЯТЕЛСТВОТО, ЧЕ ДЕЕЦЪТ НЕ Е ПОВТОРИЛ ОПИТА СИ, НЕ ИЗКЛЮЧВА ОТГОВОРНОСТТА ЗА ДОВЪРШЕНИЯ ДО ТОЗИ МОМЕНТ ОПИТ КЪМ ПРЕСТЪПЛЕНИЕ.

[Чл. 11 НК](#)

[Чл. 18 НК](#)

Твърдението на защитата почива върху неразбиране на основни наказателноправни институти, като вина, опит, доброволен отказ от довършване на престъплението и др. Вината е психическото отношение на дееца към престъпното деяние и престъпния резултат в момента на извършване на деянието, а не след това. Последващото отношение на дееца, след като деянието е вече завършено, няма значение за вината. В случая е безспорно установено, че подсъдимият нанесъл множество удари с брадва върху главата и тялото на пострадалия, които са довели до разстройство на здравето, временно опасно за живота. От това следва, че подсъдимият е действувал с пряк умисъл за убийство. За вината съдим по действията на подсъдимия. Психическото отношение на дееца към престъпния резултат се обективира навън в неговото поведение. Що се отнася до критичното отношение на подсъдимия *post faktum*, след като престъпното деяние е завършено, то не заличава проявената преди това вина.

Второто възражение, че бил налице доброволен отказ от довършване на убийството, също е несъстоятелно. Съществува разлика между доброволен отказ от довършване на престъплението и неуспяло престъпление. Доброволен отказ по чл. 18, ал. 3 НК е налице, когато обективно е било възможно да се довърши престъплението и деецът субективно е съзнавал това и въпреки това по собствена подбуда се е отказал да довърши изпълнителното деяние или ако го е довършил, по-нататък е предотвратил настъпването на престъпния резултат. А при неуспялото престъпление деецът е довършил изпълнителното деяние, но в конкретния случай то не е успяло да породи целения престъпен резултат. Неуспялото престъпление следователно съставлява довършен опит, при който деецът е извършил престъпното деяние, т.е. от обективна страна той е направил онова, което обикновено е необходимо, за да се причини резултатът, но в конкретния случай деянието му се е оказало неуспешно. Поради липсата на едно или друго обективно условие за настъпване на резултата извършеното деяние не е успяло да породи предвидените в закона общественонеопасни последици. Обстоятелството, че деецът не е повторил неуспялото въздействие, че не е извършил втори път престъпното деяние, не изключва отговорността за довършения до този момент опит към престъпление. Деецът просто не е повторил опита си. Но той на общо основание следва да отговаря за осъществения довършен опит към престъпление.

Правната оценка на установените по делото факти е правилна. Съдът законосъобразно е квалифицирал поведението на подсъдимия П. като престъпление по [чл. 118](#), вр. [чл. 116, т. 6, пр. II и III](#), вр. чл. 18, ал. 1 от НК.

РЕШЕНИЕ № 413 ОТ 03.10.1972 Г. ПО Н. Д. № 389/72 Г., I Н. О.

НАМАЛЕНАТА НАКАЗАТЕЛНА ОТГОВОРНОСТ ЗА УБИЙСТВО, ИЗВЪРШЕНО ОТ МАЙКА ВЪРХУ РОЖБА ВЪВ ВРЕМЕ НА РАЖДАНЕ ИЛИ ВЕДНАГА СЛЕД НЕГО, СЕ ОБУСЛАВЯ ОТ ПО-НИСКАТА СТЕПЕН НА ВИНА, ДЪЛЖАЩА СЕ НА ОСОБЕНОТО ПСИХИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ, В КОЕТО СЕ НАМИРА ТЯ ПОРАДИ ПРОЦЕСА НА САМОТО РАЖДАНЕ.

КОГАТО ДЕТЕТО Е УМЪРТВЕНО СЛЕД РАЖДАНЕТО, ЗА ДА СЕ ОПРЕДЕЛИ ДАЛИ ТОВА Е СТАНАЛО ВЕДНАГА СЛЕД РАЖДАНЕТО, ТРЯБВА ДА СЕ ИЗХОЖДА ОТ ОСОБЕНОТО ПСИХИЧЕСКО СЪСТОЯНИЕ, В КОЕТО СЕ Е НАМИРАЛА МАЙКАТА В МОМЕНТА, КОГАТО Е ОСЪЩЕСТВИЛА ДЕЯНИЕТО.

[Чл. 120 НК](#) и [чл. 116, т. 3 НК](#)

При тази фактическа обстановка обоснован е изводът на съда, че подсъдимата е извършила престъпление по чл. 116, т. 3 НК, а не такава по чл. 120 НК. Намалената наказателна отговорност за убийство, извършено от майка върху рожба във време на раждане или веднага след него, се обуславя от по-ниската степен на вина, дължаща се на особеното психическо състояние, в което тя се намира поради процеса на самото раждане. Тогава, когато детето е умъртвено след раждането, за да се определи дали то е станало веднага след раждането, трябва да се изхожда от това особено психическо състояние в момента, когато е осъществено деянието. Същото зависи от организма на родилката и според медицинската наука може да продължи няколко часа, а по изключение и един-два дни. В конкретния казус подсъдимата е умъртвила детето си след повече от дванадесет часа след раждането. Изяснено е, че сама е прибрала живото дете в дома си. Преспала през нощта и е извършила убийството в сравнително спокойно състояние. Затова говори и фактът, че веднага е отишла на работа, а там измислила версията, че детето е родено мъртво. Всичко това показва, че в случая, макар че жената е с ниска култура, не е била в особено психическо състояние и е действувала съвсем целенасочено. Освен това събрани са доказателства, че още преди това е изразявала желание да се отърве от плода, като е искала и прекъсване на бременността.

РЕШЕНИЕ № 571 ОТ 28.09.1972 Г. ПО Н. Д. № 510/72 Г., П Н. О.

ИЗИСКВАНЕТО, ПРЕДВИДЕНО В ЧЛ. 120 НК, УБИЙСТВОТО ДА Е ИЗВЪРШЕНО ОТ МАЙКА ВЪРХУ РОЖБА ВЪВ ВРЕМЕ НА РАЖДАНЕТО ИЛИ ВЕДНАГА СЛЕД НЕГО, НЕ ТРЯБВА ДА СЕ РАЗБИРА САМО ТУТАКСИ СЛЕД РАЖДАНЕТО, А И В ЕДНО ПО-ПРОДЪЛЖИТЕЛНО ВРЕМЕ, НО САМО ДОТОГАВА, ДОКАТО МАЙКАТА СЕ Е НАМИРАЛА ВЪВ ВЪЗБУДЕНО ПСИХИЧЕСКО СЪСТОЯНИЕ В РЕЗУЛТАТ НА РАЖДАНЕТО.

ТОВА ПСИХИЧЕСКО СЪСТОЯНИЕ ТРЯБВА ДА БЪДЕ УСТАНОВЕНО ПО ПОЛОЖИТЕЛЕН И БЕЗСПОРЕН НАЧИН.

[Чл. 120 НК](#)

Очевидно е, че родилката не е извършила умъртвяването поради това, че вследствие на раждането се е намирала в особено психично-физиологическо състояние, каквото състояние е необходимо, за да бъде осъществен съставът на чл. 120 НК. В този текст от НК е предвиден привилегиран състав на убийство на рождено дете. Съставът на това престъпление изисква от обективна страна да е умъртвено от майката рождено дете, но това да е извършено по време на раждането или веднага след това. Изискването на закона по време на раждането или веднага след него, не трябва да се разбира само тутакси след раждането, а и в едно по-продължително време, но само дотогава, докато майката се намира във възбудено психическо състояние в резултат на раждането. Това състояние на подсъдимата е необходимо да бъде добре изследвано и установено по положителен начин. Не може да бъде направен извод за наличието му само от обстоятелството, че умъртвяването на детето е станало веднага или в непродължително време след раждането. Показателно в тази насока е отношението на майката към новороденото поради семейната обстановка или поради това, че детето е извънбрачно, и пр. Това състояние на майката ще следва да се установи с оглед на обстоятелствата, при които е извършено умъртвяването, обстоятелствата, при които е живяла и родила детето подсъдимата, нейното психично и неврологично състояние преди и по време на извършване деянието.

РЕШЕНИЕ № 676 ОТ 08.07.2005 Г. ПО Н. Д. № 1133/2004 Г., П Н. О. НА ВКС

ЗАЩИТНО ДЕЯНИЕ ИМА САМО ТОГАВА, КОГАТО ПО ЕСТЕСТВОТО СИ ТО Е НАСОЧЕНО ЕДИНСТВЕНО КЪМ ПРЕСИЧАНЕ НА ПРОТИВОПРАВНО НАПАДЕНИЕ, ЧРЕЗ УВРЕЖДАНЕ САМО НА НАПАДАТЕЛЯ, В РАМКИТЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ПРЕДЕЛИ

СКРИТИТЕ ЗАЩИТНИ УСТРОЙСТВА, ПОСТАВЯЩИ В ОПАСНОСТ ЖИВОТА И ЗДРАВЕТО НА ВСЕКИ, БЕЗ ОГЛЕД НАЛИЧИЕТО ИЛИ НЕ НА КОНКРЕТНО ПРОТИВОПРАВНО НАПАДЕНИЕ, ИЗКЛЮЧВАТ ПРАВОМЕРНОСТТА НА ОТБРАНАТА.

[Чл. 12 НК](#)

[Чл. 116, ал. 1, т. 6, пр. 1 и 2 НК](#)

Установената от въззивния съд фактическа обстановка е получила законосъобразна правна квалификация по [чл. 116, ал. 1, т. 6](#), пр. 1 и 2, във вр. с [чл. 115](#) НК убийство, извършено по начин и със средства, опасни за живота на мнозина. Установено е по делото, че в лозето на подсъдимия са били монтирани три самоделни огнестрелни оръжия, които можели да бъдат активирани с усилие в много широки граници. Едно от тях е задействано от пострадалия Б. М. и причинило смъртта му чрез 14 рани в областта на гърдите и корема. Способът, по който подсъдимият е ограничил достъпа до имота си чрез телена ограда и ред бодлива тел, не изключвал възможността за проникването на повече от едно лице, още повече, че лозето е било в крайградски зона с целогодишно обитаване на част от вилите. При тези данни видят на използваното средство и конкретната обстановка на действието му подкрепят извода за осъществяване на престъплението по начин и със средства, опасни за живота на мнозина.

В настоящия случай не може да бъде споделена и позицията за приложение на правилата за неизбежна отбрана. Със залагането на огнестрелните устройства подсъдимият е целял да причини вреди в бъдеще на всяко лице, влязло в лозето му в негово отсъствие. Задействането им се извършвало механически извън волята на подсъдимия. По този начин той поставял в опасност живота и здравето на всеки, който би се натъкнал на тези устройства, независимо от обстоятелствата и намеренията му. Предварително заредените поразяващи приспособления биха могли да се разглеждат като проява на защитно деяние само тогава, когато по естеството и техническите си характеристики си насочени единствено към пресичане на противоправно нападение чрез увреждане само на нападателя в рамките на необходимите предели. Най-малкото това предполага те да са изрично афиширани, а поразяващият им ефект обозначен по ясен, достъпен и недвусмислен начин. В противен случай скритите защитни устройства се превръщат в капан, който изключва правомерността на неизбежната отбрана.

РЕШЕНИЕ № 29 ОТ 28.01.2002 Г. ПО Н. Д. № 671/2001 Г., П Н. О. НА ВКС

ЗАДЪРЖАНЕТО НА ЛИЦЕ В РАМКИТЕ НА 24 ЧАСА В ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ИЗДАДЕНА ОТ КОМПЕТЕНТЕН ПОЛИЦЕЙСКИ ОРГАН ЗАПОВЕД ПО ЧЛ. 70, АЛ. 1 ОТ ЗАКОНА ЗА МИНИСТЕРСТВОТО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ ДО МОМЕНТА НА ОТМЯНАТА ѝ ПО РЕДА НА ЧЛ. 70, АЛ. 3 ОТ СЪЩИЯ ЗАКОН НЕ МОЖЕ ДА СЕ ТРЕТИРА КАТО ПРОТИВОЗАКОННО ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА ПО СМИСЪЛА НА ЧЛ. 142А, АЛ. 1 НК, ДОРИ КОГАТО НАКАЗАТЕЛНИЯТ СЪД КОНСТАТИРА, ЧЕ МАТЕРИАЛНО-ПРАВНИТЕ ОСНОВАНИЯ ЗА ТОВА ЗАДЪРЖАНЕ НЕ СА БИЛИ НАЛИЦЕ.

[Чл. 142а, ал. 2](#) във вр. [с ал. 1 във вр. с чл. 142, ал. 2, т. 6 НК](#)
[Чл. 70 ал. 1 и 3 НК](#)

Касационната инстанция намира за безпредметно обсъждането на възражението на защитата за липса на субективна съставомерност на деянията с оглед на разпоредбата на чл. 16 НК, защото в рамките на фактическите положения, възприети от въззивната инстанция, деянията, за които е постановена осъдителна присъда, от обективна страна не съставляват престъпления по чл. 142а, ал. 2 във вр. с ал. 1 във вр. с чл. 142, ал. 2, т. 6 НК.

С обжалваното въззивно решение е потвърдена присъдата на първата инстанция в осъдителната ѝ част, с която е прието, че подсъдимият Д. като длъжностно лице от състава на Министерството на вътрешните работи - Началник на РЗ "Полиция" към РДВР в нарушение на службата си в сградата на полицейското управление противозаконно лишил от свобода С. за времето от 6.00 часа на 5.02.2000 г. до 19.30 часа на 6.02.2000 г. Въззивният съд е констатирал, че престоят на С. в полицейското управление от сутринта на 5.02.2000 г. до около 17.30 часа на същия ден - момента на връчването ѝ на издадената от подсъдимия заповед по чл. 70, ал. 1, т. 1 от Закона за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР) е бил съпроводен с провеждане на беседи както с нея, така и с Ж., с който е живеела на съпругески начала и който е бил заподозрян в приготвяне на палеж - тежко умишлено престъпление по чл. 356а НК. Според настоящият касационен състав този престой в сградата на едно държавно учреждение в никакъв случай не съставлява противозаконно лишаване от свобода, защото, така както е прието от предходните инстанции, непосредствено произтича от действия на надлежно оправомощени служители на МВР по провеждане на правно-регламентираната оперативно-издирвателна дейност, насочена съгласно чл. 161, т. 1 ЗМВР към "разкриване, предотвратяване, пресичане и неутрализиране на престъпления" и извършвана по законоустановени способи, включително и чрез "вземане на обяснения от граждани" (чл. 162, ал. 1, т. 1 ЗМВР). И двете предходни инстанции са констатирали, че е имало сериозен първоначален сигнал и съответни писмени данни, обусловили поставянето на конкретна задача на оперативна група, в чието ръководство е било включен не само подсъдимия Д., а още и свидетелите К., И. и С. Дори в тази връзка първоинстанционният съд е приел, а въззивният изрично се е солидаризирал с всички негови фактически констатации, че С. е била откарана от дома ѝ до полицейското управление в автомобила на свидетеля И., а не от подсъдимия. При всяко положение обаче обстоятелството, че до връчване на заповедта по чл. 70, ал. 1, т. 1 ЗМВР същата е търпяла известни ограничения, свързани с провеждането на оперативно-издирвателна дейност на органите на МВР през деня на 5.02.2000 г. не съответства на обективния признак "противозаконно лишаване от свобода" по смисъла на чл. 142а, ал. 1 НК. По отношение на престоя на Ж. в сградата на полицейското управление за същия период от време първата инстанция е постановила оправдателна присъда, която не е била протестирана от прокурора, поради което в тази ѝ част е влязла в сила.

С подлежащото на касационна проверка решение е потвърдено осъждането на подсъдимия Д. по чл. 142а, ал. 2 във вр. с ал. 1 НК за противозаконно лишаване от свобода на Ж. и С. за времето след 17.30 часа на 5.02.2000 г. Единствената негова проява, която се третира като престъпна от предходните инстанции, е издаването и съответното връчване на заповеди за полицейско задържане на засегнатите лица. Вярно е, че посочените действия се намират в причинна връзка с последвалото ограничаване на свободата на придвижване на Ж. и С., но това ограничаване не е противозаконно, защото е вследствие на изпълнението на мерки за административна принуда, наложени по предвидения в закона ред. Заповедите за задържане на лица по чл. 70, ал. 1, т. 1 ЗМВР не са нищожни, защото са издадени в кръга на правомощията на подсъдимия в качеството му на полицейски орган. Те не са били отменени от съда по реда, предвиден в чл. 70, ал. 3 ЗМВР. Абсолютно недопустимо и опасно за правната сигурност е материалната им законосъобразност да се проверява инцидентно в хода на наказателно преследване срещу техния издател и на тази основа преценката на наказателния съд да служи като основа за установяване с обратна сила на незаконност на лишаването от свобода на засегнатите от изпълнението им лица, а точно това е направено с проверяването въззивно решение, потвърждаващо осъдителната присъда срещу подсъдимия. Последният действително би могъл да носи наказателна отговорност за противозаконно лишаване от свобода по чл. 142а, ал. 2 във вр. с ал. 1 НК, но само ако поначало не е бил компетентен да постановява актове за принуда по чл. 70 ЗМВР или със свое последващо деяние (действие или бездействие) беше допринесъл задържането да продължи и след изтичане на 24-часовия срок по чл. 71, изр. 2 ЗМВР. Такива фактически констатации обаче не са направени в подлежащия на касационна проверка въззивен съдебен акт, очевидно защото е липсвала всякаква доказателствена основа за това.

РЕШЕНИЕ № 33 ОТ 11.02.1982 Г. ПО Н. Д. № 13/82 Г., I Н. О.

ЗА УБИЙСТВО ПО НЕПРЕДПАЗЛИВОСТ ПО ЧЛ. 122 НК Е НЕОБХОДИМО ДА БЪДЕ НАЛИЦЕ ТАКОВА ПРЯКО И НЕПОСРЕДСТВЕНО ДЕЯНИЕ - ДЕЙСТВИЕ ИЛИ БЕЗДЕЙСТВИЕ НА ПОДСЪДИМИЯ, КОЕТО Е НЕПРЕДПАЗЛИВО И Е ПРИЧИНИЛО СМЪРТ НА ПОСТРАДАЛИЯ. ПРИ ЗЛЕПОСТАВЯНЕТО ПО ЧЛ. 139 НК СЕ ИЗИСКВА ДВЕЦЪТ ДА ВИЖДА, ЧЕ СЪЩЕСТВУВА РЕАЛНА ОПАСНОСТ ЗА ЖИВОТА НА ЕДНО ЛИЦЕ И ДА СЪЗНАВА, ЧЕ МОЖЕ ДА МУ СЕ ПРИТЕЧЕ НА ПОМОЩ БЕЗ ОПАСНОСТ ЗА СЕБЕ СИ ИЛИ ЗА ДРУГИГО И ВЪПРЕКИ ТОВА НЕ ОКАЗВА ТАКАВА ПОМОЩ, А ПО ЧЛ. 138 НК ОСВЕН ТОВА СЕ ИЗИСКВА ДВЕЦЪТ И ДА Е ЗАДЪЛЖЕН ДА СЕ ГРИЖИ ЗА ЛИЦЕТО, КОЕТО СЕ НУЖДАЕ ОТ ПОМОЩ.

[Чл. 122 НК](#)

[Чл. 138 НК](#)

[Чл. 139 НК](#)

За да бъде квалифицирано едно деяние като непредпазливо убийство по чл. 122 НК, е необходимо да бъде налице такова пряко и непосредствено деяние - действие или бездействие на подсъдимия, което, без да е умишлено, да е извършено виновно и да е причинило смърт на пострадалия, т. е. в момента на извършването на дейност, която е позволена и общественополезна, деецът да съзнава, че поради допуснатото от него отклонение от изискванията за безопасност може да причини на някого смърт, но се надява, че с вземането на известни мерки ще избегне този резултат, или макар и в момента на извършване на такава дейност да е могъл да предвиди, че със своите действия може да причини смърт на някого, но не е предвидил това. Следователно тук смъртта настъпва от преките действия на подсъдимия - от увреждането, което е причинил.

Случаят обаче не е такъв. Причината за настъпването на смъртта на пострадалия е поставена от друго лице - подсъдимия Х., с причинените му от него наранявания. С неговите действия пострадалият е поставен в такова състояние, от което може да настъпи смъртта му. Но според заключението на медицинската експертиза, дадено от вещото лице д-р Г., при своевременната медицинска помощ, която би се изразила в оперативно отстраняване на повредения далак на пострадалия, е било възможно животът му да бъде спасен. Да потърси такава помощ в този момент е могла само подсъдимата Хр., която е съпруга на пострадалия и се е намирала при него след нанесените му удари, от които е настъпила смъртта - дори той е настоявал пред нея да вземе мерки и е посочвал какви, за да му бъде оказана такава помощ. Това показва, че се касае не до причиняване смърт по непредпазливост от страна на тази подсъдима, а до злепоставяне, конкретно уредено в чл. 138 и чл. 139 НК. Според разпоредбите на тези текстове от Наказателния кодекс се изисква деецът да вижда, че съществува реална опасност за живота на едно лице, и да съзнава, че може да му се притече на помощ без опасност за себе си или за другото, и въпреки това не оказва такава помощ.

По-специален е текстът на чл. 138 НК, според който освен това деецът трябва и да е задължен да се грижи за лицето, което се нуждае от помощ. Съгласно духа на разпоредбите на Семейния кодекс - [чл. 12](#) от същия, следва да се приеме, че и всеки от съпрузите е длъжен да се грижи за другия съпруг. А щом това е така и щом от фактическа страна е установено, че подсъдимата Хр. като съпруга на пострадалия е виждала, че животът му е в опасност и въпреки това и въпреки настояването от негова страна да предприеме мерки, за да бъде закаран в болница, където да му бъде оказана своевременна медицинска помощ, тя съзнателно не е изпълнила молбите му и с поведението си е осъществила състава на чл. 138 НК.

РЕШЕНИЕ № 53 ОТ 08.02.1977 Г. ПО Н. Д. № 16/1977 Г., I Н. О.

УБИЙСТВОТО МОЖЕ ДА БЪДЕ ИЗВЪРШЕНО И ЧРЕЗ БЕЗДЕЙСТВИЯ, АКО ВИНОВНИЯТ Е БИЛ ДЛЪЖЕН ДА ИЗВЪРШИ ОПРЕДЕЛЕНИ ДЕЙСТВИЯ, КОИТО СА БИЛИ НЕОБХОДИМИ ЗА ЗАПАЗВАНЕТО И ПОДДЪРЖАНЕТО НА ЖИВОТА НА ПОСТРАДАЛИЯ.

ЗЛЕПОСТАВЯНЕ ШЕ ИМА САМО КОГАТО НЕ Е НАСТЪПИЛА СМЪРТТА НА ЗЛЕПОСТАВЕНИЯ. АКО СМЪРТТА НАСТЪПИ, ВЕЧЕ Е НАЛИЦЕ УБИЙСТВО.

[Чл. 116, Т. 3 И 5 НК.](#)

[Чл. 137 НК.](#)

РЕШЕНИЕ № 603 ОТ 21.11.2003 Г. ПО Н. Д. № 341/2003 Г., I Н. О. НА ВКС

НЕОБХОДИМО УСЛОВИЕ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЧЛ. 12А НК Е ТВЪРДАТА УВЕРЕНОСТ НА ДЕЕЦА, ЧЕ ДЕЙСТВИЯТА МУ СА НАСОЧЕНИ КЪМ ЗАДЪРЖАНЕ НА ПРЕСТЪПНИК, КОЯТО СЛЕДВА ДА ПРОИЗТИЧА ОТ СПЕЦИФИЧНИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА ВСЕКИ КОНКРЕТЕН СЛУЧАЙ.

ЗА НАЛИЧИЕТО НА ГРЕШКА ПО ЧЛ. 14 НК ОНОВА, ЗА КОЕТО СЕ ГРЕШИ, СЛЕДВА ДА БЪДЕ НЯКОЕ ОТ ФАКТИЧЕСКИТЕ ОБСТОЯТЕЛСТВА, ПРИНАДЛЕЖАЩИ КЪМ СЪСТАВА НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО.

[Чл. 12а НК](#)

[Чл. 14 НК](#)

Върховният касационен съд споделя съображенията на Военно-апелативния съд, че в случая обстоятелствата по делото не изключват обществената опасност и противоправността на действията на подсъдимия и той следва да понесе отговорност за причинената на пострадалия тежка телесна повреда.

Необходимо условие за приложение на [чл. 12а НК](#) е твърдата увереност на дееца, че действията му са насочени към задържане на престъпник. Тази увереност не може да бъде каквато и да било абстрактна или произволна представа на дееца, а следва обективно да произтича от конкретни и специфични особености, даващи достатъчно основание да се смята, че се касае за лице, посегателството срещу което е позволено от закона.

В случая обстоятелствата по делото не подкрепят твърденията на жалбоподателя, че е имал такава увереност и с основание не са възприети.

Затова и правилно е прието, че оправдателните основания по [чл. 12а НК](#) не са налице, защото пострадалият не е бягаш, укривач се от съдене или изтърпяване на вече наложено наказание престъпник, а само пътник в процесната кола.

С подадената жалба се поддържа и алтернативна защитна теза за възприемане на квалификация по [чл. 133 НК](#). Жалбоподателят претендира да се приеме, че причинената от него тежка телесна повреда е непредпазлива, доколкото действайки при предпоставките на [чл. 14, ал. 2 НК](#) погрешно е сметнал водача на автомобила, а и пътуващите в него, за престъпници.

Принципно положение е, че за наличието на грешката по [чл. 14 НК](#), онова, което не се съзнава (за което се греши) следва да бъде някое от фактическите обстоятелства, принадлежащи към престъпния състав в случая по [чл. 131, т. 2 НК](#). Правно релевантна би била грешката за всяко едно обстоятелство от обективната страна именно на този престъпен състав. Възприетите фактически констатации обаче изобщо изключват хипотезата на [чл. 14 НК](#), при което положение е безпредметен и въпросът за вида на грешката извиними или неизвиними.

Що се касае до липсата на верни представи у жалбоподателя относно наказателната противоположност, респект, наказуемост на действията му, с каквито доводи всъщност се обосновава алтернативното искане, то те са без значение за вината. Затова не може да бъде удовлетворено искането за преквалификация по [чл. 133 НК](#).

РЕШЕНИЕ № 622 ОТ 15.05.2003 Г. ПО Н. Д. № 504/2002 Г., I Н. О. НА ВКС
ЗАДЪРЖАНЕ ПО СМИСЪЛА НА КОНСТИТУЦИЯТА И ЗАКОНА ЗА МВР Е ВСЯКО ПРИНУДИТЕЛНО ЛИШАВАНЕ ОТ СВОБОДА (ОТ ВЪЗМОЖНОСТТА ДА СЕ ИЗБИРА МЕСТОПРЕБИВАВАНЕ), А НЕ САМО НАСТАНЯВАНЕТО В СПЕЦИАЛНИ ПОМЕЩЕНИЯ.

[Чл. 30, ал. 24 КРБ](#)

[Чл. 70 ЗМВР](#)

Ако интересът на подсъдимия от изхода на делото не му пречеше да види собствената си роля в развитието на инцидента, той, освен че не би преувеличавал предизвикателствата в държането на В., не би поддържал и защитната теза за правомерност на служебното отнасяне към него. Неубедителни са опитите да бъде отричано задържането на пострадалия, въпреки че В. не е можел да напусне полицейското управление и даже известно време е стоял заключен в стая с решетка. Задържане по смисъла на [чл. 30, ал. 2 от Конституцията](#) и [чл. 70 ЗМВР](#) е всяко принудително лишаване от свобода (от възможността да избира местопребиваване), а не само настаняването в "специални помещения" (арг. от ал. 2 на посл. разпор.). Тези белези съдържат впрочем личния обиск на пострадалия и другите, наречени от жалбоподателя "стандартни процедури по проверка на документите, изпробване с техническо средство за алкохол, съставянето на актове за нарушения и отвеждането до бърза медицинска помощ за вземане на кръвна проба", поради което те сами по себе си също включват задържане в обсъждания смисъл, още повече когато са извършени без необходимост и не по всички правила.

Незаконното задържане на В., от друга страна, поставя въпроса доколко правилно поведението на Д. е квалифицирано по [чл. 387, ал. 1 НК](#), вместо по [чл. 142а, ал. 2 НК](#), респ. като общо длъжностно престъпление, вместо като специално несъщинско длъжностно престъпление, каквото е противозаконното лишаване от свобода, извършено от длъжностно лице в нарушение на службата му и позволяващо налагане на по-тежко наказание.

РЕШЕНИЕ № 633 ОТ 09.05.2002 Г. ПО Н. Д. № 531/2002 Г., III Н. О. НА ВКС
ЗА ДА Е НАЛИЦЕ САМОУБИЙСТВО Е НЕОБХОДИМО ОТ СУБЕКТИВНА СТРАНА ТАЗИ ПРОЯВА ДА Е ПРОДИКТУВАНА ОТ ПРЕДВАРИТЕЛНО ВЗЕТО ВЪТРЕШНО РЕШЕНИЕ НА ЛИЦЕТО ДА ПОСТАВИ КРАЙ НА ЖИВОТА СИ.

ЖЕСТОКОТО ОТНАСЯНЕ ПО СМИСЪЛА НА ЧЛ. 127, АЛ. 3 НК ТРЯБВА ДА Е ПРОЯВЕНО НЕПОСРЕДСТВЕНО ПРЕДИ САМОУБИЙСТВОТО ИЛИ ДА Е ТРАЙНО И ДА Е В ПРЯКА И НЕПОСРЕДСТВЕНА ПРИЧИННА ВРЪЗКА С ПРЕДПРИЕТОТО ОТ ПОСТРАДАЛИЯ ПОВЕДЕНИЕ.

ЕМОЦИОНАЛНАТА ЗАВИСИМОСТ ОСНОВАНА НА ЛЮБОВНАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ПОСТРАДАЛАТА И ПОДСЪДИМИЯ, ОТ КОЯТО ТЯ Е МОГЛА ДА СЕ ОСВОБОДИ И НЕ Я Е ПОСТАВЯЛА В БЕЗИЗХОДНО ПОЛОЖЕНИЕ, Е НЕСЪСТАВОМЕРНА.

[Чл. 127, ал. 3 НК](#)

Действията на Т. П. към П., изразени в прояви на конфликтност, буйност и агресивност във времето на тяхното интимно приятелство преди да стане военнослужащ, не са факти, които могат да бъдат отнесени пряко и непосредствено като причина за суицидният акт на П., защото те са твърде отдалечени от времето на инцидента. От данните по делото няма и такива, от които да се направи извода, че П. Може да отговаря за склоняването или подпомагането и към самоубийствен акт, защото деянието по [чл. 127, ал. 1 НК](#) е умишлено целенасочена дейност на дееца, противна на самостоятелната, личната воля на жертвата, която няма нищо общо със самостоятелно взетото решение за самоубийство от П.

Няма данни от събраните доказателства и за деяние по [чл. 127, ал. 3 от НК](#) чрез жестоко отнасяне или системно унижаване на достойнството на лице, намиращо се в материална или друга зависимост от него, да го доведе до самоубийство като е допускал това. По делото не е събран нито един факт за жестоко отнасяне или за системно унижаване на П. Непосредствено преди деянието. Връзката помежду им е била прекъсната с

военната служба на Т., дори и да е имало конфликти в миналото, те не са фактите, изразяващи се в съставомерност по смисъла на текста "жестоко отнасяне, защото тази жестокост трябва да е проявена непосредствено или трайно и да е в пряка и непосредствена причинна връзка със суицидния акт, а такива данни няма. Още по-малко може да се търсят данни, а такива не са налице, за системно унижаване на П. От П., защото моментът на инцидента е предхождан от дълго прекъсване на връзката. Вън от това третият обективен признак също липсва – лицето, посягнало на живота си да е в състояние на някаква зависимост от деенца. В случая не е налице материална, служебна, емоционална, волева зависимост на П. От Т за решаване на житейските проблеми при положение, че П. Сама пред него е изразила личното си решение срещата им да е последна, т. е. тя не се е чувствала зависима от личността на другото, респ. на П. При взимането му. Пострадалата е имала възможност да се освободи от любовната си връзка с него. Непосредствено преди инцидента тя не е е намирала в такава зависимост от подсъдимия за своето съществуване, което да я е поставило в такова безизходно положение, че единствено средство за излизането ѝ от него да е самоубийството. "Емоционална зависимост" на основата на любовната връзка между пострадалата и подсъдимия от основата на която тя е могла да се освободи и която не я е поставила в такава зависимост за да посягне на живота си, в конкретния случай не може да обоснове прилагането на [чл. 127, ал. 3 НК](#).

РЕШЕНИЕ № 652 ОТ 16.01.2003 Г. ПО Н. Д. № 546/2002 Г., Ш Н. О. НА ВКС
ПРИЧИНЕНИТЕ НА ЗАДЪРЖАНИЯ ТЕЛЕСНИ УВРЕЖДЕНИЯ ПРИ НЕУТРАЛИЗИРАНЕ НА
СЪПРОТИВАТА МУ ПОСРЕДСТВОМ ЗАКОНОСЪОБРАЗНИ МЕРКИ ОТ СЛУЖИТЕЛИТЕ НА РЕДА СА
НЕСЪСТАВОМЕРНИ.

[Чл. 131, ал. 1, т. 2 НК](#)

[Чл. 78 ЗМВР](#)

[Чл. 79 ЗМВР](#)

С присъда № 284 от 10. 09. 2001 г. по н.о.х.д. № 284/2000 г., П. военен съд е признал подсъдимия гл. сержант З. П. за невинен в това, че на 08.03.2000 г. в гр. П., като лице от националната полиция, при и по повод изпълнение на службата си причинил леки телесни повреди на И. И. и И. Й., поради което и на основание [чл. 21, ал. 1, т. 1 НПК](#) е оправдан по обвинението по [чл. 131, ал. 1, т. 2](#) вр. с [чл. 130, ал. 1](#) НК.

Въззивният съд е направил отново задълбочен и прецизен анализ на доказателствата по делото, за да стигне до правилния извод за невинността на подсъдимия. Неговите обяснения относно протичането на инцидента, преследването и произвеждането на изстрели по посока на автомобила и употребата на помощни средства и физическа сила спрямо И. и Й. са последователни и безпротиворечиви. Те категорично се подкрепят и от показанията на голяма група свидетели – Й. А., П. М., Г. В., Д. С., Г. А., Х. Ч. и от назначената по делото съдебно-медицинска експертиза. Последната и извършеното освидетелстване на пострадалите от компетентните медицински органи, напълно опровергават твърдения от тях интензитет на насилие, упражнен от П. След задържането и повалиянето им на земята, ако бяха ритани с кубинки в областта на главата и тялото, то биха намерени обективни находки при освидетелствуването. Такива са намерени единствено по лицата им, като експертът не изключва те да са получени при повалиянето на терена при задържането. При правилно установените факти законосъобразно е прието, че действията на подсъдимия са били правомерни, тъй като са съобразени с изискванията на [чл. 78](#) и [чл. 79](#) ЗМВР по задържането на правонарушители, които демонстративно не се подчинявали и са противодействували упорито да се изпълни законово разпоредане. Причинените на И. и Й. леки телесни повреди с разстройство на здравето са причинени за неутрализиране на тяхната съпротива срещу орган на власт, в изпълнение на служебните си задължения. След като са спазени процесуалните правила по събирането, проверката и оценката на доказателствения материал, вътрешното убеждение на предходните състави не може да бъде контролирано и променяно от Върховния касационен съд, поради което решението следва да остане в сила.

РЕШЕНИЕ № 162 ОТ 11.04.2000 Г. ПО Н. Д. № 88/2000 Г., Ш Н. О.
ИЗГРАЖДАНЕТО НА ФАКТИЧЕСКАТА ОБСТАНОВКА ВЪЗ ОСНОВА НА ПОКАЗАНИЯ,
ДАДЕНИ НА ПРЕДВАРИТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО ОТ СВИДЕТЕЛ, КОИТО Е ОТКАЗАЛ ДА
СВИДЕТЕЛСТВА ПРЕД СЪДА НА ОСНОВАНИЕ ЧЛ. 94 НПК, ПРЕДСТАВЛЯВА СЪЩЕСТВЕНО
НАРУШЕНИЕ НА ЧЛ. 16 И ЧЛ. 17 НПК И НАКЪРНЯВА ПРОЦЕСУАЛНИТЕ ПРАВА НА ПОДСЪДИМИЯ.

[Чл. 16 НПК](#)

[Чл. 17 НПК](#)

[Чл. 94 НПК](#)

За да приеме, че инкриминираната дейност на подсъдимия съдържа признаците на възведеното престъпление, окръжният съд се е позовал на показанията на св. Е. П. - съпруга на подсъдимия, депозирани на предварителното производство. В съдебно заседание същата е ползвала правото си по чл. 94 НПК и е отказала да бъде свидетел. Въпреки заличаването и по делото окръжният съд е изградил фактическата обстановка въз основа на показанията ѝ на предварителното производство. Така в нарушение на чл. 16 и чл. 17 НПК съдът се е позовал на доказателства, несъбрани и непроверени по съответния процесуален ред. Правилно въззивният съд е посочил, че допуснатото нарушение е съществено, тъй като е накърнило процесуалните права на подсъдимия и е довело до неправилно приложение на закона, както и че е основание за отменяване на съдебния акт. Ползвайки се обаче от правомощието си по чл. 315 НПК, след анализ на доказателствата,

събрани и проверени от окръжния съд по реда на НПК, въззивният съд е установил в съответствие с тях нови фактически положения. Приел е, че тези обстоятелства сочат на съставомерност на деянието като извършено по чл. 118 вр. чл. 115 НК, в какъвто смисъл е изменил присъдата.

РЕШЕНИЕ № 245 ОТ 20.07.1999 Г. ПО Н. Д. № 160/1999 Г., I Н.О.

ПРАВОТО НА ОБВИНЯЕМИЯ "ДА ПРЕДСТАВЯ ДОКАЗАТЕЛСТВА" НЕ СЕ ОГРАНИЧАВА, АКО СЪДЪТ Е ОТХВЪРЛИЛ ИСКАНЕТО МУ ПОРАДИ ПРАКТИЧЕСКА НЕВЪЗМОЖНОСТ ЗА СЪБИРАНЕ И ПРОВЕРКА НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА.

[Чл. 51, ал. 1 НПК](#)

Не е допуснато съществено нарушение на процесуални правила.

Към касационното основание в този раздел трябва да се причисли не само възражението за недопуснатия свидетел, но и възраженията, че съдът не е изпълнил задълженията си по оценка на доказателствата.

Първото възражение е неоснователно, тъй като правото на обвиняемия "да представя доказателства" /чл. 51, ал. 1 НПК/ не се ограничава, ако съдът е отхвърлил искане с такъв предмет, поради практическата невъзможност за събиране и проверка на доказателствата. Не става дума за формално отношение на съда към задълженията му, произтичащи от правото на защита и официалното начало, каквото впечатление оставя жалбата. Отхвърлянето на искането на апелатора по реда на [чл. 326 НПК](#) в действителност не е само "по съображението, че не е посочено името и адреса на лицето". Истинската причина е, че такова лице или въобще не съществува, или ако съществува, единственият, който би могъл някак да го индивидуализира, е подсъдимият. Той винаги е твърдял, че по време на инцидента с пострадалия е присъствувал трети човек. Първоначално е обяснил, че е бил с баща си С. К., но последният се е възползвал от правото си по [чл. 94 НПК](#) и е отказал да свидетелства. С.К. все пак е бил посочен в списъка на лицата за призоваване по обвинителния акт, но пред съда не се е явил, като е било представено удостоверение за тежкото му здравословно състояние. Позовавайки се на същия документ, защитникът на подсъдимия се е отказал от разпита на свидетеля, а по искане на прокурора неговите показания от предварителното следствие са били прочетени по реда на [чл. 279 НПК](#). Когато обаче е постановявал присъдата си, окръжният съд законосъобразно - трайна практика и на ВКС - се е отказал да цени включените по този ред в доказателствения материал свидетелски показания. Въпреки това подробно е обсъдил пълнотата на доказателствата, защото по време на съдебните прения защитникът застъпил и голословната версия, че някакво друго, неизвестно лице е очевидец на престъплението. Същата версия явно стои и в основата на искането по апелативната жалба: "...моля да допуснете до разпит нов свидетел ... като с допълнителна молба ще посоча името му и точния адрес". Това искане именно съдът е отхвърлил в разпоредителното си заседание, а след постановяване на определението по реда на [чл. 326 НПК](#) и до подаване на касационната жалба, въпросът с неизвестното лице въобще не е повдиган повече. Очевидно е, според ВКС, нежеланието на подсъдимия и неговия защитник да съдействуват в тази насока. Ако това се прави с цел да се препятствува правосъдието /впечатлението се подсилва от твърдението сега в писмената защита, че апелативният съд е отказал да допусне до разпит "воден от доверителя" !!! свидетел/, мислима е дори злоупотреба с правото на защита.

Неоснователни са и възраженията, че съдът не е изпълнил задълженията си по оценка на доказателства. Мотивите към въззивното решение сочат обратното, а недоволството всъщност е от резултата при извършената оценка.

РЕШЕНИЕ № 384 ОТ 19.05.2004 Г. ПО Н. Д. № 1022/2003 Г., II Н.О. НА ВКС

НЕ Е СЪЩЕСТВЕНА ПРОЦЕСУАЛНА НАРУШЕНИЕ ПРОПУСКЪТ НА СЪДА ДА РАЗЯСНИ ПРАВАТА НА СВИДЕТЕЛКАТА, КОЯТО Е И ПОСТРАДАЛА, И ДЪЩЕРЯ НА ПОДСЪДИМИЯ ОТНОСНО ВЪЗМОЖНОСТТА ЗА ОТКАЗ ОТ СВИДЕТЕЛСТВУВАНЕ, Т.К. ТЯ Е И СТРАНА В ПРОЦЕСА, КЪДЕТО ЗАЩИТАВА СВОИ ЗАКОННИ ПРАВА И ИНТЕРЕСИ.

[Чл. 94 НПК](#)

[Чл. 98, ал. 4 НПК](#)

Видно от данните по делото свидетелката Е. Х. не е съпруга на подсъдимия, не попада в кръга на лицата, които съгласно чл. 94 НПК могат да откажат да свидетелстват, поради което съдът не е бил задължен да ѝ съобщава тази възможност. Различна е хипотезата с малолетната И. А., негова дъщеря. За разлика от следователя, който я е запознал с правата ѝ по чл. 92-99 НПК, първоинстанционният съд е пропуснал да изпълни задължението си по чл. 98, ал. 4 НПК и да ѝ разясни правото да се откаже да свидетелства. Нормата на чл. 94 НПК и корелативно свързаната с нея разпоредба на чл. 96, ал. 1 НПК защитават приоритетно семейните и родствени ценности - привързаност, доверие, солидарност между най-близките роднини. Чрез тях се избягва обществено неприемливия конфликт между задълженията към семейството. Ето защо принципно може да се приеме, че неразясняването на правото на лицата, посочени в чл. 94 НПК да не свидетелстват, е съществено нарушение на процесуалните правила, засягащо не само правата на свидетеля, но и правото на защита на подсъдимия (в този смисъл и Решение № 226 от 16.06.1990 г. по н. д. № 227/1990 г., II н. о., Съдебна практика, Бюлетин на ВК на РБ, кн. 8/1990 г., с. 5). В настоящия случай обаче свидетелката И. А. е не

само дъщеря на подсъдимия, но и пострадала от инкриминираното деяние и страна в процеса, съгласно чл. 252, т. 4 НПК, тъй като е конституирана като граждански ищец и представлявана от своята майка и законна представителка - свид. Е. Х. Нейните права като страна включват възможността да представя всякакви доказателства, допустими по НПК, включително и лични свидетелски показания. Поради тази причина пропусъкът на първата инстанция да разясни на свидетелката И. А. правото ѝ по чл. 94 НПК не е съществено процесуално нарушение.

Решение № 448 от 12.VIII.1982 г. по н. д. 452/82 г., ВК

чл. 94 ,

чл. 279 НПК

КОГАТО НЯКОЕ ОТ ЛИЦАТА ПО ЧЛ. 94 НПК СЕ ОТКАЖЕ ДА СВИДЕТЕЛСТВУВА, НЕДОПУСТИМО Е СЪДЪТ НА ОСНОВАНИЕ ЧЛ. 279 НПК ДА ПРОЧЕТЕ ПОКАЗАНИЯТА МУ НА ПРЕДВАРИТЕЛНОТО ПРОИЗВОДСТВО И ПО ТОЗИ НАЧИН ДА ГИ ВКЛУЧИ В ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИТЕ МАТЕРИАЛИ ПО ДЕЛОТО, ЗАЩОТО В ТЕЗИ СЛУЧАИ ЛИЦЕТО ПРЕСТАВА ДА Е СВИДЕТЕЛ НА ЗАКОННО ОСНОВАНИЕ.

Съдът неправилно на основание чл. 279 НПК е прочел показанията на свидетелката Р. С., дадени на предварителното следствие. Тази свидетелка е от кръга на лицата по чл. 94 НПК, които могат да се откажат да свидетелствуват, тъй като е сестра на подсъдимия. Щом като тя е отказала да свидетелствува на законно основание, вече не е свидетел по делото и нейните показания на предварителното следствие не може да бъдат прочетени и включени в доказателствените материали по реда на чл. 279 НПК. Този текст следва да се прилага в случаите, когато такова лице не се е отказало да свидетелствува и не желае да даде показания или ако твърди, че не си спомня нещо.

РЕШЕНИЕ № 226 ОТ 15.06.1990 Г. ПО Н. Д. № 227/1990 Г., П Н. О.

НЕРАЗЯСНЯВАНЕТО ПРАВОТО НА ЛИЦАТА, ПОСОЧЕНИ В ЧЛ. 94 НПК, ЧЕ МОГАТ ДА СЕ ОТКАЖАТ ОТ СВИДЕТЕЛСТВАНЕ, Е СЪЩЕСТВЕНА НАРУШЕНИЕ НА ПРОЦЕСУАЛНИТЕ ПРАВИЛА, ЗАЩОТО ЗАСЯГА НЕ САМО ПРАВАТА НА СВИДЕТЕЛЯ, НО И ПРАВОТО НА ЗАЩИТА НА ПОДСЪДИМИЯ.

[Чл. 98, ал. 4 НПК](#)

Първото оплакване в молбата е за особено съществено нарушение на процесуалните правила. Твърди се, че на предварителното следствие и в съдебното заседание не била спазена процедурата, предвидена в чл. 98, ал. 4, във връзка с [чл. 94 НПК](#) по отношение на съпругата на подсъдимия Г. Д. и децата му П. и Г. Д. Те не били предупредени, че могат да откажат да дадат свидетелски показания срещу него. При проверката се установява, че това нарушение на чл. 98, ал. 4 НПК е допуснато на предварителното следствие и в съдебното заседание.

В решението е обсъдено това възражение на защитата на подсъдимия, като е прието, че процесуалното нарушение е допуснато в съдебното заседание. В мотивите обаче е изразено становището, че не се касае за съществено нарушение и същото не се е отразило върху законосъобразността и обосноваването на присъдата. Приема се, че нарушението не изменя с нищо фактическата обстановка, приета от съда, а и свидетелите низходящи нямало да се откажат от свидетелстване.

Становището на окръжния съд противоречи с чл. 98, ал. 4, във връзка с чл. 94 НПК. Прилагането на тази процесуална норма е задължително. Тя не може да бъде заместена с предположението на съда, че евентуално свидетелите, низходящи на подсъдимия, ще изявят волята си да свидетелстват срещу него. Разпоредбата на чл. 94 НПК създава право и привилегия не само за близките на обвиняемия, но и на него самия. С неизпълнението на тази процедура е ограничено и това негово право по смисъла на чл. 330, ал. 1 НПК. Неизпълнение на задължителното процесуално правила, предвидено в чл. 98, ал. 4 във връзка с чл. 94 НПК, ограничава правото на защита на подсъдимия и по смисъла на [чл. 330, ал. 1 НПК](#) е съществено нарушение на процесуалните правила. Разясняването на правото на лицата, посочени в чл. 94 НПК, да се откажат да свидетелстват и тяхното изявление дали ще дадат показания като свидетели, трябва изрично да бъдат отразени в съдебния протокол. Налице е особено съществено нарушение по смисъла на [чл. 356](#), във връзка с [чл. 328, т. 2 НПК](#), поради което присъдата следва да бъде отменена и делото върнато за ново разглеждане.

РЕШЕНИЕ № 242 ОТ 09.06.1982 Г. ПО Н. Д. № 247/82 Г., П Н. О.

ИЗБРОЕНИТЕ В [ЧЛ. 94 НПК](#) ЛИЦА МОГАТ ДА СЕ ОТКАЖАТ ДА СВИДЕТЕЛСТВУВАТ САМО ПРЕД ОРГАНА, КОЙТО ГИ Е ПРИЗОВАЛ КАТО СВИДЕТЕЛИ, И ПРЕДИ ОЩЕ ДА СА СВИДЕТЕЛСТВУВАЛИ.

ПРЕД ВТОРОИНСТАНЦИОННИЯ СЪД НЕ МОГАТ ДА ОТТЕГЛЯТ ДАДЕНИТЕ ВЕЧЕ ПОКАЗАНИЯ.

[Чл. 95 НПК](#)

Основното оплакване в жалбата е за необоснованост, в резултат на което деянието е неправилно квалифицирано. Изтъква се довод, че жалбоподателят не е имал намерение да лиши от живот пострадалата. В

подкрепа на това е представена нотариално заверена молба от пострадалата с копие до следствените органи, прокуратурата и съда, с която се отказва от показанията, които е дала пред следствието и съда. В нея заявява, че поради афектното състояние, в което е била изпаднала, не е възприела правилно някои подробности за случая. Сега стигнала до извода, че жалбоподателят не е имал намерение да я лиши от живот. Върховният съд намира, че отказът е направен в срока и при условията на [чл. 292, т. 2 НК](#) и има значение за наказателната отговорност на молителката, ако е лъжесвидетелствувала. С тази молба обаче тя не може да елиминира дадените вече показания в процеса. Както на предварителното производство, така и пред първата инстанция на молителката е обяснено, че като съпруга на подсъдимия съгласно чл. 94 НПК може да се откаже от свидетелствуване. Тя обаче не е упражнила това си право. Изброените в чл. 94 НПК лица могат да се откажат да свидетелствуват само пред органа, който ги е призовал като свидетели и преди да са вече свидетелствували. Пред втората инстанция не могат да оттеглят дадените вече показания, Изводите на първоинстанционния съд досежно основните факти по делото и без показанията на пострадалата не биха били различни от направените с обжалваната присъда, защото има други достатъчно доказателства, подкрепящи ги.

РЕШЕНИЕ № 466 ОТ 04.10.2001 Г. ПО Н. Д. № 402/2001 Г., II Н. О
ПРЕДВАРИТЕЛНОТО ЗАПИСВАНЕ НА СЕРИЙНИТЕ НОМЕРА НА БАНКНОТИТЕ, НЕ ОЗНАЧАВА, ЧЕ ВЪРХУ ТЯХ Е ИЗВЪРШЕНО ФИЗИЧЕСКО ИЛИ ХИМИЧЕСКО ВЪЗДЕЙСТВИЕ, НАСОЧЕНО КЪМ ВРЕМЕННО ОГРАНИЧАВАНЕ НЕПРИКОСНОВЕНОСТТА НА ЛИЦАТА, В ЧИЕТО ВЛАДЕНИЕ СЪЩИТЕ БАНКНОТИ БИХА БИЛИ НАМЕРЕНИ ВПОСЛЕДСТВИЕ. ТЕ НЕ СА ВЕЩЕСТВЕНИ ДОКАЗАТЕЛСТВА ПОД РЕЖИМА НА СПЕЦИАЛНИТЕ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА И ЗА ТЯХНОТО ИЗГОТВЯНЕ НЕ Е НЕОБХОДИМО ИЗРИЧНО РАЗРЕШЕНИЕ ПО ЧЛ. 111А, АЛ. 1 НПК.

[Чл. 111а, ал. 1 НПК](#)

[Чл. 111б НПК](#)

С определението, предмет на касационната проверка неправилно е прието, че при разследването са ползвани "белязани предмети" по смисъла на чл. 111, ал. 2 НПК. Предварителното записване на серийните номера на банкнотите, които пострадалият е предал на обвиняемия Б. С. не означава, че върху тях е извършено физическо или химическо въздействие, насочено към временно ограничаване неприкосновеността на лицата, в чието владение същите банкноти биха били намерени впоследствие. Затова тези обстоятелства при липсата на надлежно извършени обиски, може да се установяват чрез писмени и гласни доказателства, без да е необходимо изрично разрешение по чл. 111а НПК и съответно спазване на реда по чл. 111б НПК.

РЕШЕНИЕ № 92 ОТ 19.11.2004 Г. ПО Н. Д. № 955/2003 Г., III Н. О. НА ВКС
ИСКАНЕТО ЗА РАЗРЕШАВАНЕ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА СПЕЦИАЛНО РАЗУЗНАВАТЕЛНО СРЕДСТВО, КАКТО И ДАВАНЕТО НА РАЗРЕШЕНИЕ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО МУ СЛЕДВА ДА Е НАПРАВЕНО ОТ КОМПЕТЕНТЕН ОРГАН. КОГАТО ЛИПСВА РАЗРЕШЕНИЕТО ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА СПЕЦИАЛНОТО РАЗУЗНАВАТЕЛНО СРЕДСТВО, НЕ МОЖЕ ДА СЕ ПРОКОНТРОЛИРА ДАЛИ ТО Е ДАДЕНО ОТ КОМПЕТЕНТЕН ОРГАН И ДАЛИ ИЗОБЩО Е ДАДЕНО.

[Чл. 111а, ал. 3 НПК](#)

[Чл. 129, ал. 1 НПК](#)

[Чл. 13, ал. 1, т. 4 и т. 5 от Закона за специалните разузнавателни средства](#)

Видно от въззивните жалби, подсъдимите са оспорили всички доказателства поради допуснати съществени нарушения при събирането им. Именно върху такива доказателства съдът е изградил убеждението си относно авторството и вината, като е приел, че те подкрепят самопризнанията им. Проблемът възниква от неизяснената фактическа обстановка, резултат от неизпълнените от съда задължения за обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства по делото, арг. [чл. 16 НПК](#).

Например относно протокола за изготвеното веществено доказателство - звукозапис чрез използване на СРС. От протокол № 76 от 16.07.2001 г. и протокол № 78 от същата дата е видно, че използването на специално разузнавателно средство - звукозапис, е по искане на некомпетентен орган. Искането от 13.06.2001 г. за разрешаване на използването му е от РЗ "Полиция" при РДВР - гр. Р., при положение, че към тази дата наказателното производство е било възобновено и съгласно [чл. 111а, ал. 3 НПК](#) компетентни да го изискат са само ръководителите по [чл. 13, ал. 1, т. 4 и 5](#) от Закона за СРС - ръководителите на следствените служби и прокуратурата. По делото липсва разрешението за използването му, така че не може да се проконтролира дали е дадено от компетентен орган и дали изобщо е дадено.

РЕШЕНИЕ № 504 ОТ 22.11.2005 Г. ПО Н. Д. № 1072/2004 Г., III Н. О. НА ВКС

ИЗГОТВЯНЕТО НА ВЕЩЕСТВЕНИ ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИ СРЕДСТВА ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА СПЕЦИАЛНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА ИЗИСКВА ЗАДЪЛЖИТЕЛНО НАЛИЧИЕТО НА ДВЕ

КАТЕГОРИИ ПИСМЕНИ РАЗРЕШЕНИЯ ОТ КОМПЕТЕНТНИТЕ ОРГАНИ ОТНОСНО РЕДА, НАЧИНА И СРЕДСТВАТА ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ. ТЕЗИ РАЗРЕШЕНИЯ ИМАТ РАЗЛИЧНО ПРАВНО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ВАЛИДНОТО СЪБИРАНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВАТА.

РАЗРЕШЕНИЕТО, ДАДЕНО ОТ ОРГАНА ПО ЧЛ. 111А НПК Е НЕОБХОДИМО УСЛОВИЕ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА СПЕЦИАЛНИТЕ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА КЪМ МОМЕНТА НА СЪБИРАНЕТО НА ВЕЩЕСТВЕНИ ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИ СРЕДСТВА ЧРЕЗ СПЕЦИАЛНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА, ПОРАДИ КОЕТО НАЛИЧИЕТО МУ КЪМ ТОЗИ МОМЕНТ Е АБСОЛЮТНО ОСНОВАНИЕ ЗА ВАЛИДНОСТ НА ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИТЕ СРЕДСТВА В ПРОЦЕСА, СЪБРАНИ ЧРЕЗ ТОЗИ СПОСОБ.

РАЗРЕШЕНИЕТО НА МИНИСТЪРА НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ ПО ЧЛ. 111Б НПК ИМА ЕДИНСТВЕНО ЗА ЦЕЛ ОСИГУРЯВАНЕ НА ТЕХНИЧЕСКОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ПЪРВОТО РАЗРЕШЕНИЕ.

ЗАКОНОСЪОБРАЗНОТО СЪБИРАНЕ НА ВЕЩЕСТВЕНИ ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИ СРЕДСТВА ЧРЕЗ СПЕЦИАЛНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА ПОНАЧАЛО ИЗИСКВА РАЗРЕШЕНИЕТО ЗА ТЕХНИЧЕСКОТО ИМ ОБЕЗПЕЧАВАНЕ ДА ПРЕДХОЖДА ЗАПОЧВАНЕТО НА ИЗПОЛЗВАНЕТО ИМ.

В СЛУЧАИТЕ, КОГАТО ТОВА РАЗРЕШЕНИЕ ГО ПОСЛЕДВА, НО ИЗПОЛЗВАНЕТО Е ЗАПОЧВАНЕТО СЪГЛАСНО СРОКА И ВИДА НА СРС, ОПРЕДЕЛЕНИ ОТ ПЪРВОТО РАЗРЕШЕНИЕ ПО ЧЛ. 111А НПК И ТЕХНИЧЕСКИ СЕ ИЗВЪРШВА ОТ КОМПЕТЕНТНИТЕ ЗА ЦЕЛТА ДИРЕКЦИИ НА МВР, ДОПУСНАТОТО НАРУШЕНИЕ НЕ Е ОТ КАТЕГОРИЯТА НА СЪЩЕСТВЕНИТЕ.

[Чл. 85 НПК](#)

[Чл. 111, ал. 2 НПК](#)

[Чл. 111а НПК](#)

[Чл. 111б НПК](#)

[Чл. 20 ЗСРС](#)

Неоснователно е изключено събраното по реда на [чл. 111а - чл. 111б НПК](#) и по [Закона за специалните разузнавателни средства](#), чрез СРС - подслушване, вещественно доказателствено средство - звукозапис на И. И., отразено в протокол № 1 към досъдебното производство, приобщен към доказателствата по [чл. 282 НПК](#) в съдебната фаза, което е относимо към предмета на доказване по [чл. 82 НПК](#).

Видно от приобщените по делото протоколи и придружаващите ги писмени доказателства на лист 153 и следващи от досъдебното производство, законът е спазен и вещественото доказателствено средство (ВДС) неоснователно е отхвърлено като негодно. По делото се установява, че съгласно [чл. 111а, ал. 1 НПК](#) разрешението за използване на специално разузнавателно средство (СРС) е дадено предварително от председателя на Окръжния съд гр. В., на 23.11.2000 г. Той се е произнесъл с писмено разпореждане, съдържащо съгласно [чл. 14 от ЗСРС](#) в пълен обем всички въпроси подлежащи на преценка за законосъобразното му използване. Това са фактите и обстоятелствата, даващи възможност да се предполага, че е извършено тежко престъпление, налагащо използването му, така и конкретната самоличност на контролираното лице, вида на СРС-то, мястото на провеждането му - "кабинет в РДВР", срокът на използването - три дни, считан от издаването му на 22.11.2000 г., 18.00 часа. Разрешението отговаря на изискването да е издадено незабавно след получаване на мотивираното писмено искане от съответния ръководител по [чл. 13, ал. 1 от Закона за специалните разузнавателни средства](#) - Началника на РДВР гр. В., което е подадено на 22.11. с. г. и очевидно времето на издаване е в рамките на 24 часа от постъпване на искането и отговаря на критерия незабавност. Настоящият съдебен състав не споделя изводите на въззивния съд, че изготвеното вещественно доказателствено средство е негодно доказателствено средство и поради нарушаване на изискването разрешението на министъра на вътрешните работи за техническото обезпечаване на подслушването да е дадено към момента на прилагането на СРС - подслушване. Видно е по делото, че издаденото разрешение на Министъра на вътрешните работи за техническо обезпечаване на подслушването от ДОТИ при МВР е от 27.11.2000 г. и е след осъществяване подслушването на И. със СРС на 23.11.2000 г. от специализираната дирекция ДОТИ. Това нарушение обаче не е съществено, защото разрешението на Министъра на вътрешните работи за техническо обезпечаване поначало е налице по делото и има формален, а не правопораждащ характер за събирането на този вид доказателство. То, на практика, е събрано технически от същия изпълнител, одобрен от Министъра на вътрешните работи по делото, с по-късно полученото разрешение за обезпечаване събирането на вещественни доказателствени средства. Макар възникнало в един относително по-късен момент (след четири дни), то е валидирано действието по техническото събиране на доказателството, защото е изпълнено съгласно закона - от техническия орган, оправомощен по [чл. 20 от ЗСРС](#) да обезпечи събирането на вещественно доказателствено средство. Поради това и във фактическия състав за реда и начина на събирането на ВДС чрез СРС не са допуснати нарушения, които да го правят негодно доказателствено средство. Законът определя сложен фактически състав от две категории писмени разрешения с нееднакво правно значение, но без наличието на които не може да се извърши валидно събиране на вещественно доказателство чрез СРС. Първото разрешение е за използването на СРС и е на органа по [чл. 111а НПК](#). То има значение на условието, без което не може да се проведе законно събиране на ВДС чрез СРС, защото чрез проверката на органа по [чл. 111а НПК](#) се прави преценка за наличието на законните предпоставки за основателността на искането за използване на СРС спрямо определено заподозряно в извършване на престъпление лице. Тази преценка на оправомощения председател на съда (градски за София, окръжен за страната, респ. апелативен съд) е гаранцията в закона, без която е недопустимо приложението на

предвидените от закона ограничения на правата на личността, защитени от [Конституцията](#) и от [ЕКЗПЧОС](#). Затова липсата на разрешението на органа по [чл. 111а НПК](#) към момента на провеждането на това действие, безусловно води до невалидност на изготвените веществени доказателствени средства. Второто разрешение, съгласно [чл. 111б НПК](#) - на Министъра на вътрешните работи е условие за техническата обезпеченост на събирането на ВДС чрез СРС и поначало има техническо значение за изпълнение на разрешението за използването на СРС, защото е предпоставено от разрешението на органа по [чл. 111а НПК](#). С него се осигурява техническата обезпеченост на използването на СРС за събиране на ВДС от посочените в [чл. 20 ЗСРС](#) дирекции към МВР, които имат изключителните правомощия на единствени органи да извършват дейността. Дали това разрешение ще съвпада или ще последва по време разрешението на органа по [чл. 111а НПК](#), няма да опорочи валидността на самото действие - събирането на ВДС чрез СРС, стига то да е налице, да е издадено от Министъра на вътрешните работи и действието да е осъществено от предвидените в закона технически дирекции на МВР по [чл. 20 ЗСРС](#). Аргумент, че разрешението на Министъра на вътрешните работи не е задължително условие към момента на провеждането на самото събиране на ВДС чрез СРС е предвидената в [чл. 17 ЗСРС](#) възможност в неотложни случаи прилагането на СРС да може да започне веднага след получаване на писменото разрешение по [чл. 15 ЗСРС](#), за което незабавно се уведомява министърът на вътрешните работи или писмено упълномощеният от него заместник-министър на вътрешните работи.

Неправилно въззивната инстанция е отхвърлила годността на процесното ВДС и поради факта, че подслушването на И. И. е било извършено в кабинет в РДВР под формата на диалог със служител на МВР - оперативен работник. Законът не поставя никакви ограничения за мястото където ще се приложи този вид СРС и за кръга от лицата, които ще присъстват при прилагането му, стига там да присъства контролираното лице. Определящото е да се осъществи спрямо контролираното лице по [чл. 6 ЗСРС](#), независимо от средата в която то се намира. Съжденията за естествена контролирана среда, както и за неучастието в тази среда на лица от състава на МВР, са произволни и нямат опора в закона. Ето защо настоящата инстанция счита, че процесното ВДС, което е надлежно приобщено към доказателствата по делото по реда на [чл. 282 НПК](#), следва да се подложи на преценка наред с останалите доказателства (арг. по [чл. 111, ал. 2, ал. 4 НПК](#)) за изясняване един от основните въпроси от предмет на делото - авторството на деянието. Незаконосъобразното отхвърляне на процесното ВДС като негодно доказателствено средство е ограничило правата на прокуратурата да упражни основната си функция на страна в процеса по поддържане и доказване на обвинението. Да сочи доказателства по предмета на делото, съгласно [чл. 43](#) и сл. НПК и [чл. 83 НПК](#).

Решение № 371 от 12.09.2005 г. на ВКС по н. д. № 783/2004 г., III н.о.

Доказателствата за изземване и приобщаване по делото на инкриминираното наркотично вещество не са събрани в нарушение на реда на НПК и няма основание за изключване от тях на протоколите, изготвени по реда на чл. 41 ЗИН.

Вярно е, че протоколите за обиск и доброволно предаване на наркотика от подсъдимия не са изготвени посредством доказателствените средства по реда на чл. 138 и следващи НПК, а по реда на чл. 41 от ЗИН от органите на администрацията на затвора, във връзка с изпълнение на задълженията им по чл. 57, т. 12 от Правилника за организация на охраната, правата и задълженията на надзорно-охранителния състав в местата за лишаване от свобода, издаден от министъра на правосъдието (обн., ДВ, бр. 101 от 12.12.2000 г.). Тези действия са документирани в протоколи, приети от съдилищата като писмени доказателства по делото. Те имат характер на официални документи, наред с останалите приети по делото писмени доказателства, установяващи фактите от предмета на делото по чл. 82 НПК.

Тези протоколи, респ. вещественото доказателство - процесните цигари, правилно са приобщени на съдебното следствие с определение, като писмени доказателства по реда на чл. 281 НПК, респ. по чл. 282 НПК, след огласяването им от съда.

Решение № 514 от 11.11.2003 г. на ВКС по н. д. № 302/2003 г., II н. о.
чл. 138, ал. 1 и 2 НПК

Използването на типова бланка за претърсване, за да се протоколира обискът на лице, не съставлява нарушение на чл. 138 НПК. Участието на поемни лица с пол различен от този на подложеното на обиск лице, когато това не е съпроводено с разсъбличане и претърсване тялото на обискирания не е съществено нарушение на процесуалните правила което да налага изключване на съставения протокол за обиск от доказателствените материали.

Обстоятелството, че за извършеното процесуално следствено действие - обиск на лице е попълнена бланка на протокол за претърсване и изземване - не опорочава процесуалното действие. При отсъствие на други нарушения, използването на типова бланка за претърсване на помещения, за да се протоколира обискът на лице, не съставлява нарушение на чл. 138 НПК, поради което не може априори да се прави извод за негодност на доказателственото средство и само на това основание да се изключи от доказателствения материал. Това е така защото обискът е вид претърсване - на живо лице с присъщите и типични за този вид процесуално следствени действия изисквания. Затова посочения доказателствен способ нормативно е уреден

именно в Раздел IV НПК Претърсване и изземване. В конкретния случай органа извършил обиска е оформил протокола и в съответствие с изискванията на чл. 101 и сл. и чл. 138 НПК, като изрично е направил вписването, че при извършения личен обиск на лицето са намерени предметите от значение за делото с последващо подробно описание по видове и количества на пакетчетата наркотично вещество. Следователно не може да става въпрос изобщо за процесуално нарушение свързано с попълване на типова бланка за да се протоколира извършеното процесуално следствено действие. На следващо място използването на поемни лица с пол различен от този на претърсваното лице в конкретния случай не съставлява такова нарушение на чл. 138, ал. 2 НПК което да налага изключване на протокола за обиск от доказателствения материал. При личния обиск, както и при освидетелствването не се допуска извършване на действия, с които се накърнява личното достойнство и чест на претърсваното лице. Спазването на това изискване е повече от наложително когато за нуждите на извършването процесуално действие се налага разсъбличане на претърсвания и претърсване на тялото. Затова като гаранция за спазване на посоченото изискване законодателя е предвидил при обиска да се използват поемни лица от същия пол. Нещо повече, от същия пол следва да бъде и лицето извършващо процесуалното действие. В конкретния случай съществено е, че действия по разсъбличане и претърсване тялото на подс. X, за да се намерят укритите предмети, не са извършвани. Освен това, според данните по делото, претърсвания доброволно е предал част от пакетчетата с наркотично вещество. При това положение не може да става въпрос за накърняване личната чест и достойнство на претърсваното лице, поради участие на поемни лица от другия пол. Несъмнено ще бъде налице претендираното нарушение, ако органа който ръководи процесуалното действие бе възложил на поемните лица да извършат обиска. Констатации и възражения с такова съдържание отсъствуват. Не са направени и от страна на претърсвания. Следователно, въззивната инстанция без да обоснове в какво се е изразило опорочаването не само по отношение посочените критерии, но и по отношение на достоверност и обективност, поради допуснатото несъответствие с изискването по чл. 138, ал. 2 НПК е възприела становището на решаващия съд, протокола да се изключи от доказателствения материал. Затова настоящия състав счита, че позоваването на неспазено процесуално изискване при извършване на процесуално следствено действие и немотивираното му приравняване по последици към съществено процесуално нарушение, което прави негодно доказателственото средство, съставлява самостоятелно процесуално нарушение на чл. 16 НПК, а в конкретния случай в посочената част и на изискването по чл. 337, ал. 2 НПК.

Решение № 763 от 12.07.2005 г. на ВКС по н. д. № 129/2005 г., II н. о.,

Редът за извършване на процесуално-следственото действие "претърсване и изземване", включващ и съответен съдебен контрол върху органите на досъдебното производство, действително е насочен, от една страна, към гарантиране достоверността на релевантните към престъплението данни от откритите веществени доказателства, а от друга - към предотвратяване на произволното посегателство върху личната сфера и собствеността на гражданите и юридическите лица. Процесуалният закон обаче не изключва други възможности за приобщаване на веществени доказателства към материалите по делото.

Чл. 135 НПК

Защитата на подсъдимия В. Е. счита, че средството на престъплението (самоделно огнестрелно устройство) неправилно не е било приобщено към доказателствените материали по реда на чл. 133 - 137 от НПК, вместо което бил оформен "протокол за доброволно предаване" на вещ от св. В. Е. Редът за извършване на процесуално-следственото действие "претърсване и изземване", включващ и съответен съдебен контрол върху органите на досъдебното производство, действително е насочен, от една страна, към гарантиране достоверността на релевантните към престъплението данни от откритите веществени доказателства, а от друга - към предотвратяване на произволното посегателство върху личната сфера и собствеността на гражданите и юридическите лица. Процесуалният закон обаче не изключва други възможности за приобщаване на веществени доказателства към материалите по делото. В случая, времето и мястото на откриване на самоделното устройство, третирано от обвинението като средство на престъплението, са установени не само чрез т. нар. "протокол за доброволно предаване", а и от показанията на значителна група свидетели. Съобразно чл. 107, ал. 1 от НПК, самото устройство е било описано и дори фотографирано при извършването на експертния анализ на физическите му свойства. Освен това, в хода на съдебното следствие пред първата инстанция по реда на чл. 282 от НПК е било предявено на страните и свидетелите - очевидци на деянието. Затова, с ползването на посоченото веществено доказателство при вземане на решения относно конкретни обстоятелства, включени в предмета на доказване, правото на защита на подсъдимия не е било ограничено.

Решение № 1108 от 14.12.2005 г. на ВКС по н. д. № 631/2006 г., III н.о.

чл. 133, ал. 1 НПК (отм.)

Раздел V "Претърсване и изземване" в НПК урежда задължението на всички граждани и длъжностни лица да запазват и предават намиращите се у тях предмети и книжа, които могат да имат значение за делото. Обвиняемите и уличените в извършване на престъпление лица са включени в общата категория на гражданите, за които важи посоченото задължение. При наличие на доброволност за предаване на предмета на престъплението, не е необходимо да се прилага принудителният ред, нещо повече, тогава съответните, визирани в чл. 133 НПК (отм.), органи биха допуснали нарушение на процесуалните правила.

По второто възражение - за незаконност на процесуалните действия, оформени с протоколи за доброволно предаване на вещите - предмет на двете престъпления, за които подсъдимият е признат за виновен, аргументи за липса на процесуално нарушение е изложил още П. окръжен съд, в мотивите си на л. 16. Поради тяхната яснота и категоричност, пред въззивния съд такъв довод не е правен. Настоящият състав намира, че възраженията са неоснователни, тъй като, по принцип, изводът на защитата, че са съставени протоколи за доброволно предаване, вместо такива за претърсване и изземване, само за да се заобиколи съдебния контрол върху последните, не кореспондира нито с данните по делото, нито с духа на процесуалните норми. Раздел V "Претърсване и изземване" в НПК, започва с чл. 159 (в отменения НПК, в сила към момента на провеждане на досъдебното производство, раздел IV, чл. 133, ал. 1), урежда задължението на всички граждани и длъжностни лица да запазват и предават намиращите се у тях предмети и книжа, които могат да имат значение за делото. Обвиняемите и уличените в извършване на престъпление лица са включени в общата категория на гражданите, за които важи посоченото задължение. При наличие на доброволност за предаване на предмета на престъплението, не е необходимо да се прилага принудителният ред, нещо повече, тогава съответните, визирани в чл. 133 НПК (отм.), органи биха допуснали нарушение на процесуалните правила.

РЕШЕНИЕ № 215 ОТ 28.04.1978 Г. ПО Н. Д. № 187/1978 Г., II Н. О.

За да е налице обективният елемент на състава на престъплението по чл. 170, ал. 2, предложения 1 и 3 НК, необходимо е влизането нощем от две или повече лица в чуждото жилище да е станало по един от начините, посочени в чл. 170, ал. 1 нк. влизането по друг начин в жилището не осъществява от обективна страна фактическия състав на това престъпление.

Субективният елемент от състава на същото престъпление се характеризира със съзнание у дееца, че нарушава неприкосновеността на жилището, в което е влязъл нощем или с друго лице, по начините, посочени в чл. 170, ал. 1 нк.

чл. 170, ал. 2, предложения 1 и 3 НК.

За да е налице престъплението по чл. 170, ал. 2, предложения 1 и 3 НК, необходимо е деецът да е влязъл в чуждото жилище по един от начините, посочени в разпоредбата на чл. 170, ал. 1 НК. Влизането по друг начин в жилището не осъществява фактическия състав на престъплението по чл. 170, ал. 2, предложения 1 и 3 НК. В случая сам съдът по същество е приел, че подсъдимият не е участвувал в разбиването на вратата и че същата е разбита само от подсъдимия И. К. Д. (без той да бъде подбуден или подпомогнат от подсъдимия Г. Хр. Пр.). Следователно не е налице обективният елемент от състава на престъплението по чл. 170, ал. 2, предложения 1 и 3 НК във връзка с чл. 20, ал. 2 НК.

От друга страна, не е налице и субективният елемент от състава на престъплението по чл. 170, ал. 2, предложения 1 и 3 НК във връзка с чл. 20, ал. 2 НК. Подсъдимият не е имал съзнанието, че нарушава неприкосновеността на жилището, в което е влязъл. Този извод се налага от приетата за установена от инстанцията по същество фактическа обстановка. Изхождайки от цялостния доказателствен материал в процеса, окръжният съд е приел, че подсъдимият И. К. Д. е поканил подсъдимия Г. Хр. Пр. да го придружи заедно със съподсъдимата Тр. Д. в дома на лелята на законната му съпруга Ф. Д. Т., че тримата са стигнали до жилището и че съподсъдимите Г. Хр. Пр. и Тр. Д. са останали на двора да чакат, а подсъдимият И. К. Д. сам е влязъл вътре, като след разбиването на вратата "направо от него" е излязъл навън и поканил останалите двама съподсъдими да влязат вътре. Очевидно е, че тази приета за установена фактическа обстановка изключва наличието на какъвто и да било престъпен умисъл у подсъдимия Г. Хр. Пр. за нарушаване на неприкосновеността на жилището, в което е влязъл по нормален начин, поканен от съподсъдимия Д. Той нито е имал съзнанието, че влиза в жилището по непозволен от закона начин - чрез разбиване на вратата на същото, нито пък, че е подбудил или подпомогнал по някакъв начин подсъдимия И. Хр. Д. да влезе в чуждото жилище по същия непозволен начин, а още по-малко, че е съучастник-съизвършител със същия при извършване на престъпление по чл. 170, ал. 2 НК.

РЕШЕНИЕ № 226 ОТ 1979 Г. ПО Н. Д. № 269/1979 Г., II Н. О.

Влизането в чужд дом след 22 часа е влизане нощем по смисъла на чл. 170, ал. 2 нк.

Чл. 170, ал. 1 и 2 от НК

За да се осъществи съставът на чл. 170, ал. 2 НК, трябва да са налице двата признака от състава – влизането в дома да е станало чрез сила и нощем. В конкретния случай не се спори, че влизането в дома е станало чрез употреба на сила от страна на подсъдимия, изразяващо се в разбиване на бравата на вратата чрез блъскане и натиск. Спорът е, дали това е станало нощем по смисъла на закона. Както беше отбелязано, съдът обосновава е приел, че подсъдимият е отишъл в дома на И. Н. след 22 часа. Съгласно т. 2 от Наредбата за продължителността на работното време – ДВ, бр. 26 от 28.03.1952 г., работното време до 22 часа се счита за дневно, а след това – за нощно. В НК липсва конкретизация, какво трябва да се разбира под нощно време, но като се вземе предвид разпоредбата на цитираната наредба, по аналогия следва да се приеме, че влизането в чужд дом след 22 часа е нощем по смисъла на чл. 170, ал. 2 НК.

РЕШЕНИЕ № 232 ОТ 03.06.1980 Г. ПО Н. О. Х. Д. № 231/1980 Г., П Н. О.

Обект на защитата по [чл. 170](#) НК е неприкосновеността на жилището.

Под жилище се разбира помещение, което се обитава постоянно или временно от едно или повече лица за живеене. обстоятелството чия собственост е помещението, е без значение за отговорността. Законът охранява неприкосновеността на жилището както от неправомерните действия на друг, така и от самоуправни такива.

ЧЛ. 170 НК.

За да отмени присъдата и прекрати производството, окръжният съд е приел, че деянието на подсъдимия не съставлява престъпление по чл. 170, ал. 2 във връзка с ал. 1 НК, тъй като не можело да се счита чуждо жилището, което с било бивша имуществена общност на съпрузите, а след развода им съсобствено на двамата.

Този извод е незаконосъобразен. От фактическа страна е установено и не се спори, че след развода в семейното преди това жилище е останала да живее само съпругата и че в двата инкриминирани случая влизането от съпруга в жилището е станало с употреба на сила и нощем. Под жилище по смисъла на чл. 170 НК се разбира помещение, което се обитава постоянно или временно от едно или повече лица за живеене. Обстоятелството чия собственост или съсобственост е помещението, което се ползува за жилище, е без значение. Нормата защитава само този, който живее постоянно или временно в жилището. Неприкосновеността на жилището се явява важно благо в живота на всеки човек, затова и законът строго го охранява както от неправомерните действия на друг, така и от самоуправни такива. От субективна страна престъплението по чл. 170 НК може да се осъществи с пряк умисъл. Виновният съзнава, че той извършва действия, нарушаващи неприкосновеността на жилището на своята бивша съпруга, и желае неговото извършване. Обстоятелството, че само десет дни след влизане в сила на първата осъдителна присъда за същото престъпление подсъдимият отново нарушава неприкосновеността на жилището, категорично обосновава наличието на субективния състав на престъплението.

РЕШЕНИЕ № 358 ОТ 21.06.1972 Г. ПО Н. Д. № 289/72 Г., П Н. О.

Чл. 170 НК защитава неприкосновеността на жилището, но не и неприкосновеността на принадлежащия двор и другите намиращи се в него постройки.

Престъплението е завършено само ако деецът е успял да влезе в жилището по начина и със средствата, посочени в закона.

[Чл. 170 НК](#)

Нормата на чл. 170 НК защитава неприкосновеността само на жилището: Тази неприкосновеност е основно право на гражданите в социалистическото общество. Жилище е само онова помещение, което се обитава постоянно или временно от едно или повече лица за живеене без оглед в каква сграда се намира. Не са жилищни помещения стопанските сгради, магазини и др., които служат за други цели, доколкото и те не служат и се ползват за обитаване като жилище. Не може да се третира като жилище и принадлежащият към жилището двор. Неприкосновеността на тези сгради и дворове не се защитава от нормата на чл. 170 НК за разлика от отменения НК, който даваше наказателно-правна защита и на тези сгради. Ако наистина подсъдимият е направил опит или е влязъл, но само в двора на свидетеля, то това негово деяние не представлява престъпление по чл. 170 НК, тъй като с нищо не е нарушена неприкосновеността на жилището, а неприкосновеността на двора, която неприкосновеност не се защитава от тази норма. Прочее въпросът в това отношение се нуждае от изясняване и едва тогава да се направи един или друг извод.

Но дори да се приеме, че подсъдимият е блъскал вратите на жилището на свидетеля, то пак се поставя въпросът, извършил ли е престъплението по чл. 170 НК. Безспорно е, че подсъдимият е блъскал вратите и е искал да влезе в жилището на А. Налице са обаче доказателства, че още с отварянето на същите той е бил ударен и паднал на земята, без да е успял да влезе в него. А щом като това е така, то не може да се приеме, че престъплението е завършено. Престъплението по чл. 170, ал. 1 и 2 НК е завършено само когато деецът е успял да влезе в жилището, което означава, че се е намирал вътре в него, но не и когато е останал навън, макар и да е направил опит да влезе. В последния случай при наличието и на другите съставки на престъплението би могло да се говори само за опит, но не и за завършено престъпление.

Решение № 46 от 2.ІІ.1997 г. на ВКС по н. д. № 549/96 г., П н. о.

чл. 361, ал. 1 НК

Религиозните убеждения не могат да бъдат основание за отказ да се изпълнява военски дълг.

По делото не е имало и няма спор, че подсъдимия е преминал през съответните донаторни комисии, призната е годността му за военна служба и е бил уведомен за последиците от неявяването му. Според неговите обяснения, мотивирани от религиозните си убеждения, които му забранявали "да убива хора", категорично отказал да получи повиквателна заповед и отказал да се яви на редовна военна служба.

Според чл. 37, ал. 1 от Конституцията изборът на вероизповедание и на религиозни или атеистични възгледи са ненакърними. Посоченото право обаче, съгласно чл. 58, ал. 2 от Конституцията, не е основание за отказ да се изпълняват установените с Конституцията и законите задължения. С чл. 59 от Конституцията защитата на Отечеството и свързаното с това изпълнение на военските задължения са вменени като дълг и чест за всеки български гражданин. От отразеното следва, че обявеното с Конституцията право за свобода на религиозните убеждения не може да бъде противопоставяно на други конституционно установени права и задължения. Доколкото в чл. 58, ал. 2, предл. последно на Конституцията е предвидена възможност за алтернативна служба, каквато засега не е законово уредена, не означава, че поради религиозни или други съображения, визираното в чл. 59, ал. 1 задължение на всеки български гражданин отпада. Обратното разбиране води до предоставяне възможност за всеки безнаказано, под предлог на верски и религиозни забрани да откаже изпълнението на вменените с Конституцията и законите задължения. Религиозните забрани имат нравствена и морална стойност, а не нормативна, скрепена със санкцията на държавността, сила. Поради това верските и религиозни норми не могат да конкурират и да изключват спазването на конституционните и законови норми.

ЗАКОН ЗА АМНИСТИЯ ОТ 2002 Г.

Обн. ДВ. бр.78 от 13 Август 2002г.

Чл. 1. (1) Амнистират се престъпленията по чл. 361, ал. 1 от Наказателния кодекс, извършени през периода от 13 юли 1991 г. до 31 декември 1998 г., във връзка с упражняване на конституционното право на свобода на съвестта, свобода на мисълта и на свободен избор на вероизповедание.

(2) При условията на ал. 1 се амнистират и престъпленията по чл. 361, ал. 2 от Наказателния кодекс, извършени от лица, които са изпълнили наборна военна служба през периода по ал. 1.

Чл. 2. Лицата, извършили престъпленията по чл. 1, се освобождават от наказателна отговорност, от изтърпяване на наказанието и от последиците на осъждането съгласно чл. 83 от Наказателния кодекс.

Допълнителни разпоредби

§ 1. Спорните въпроси, възникнали по прилагането на този закон, се решават от съда, който е издал присъдата или на който е подсъдно делото за съответното престъпление.

РЕШЕНИЕ № 22 ОТ 31.01.1995 Г. ПО Н. Д. № 558/94 Г., Ш Н. О.

РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ОБИДАТА И КЛЕВЕТАТА Е В СЪДЪРЖАНИЕТО НА ОБЕКТИВИРАНАТА ИНФОРМАЦИЯ, ОТНАСЯЩА СЕ ДО ПОСТРАДАЛИЯ: ПРИ ОБИДАТА ДЕЕЦЪТ ДАВА СВОЯ НЕГАТИВНА ЛИЧНОСТНА ОЦЕНКА ЧРЕЗ ЕПИТЕТИ, КВАЛИФИКАЦИИ, СРАВНЕНИЯ, ПСУВНИ И ДР., А ПРИ КЛЕВЕТАТА РАЗГЛАСЯВА НЕИСТИНСКИ ПОЗОРНИ ОБСТОЯТЕЛСТВА ИЛИ ПРИПИСВА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ, КОЕТО НЕ Е ИЗВЪРШЕНО.

[Чл. 146, ал. 1 НК](#)

[Чл. 147, ал. 1 НК](#)

Деянито е съставомерно, въпреки че в момента на произнасяне на обидните думи пострадалата не е присъствала. Не се касае обаче за т.нар. задочна обида. Обидата е обективизирана пред лице, на което подсъдимият заръчал да я предаде дословно на тъжителката, което условие е изпълнено и резултатът е настъпил. Узнаването на обидното съдържание е опосредено от трето лице, но вместо него обидната информация може да бъде доведена до знанието на пострадалия още и по телефон, чрез радио, печатни произведения и др. Достатъчно е обидните изрази да бъдат обективизирани по такъв начин, че те да достигнат до обидения и това обстоятелство да е съзнавано и целено от дееца, както това е в разглеждания случай.

Незаконосъобразно районният съд е квалифицирал обидата по [чл. 148, ал. 1, т. 1 НК](#). За да е налице този състав на престъпление, е необходимо обидата да е станала достояние на повече лица. Обикновено квалифицираната обида е налице, когато е нанесена на публично място. Не във всички случаи само мястото на извършване на деянието е достатъчно, за да се приеме, че е осъществен обективният признак "публично". Когато мястото е общодостъпно, но при извършване на деянието е имало само едно лице, както това е в разглеждания случай, не е осъществен квалифицираният състав на обидата по чл. 148, ал. 1, т. 1 НК.

Второинстанционният съд незаконосъобразно е приел в мотивите на решението, че същото деяние съставлява престъпление по чл. 147, ал. 1 НК. Както и друг път се е произнасял Върховният съд, разграничителният критерий между съставите по чл. 146 и чл. 147 НК е характерът на информацията, отнасяща се до пострадалия. В първия случай деецът дава своя негативна оценка за личността на пострадалия под формата на епитети, квалификации, сравнения и пр., които по своето съдържание засягат честта и достойнството на адресата на същата информация и се обективират с такава цел. При клеветата не се дава личностна оценка на пострадалия, а се разпространяват позорни обстоятелства за честта му, които не са истински или му се приписва престъпление, което не е извършил. В разглеждания случай характерът на казаната информация по адресна тъжителката сочи на негативна оценка на нейната личност, а не на позорни обстоятелства, които не са истински.

РЕШЕНИЕ № 111 ОТ 26.05.2000 Г. ПО Н. Д. № 23/2000 Г., П Н. О.

КОГАТО Е ИЗВЪРШЕНА НЕОБХОДИМАТА ПРОВЕРКА, ОТНОСНО ИСТИННОСТТА НА ИНФОРМАЦИЯТА, СЪГЛАСНО УСТАНОВЕНАТА ЖУРНАЛИСТИЧЕСКА ПРАКТИКА, ВЪТРЕШНИТЕ ФАКТИЧЕСКИ ПРАВИЛА НА СЪОТВЕТНАТА КОЛЕГИЯ ИЛИ ИЗДАТЕЛСТВО, ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА

ОБЕКТИВНО СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ И ВЪЗМОЖНИ ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ Е НАЛИЦЕ ПРОФЕСИОНАЛНА ДОБРОСЪВЕСТНОСТ, КОЯТО ИЗКЛЮЧВА НАКАЗАТЕЛНАТА И ГРАЖДАНСКАТА ОТГОВОРНОСТ ЗА КЛЕВЕТА.

[Чл. 148, ал. 2 във вр. с ал. 1, т. 1, 2, 3 НК](#)

[Чл. 147, ал. 1 НК](#)

Изводите на съда за небрежна вина, като елемент от субективната страна на деликтния състав, не могат да бъдат субсумирани от установените фактически и правни положения.

Нормативно уредени правила, вкл. Закона за печата за провеждане на журналистическо разследване към времето на публикуване на статията не са съществували. Следователно в своята дейност всеки журналист, вкл. и подсъдимият е имал задължението да се ръководи и спазва трайно изградените фактически правила в бранша при осъществяване дейността си в посоченото направление, които са в съответствие и с нормите на чл.чл. 39-41 от Конституцията, с установените в тях изисквания и ограничения при упражняване на изброените в тях права. В конкретния случай за небрежност, като форма на виновно поведение свързано с неспазване на посочените конституционни норми, не може да става въпрос. Констатация с такова съдържание не е направил и въззивния съд. По отношение спазване фактическите правила при провеждане на конкретното журналистическо разследване, двете инстанции са направили еднозначната констатация, че нарушения от подсъдимия и останалите членове на екипа, провел разследването също не са допуснати. Нещо повече. Прието е, че подсъдимият А. и останалите журналисти са използвали многобройни и независими един от друг източници за изясняване на обстоятелствата, предмет на публикацията. Затова е направен и следващият извод, че критичния материал е резултат на едно добросъвестно журналистическо проучване, поради което у подсъдимият е била налице увереност, формирана на основата на обективни факти в истинността на изнесеното. При това положение липса, не само умисъл за разпространяване на клеветнически твърдения, но не може да става въпрос и за по-леката форма на вината - небрежност. И това е така, защото подсъдимият не само не е могъл, но с оглед на гореизложеното не бил и длъжен да предвиди възможно настъпване на вредоносните последици, защото е действал със съзнанието, че в публикацията посочва обстоятелства, в основата на които стоят други обективни факти. Затова, щом като е извършил всичко необходимо, което от професионален аспект е бил длъжен да стори при конкретното проучване, не може да се поддържа, че от субективна страна поведението му съдържа признаците на небрежната вина. Ето защо, не може да бъде споделено разбирането на въззивния съд, който е обосновал небрежността, като приема че подсъдимият А. не се е съобразил с изисквания извън правилата, регламентиращи дейността му и който свързва с несъобразяване и отклоняване от обичайните, посочени като бланкетни по съдържание, грижи и внимание работа, по-задълбочено проучване на темата, с огледа длъжностното качество на гражданския ищец, който по това време е бил главен прокурор, както и проверка на резултатите от проверката на друг журналист, св.С., участвал в екипа, извършил проучването. При положение, че подсъдимият А. не е нарушил установените фактически правила, които регламентират дейността му като журналист и следователно проявил е длъжимата грижа при участието в екипното проучване не може да се приеме, че е допуснал небрежност в работата, защото в този случай няма задължение за предвиждане на вредоносни последици. В тази връзка поставените от съда допълнителни /безвиновна/ отговорност, непозната на законовите изисквания на чл. 45 ЗЗД. В конкретния случай този резултат е и невъзможен поради обстоятелството, че основанието на гражданския иск е било деяние, квалифицирано като умишлено извършено престъпление, за което подсъдимият е оправдан. На следващо място длъжностното качество на лицето, чиято дейност е била предмет на обследване не определя подхода и начина, по който ще бъде проведено проучването, както и степента на критичност в публикацията. И това е така, защото на конституционно ниво е изведено становището, че държавната власт и нейните представители, особено от висшите етажи, какъвто несъмнено е бил и тогавашния главен прокурор, могат да бъдат подлагани на обществена критика на ниво, значително по-високо и интензивно от това, на което са подложени частни лица, защото се приема, че с оглед мястото, което заемат в публичното пространство, притежават и по-голяма морално волева устойчивост и държавнически качества, отколкото са присъщи на обикновения гражданин. По-нататък съдът е вменил в задължение на подсъдимия А. да извърши проверка на проверката извършена от св. С. Такова правило за подсъдимия при работа в екип не е установено да съществува. Съдът е пропуснал да съобрази, че статията е дело на екипно журналистическо проучване, при което инкриминираните обстоятелства са резултат от проучването на св. С., а редакцията на текста, в който са включени, извършена от зам. главния редактор на вестника, св. К. Понеже гражданският иск се разглежда в наказателния процес съдът е бил длъжен да диференцира проявеното съдържание на небрежността, доколкото може да съществува като форма на виновно поведение при горните обстоятелства, но вместо да стори това е използвал по-общи критерии и бланкетно съдържание на небрежната вина за ангажиране отговорността на подсъдимия. Не е отчел възможности по отношение на средства и време, с които разполага едно журналистическо проучване при обследване на актуален проблем. Несъмнено към момента на проучването и публикуване на статията, предизвиканият от св. В., близка на гр. ищец, конфликт свързан с извършването незаконно строителство, надстройкаване етаж на жилище, все още е съществувал. Недоволството на съседите на М. от извършеното нарушение е продължавало. В тази обстановка към подсъдимият и екипът, извършил проучването са предявени изисквания за установяване на фактите по начин, който се съдържа в чл. 301, ал. 2 НПК, с каквато възможност подсъдимият или членовете на екипа не разполагат, но нямат и такова

задължение, което да се изведе от установените правила за професионалната им дейност. Налагането на това изискване и следващото като бланкетно изискване за съобразяване с обичайните правила за грижливо и добросъвестно поведение е несъвместимо с чл. чл. 39-41 от Конституцията и на следващо място, априори ангажира, ако не наказателната, то във всички случаи гражданската отговорност, макар една или повече предпоставки, в случая вина, да не са налице. Тук следва да се посочи, че не позоваването или непозоваването на нормативните актове, уреждащи използването на затворнически труд е критерият, от който следва да се изходи при решаване въпроса за наличие на небрежна вина в поведението на подсъдимия, защото дори да не е съществувал нормативен ред със съдържанието, установено от съда, това не прави невъзможно използването на затворнически труд, не по надлежния ред. Именно постъпилите в редакцията сигнали за втората възможност е наложило журналистическото проучване. Позоваването от страна на съда на официален документ за противното, не може да обоснове извода за небрежност на подсъдимия, защото в хода на съдебното дирене, също с официален документ, той е опровергал твърденията на свидетели, посочени от обвинението, че са извършили строежа, като е доказал, че не са могли да сторят това, защото по същото време са работили на друго място. С това си поведение по ангажиране на доказателствата, подсъдимият освен, че е опровергал в тази част обвинението, което така и не е установило, кой е фактическият извършител на строежа, не обосновава извода, че е положил дължимите, съобразно правилата, уреждащи неговата дейност, грижи при проучването. Следователно от него не може да се изисква да изведе в съзнанието си представа за възможно настъпване на обществено-опасни последици. При това положение небрежната вина, като форма на виновно поведение в действията на подсъдимия не е налице.

При положение, че за наличието на деликта по чл. 45 ЗЗД е необходима кумулативна даденост на всички предпоставки и след като една от тях липсва, въпросите за вредите, причинната връзка, противоправност на деянието не се налага да бъдат обсъждани отделно и подробно. Следва да се отбележи само, че фактическият състав на вредите, включително неимуществените вреди, както и вината, също подлежи на доказване, защото не се презюмират. В случая, съдът се е позовал, само на твърдения на ищеца, който е страна в процеса. Освен това, разпитан като свидетел е установил, че инкриминираните обстоятелства му били известни още по времето, когато били публикувани във вестник "Д", тогава не реагирал, но се възмутил след публикуване на същите обстоятелства във вестник "Н.т." При това нееднозначно отношение на ищеца към едни и същи факти, публикувани в два вестника, само неговите твърдения не са достатъчни, за да реши съда въпросите, свързани с настъпването на вреди, тяхното измерение, като неимуществени и определянето им в съответствие с критерия за справедливост по чл. 52 ЗЗД. Понеже не е налице субективната страна на деянието, не се налага отмяна на решението и връщане на делото, а ново разглеждане. Ето защо, като приема наведените от защитата съображения за допуснати нарушения на закона по смисъла на чл. 352, ал. 1 във вр. ал. 1, т. 1 НПК, вр. чл. 45 ЗЗД, са основателни, Върховният касационен съд счита, че въззивното решение, с което е потвърдена присъдата в гражданско-осъдителната част, следва да бъде изменено и предявеният граждански иск срещу подсъдимия А., по който е осъден да заплати на ищеца обезщетение за неимуществени вреди в размер на 200 000 лева - отхвърлен, като неоснователен.

РЕШЕНИЕ № 319 ОТ 05.05.2005 Г. ПО Н. Д. № 869/2004 Г., III Н. О. НА ВКС

В СЛУЧАИТЕ, В КОИТО СЕ УСТАНОВИ, ЧЕ ОБСТОЯТЕЛСТВАТА, ЗА КОИТО Е ДАВАЛ ПОКАЗАНИЯ СВИДЕТЕЛЯТ, НЕ СА ВЕРНИ И СА ПОЗОРНИ ЗА НЯКОЯ ОТ СТРАНИТЕ ПО ДЕЛОТО, ТОЙ ЩЕ НОСИ ОТГОВОРНОСТ ЗА ЛЪЖЕСВИДЕТЕЛСТВАНЕ, ПО ЧЛ. 290, АЛ. 1 НК, А НЕ ЗА КЛЕВЕТА.

[Чл. 147, ал. 1 НК](#)

[Чл. 290, ал. 1 НК](#)

Следва ли да бъде образувано наказателно производство от частен характер, за престъпление по [чл. 147, ал. 1 НК](#) срещу свидетел, който в изпълнение на задължението си като свидетел по [чл. 95, ал. 1 НПК](#) - да изложи всичко, което знае по делото, е дал показания за обстоятелства, които тъжителят счита за позорни и уронващи престижа и доброто му име в обществото.

Очевидна е колизията между задълженията на гражданите да казват истината пред съда, като свидетелстват за всички обстоятелства, които са им известни, включително и такива, които по съдържанието си са позорни за лицето което ги е извършило и задължението на всички да се въздържат, под страх от наказателна отговорност да разгласяват позорни обстоятелства за другото.

Именно с оглед преодоляване на тази колизия и даване приоритет на задълженията на свидетелите да казват само истината, в решенията на Върховния съд, цитирани в обжалваното решение, е застъпено становището, че в такива случаи, когато се установи, че обстоятелствата, за които е давал показания свидетеля не са верни и са позорни за другото, той ще носи наказателна отговорност за лъжесвидетелстване, по [чл. 290, ал. 1 НК](#), а не за клевета. Да се поддържа обратното би означавало, от съдебната практика да се създадат стимули за гражданите, когато свидетелствуват, да затаяват истината за обстоятелства, които по своята природа са позорни за лицето, което ги е извършило.

РЕШЕНИЕ № 363 ОТ 01.07.2002 Г. ПО Н. Д. № 241/2002, II Н. О. НА ВКС

ИЗПЪЛНИТЕЛНОТО ДЕЯНИЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО ПО ЧЛ. 325, АЛ. 1 НК СЕ СЪСТОИ В ИЗВЪРШВАНЕ НА НЕПРИСТОЙНИ ДЕЙСТВИЯ. ТАКИВА СА ВСИЧКИ НЕПРИЛИЧНИ, БЕЗСРАМНИ

ДЕЙСТВИЯ, КОИТО ОЧЕВИДНО ПРОТИВОРЕЧАТ НА УСТАНОВЕНИЯ В ОБЩЕСТВОТО МОРАЛ И ПОРЯДЪК. СЛЕДОВАТЕЛНО ХУЛИГАНСТВОТО, КАТО ПРЕДВИДЕНО В НК ПРЕСТЪПЛЕНИЕ, СЕ ИЗВЪРШВА САМО ПРИ НАЛИЧИЕТО НА ЕДНО ИЛИ ПОВЕЧЕ ДЕЙСТВИЯ, КОИТО ПО СВОЯ ХАРАКТЕР СА СКАНДАЛИЗИРАЩИ.

В ЕДНА ДЕМОКРАТИЧНА И ПРАВОВА ДЪРЖАВА ВСЕКИ ИМА ПРАВОТО, БЕЗ СТРАХ ОТ КАКВИТО И ДА БИЛО САНКЦИИ, ПУБЛИЧНО ДА ИЗРАЗЯВА СВОЕТО СТАНОВИЩЕ ПО ВСЯКАКЪВ ВИД ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ С ПОЛИТИКА, ИКОНОМИКА, ВЕРОИЗПОВЕДАНИЕ, СЕКСУАЛНА НАСОЧЕНОСТ И ПРОЧИЕ. СЛЕД КАТО ТОВА СЕ ИЗВЪРШВА ПРИ СПАЗВАНЕ НА УСТАНОВЕНИ СЪС ЗАКОНИТЕ ПРАВИЛА, ТО НЕ МОЖЕ ДА БЪДЕ КВАЛИФИЦИРАНО КАТО ПРЕСТЪПЛЕНИЕ И ДА АНГАЖИРА НАКАЗАТЕЛНА ОТГОВОРНОСТ НА ИЗВЪРШИТЕЛЯ МУ. В ТАЗИ НАСОКА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ СЕ ПОЛЗВАТ СЪС ЗАКРИЛАТА НЕ САМО НА СВОЯТА КОНСТИТУЦИЯ, НО И НА РАТИФИЦИРАНИТЕ МЕЖДУНАРОДНИ СПОГОДБИ И КОНВЕНЦИИ, ГАРАНТИРАЩИ ПРАВАТА НА ЧОВЕКА.

[Чл. 39 КРБ](#)

[Чл. 10 ЕКПЧ](#)

[Чл. 325 НК](#)

На базата на събрания по делото доказателствен материал и двете съдебни инстанции правилно са приели за установена една безспорна фактическа обстановка. На 6.01.2001 г. двамата подсъдими се отправиха към паметника на Христо Ботев в парка на "Борисова градина". Целта им била да поднесат цветя и да вземат участие в организираното там поклонение. Със себе си носели националното знаме, знаме с лика на Че Гевара и транспарант с надпис "Вън, натовци". В буквата "О" било вписано изображение на пречупен кръст. Този транспарант подсъдимите разпънали пред паметника с цел да бъде видян той и от присъстващите на поклонението граждани. Въпреки предупрежденията на полицейските органи да свалят транспаранта, те не сторили това и го държали до края на церемонията.

При тези фактически констатации изводите и на двете предходни съдебни инстанции, че извършеното от двамата подсъдими не съставлява престъпление по [чл. 325, ал. 2 НК](#), са напълно законосъобразни.

Изпълнителното деяние на престъплението по чл. 325, ал. 1 НК се състои в извършване на непристойни действия. Такива са всички неприлични, безсрамни действия, които очевидно противоречат на установения в обществото морал и порядък. Следователно хулиганството, като предвидено в НК престъпление, се извършва само при наличието наедно или повече действия, които по своя характер са скандализиращи. Престъпният резултат на това престъпление е грубо нарушаване на обществения ред. Освен това, зала е налице този престъпен състав, е необходимо да е налице и хулигански мотив, който от своя страна се явява специален субективен признак на престъплението. Този мотив се заключава в проявеното явно неуважение към обществото от дееца, като по този начин той демонстрира, че не се смята за обвързан със спазването на общоприетите норми за поведение в обществото и се отнася към тях с явно пренебрежение.

При внимателния анализ на доказателствата по делото се установява, че в конкретния случай нито от обективна, нито от субективна страна са налице елементите на състава на престъплението по чл. 325, ал. 1 НК.

Със своето поведение, разпъвайки транспаранта с посочения текст и емблематика пред насъбралото се на поклонението множество от хора, двамата подсъдими са имали за цел да изразят публично своето субективно отношение към една международна организация и по-специално – към нейните привърженици. Това тяхно право е гарантирано от Конституцията на Република България. В една демократична и правова държава всеки има правото, без страх от каквито и да било санкции, публично да изразява своето становище по всякакъв вид въпроси, свързани с политика, икономика, вероизповедание, сексуална насоченост и прочие. След като това се извършва при спазване на установени със законите правила, то не може да бъде квалифицирано като престъпление и да ангажира наказателна отговорност на извършителя му. В тази насока българските граждани се ползват със закрилата не само на своята конституция, но и на ратифицираните международни спогодби и конвенции, гарантиращи правата на човека.

РЕШЕНИЕ № 392 ОТ 17.07.2000 Г. ПО Н. Д. № 298/2000 Г. НА П.Н.О., ВКС

ЗА ДА Е НАЛИЦЕ ОБИДА ПО ЧЛ. 146, АЛ. 1 НК, КАЗАНИТЕ УНИЗИТЕЛНИ ЗА ЧЕСТТА И ДОСТОЙНСТВОТО НА ДРУГИГО ДУМИ ИЛИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА ТАКИВА ДЕЙСТВИЯ ТРЯБВА ДА ИЗХОЖДАТ ДИРЕКТНО ОТ ДЕЕЦА.

ВЪЗПРОИЗВЕЖДАНЕТО НА ЧУТИТЕ ПО АДРЕС НА ДРУГИГО УНИЗИТЕЛНИ ЗА ЧАСТТА И ДОСТОЙНСТВОТО МУ ДУМИ НЕ Е ОБИДА, А Е КЛЕВЕТА, НЕЗАВИСИМО ДАЛИ ЛИЦЕТО-АДРЕСАТ Е ПРИСЪСТВУВАЛО ИЛИ НЕ НА РАЗГЛАСЯВАНЕТО ИМ.

[Чл. 146 от НК](#)

[Чл. 147, ал. 1 от НК](#)

За да е налице обида по [чл. 146, ал. 1 НК](#), респ. по [чл. 148, ал. 1 НК](#), във връзка с [чл. 146, ал. 1 НК](#), казаните унизителни за честта и достойнството на другиго думи или извършването на такива действия е необходимо да изхождат директно от дееца, той да е техен автор, деецът да дава своя личностна оценка, с която преследва да въздейства негативно, да унизи, словесно да нарани присъстващия адресат на обидните думи, изрази или действия. В случаите, когато деецът съзнателно възпроизвежда чути от него унизителни за честта и достойнството на другиго думи било в присъствие или в отсъствие на лицето, за което се отнасят, ше

е налице разгласяване на позорно обстоятелство по смисъла на [чл. 147, ал. 1 НК](#), респ. по [чл. 148, ал. 2 НК](#). Такова обвинение срещу подсъдимата А. не е било повдигнато, предявено нито поддържано.

РЕШЕНИЕ № 490 ОТ 15.12.1983 Г. ПО Н. Д. № 536/83 Г., I Н. О.

ЗА РАЗГЛАСЯВАНЕ ТАЙНАТА НА ОСИНОВЯВАНЕТО НЕ Е УСТАНОВЕНА СПЕЦИАЛНА НОРМА. ТО МОЖЕ ДА СЕ ОСЪЩЕСТВИ ПО ВСЯКАКЪВ НАЧИН, ВКЛЮЧИТЕЛНО И ЧРЕЗ ИЗРАЗИ, КОИТО СА ОБИДНИ. ДОСТАТЪЧНО Е САМО ДЕЕЦЪТ С ЦЕЛ ДА ПРИЧИНИ ВРЕДНИ ПОСЛЕДИЦИ ПООТДЕЛНО НА ОСИНОВЕНИЯ, НА ОСИНОВИТЕЛЯ ИЛИ НА СЕМЕЙСТВОТО ИМ ДА СЪОБЩИ НА НЕОПРЕДЕЛЕН БРОЙ ХОРА, ЧЕ ЛИЦАТА, КОИТО ДЕТЕТО ЗНАЕ ЗА СВОИ РОДИТЕЛИ НЕ СА НЕГОВИ РОЖДЕНИ РОДИТЕЛИ.

ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО ПО ЧЛ. 145, АЛ. 2 НК МОЖЕ ДА СЕ ОСЪЩЕСТВИ И КОГАТО В МОМЕНТА НА РАЗГЛАСЯВАНЕ ОТ ДЕЕЦА ТАЙНАТА НА ОСИНОВЯВАНЕТО ФАКТЪТ, ЧЕ ДЕТЕТО Е ОСИНОВЕНО, Е БИЛ ИЗВЕСТЕН И НА ДРУГИ ЛИЦА.

[Чл. 145, ал. 2 НК](#)

Съдът необосновано е приел, че в случая се касае само за обида, особено като има предвид какво съдържание се влага в думата "копеле", и че на присъстващите е било известно, че на осиновеното дете на тъжителката казвали "Златица", защото същото било взето за осиновяване от дом "Майка и дете" в гр. Златица. Казването на тези думи с влаганото в тях съдържание и с допълнението "родителите ти не са твои" налага извода, че с тях не само се обижда детето, но се разгласява тайната на осиновяването, защото за това разгласяване не е установена специална форма. То може да се осъществи по всякакъв начин, включително и чрез обидни изрази. Освен това престъплението по чл. 145, ал. 2 НК може да бъде осъществено и когато фактът, че детето е осиновено, е бил известен и на други лица в момента, когато деецът разгласява тайната на осиновяването. Достатъчно е само деецът да съобщи на неопределен брой хора и независимо в каква форма, че лицата, които не само обществеността, но и детето знае за свои родители, не са негови рождени родители, и то с намерение да се причинят вредни последици поотделно на осиноения или на осиновителя или на семейството им. А щом това е така, то съдът като е приел, че с казаните думи подсъдимите само са нанесли обида на осиновеното дете на тъжителката, без да е налице разгласяване тайната на осиновяването, и е оправдал същите по предявеното им обвинение по чл. 145, ал. 2 НК, е постановил един необоснован съдебен акт, който е и в противоречие със закона.

РЕШЕНИЕ № 287 ОТ 08.05.1997 Г. ПО Н. Д. № 137/97 Г., II Н.О., ВКС

НЕ СЪСТАВЛЯВАТ КЛЕВЕТА РАЗГЛАСЕНИ ОБСТОЯТЕЛСТВА, КОИТО НЕ СА ОПОЗОРЯВАЩИ И С КОИТО ТОЧНО СЕ ЦИТИРАТ ДРУГИ ЯСНО ПОСОЧЕНИ ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ.

РАЗПРОСТРАНЯВАНЕТО ЧРЕЗ ПЕЧАТА ИЛИ ДРУГИ ИНФОРМАЦИОННИ СРЕДСТВА НА КРИТИЧНИ, НО ВЕРНИ ОБСТОЯТЕЛСТВА, СВЪРЗАНИ С ОТДЕЛНИ ЛИЧНОСТИ, Е ИЗРАЗ НА КОНСТИТУЦИОННО УСТАНОВЕНАТА СВОБОДА НА СЛОВОТО И НЕ СЪСТАВЛЯВА ГРАЖДАНСКИ ДЕЛИКТ.

[Чл. 147, ал. 1 НК](#)

Втората инстанция не е изразила съображенията си за неналичието на обективната страна на деянието по нито един от отделните пунктове на частното обвинение. Обрато, първоинстанционният районен съд е изложил убедителни мотиви относно истинността на твърденията, отразени в трите последователни статии на подсъдимия. Взел е предвид, че някои от разгласените с тях обстоятелства изобщо не носят белезите на клевета по смисъла на [чл. 147, ал. 1 НК](#), тъй като по своето съдържание не са опозоряващи. Не може да бъде съставомерно деяние и онова, с което точно се цитират други ясно посочени литературни източници.

Разпространяването чрез печата или други информационни средства на критични, но същевременно верни обстоятелства, свързани с отделни личности, е израз на конституционно установената свобода на словото и не съставлява граждански деликт.

РЕШЕНИЕ № 111 ОТ 26.05.2000 Г. ПО Н. Д. № 23/2000 Г., II Н.

КОГАТО Е ИЗВЪРШЕНА НЕОБХОДИМАТА ПРОВЕРКА, ОТНОСНО ИСТИННОСТТА НА ИНФОРМАЦИЯТА, СЪГЛАСНО УСТАНОВЕНАТА ЖУРНАЛИСТИЧЕСКА ПРАКТИКА, ВЪТРЕШНИТЕ ФАКТИЧЕСКИ ПРАВИЛА НА СЪОТВЕТНАТА КОЛЕГИЯ ИЛИ ИЗДАТЕЛСТВО, ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ОБЕКТИВНО СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ И ВЪЗМОЖНИ ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ Е НАЛИЦЕ ПРОФЕСИОНАЛНА ДОБРОСЪВЕСТНОСТ, КОЯТО ИЗКЛЮЧВА НАКАЗАТЕЛНАТА И ГРАЖДАНСКАТА ОТГОВОРНОСТ ЗА КЛЕВЕТА.

[Чл. 148, ал. 2 във вр. с ал. 1, т. 1, 2, 3 НК](#)

[Чл. 147, ал. 1 НК](#)

Изводите на съда за небрежна вина, като елемент от субективната страна на деликтния състав, не могат да бъдат субсумирани от установените фактически и правни положения.

Нормативно уредени правила, вкл. Закона за печата за провеждане на журналистическо разследване към времето на публикуване на статията не са съществували. Следователно в своята дейност всеки журналист, вкл. и подсъдимият е имал задължението да се ръководи и спазва трайно изградените фактически правила в бранша при осъществяване дейността си в посоченото направление, които са в съответствие и с нормите на чл.чл. 39-41 от Конституцията, с установените в тях изисквания и ограничения при упражняване на изброените в тях права. В конкретния случай за небрежност, като форма на виновно поведение свързано с неспазване на посочените конституционни норми, не може да става въпрос. Констатации с такова съдържание не е направил и въззивния съд. По отношение спазване фактическите правила при провеждане на конкретното журналистическо разследване, двете инстанции са направили еднозначната констатация, че нарушения от подсъдимия и останалите членове на екипа, провел разследването също не са допуснати. Нещо повече. Прието е, че подсъдимият А. и останалите журналисти са използвали многобройни и независими един от друг източници за изясняване на обстоятелствата, предмет на публикацията. Затова е направен и следващият извод, че критичния материал е резултат на едно добросъвестно журналистическо проучване, поради което у подсъдимият е била налице увереност, формирана на основата на обективни факти в истинността на изнесеното. При това положение липса, не само умисъл за разпространяване на клеветнически твърдения, но не може да става въпрос и за пол-леката форма на вината - небрежност. И това е така, защото подсъдимият не само не е могъл, но с оглед на гореизложеното не бил и длъжен да предвиди възможно настъпване на вредоносните последици, защото е действал със съзнанието, че в публикацията посочва обстоятелства, в основата на които стоят други обективни факти. Затова, щом като е извършил всичко необходимо, което от професионален аспект е бил длъжен да стори при конкретното проучване, не може да се поддържа, че от субективна страна поведението му съдържа признаците на небрежната вина. Ето защо, не може да бъде споделено разбирането на въззивния съд, който е обосновал небрежността, като приема че подсъдимият А. не се е съобразил с изисквания извън правилата, регламентиращи дейността му и който свързва с несъобразяване и отклоняване от обичайните, посочени като бланкетни по съдържание, грижи и внимание работа, по-задълбочено проучване на темата, с огледа длъжностното качество на гражданския ищец, който по това време е бил главен прокурор, както и проверка на резултатите от проверката на друг журналист, св.С., участвал в екипа, извършил проучването. При положение, че подсъдимият А. не е нарушил установените фактически правила, които регламентират дейността му като журналист и следователно проявил е длъжимата грижа при участието в екипното проучване не може да се приеме, че е допуснал небрежност в работата, защото в този случай няма задължение за предвиждане на вредоносни последици. В тази връзка поставените от съда допълнителни изисквания извън професионалните са неприложими, защото като краен резултат, водят до една обективна /безвиновна/ отговорност, непозната на законовите изисквания на чл. 45 ЗЗД. В конкретния случай този резултат е и невъзможен поради обстоятелството, че основанието на гражданския иск е било деяние, квалифицирано като умишлено извършено престъпление, за което подсъдимият е оправдан. На следващо място длъжностното качество на лицето, чиято дейност е била предмет на обследване не определя подхода и начина, по който ще бъде проведено проучването, както и степента на критичност в публикацията. И това е така, защото на конституционно ниво е изведено становището, че държавната власт и нейните представители, особено от висшите етажи, какъвто несъмнено е бил и тогавашния главен прокурор, могат да бъдат подлагани на обществена критика на ниво, значително по-високо и интензивно от това, на което са подложени частни лица, защото се приема, че с оглед мястото, което заемат в публичното пространство, притежават и по-голяма морално волева устойчивост и държавнически качества, отколкото са присъщи на обикновения гражданин. По-нататък съдът е вменил в задължение на подсъдимия А. да извърши проверка на проверката извършена от св. С. Такова правило за подсъдимия при работа в екип не е установено да съществува. Съдът е пропуснал да съобрази, че статията е дело на екипно журналистическо проучване, при което инкриминираните обстоятелства са резултат от проучването на св. С., а редакцията на текста, в който са включени, извършена от зам. главния редактор на вестника, св. К. Понеже гражданският иск се разглежда в наказателния процес съдът е бил длъжен да диференцира проявеното съдържание на небрежността, доколкото може да съществува като форма на виновно поведение при горните обстоятелства, но вместо да стори това е използвал по-общ критерий и бланкетно съдържание на небрежната вина за ангажиране отговорността на подсъдимия. Не е отчел възможности по отношение на средства и време, с които разполага едно журналистическо проучване при обследване на актуален проблем. Несъмнено към момента на проучването и публикуване на статията, предизвиканият от св. В., близка на гр. ищец, конфликт свързан с извършването незаконно строителство, надстройка етаж на жилище, все още е съществувал. Недоволството на съседите на М. от извършеното нарушение е продължавало. В тази обстановка към подсъдимият и екипът, извършил проучването са предявени изисквания за установяване на фактите по начин, който се съдържа в чл. 301, ал. 2 НПК, с каквато възможност подсъдимият или членовете на екипа не разполагат, но нямат и такова задължение, което да се изведе от установените правила за професионалната им дейност. Налагането на това изискване и следващото като бланкетно изискване за съобразяване с обичайните правила за грижливо и добросъвестно поведение е несъвместимо с чл. чл. 39-41 от Конституцията и на следващо място, априори ангажира, ако не наказателната, то във всички случаи гражданската отговорност, макар една или повече предпоставки, в случай вина, да не са налице. Тук следва да се посочи, че не позоваването или непозоваването на нормативните актове, уреждащи използването на затворнически труд е критерият, от който следва да се

изходи при решаване въпроса за наличие на небрежна вина в поведението на подсъдимия, защото дори да не е съществувал нормативен ред със съдържанието, установено от съда, това не прави невъзможно използването на затворнически труд, не по надлежния ред. Именно постъпилите в редакцията сигнали за втората възможност е наложило журналистическото проучване. Позоваването от страна на съда на официален документ за противното, не може да обоснове извода за небрежност на подсъдимия, защото в хода на съдебното дирене, също с официален документ, той е опровергал твърденията на свидетели, посочени от обвинението, че са извършили строежа, като е доказал, че не са могли да сторят това, защото по същото време са работили на друго място. С това си поведение по ангажиране на доказателствата, подсъдимият освен, че е опровергал в тази част обвинението, което така и не е установило, кой е фактическият извършител на строежа, не обосновава извода, че е положил дължимите, съобразно правилата, уреждащи неговата дейност, грижи при проучването. Следователно от него не може да се изисква да изведе в съзнанието си представа за възможно настъпване на обществено-опасни последици. При това положение небрежната вина, като форма на виновно поведение в действията на подсъдимия не е налице.

II. ХАРТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

ХАРТА НА ОСНОВНИТЕ ПРАВА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ (2000/С 364/01)

Комисия на Европейските общности
Брюксел, 13.09.2000

КОМ (2000) 559

ПРЕАМБЮЛ

Народите на Европа са решени на базата на общи ценности да споделят мирното си бъдеще, в което те се обединяват в един все по-тясно свързан Съюз.

Осъзнавайки своето духовно-религиозно наследство и навици, Съюзът се изгражда върху неделимите и универсални ценности на човешкото достойнство, свободата, равноправието и солидарността. Той се докосва до принципите на демокрацията и върховенството на правото. Той поставя личността в центъра на действията си, в които изгражда гражданството на Съюза и пространството на свободата, сигурността и правото.

Съюзът допринася за запазване и развитие на тези общи ценности чрез съблюдаване на многообразието на културите и традициите на европейските народи, както и националната идентичност на държавите-членки и на организиране на държавността на национално, регионално и местно равнище. Той се стреми да подкрепя нарастващо и трайно развитие и осигурява свободно движение на хора, стоки, услуги и капитали, както и свобода на заселване.

С тази цел е необходимо с оглед по-нататъшното развитие на обществото и социалния напредък и научното и технологичното развитие да се засили защитата на основните права, което видимо е направено в тази Харта.

Чрез признаване на компетенциите и задачите на Общността и Съюза и принципа на субсидиарността се засилват правата, които произтичат преди всичко от общата традиция на конституциите и общите международни задължения на държавите-членки, от Договора за Европейския съюз и Договорите на Общността, от Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, от приетата от Общността и Съвета на Европа Социална харта, както и от правото на Съда на Европейските общности и Европейския съд за правата на човека.

Упражняването на тези права е свързано с отговорността и задължението както по отношение на другите хора, така и по отношение на човешката общност и бъдещите поколения.

С това Съюзът признава приведените по-нататък права, свободи и принципи.

ГЛАВА I

ЧОВЕШКО ДОСТОЙНСТВО

Член 1

Човешко достойнство

Достойнството на човека е недосегаемо. То трябва да се съблюдава и да се защитава.

Член 2

Право на живот

- (1) Всеки човек има право на живот.
- (2) Никой не може да бъде насочван към или осъден на смърт.

Член 3

Право на неувреждане

- (1) Всеки човек има право на физическо и душевно неувреждане.
- (2) В рамките на медицината и биологията трябва да се съблюдава най-вече следното:
  - свободно съгласие от страна на засегнатото лице на предварително разяснение съответно установените законови модалности,
  - забрана на практики, свързани с подобряването на физическите и душевните качества на човека, особено на онези, които имат за цел селекция на хора,
  - забрана да се използват човешкото тяло и части от него с цел на материална нужда,
  - забрана на репродуктивно клониране на хора.

Член 4

Забрана на изтезания и нечовешко или унижаващо наказание или третиране

Никой не трябва да бъде подложен на изтезания или нечовешко или унижаващо наказание или третиране.

Член 5

Забрана на робството и принудителната работа

- (1) Никой не трябва да бъде държан в робство или зависимост
- (2) Никой не трябва да бъде принуждаван да извършва принудителна или задължителна работа.

(3) Търговията с хора е забранена.

ГЛАВА II

СВОБОДИ

Член 6

Право на свобода и сигурност

Всеки човек има право на свобода и сигурност.

Член 7

Запазване на частния и семейния живот

Всеки човек има право да запази своя частен и семеен живот, жилището си, както и комуникацията си.

Член 8

Защита на личните данни

(1) Всеки човек има право на защита на засягащи го лични данни.

(2) Тези данни трябва да бъдат обработвани само за потвърждаване на достоверността и убедеността за определени цели и със съгласието на засегнатото лице или по други, регулирани от закона, легитимни причини. Всеки човек има правото да получи справка за засягащи го данни и да съдейства за поправянето им.

(2) Съблюдаването на тези предписания се наблюдава от независим орган.

Член 9

Право да сключи брак и право да създаде семейство

Правото да сключи брак и правото на човека да създаде семейство се определят от държавните закони, които регулират упражняването на тези права.

Член 10

Свобода на мисълта, съвестта и религията

(1) Всеки човек има право на свобода на мисълта, съвестта и религията. Това право обхваща свободата за промяна на религията или убежденията, както и свободата да се изразяват религията или убежденията поотделно или заедно с други хора, публично или частно чрез религиозна служба, обучение, обичаи и ритуали.

(2) Правото на отказ от военна служба се определя от законите на държавата, които регулират упражняването на това право.

Член 11

Свобода на изразяване на мнение

и свобода на получаване на информация

(1) Всеки човек има право на свободно изразяване на мнение. Това право включва свободата на получаване и разпространяване на информация и идеи без посягателство от страна на държавните власти и без съблюдаване на държавните граници.

(2) Свободата на медиите и техният плурализъм трябва да се съблюдават.

Член 12

Свобода на събранията и сдруженията

(1) Всеки човек има право да е свободен на всички равнища, особено в политическата, синдикалната и гражданската област и мирно да се събира с други хора и свободно да съюзява с тях, което обхваща правото на всеки човек да основава синдикати за защита на интересите си и да встъпва като член в синдикати.

(2) Политическите партии на равнището на Съюза допринасят за това да се съдейства за изразяване на политическата воля на гражданките и гражданите на Съюза.

Член 13

Свобода на изкуството и науката

Изкуството и научните изследвания са свободни. Академичната свобода трябва да се съблюдава.

Член 14

Право на образование

(1) Всеки човек има право на образование, както и достъп до професионално образование и продължаващо образование.

(2) Това право обхваща възможността да участва безплатно в задължително училищно образование

(3) Свободата на създаване на обучителни структури при съблюдаване на демократичните правила както и правото на родителите да осигурят възпитание и обучение на децата си съответно на техните религиозни, мирогледни и възпитателни убеждения трябва да се съблюдават от националните закони, които регулират упражняването им.

Член 15

Свобода на избор на професия и право на работа

(1) Всеки човек има право да работи и да упражнява свободно избрана и приета от него професия.

(2) Всички гражданки и граждани на Съюза имат свобода да търсят работа в държава-членка, да работят, да се заселват или да изпълнява някаква служба.

(3) Поданици на трети страни, които трябва да работят в зоната на държавите-членки, имат право на условия за работа, които отговарят на тези на европейските гражданки и граждани.

Член 16

Свобода на бизнеса

Свободата на бизнеса се определя от правото на Общността и националните правни разпоредби и навици.

Член 17

Право на собственост

(1) Всеки човек има право да притежава законно придобита собственост, да я използва, да разполага с нея и да я онаследява. Никой не може да бъде принуждаван да напусне собствеността си, било от основания за обществен интерес и в случаите и при условията, които са посочени в закон, както и против своевременно съразмерно обезщетение за загубата на собственост. Ползването на собствеността може да бъде регулирано чрез закон, доколкото това се изисква за благо на обществото.

(2) Интелектуалната собственост се опазва.

Член 18

Право на убежище

Правото на убежище е гарантирано според Женевската конвенция от 28. юли 1951 г. и Протокола от 31. януари 1967 г. за правовия ред при бежанците, както и според Договора за създаване на Европейската общност.

Член 19

Защита при изгонване и екстрадиране

(1) Колективни изгонвания не са допустими.

(2) Никой не може да бъде изгонван от една държава или екстрадиран от нея, ако за него съществува сериозен риск или заплахата от смъртно наказание, изтезания или друго нечовешко или унижаващо наказание или третиране.

ГЛАВА III

РАВЕНСТВО

Член 20

Равенство пред закона

Всички хора са равни пред закона.

Член 21

Недискриминиране

(1) Дискриминирането, особено по пол, раса, цвят на кожата, етнически и социален произход, генетични признаци, език, религия или мироглед, политически и други възгледи, принадлежност към национално малцинство, имотно състояние, раждане, увреждане, възраст или сексуална ориентация, е забранено.

(2) В областта на прилагане на Договора за създаване на Европейската общност и Договора за Европейския съюз е забранена всяка дискриминация на базата на държавна принадлежност въпреки особените определения на тези Договори.

Член 22

Многообразие на културите, религиите и езиците

Съюзът съблюдава многообразието на културите, религиите и езиците.

Член 23

Равноправие на мъжете и жените

Равноправието на мъжете и жените е осигурено във всички области, включително и по отношение на заетостта, работата и работната заплата.

Принципът на равенство не противостои на задържането или въвеждането на специфични облекчения за подпредставения пол.

Член 24

Права на детето

(1) Децата имат право на защита и грижа, които са необходими за благополучието им. Те могат да изразяват свободно мнението си. Тяхното мнение трябва да се съблюдава

по подходящ начин в случаите, които ги засягат, като се има предвид възрастта и степента на зрелост.

(2) При всички деца съответните мерки трябва да се съблюдават от държавни или частни институции и да са съобразени предимно с благополучието на детето.

(3) Всяко дете има право на нормални лични отношения и директни контакти с двамата родители заради благополучието на детето.

Член 25

Права на възрастните хора

Съюзът потвърждава и признава правото на възрастните хора на достоен и независим живот и правото им на участие в социалния и културния живот.

Член 26

Интеграция на хора с увреждания

Съюзът потвърждава и признава претенцията на хора с увреждания за мерки за гарантиране на тяхната същност, тяхното социално и професионално включване и участието им в живота на Общността.

ГЛАВА IV

СОЛИДАРНОСТ

Член 27

Право на обучение и изслушване на наемните работнички и работници от работодателите

За наемните работнички и работници или техните представители на подходящо равнище трябва да се гарантират навременно обучение и изслушване в случаи и при предпоставки, които са предвидени според Общностното право и националните правни разпоредби и навици.

Член 28

Право на колективни преговори и колективни мерки

Наемните работнички и работници, както и работодателите или евентуалните им организации според Общностното право и националните правни разпоредби и навици имат право на подходящите нива да се споразумяват за тарифните договори и да ги сключват, като при конфликт на интереси да вземат колективни мерки за защита на интересите си, включително и стачки.

Член 29

Право на достъп до работническа посредническа служба

Всеки човек има право на достъп до безплатна работническа посредническа служба.

Член 30

Защита при незаконно уволнение

Всяка наемна работничка или наемен работник имат претенция за защита от незаконно уволнение според Общностното право и националните правни разпоредби и навици.

Член 31

Справедливи и подходящи условия за работа

(1) Всяка наемна работничка и всеки наемен работник има право на подходящи за здравето, сигурни и достойни условия на труд.

(2) Всяка наемна работничка и всеки наемен работник имат право на ограничение по отношение на работното време, на ежедневна и седмична почивка, както и на заплатен годишен отпуск.

Член 32

Забрана на детския труд и защита на младежите на работното място

Детският труд е забранен. В съгласие с наличните предписания за младежите и като се имат предвид ограничени изключения не трябва да се прекраща най-малката възраст за включване в трудова дейност – възрастта, когато училището завършва.

В работата допуснатите младежи трябва да запазят подходящите за възрастта им условия на труд и да бъдат предпазени от икономическа експлоатация и всяка работа, която би могла да ощети сигурността им, здравето им, физическото, духовното или обичайното им развитие или да застраши възпитанието им.

Член 33

Семеен и професионален живот

(1) Правната, икономическата и социалната защита на семейството се гарантират.

(2) За да може да се хармонизират семейният и професионалният живот, всеки има право на закрила от уволнение по причина, свързана с майчинството, както и на претенция за отпуск, свързан с майчинството и на отпуск като родител след раждането или осиновяването на дете.

Член 34

Социална сигурност и социална подкрепа

(1) Съюзът признава и съблюдава правото на достъп до социална сигурност и социални служби, които гарантират защита в случаи като майчинство, заболяване, злополука, социални грижи или грижи за възрастните, както и при загуба на работното място според разпоредбите на Общностното право и националните правни разпоредби и навици.

(2) Всеки човек, който има законно местожителство в Съюза и законно променя престоя си, има претенция за социална сигурност и социални облекчения според Общностното право и националните правни разпоредби и навици.

(3) За да може да се осъществи борбата с разграничаването и бедността, Съюзът признава и съблюдава правото на социална закрила и закрила на жилището, за да могат всички хора, които не разполагат с достатъчно средства, да си осигурят достойно съществуване според разпоредбите на Общностното право и националните правни разпоредби и навици.

Член 35

Здравна защита

Всеки човек има право на достъп до здравно осигуряване и лекарско осигуряване според националните правни разпоредби и навици. При установяване и провеждане на всички политики и мерки на Съюза се осигурява високо равнище на здравна защита.

Член 36

Достъп до институции, които са от общ стопански интерес

Съюзът признава и съблюдава достъпа до институции, които са от общ стопански интерес, както е регулирано чрез националните правни разпоредби и навици в хармония с Договора за създаване на Европейската общност, за да подпомага социалното и териториалното сътрудничество на Съюза.

Член 37

Защита на природата

В политиките на Съюза трябва да се включи високо ниво на защита на природата и подобряване на качеството ѝ и те да се осигурят според принципа на трайното развитие.

Член 38

Защита на потребителя

Политиките на Съюза осигуряват високо ниво на защита на потребителя.

ГЛАВА V

ГРАЖДАНСКИ ПРАВА

Член 39

Активно и пасивно изборително право при изборите за

Европейски парламент

(1) Гражданките и гражданите на Съюза в държавата-членка, в която живеят, притежават активно и пасивно изборително право в изборите за Европейски парламент, при което същите условия са валидни и за хората, които принадлежат към съответната държава-членка.

(2) Членовете на Европейския парламент се избират чрез всеобщи, непосредствени, свободни и тайни избори.

Член 40

Активно и пасивно право при местните избори

Гражданките и гражданите на Съюза в държавата-членка, в която живеят, притежават активно и пасивно изборително право в местните избори, при което същите условия са валидни и за хората, които принадлежат към съответната държава-членка.

Член 41

Право на добро управление

(1) Всеки човек има право неговият случай да бъде разгледан от органите и институциите на Съюза, без партийна намеса, според правото и в рамките на разумен срок.

(2) Това право обхваща особено

- правото на всеки човек да бъде изслушан, преди спрямо него да бъдат предприети неизгодни за него индивидуални мерки;

- правото на всеки човек на достъп до засягащи го документи при запазване на легитимни интереси на доверителност като професионална и служебна тайна;

- задължението на администрацията да обосновава решенията си.

(3) Всеки човек има претенция за това Общността чрез органите и служителите си да поправя предизвикани щети, направени при изпълнение на служебните задължения, които са общи за правовия ред на държавите-членки.

(4) Всеки човек може да се обърне към органите на Съюза на един от езиците, упоменати в Договора и трябва да получи отговор на същия език.

Член 43

Граждански пълномощник

Гражданките и гражданите на Съюза както и всяко физическо и юридическо лице с местоживеене или седалище в една от държавите-членки имат право да се допитат до гражданските пълномощници на Съюза в случай на нарушения в дейността на органа или институцията на Общността с изключение на Европейския съд и първоинстанционния Съд при упражняване на техните правни задължения.

Член 44

Право на петиция

Гражданките и гражданите на Съюза както и всяко физическо и юридическо лице с местоживеене или седалище в държава-членка имат право да отправят петиция към Европейския парламент.

Член 45

Свобода на придвижване и на пребиваване

(1) Гражданките и гражданите на Съюза имат право на свободно движение и престой в зоната на държавите-членки.

(2) Граждани от трети страни, които законно пребивават в държава-членка на Съюза, могат според Договора за създаване на Европейската общност да разполагат със свобода на движение и престой в зоната.

Член 46

Дипломатическа и консулска защита

Гражданките и гражданите на Съюза, когато са в трета страна, в която страната-членка, на която са граждани, не е представена, разполагат с дипломатическа и консулска защита на всяка една от държавите-членки при същите условия, с които разполагат гражданите на тази държава.

ГЛАВА VI

ЮРИДИЧЕСКИ ПРАВА

Член 47

Право на ефективна правна защита в непартиен съд

Всеки човек, чиито права и свободи, гарантирани от Съюза, са накърнени, има право според предвидените в разпоредбите на този член условия да получи ефективна правна защита в съда.

Всеки човек има право случаят му да бъде разгледат от независим, непартиен и изграден на базата на закона съд в открито заседание в рамките на разумен срок. Всеки човек може да бъде съветван, защитаван и представляван.

Човек, който не разполага с достатъчни средства, може да поиска финансова помощ за процеса, доколкото тази помощ се изисква, за да може да бъде гарантиран достъпът му до ефективно правосъдие.

Член 48

Предпоставка за невинност и право на защита

- (1) Всеки обвинен е невинен до правно доказване на вината му.
- (2) На всеки обвинен е гарантирано правото му на защита.

Член 49

Принципи на законност и уместност във връзка с наказуеми действия и наказания

(1) Никой не може да бъде осъден за действие или бездействие, които по време на извършването не е било наказуемо според вътрешното и международното право. Не може да бъде налагано и по-тежко наказание от това, което се е налагало по времето на извършването. Ако след извършване на наказуемо деяние чрез закона е въведено смекчено наказание, то се прилага.

(2) Този член не изключва, че лицето ще бъде наказано за действие или бездействие, което по време на извършването е било наказуемо според общите закони на Обединените нации.

- (3) Степента на наказанието трябва да е съобразена с наказуемото деяние.

Член 50

Право на повторна ненаказуемост за едно и също наказуемо деяние

В Съюза никой не може да бъде преследван или отново осъден в съдебен процес, след като веднъж е бил законно осъден или освободен от отговорност.

ГЛАВА VII

ОБЩИ РАЗПОРЕДБИ

Член 51

Област на приложение

(1) Тази Харта е валидна пред органите и институциите на Съюза при спазване на принципа на субсидиарност и пред държавите-членки с изключване на провеждане на правото на Съюза. В съответствие с нея те съблюдават правата, придържат се към принципите и подкрепят използването ѝ съответно нейните компетенции.

(2) Тази Харта не създава нови компетенции нито нови задачи за Общността и за Съюза, нито променя установените в Договорите компетенции и задачи.

Член 52

Давност на гарантираните права

(1) Ограниченията при упражняване на отбелязаните в тази Харта права и свободи трябва да бъде законово обосновано и да съблюдава в съществената си част тези права и свободи. Чрез запазване на принципа на съотносимост трябва да се предприемат ограничения, само когато те са необходими и съответстват действително на онези, признати от Съюза, да се осъществят цели или изисквания за общото благо, за защита правата и свободите на другите.

(2) Упражняването на признатите чрез тази Харта права, които са отбелязани в Договорите на Общността или в Договора за Европейския съюз, става в рамките на установените там условия и ограничения.

(3) Доколкото тази Харта съдържа права, които съответстват на гарантираните права чрез Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, имат същото значение и давност, заети от назованата Конвенция. Това определяне не ѝ противоречи, правото на Съюза предоставя продължение на защитата.

Член 53

Ниво на защита

Нито едно определение на тази Харта не трябва да се тълкува като ограничаване или нарушаване правата на човека и основните свободи, които в съответната област са признати чрез правото на Съюза или националното право, както и чрез международните споразумения, в които Съюзът, Общността или всички държави-членки са страни от договори, особено при Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, както и конституциите на държавите-членки.

Член 54

Забрана на злоупотреба с права

Нито едно определение на тази Харта не трябва да се тълкува като даващо право да се упражнява дейност или се предприеме действие, което има за цел да разгради или силно да ограничи признатите в тази Харта права и свободи, отколкото е предвидено в Хартата.

III. ИНФОРМАЦИОННА ЗАПИСКА КАСАЕЩА ОТНАСЯНЕТО НА НАЦИОНАЛНИТЕ СЪДИЛИЩА ЗА ПРЕДВАРИТЕЛНО СТАНОВИЩЕ

СЪД НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБЩНОСТИ

СЪД НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБЩНОСТИ

Бележка

Информационната записка, адресирана до националните съдилища и касаеща процедурата на отнасяне за предварително становище към Съда, бе представена на съдилищата от националните им власти през 1996 г. Тъй като записката се оказва полезна на практика, Съдът предприе мерки за нейното осъвременяване в светлината на натрупания опит и реши, че е уместно да я разпространи чрез публикуване в официалния орган на Европейския съюз.

ИНФОРМАЦИОННА ЗАПИСКА

касаеща отнасянето на националните съдилища за предварително становище

(2005/C 143/01)

1. Системата за предварителни становища е основен механизъм на общностното законодателство, който цели гарантирането на единното тълкуване и прилагане на това законодателство във всички държави-членки.
2. Съдът на Европейските общности е компетентен да постановява предварителни становища във връзка с тълкуването на законодателството на Европейския съюз и актовете на вторичното законодателство. Тази обща компетентност му е предоставена от Член 234 на Договора на ЕО и, в някои конкретни случаи, от други разпоредби.
3. Тъй като процедурата на предварително становище се основава на сътрудничеството между Съда и националните съдилища, би било полезно с цел гарантиране на ефективността на това сътрудничество, на националните съдилища да се предостави следната информация.
4. Тази практическа информация, която няма никакъв задължителен характер, цели да даде на националните съдилища указания относно уместността на отнасяне към съда за предварително становище и да ги подпомогне във формулирането и представянето на въпроси пред Съда при предприемането на такива действия.

Ролята на Съда в процедурата на предварително становище

5. При процедурата на предварително становище ролята на съда е да направи тълкуване на положение в общностното право или да се произнесе по неговата

валидност, а не да приложи този закон към фактическата ситуация по основното дело, като последното е задача на националното съдилище. Съдът не решава спорове по същество, възникнали в хода на основното дело и не се произнася по различия в становищата относно тълкуването и прилагането на нормите на националното законодателство.

6. При решенията си относно тълкуването или валидността на закон на Общността Съдът прави всички усилия да предоставя отговори, които биха помогнали за разрешаване на спора, но съдилищата, отнасящи се за предварително становище, трябва да направят своите собствени заключения съобразно този отговор и при необходимост да решат да не се прилага нормата от съответния национален законов акт.

Решение за представяне на въпрос пред Съда

Източник на въпроса

7. Съгласно Член 234 на договора на ЕО и Член 150 на Договора на ЕОАЕ всеки съд или правораздавателен орган от държава-членка, който трябва да се произнесе по дело, нуждаещо се от съдебно решение, може да отнесе въпроса към Съда за предварително становище. Статутът на съответното съдилище или правораздавателен орган се тълкува от Съда като самостоятелно понятие на общностното право.

8. В специфичната област на актовете на институции по Дял IV на Част Три от Договора на ЕО относно визи, убежище, имиграционна и други политики, отнасящи се до свободното движение на хора – особено компетентността и признаването и изпълнението на съдебни решения – отнасянето за предварително становище може да бъде направено само от съдилища и правораздавателни органи, срещу чиито решения няма право на обжалване в съответствие с Член 68 на Договора на ЕО.

9. По същия начин съгласно Член 35 от Договора за Европейския съюз актовете на институции в областта на полицията и съдебното сътрудничество по наказателни въпроси могат да бъдат обект на отнасяне за предварително становище само от страна на съдилища в държави-членки, които са приели компетентността на Съда, като всяка държава-членка конкретизира дали правото на отнасяне към Съда за предварително становище се прилага спрямо всяко съдилище и правораздавателен орган или само спрямо тези, срещу чиито решения няма право на обжалване.

10. Не е необходимо страните по спора сами да повдигат въпроса; националното съдилище може да го направи по своя воля.

Отнасяне за тълкуване

11. Всяко съдилище или правораздавателен орган може да отнесе въпрос към Съда относно тълкуването на дадено положение в законодателството на Общността, ако смята, че това е необходимо с оглед разрешаването на спора, представен пред него.

12. Съдилищата и правораздавателните органи, чиито решения не подлежат на атакуване съгласно националното законодателство обаче, по правило отнасят въпрос от такова естество към Съда, освен ако Съдът вече не се е произнесъл по неговата

законосъобразност (и няма нов контекст, който подлага на сериозно съмнение прилагането на прецедентното право) или правилното тълкуване на даденото положение от законодателството на Общността е очевидно.

13. По този начин съдилищата и правораздавателните органи, чиито решения подлежат на атакуване, могат – особено когато сметат, че прецедентното право на Съда дава достатъчно разяснение – да изберат сами правилното тълкуване на положението в общностното право и неговото приложение към фактическата ситуация. Отнасянето на въпроса за предварително становище може да се окаже особено полезно обаче на подходящ етап от делото, когато възникне нов въпрос по тълкуването, който е от общ интерес с оглед единното прилагане на общностното право в рамките на целия Евросъюз или когато съществуващото прецедентно право не изглежда приложимо към новия набор от факти.

14. Задължение на националното съдилище е да обясни защо търсеното тълкуване е необходимо за вземането на решение от негова страна.

Отнасяне по определяне на валидността

15. Въпреки че националните съдилища могат да отхвърлят възражения, представени пред тях, които оспорват валидността на актове на Общността, Съдът има изключителна компетентност да обяви такива актове за невалидни.

16. Ето защо всички национални съдилища **трябва** да отнесат въпроса към Съда, когато имат съмнения относно валидността на акт на Общността, като назоват причините, поради които считат, че въпросният акт на Общността може да бъде невалиден.

17. Ако национално съдилище има сериозни съмнения относно валидността на акт на Общността, на който се основава национална мярка, то може по изключение да суспендира временно прилагането на тази мярка или да предостави друго временно облекчение по отношение на нея. След това то трябва да отнесе въпроса за валидността към Съда на Европейските общности, като назове причините, поради които счита, че въпросният акт на Общността е невалиден.

Етап, на който въпросът се представя за предварително становище

18. Националното съдилище или правораздавателен орган може да отнесе въпрос към Съда на Европейските Общности за предварително становище, веднага щом установи, че се нуждае от решение по пункта или пунктовете на тълкуване и валидност, което ще му помогне да се произнесе; именно националното съдилище е в най-добра позиция да реши на кой етап от производството да отнесе въпроса за предварително становище.

19. Ето защо е желателно решението за търсене на предварително становище да се вземе, когато производството е стигнало до етапа, на който националното съдилище може да дефинира фактическата и правна страна на въпроса, така че Съдът да разполага с цялата необходима информация, за да може да провери – там, където е уместно – дали общностното законодателство се прилага спрямо делото. В интерес на справедливостта би било уместно отнасянето на въпроса за предварително становище да се извършва само след като са изслушани и двете страни по делото.

Начин на отнасяне за предварително становище

20. Решението, чрез което националното съдилище или правораздавателен орган препраща даден въпрос към Съда на Европейските общности за предварително становище, може да бъде във всяка форма, позволена от националното законодателство, що се отнася до процесуалните стъпки. Трябва да се има предвид обаче, че именно този документ служи за основа на разглеждането пред Съда и следователно той трябва да съдържа такава информация, която да позволи на последния да даде отговор в помощ на националното съдилище. Освен това единствено самият документ за отнасяне за предварително становище е документът, който се съобщава на страните, имащи право да представят своите наблюдения пред Съда – особено държавите-членки и институциите – и документът, който се превежда.

21. Поради необходимостта да бъде преведен, той трябва да бъде написан разбираемо, ясно и точно, като се избягват излишните подробности.

22. Максимумът от около десет страници е често достатъчен за излагане по подходящ начин на контекста на отнасянето за предварително становище. Решението за препращане трябва да е кратко, но достатъчно изчерпателно, като съдържа цялата необходима информация, така че Съдът и страните, имащи право на представяне на наблюдения, да стигнат до ясно разбиране на фактическата и правна страна на делото. Решението за препращане трябва:

- да включва кратко изложение на предмета на спора и релевантните установени факти или поне да излага фактическата ситуация, на която се основава отнесеният въпрос;
- да излага същината на приложимите национални разпоредби от всякакъв характер и, където е необходимо, отнасящото се национално прецедентно право, като винаги се прави точно позоваване на източниците (напр. страница от официалния орган или конкретен правен доклад, както и интернет позовавания);
- да посочва колкото се може по-точно общностната разпоредба, отнасяща се към въпроса;
- да обяснява причините, накарали националното съдилище да повдигне въпроса за тълкуване и приложимост на общностни разпоредби и връзката между тези разпоредби и националните разпоредби, приложими към делото;
- да включва - там, където е уместно - резюме на основните аргументи на страните по делото.

Номерирането на различните точки или абзаци в решението за препращане прави документа по-лесен за четене и препратки.

23. На последно място съдилището, отнасящо се за предварително становище – ако смята, че може да го направи - може накратко да заяви схващането си за отговора, който трябва да се получи на въпроса, отнесен за предварително становище.

24. Самият въпрос или въпроси трябва да са изложени в отделен и ясно различим раздел на решението за препращане, обикновено в началото или в края. Необходимо е те да могат да бъдат разбрани и без препратка към заявените основания за отнасянето, макар че те дават необходимата допълнителна информация за правилна оценка.

Ефект на отнасянето за предварително становище върху националните производства

25. По принцип отнасянето за предварително становище изисква временно спиране на националните производства до вземането на решение от страна на Съда.

26. Въпреки това националното съдилище може да разпoredи предпазни мерки, особено при препращане за определяне на валидността (виж точка 17 по-горе).

Разходи и правна помощ

27. Разглежданията за предварително становище на Съда са безплатни и Съдът не се произнася по разходите на страните по основното дело; тези разходи се определят от националните съдилища.

28. Ако дадена страна разполага с недостатъчни средства и при съществуваща възможност според националното законодателство, националното съдилище може да предостави на тази страна правна помощ за покриване на разходите, включително и на адвокатските хонорари, причинени от представянето пред Съда. Самият Съд също може да предоставя правна помощ.

Комуникация между националното съдилище и съда на Европейските общности

29. Решението за препращане и съответната документация (включително, според приложимостта, и преписката по делото) се изпращат от националното съдилище директно на съда на Европейските общности чрез препоръчана поща (адресирана до Деловодството на Съда на Европейските общности, L-2925 Люксембург, телефон: +352-4303-1).

30. Съдебното деловодство поддържа връзка с националното съдилище до произнасянето на Съда и му изпраща копия от процедурната документация.

31. Съдът изпраща решението си на националното съдилище. Той приветства информация от националното съдилище относно предприетите действия въз основа на решението му по отношение на националното производство и, където е уместно, копие от окончателното решение на националното съдилище.